

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI ADLIYA VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI**

JINOYAT-PROTSESSUAL HUQUQI

DARSLIK

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta-maxsus ta’lim vazirligi
tomonidan 3240100 – “Yurisprudensiya” yo‘nalishi bo‘yicha ta’lim
olayotgan yuridik kollejlari o‘quvchilari uchun darslik sifatida tavsiya
etilgan.*

TOSHKENT – 2019

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2019-yil 654-sonli buyrug‘iga asosan darslik sifatida tavsiya etilgan

UDK 343.1 (075)(575.1)

KBK

Jinoyat-protsessual huquqi. Darslik.

Mualliflar jamoasi.//–Toshkent: TDYU nashriyoti, 2019. – 250 bet.

Mualliflar jamoasi:

Tuxtasheva U.A. (II, XXVIII boblar), **Pulatov B.** (XIX, XXI, XXVI boblar), **Bazarova D.B.** (III, XXIV boblar), **Saxaddinov S.** (XXVII, XXIX, XXX boblar), **Tulaganova G.Z.** (V, VIII, IX, XXII, XXIII, XXV boblar), **Mirazov D.M.** (VII, XIV, XV, XVI boblar), **Mirzayev A.** (XXXI bob), **Mavlanov K.T.** (XIII bob), **Kenjaboyev D.I.** (I, IV, VI, X, XII, XVII, XX boblar), **Salomov M.S.** (XI, XVIII boblar).

Taqrizchilar:

A.Hoshimxonov – Jinoyat ishlari bo‘yicha Toshkent shahar Yakkasaroy tuman sudi sudyasi, yuridik fanlar nomzodi.

M.Kadirova – TDYU Jinoyat-protsessual huquqi va kriminalistika kafedrası dotsenti v.b., yuridik fanlar nomzodi.

Mazkur darslik “Jinoyat-protsessual huquqi” fanining umumiy va maxsus qismlari bo‘yicha o‘quv dasturi negizida tayyorlangan va yuridik kollejlarda o‘quvchilariga mo‘ljallangan.

ISBN 978-9943-380-66-0

© **Mualliflar jamoasi.**

© **Toshkent davlat yuridik universiteti, 2019.**

MUNDARIJA

MUNDARIJA.....	3
KIRISH	14
I BOB. JINOYAT-PROTSESSUAL HUQUQI TUSHUNCHASI VA MOHIYATI. JINOYAT-PROTSESSUAL QONUN HUJJATLARI.....	15
1.1. Jinoyat-protsessual huquqi tushunchasi va ahamiyati	15
1.2. Jinoyat protsessining bosqichlari va funksiyalari.....	16
1.3. Jinoyat-protsessual shakl va jinoyat-protsessual kafolatlar.....	19
1.4. Jinoyat-protsessual huquqi huquq sohasi sifatida va uning boshqa huquq sohalari bilan o‘zaro aloqasi	20
1.5. Jinoyat-protsessual qonun hujjatlari va uning vazifalari	22
1.6. Jinoyat-protsessual huquqi normalari	23
Mavzu bo‘yicha xulosalar	23
Muammoli savollar va kazuslar	23
II BOB. JINOYAT PROTSESSI PRINSIPLARI	25
2.1. Jinoyat protsessi prinsiplari tushunchasi va tizimi	25
2.2. Qonuniylik prinsipi	26
2.3. Jinoyat ishlarini hay’atda va yakka tartibda ko‘rib chiqish prinsipi	27
2.4. Sudyalarning mustaqilligi va ularning faqat qonunga bo‘ysunishi prinsipi..	28
2.5. Jinoyat ishini qo‘zg‘atishning muqarrarligi prinsipi.....	28
2.6. Odil sudlovni fuqarolarning qonun va sud oldida tengligi asosida amalga oshirish prinsipi.....	29
2.7. Shaxsning sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilish prinsipi	29
2.8. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini muhofaza qilish prinsipi	30
2.9. Sudda jinoyat ishlarining oshkora ko‘rilishi prinsipi	30
2.10. Jinoyat ishlari yuritiladigan til	31
2.11. Jinoyat ishlarini yuritishda jamoatchilik ishtiroki prinsipi.....	31
2.12. Haqiqatni aniqlash prinsipi	32
2.13. Aybsizlik prezumpsiyasi.....	32
2.14. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchini himoyalash huquqi bilan ta’minlash prinsipi.....	33
2.15. Sudda ishlarni yuritishda tortishuv prinsipi.....	33
2.16. Dalillarni bevosita va og‘zaki usulda tekshirish prinsipi.....	34

2.17. Protsessual harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat qilish huquqi prinsipi .	34
Mavzu bo'yicha xulosalar	34
Muammoli savollar va kazukslar	35
III BOB. JINOYAT PROTSESSINING ISHTIROKCHILARI	36
3.1. Jinoyat protsessi ishtirokchilari tushunchasi va ularning tasniflanishi.....	36
3.2. Jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar.....	37
3.3. Jinoyat ishini yuritishda ishtirok etuvchi jamoat birlashmalari, jamoalar va ularning vakillari.....	40
3.4. Jinoyat protsessida o'z manfaatlarini himoya qiladigan shaxslar. Himoyachilar va vakillar.	41
3.5. Jinoyat protsessida ishtirok etuvchi boshqa shaxslar	43
Mavzu bo'yicha xulosalar	46
Mavzu doirasida muammoli savollar va kazukslar	46
IV BOB. JINOYAT PROTSESSIDA ISHTIROK ETISHGA MONELIK QILADIGAN HOLATLAR. RAD QILISHLAR	47
4.1. Sudyaning, prokurorning, tergovchining, surishtiruvchining, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining va sud majlisi kotibining ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar	47
4.2. Jamoat birlashmasi yoki jamoa vakilining ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar	48
4.3. Ekspert, mutaxassis, tarjimon va xolisning ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar	49
4.4. Himoyachi, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar yoki fuqaroviy javobgar vakilining ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar.....	50
4.5. Rad qilish va o'zini o'zi rad etish hamda ularni hal qilish tartibi	51
Mavzu bo'yicha xulosalar	53
Mavzuga oid muammoli savollar va kazukslar.....	53
V BOB. DALILLAR VA ISBOT QILISH.....	55
5.1. Dalillar va isbot qilish tushunchasi	55
5.2. Isbot qilish predmeti	56
5.3. Isbot qilish doirasi.....	57
5.4. Dalillarning xususiyatlari	57
5.5. Dalillarni tasniflanishi va ularning amaliy ahamiyati	58

5.6. Dalillar manbalarining tushunchasi va turlari.....	60
Mavzu bo'yicha xulosalar.....	61
Muammoli savollar va kazuslar	61
VI BOB. ISBOT QILISHNING UMUMIY SHARTLARI	63
6.1. Isbotlash va uning elementlari.....	63
6.2. Isbotlashning umumiy shartlari.....	64
6.3. Dalillarni baholash.....	67
6.4. Dalillarni bayonnomalarda qayd etish.....	69
Mavzu bo'yicha xulosalar	69
Muammoli savollar va kazuslar	69
VII BOB. DALILLARINI TO'PLASH USULLARI	72
7.1. Dalillarni to'plash usullari tushunchasi va turlari	72
7.2. Tergov harakatlarining boshqa protsessual harakatlardan farqi.....	74
7.3. So'roq qilishning umumiy shartlari	74
7.4. Yuzlashtirish.....	77
7.5. Tanib olish uchun ko'rsatish.....	78
7.6. Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bo'lgan joyda tekshirish.....	79
7.7. Ko'zdan kechirish	80
7.8. Guvohlantirish	80
7.9. Murdani eksqumatsiya qilish.....	81
7.10. Eksperiment.....	82
7.11. Olib qo'yish va tintuv	82
7.12. Pochta-telegraf jo'natmalarini xatlab qo'yish, ko'zdan kechirish va olib qo'yish	83
7.13. Telefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish.....	84
7. 14. Ekspertiza.....	85
7. 15. Taftish tayinlash, o'tkazish va natijalarini rasmiylashtirish tartibi.....	86
7.16. Ekspertiza tekshiruvi uchun namunalar olish.....	87
7.17. Ashyoviy dalillar va ularning tasniflanishi. Narsa va hujjatlarni taqdim qilish va ishga qo'shib qo'yish	88
Mavzu bo'yicha xulosalar	90
Muammoli savollar va kazuslar	90

VIII BOB. PROTSESSUAL MAJBURLOV CHORALARI.....	92
8.1. Protsessual majburlov tushunchasi, mohiyati, vazifalari va turlari.....	92
8.2. Jinoyat protsessida shaxs huquqlarini cheklash asoslari va chegaralari	93
8.3. Ushlab turish.....	94
8.4. Lavozimdan chetlashtirish.....	95
8.5. Majburiy keltirish.....	95
8.6. Shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish.....	96
8.7. Protsessual majburlov choralari, protsessual majburiyatlar va sud majlisida tartibni buzganlik uchun javobgarlik.....	96
8.8. Jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligini ta'minlash.....	97
Mavzu bo'yicha xulosalar	98
Muammoli savollar va kazuslar	98
IX BOB. EHTIYOT CHORALARI.....	100
9.1. Ehtiyot choralari va ularning turlari, ularni qo'llash, o'zgartirish va bekor qilish.....	100
9.2. Ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olish va uy qamog'i.....	101
9.3. Garov.....	102
9.4. Munosib xulq-atvorda bo'lish to'g'risidagi tilxat.....	103
9.5. Shaxsiy kafillik.....	103
9.6. Voyaga yetmaganlarni kuzatuv ostiga olish uchun topshirish.....	104
9.7. Harbiy xizmatchining xulq-atvori ustidan qo'mondonlik kuzatuvi	105
Mavzu bo'yicha xulosalar	105
Muammoli savollar va kazuslar	105
X BOB. JINOYAT NATIJASIDA YETKAZILGAN MULKIY ZIYONNI QOPLASH.....	107
10.1. Jinoyat protsessida fuqaroviy da'vo tushunchasi va predmeti.....	107
10.2. Mol-mulkni jabrlanuvchi yoki fuqaroviy da'vogarga qaytarish	110
10.3. Hukumning mulkiy undirishlarga doir qismi ijrosini ta'minlash.....	111
Mavzu bo'yicha xulosalar	112
Muammoli savollar va kazuslar	112
XI BOB. JINOYATLARNING OLDINI OLISH CHORALARI.....	113
11.1. Jinoyatlarning oldini olish choralari tushunchasi, turlari va huquqiy asoslari	113

Mavzu bo'yicha xulosalar	115
Muammoli savollar va kazuslar	116
XII BOB. REABILITATSIYA.....	117
12.1. Reabilitatsiya tushunchasi va uning asoslari.....	117
12.2. Reabilitatsiya qilinuvchi shaxslar.....	118
12.3. Reabilitatsiya turlari.....	119
12.4. Reabilitatsiya huquqiga ega bo'lmagan shaxslar.....	120
12.5. Yetkazilgan mulkiy ziyonni qoplash	120
12.6. Reabilitatsiyaga oid masalani hal qilish.....	121
Mavzu bo'yicha xulosalar	122
Muammoli savollar va kazuslar	122
XIII BOB. PROTSESSUAL MUDDATLAR VA CHIQIMLAR.....	124
13.1. Jinoyat protsessida protsessual muddatlarning tushunchasi, ahamiyati va turlari	124
13.2. Jinoyat protsessida protsessual chiqimlar tushunchasi va turlari.....	125
Mavzu bo'yicha xulosalar	126
Muammoli savollar va kazuslar	126
XIV BOB. ISHNI SUDGA QADAR YURITISHNING UMUMIY SHARTLARI.....	127
14.1. Ishni sudga qadar yuritishning shakllari	127
14.2. Tergovga qadar tekshiruv.....	127
Mavzu bo'yicha xulosalar	128
Muammoli savollar va kazuslar	128
XV BOB. JINOYAT ISHINI QO'ZG'ATISH	130
15.1. Jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichining mohiyati va ahamiyati	130
15.2. Jinoyat ishini qo'zg'atish sabablari, asosi va tartibi.....	131
15.3. Jinoyatga oid ma'lumotlarni ko'rib chiqish natijasida qabul qilinadigan qarorlar.....	131
15.4. Jinoyat ishini qo'zg'atishning qonuniyligi ustidan prokuror nazorati.....	132
Mavzu bo'yicha xulosalar	133
Muammoli savollar va kazuslar	133
XVI BOB. DASTLABKI TERGOVNING UMUMIY SHARTLARI	135

16.1. Dastlabki tergovning umumiy shartlari tushunchasi va tasniflanishi.....	135
16.2. Dastlabki tergovning subyektlari va ularning vakolatlariga taalluqli umumiy shartlar.....	136
16.3. Tergovga tegishlilik qoidalariga taalluqli umumiy shartlar.....	137
16.4. Dastlabki tergovda ishtirok etuvchi shaxslar va ularga qo'yiladigan talablar	138
16.5. Dastlabki tergovning boshlanishi va muddatlari bilan bog'liq umumiy shartlar	138
16.6. Protsessning boshqa ishtirokchilariga taalluqli umumiy shartlar	139
Mavzu bo'yicha xulosalar	139
Muammoli savollar va kazuslar	139
XVII BOB. JINOYAT ISHIDA GUMON QILINUVCHI VA AYBLANUVCHI TARIQASIDA ISHTIROK ETISHGA JALB QILISH...	141
17.1. Jinoyat ishida gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilishning mohiyati va asoslari.....	141
17.2. Gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qaror.....	142
17.3. Gumon qilinuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish haqidagi qarorni e'lon qilishda himoyachining ishtiroki	143
17.4. Ayb e'lon qilish, ayblovni o'zgartirish, tugatish va to'ldirish. Tugatilgan ayblovni qayta tiklash.....	143
Mavzu bo'yicha xulosalar	144
Muammoli savollar va kazuslar	144
XVIII BOB. DASTLABKI TERGOVNI TO'XTATISH VA QAYTA TIKLASH	146
18.1. Dastlabki tergovni to'xtatish va qayta tiklash tushunchasi hamda ahamiyati	146
18.2. Dastlabki tergovni to'xtatishning asoslari.....	146
18.3. Dastlabki tergovni to'xtatishning shartlari.....	148
18.4. Jinoyat ishini yuritishni to'xtatishning protsessual tartibi.....	148
18.5. To'xtatilgan jinoyat ishini qayta tiklash asoslari va tartibi.....	149
Mavzu bo'yicha xulosalar	149
Muammoli savollar va kazuslar	149
XIX BOB. DASTLABKI TERGOVNI TAMOMLASH.....	151
19.1. Dastlabki tergovni tamomlashning tushunchasi, ahamiyati va turlari.....	151

19.2. Jinoyat ishi tamomlangandan keyin undagi materiallar bilan tanishib chiqish.....	152
19.3. Ayblov xulosasi, ayblov xulosasiga ilovalar, jinoyat ishining prokurorga yuborilishi	152
Mavzu bo'yicha xulosalar	153
Muammoli savollar va kazuslar	153
XX BOB. SURISHTIRUVNING UMUMIY SHARTLARI	155
20.1. Surishtiruv tushunchasi va uni o'tkazish shartlari.....	155
20.2. Surishtiruvni amalga oshirishga vakolatli bo'lgan mansabdor shaxslar va jinoyat ishining tergovga tegishliligi	156
20.3. Surishtiruv o'tkazish tartibi, surishtiruvning boshlanishi va surishtiruv yuritish muddati	157
20.4. Dastlabki tergovning alohida shakli sifatida surishtiruv o'tkazishning xususiyatlari	157
20.5. Surishtiruvni to'xtatish va tamomlash	157
20.6. Surishtiruvni ayblov dalolatnomasi bilan tamomlash va jinoyat ishi materiallari bilan tanishib chiqish huquqini ta'minlash	158
Mavzu bo'yicha xulosalar	159
Muammoli savollar va kazuslar	159
XXI BOB. SURISHTIRUV VA DASTLABKI TERGOV ORGANLARI, SHUNINGDEK TERGOVGA QADAR TEKSHIRUVNI AMALGA OSHIRUVCHI ORGANLARNING QONUNLARNING IJRO ETISHI USTIDAN NAZORAT	161
21.1. Surishtiruv va dastlabki tergov organlari, shuningdek tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organlar tomonidan qonunlarni ijro etilishi ustidan prokuror nazorati va uni amalga oshirishda prokuror vakolatlari	161
21.2. Ko'p voqeali jinoyat ishlari bo'yicha prokurorning vakolatlari.....	162
21.3. Ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi bilan kelgan jinoyat ishi yuzasidan prokuror hal etishi lozim bo'lgan masalalar	162
21.4. Ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi bilan kelgan jinoyat ishi yuzasidan prokuror qarori. Ehtiyot chorasi to'g'risidagi qaror	163
21.5. Sud majlisiga chaqirilishi lozim bo'lgan shaxslarning ro'yxatini o'zgartirish. Jinoyat ishini sudga yuborish	163
Mavzu bo'yicha xulosalar	164
Muammoli savollar va kazuslar	164
XXII BOB. JINOYAT ISHLARINING SUDLOVGA TEGISHLILIGI ..	166

22.1. Sudlovga tegishlilik tushunchasi va uning ahamiyati.....	166
22.2. Sudlovga tegishlilikning turlari	166
22.3. Jinoyat ishlari birlashtirilganda ularning sudlovga tegishligi.....	168
22.4. Jinoyat ishining sudlovga tegishligiga ko‘ra o‘tkazilishi	168
Mavzu bo‘yicha xulosalar	169
Muammoli savollar va kazuslar	169
XXIII BOB. JINOYAT ISHINI SUDDA KO‘RISH UCHUN TAYINLASH	171
23.1. Jinoyat ishini sudda ko‘rish uchun tayinlash tushunchasi va uning ahamiyati	171
23.2. Jinoyat ishini sudda ko‘rish uchun tayinlash chog‘ida aniqlanishi lozim bo‘lgan holatlar va ishni tayinlash to‘g‘risidagi qaror	172
23.3. Dastlabki tergovdagi texnik yo‘sindagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun ishni prokurorga yuborish	173
23.4. Protsess ishtirokchilarini jinoyat ishi materiallari bilan tanishtirish	173
23.5. Sud majlisida jinoyat ishini muhokama qilish muddati.....	173
Mavzu bo‘yicha xulosalar	174
Muammoli savollar va kazuslar	174
XXIV BOB. SUD MUHOKAMASINING UMUMIY SHARTLARI.....	176
24.1. Sud muhokamasining umumiy shartlari haqida tushuncha uning vazifasi va ahamiyati.....	176
24.2. Sud muhokamasi ishtirokchilarining tengligini ta‘minlash va ularning huquq va majburiyatlarini kafolatlash.....	176
24.3. Jinoyat ishini muhokama qilish chog‘ida sud tarkibining o‘zgarmasligi ..	177
24.4. Sud muhokamasining doirasi.....	178
24.5. Ayblovning sud tomonidan o‘zgartirilishi	178
24.6. Surishtiruvning, dastlabki tergovning to‘liq emasligini yoki jinoyat-protsessual qonuni normalarining jiddiy buzilishlarini bartaraf etish, sudlanuvchini yangi ayblov bo‘yicha jinoiy javobgarlikka tortish uchun asoslar, shuningdek Jinoiy javobgarlikka tortilmagan shaxs tomonidan jinoyat sodir etilganligini ko‘rsatuvchi holatlar aniqlanganda sudning harakatlari.....	179
24.7. Jinoyat ishini ko‘rishni keyinga qoldirish, to‘xtatish va tugatish	180
24.8. Sud majlisining tartibiga amal qilish	180
24.9. Sud muhokamasida chiqariladigan ajrimlar va sud majlisining bayonnomasi.....	181

Mavzu bo'yicha xulosalar	182
Muammoli savollar va kazuslar	182
XXV BOB. SUD MAJLISINING TAYYORLOV QISMI. SUD TERGOVI	183
25.1. Sud majlisining tayyorlov qismi tushunchasi va uning mazmuni	183
25.2. Sud tergov tushunchasi, uning mazmuni va mohiyati	185
25.3. Sud tergovida so'roq qilish	185
25.4. Sud tergovida dalillarni tekshirish va ularga baho berish	186
25.5. Dastlabki tergovning to'liq emasligini yoki jinoyat-protsessual qonuni normalarining jiddiy buzilishlarini bartaraf etish	187
Muammoli savollar va kazuslar	188
XXVI BOB. TARAFLARNING MUZOKARASI VA SUDLANUVCHINING OXIRGI SO'ZI.....	190
26.1. Taraflar muzokarasining mazmuni va sudlanuvchining oxirgi so'zi	190
26.2. Taraflarning ayblovning mohiyati yuzasidan takliflari, sudlanuvchining oxirgi so'zi	191
26.3. Sud tergovini yangidan boshlash va sudning qaror qabul qilish uchun alohida xonaga (maslahatxonaga) kirishi	192
Mavzu bo'yicha xulosalar	193
Muammoli savollar va kazuslar	193
XXVII BOB. HUKM	194
27.1. Hukm va unga qo'yilgan talablar	194
27.2. Hukm turlari	197
27.3. Hukm chiqarish vaqtida sud tomonidan hal qilinadigan masalalar	198
27.4. Hukm chiqarish bilan bir vaqtda sud tomonidan hal qilinadigan boshqa masalalar	199
Mavzu bo'yicha xulosalar	200
Muammoli savollar va kazuslar	200
XXVIII BOB . HUKM, AJRIM VA QARORLARNING QONUNIYLIGI, ASOSLILIGI HAMDA ADOLATLILIGINI TEKSHIRISH.....	202
28.1. Hukm, ajrim va qarorlarning qonuniyligi, asosliligi hamda adolatliligini tekshirishning umumiy shartlari	202
28.2. Jinoyat protsessida apellyatsiya tartibida ish yuritish	204
28.3. Jinoyat protsessida kassatsiya tartibida ish yuritish	206

28.4. Nazorat tartibida ish yuritish va yangi ochilgan holatlar munosabati bilan ish yuritishni qaytadan boshlash.....	208
Mavzu bo'yicha xulosalar	211
Muammoli savollar va kazuslar	211
XXIX BOB. HUKM, AJRIM, QARORLARNI IJRO ETISH	212
29.1. Hukm, ajrim, qarorlarni ijro ettirish bosqichi tushunchasi va ahamiyati..	212
29.2. Hukm, ajrim, qarorlarni ijro etishda yuzaga keladigan masalalarni hal qilish va uning tartibi.....	212
Mavzu bo'yicha xulosalar	214
Muammoli savollar va kazuslar	214
XXX BOB. ALOHIDA TOIFADAGI JINOYAT ISHLARINI YURITISH	216
30.1. Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish tushunchasi va turlari.....	216
30.2. Voyaga yetmaganlarining jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritish.....	217
30.3. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi ishlarni yuritish.....	219
30.4. Yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha ish yuritish.....	220
30.5. Ishni sudga qadar yuritish bosqichida amnistiya aktini qo'llash	222
Mavzu bo'yicha xulosalar	224
Muammoli savollar va kazuslar	224
XXXI BOB. JINOYAT SUD ISHLARINI YURITISH SOHASIDAGI XALQARO HAMKORLIK.....	225
31.1. Jinoyat sud ishlarini yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlik tushunchasi, mohiyati va vazifalari.....	225
31.2. Jinoyat ishlari yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlikni amalga oshirishga vakolatli bo'lgan organlar va mansabdor shaxslar.....	226
31.3. Xalqaro hamkorlik shakllari va protsessual tartibi	226
31.4. Xalqaro jinoyat huquqiy munosabatlarni, jumladan, xorijiy davlatning shaxsni ushlab berish to'g'risidagi so'rovi, ushlab berilgan shaxsning javobgarlik doirasi, xorijiy davlatga shaxsni ushlab berishni rad etish kabi munosabatlarni tartibga solish	228
31.5. Jinoyat ishlari yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlikka oid normativ hujjatlar.....	232
Mavzu bo'yicha xulosalar	234
Muammoli savollar va kazuslar	234

GLOSSARIY	235
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	240

KIRISH

Mustaqillik yillari davomida sud-huquq tizimini tubdan isloh qilish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish, demokratlashtirishning tarkibiy qismi sifatida sud hokimiyatining xolis, mustaqil tarmoq sifatida mustahkamlash, qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklari ishonchli himoyalanişini ta'minlash bo'yicha izchil ishlar amalga oshirildi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan olib borilayotgan siyosatning adolatliligi, qonuniyligi va xolisligi shundaki, qabul qilinayotgan tarixiy hujjatlar oddiy xalqning fikri, uning xohish-irodasi, azaliy orzu va maqsadlarini ifoda etib, ularning asosiy mazmun-mohiyati inson manfaatlarini mustahkam muhofaza qilishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi faoliyatini yanada takomillashtirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori bilan kasb-hunar kollejlari va akademik litseylar alohida tartibda yuridik kollejlari Adliya vazirligining yuridik kollejlariga aylantirilib, ularning o'quv metodik jarayonini muvofiqlashtirish, ularga amaliy va axborot-resurslari jihatidan ko'maklashish Toshkent davlat yuridik universiteti tomonidan amalga oshirilishi belgilandi.

Mazkur vazifa ijrosi, o'z navbatida, yuridik kadrlar tayyorlash tizimini sifat jihatidan yaxshilashni, o'quv, ilmiy va boshqa adabiyotlar, shu jumladan, xorijiy adabiyotlar fondini, o'qitishning texnik vositalari, shuningdek global axborot-huquqiy va ta'lim resurslarini muntazam yangilab borishni taqozo qilib, bu mamlakatimiz Prezidentining 2017-yil 28-apreldagi "Toshkent davlat yuridik universitetida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2932-son qarorida ham ko'rsatib o'tilgan.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur darslik jinoyat-protsessual qonunchilikka kiritilgan so'nggi o'zgartirish va qo'shimchalari hamda hozirgi jinoyat ishlari yurituvining so'nggi yutuqlari inobatga olingan holda, tegishli normativ-huquqiy hujjatlar, shuningdek maxsus o'quv va ilmiy adabiyotlar (milliy va xorijiy) tahlili asosida tayyorlangan.

I BOB. JINOYAT-PROTSESSUAL HUQUQI TUSHUNCHASI VA MOHIYATI. JINOYAT-PROTSESSUAL QONUN HUJJATLARI

(Muallif – D.I.Kenjaboyev)

Annotatsiya: mazkur mavzuning o‘quvchilar tomonidan o‘rganilishi O‘zbekiston Respublikasida jinoyat-protsessual huquqi tushunchasi, mohiyati, vazifalari va manbalarini aniqlab olish, shuningdek fuqarolar uchun yagona va majburiy bo‘lgan jinoyat ishlari yuritish tartibi, uning vaqt va hudud bo‘yicha hamda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarga nisbatan amal qilishi tartib qoidalarini bilish imkonini beradi.

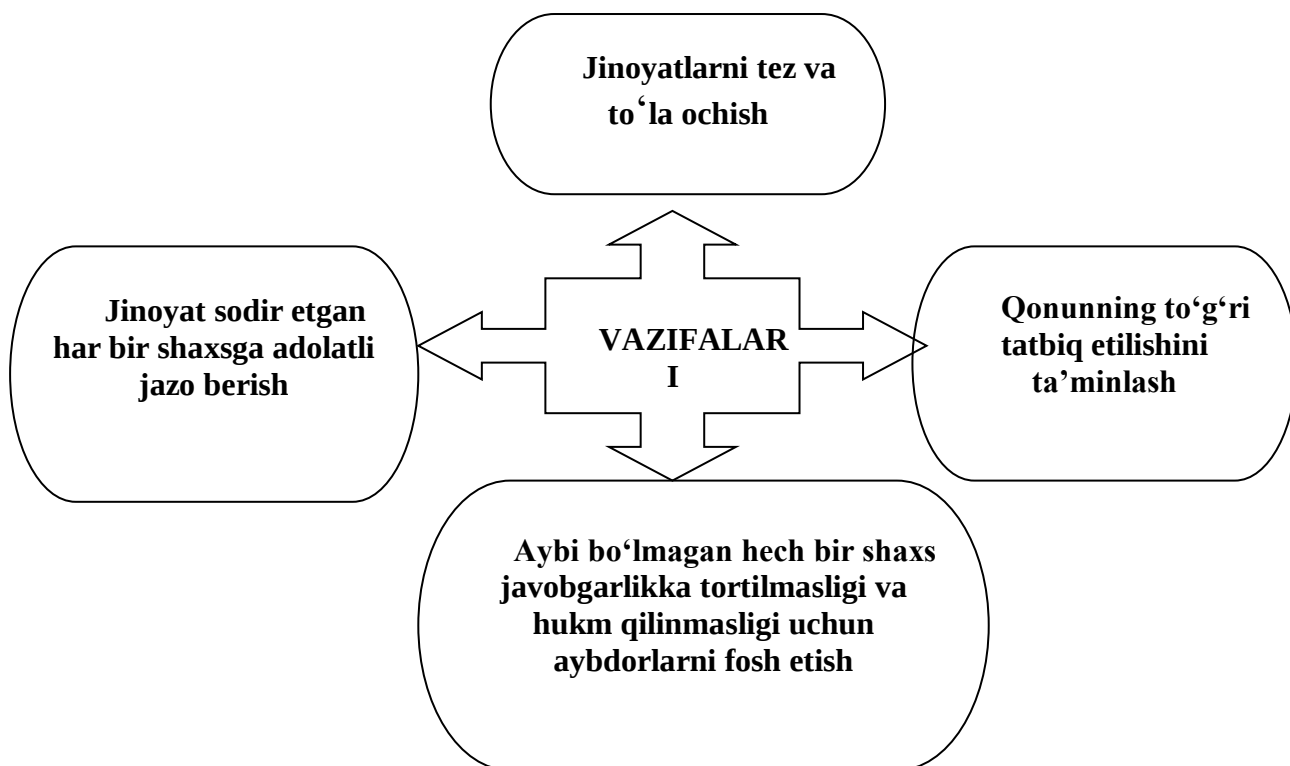
1.1. Jinoyat-protsessual huquqi tushunchasi va ahamiyati

“Protsess” so‘zi lotincha “procedere” – olg‘a siljish; “processus” – harakat, rivojlanayotgan, ishlab chiqarish ma’nolarini anglatadi.

Jinoyat protsessi davlatning huquqni qo‘llash bo‘yicha faoliyatining turi hisoblanib, jinoyatlarni aniqlash, ularning sodir bo‘lish holatlarini tergov qilish, aybdor shaxslarni fosh etish va adolatli jazoga tortish davlatning vazifalariga kiradi.

Jinoyat-protsessual huquqi – jinoyat ishlari bo‘yicha surishtiruv, dastlabki tergov va sud muhokamasini o‘tkazish bilan bog‘liq faoliyatni tartibga soluvchi tartib-qoida va normalarning qonunda mustahkamlangan tizimini, ya’ni jinoyat ishi yurituvchi vazifalari amalga oshiriladigan zarur huquqiy tartib-taomillarni ifodalovchi mustaqil huquq sohasidir.

Jinoyat-protsessual huquqi tizimi ikki qismdan – umumiy va maxsus qismlardan iborat. Jinoyat-protsessual huquqining umumiy qismida butun jinoyat protsessiga oid yoxud uning aksariyat bosqichlari va institutlariga taalluqli bo‘lgan asosiy tushunchalar va qoidalar o‘rin olgan. Umumiy qismda protsessual qonunchilikning vaqt, hudud va shaxslar doirasida amal qilishi, protsess ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari, hokimiyat organlarining vakolatlari, dalillar va isbot qilish instituti, dalillarni to‘plash, tekshirish va baholash, protsessual majburlov choralari va boshqa umumiy institutlar va masalalar o‘rin olgan.

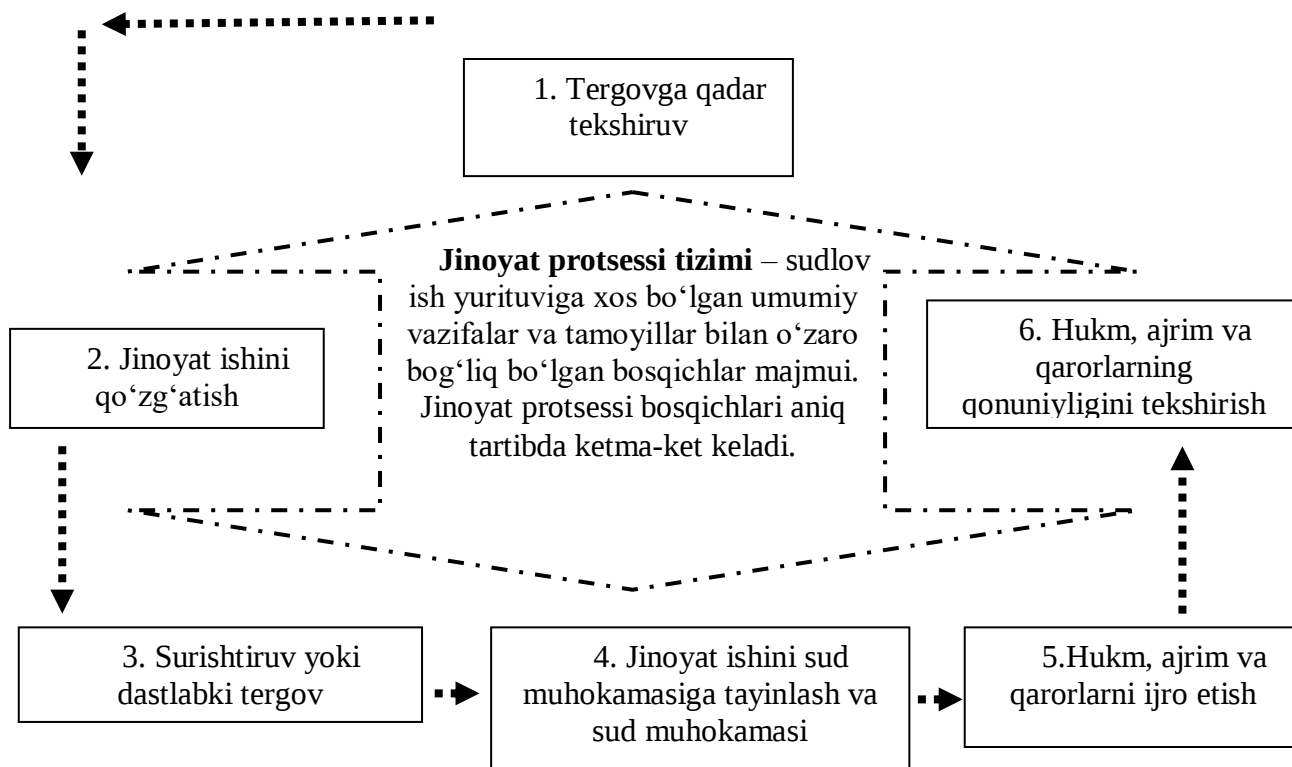
Jinoyat-protsessual huquqining maxsus qismida jinoyat protsessining alohida bosqichlari va ularni amalga oshirish tartibi belgilangan bo'lib, shuningdek protsessual harakatlarni o'tkazish qoidalarini tartibga solingan. Umuman olganda, maxsus qismning o'zini shartli ravishda turdosh huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi to'rt mustaqil institutlarga ajratish mumkin: sudga qadar ish yuritish; sudda ish yuritish; alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish; jinoiy sud ishlarini yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlik.

1.2. Jinoyat protsessining bosqich va funksiyalari

Jinoyat ishini yuritishni jinoyat protsessining bosqichlari deb nomlanadigan muayyan davriy qismlarga bo'linadi.

Jinoyat protsessi bosqichlari o'z boshlanish va tamomlanish vaqtiga, vazifa va mazmuniga, ishtirokchilar doirasiga, ular o'rtasida shakllanadigan jinoyat-protsessual munosabatlar kabi belgilarga ega bo'lgan mustaqil davrlar sifatida tavsiflanadi.

Jinoyat protsessi bosqichi – uning nisbatan ajratilgan qismi bo‘lib, u (jinoyat ishlarini sudda ko‘rishning umumiy vazifalaridan kelib chiqadigan) aniq vazifalar, ishtirokchilarning alohida doirasi, jinoyat protsessual harakatlar va huquqiy munosabatlarning o‘ziga xosligi, ularni rasmiylashtiradigan jinoyat-protsessual hujjatlarning xususiyati bilan tavsiflanadi.

Tergovga qadar tekshiruv – jinoyatga oid arizalar, xabarlar va boshqa ma’lumotlarni tekshirish, ularni ko‘rib chiqish natijasi yuzasidan qaror qabul qilishga doir tadbirlarni, shuningdek ish uchun ahamiyatli bo‘lishi mumkin bo‘lgan jinoyat izlari, narsalar va hujjatlarni mustahkamlash va saqlashga doir choralarni o‘z ichiga oladi. Tergovga qadar tekshiruv natijasiga ko‘ra jinoyat ishini qo‘zg‘atishni rad qilish haqida yoki jinoyat ishini qo‘zg‘atish haqida qaror qabul qilinadi.

Jinoyat ishini qo‘zg‘atish – bu jinoyat protsessining muhim bosqichi bo‘lib, jinoyat sodir etilganligi to‘g‘risida sabab mavjud bo‘lgan hollarda va yetarli asoslar tergovga qadar tekshiruv organi, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan aniqlanganda bu to‘g‘risida qaror qabul qilinadi. Mazkur qaror jinoyat protsessi tartib-taomillarini harakatga keltiradi, keyingi bosqichlarda tegishli protsessual harakatlarni amalga oshirish uchun huquqiy asosni vujudga keltiradi hamda dastlabki tergov muddatlarini hisoblash muddati boshlanishini belgilaydi.

Surishtiruv jinoyat ishini tergov qilishning alohida shakli bo'lib, ish yuritishning soddalashtirilgan tartibi hisoblanadi. Surishtiruvchi o'z protsessual maqomi bo'yicha tergovchi tomonidan amalga oshiriladigan barcha tergov harakatlarini amalga oshirish, ularni bajarish yuzasidan tergovga qadar tekshiruv va tezkor-qidiruv organiga topshiriqlar berish, ehtiyot choralari qo'llash, shaxslarning jinoyat protsessidagi maqomini belgilash, surishtiruvni tamomlash va to'g'ridan to'g'ri prokuror tasdig'i bilan jinoyat ishini sudga yuborish vakolatlariga egadir.

Dastlabki tergov – jinoyat ishini tergov qilishning shakli bo'lib, tergov va protsessual harakatlarni amalga oshirish orqali jinoyat hodisasi sodir bo'lgan yoki bo'lmaganligi, uni sodir etishda aybdor shaxslarni, jinoyat tufayli yetkazilgan zarar xususiyati va miqdorini hamda ish uchun ahamiyatga ega bo'lgan boshqa holatlarni aniqlash maqsadida dalillar to'planadi, mustahkamlanadi, tekshiriladi va baholanadi.

Sudda ish yuritish bosqichi birinchi instansiya va yuqori turuvchi sudlarda ish yuritishni, shu jumladan, birinchi instansiya sudi qarorlarining qonuniyligi, asosliligi va adolatliligini tekshirishni o'z ichiga oladi.

Birinchi instansiya sudida ish yuritish jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayinlash bilan boshlanadi. Bu to'g'risida sudyaning qarori chiqarilgan vaqtdan boshlab ko'pi bilan o'n sutkada sud ishni ko'rishni boshlashi lozim. Jinoyat ishini sudda muhokama qilish umumiy muddati ishni muhokama qilish boshlangan kundan e'tiboran ikki oydan oshmasligi kerak bo'lib, bu bosqich sud majlisiga tayyorlov, sud terгови, taraflar muzokarasi va sudlanuvchining oxirgi so'zi, hukm chiqarish kabi bosqichlarni qamrab oladi. Sud muhokamasi yakunida qoida tariqasida ayblov yoki oqlov hukmi yoxud boshqacha qaror (jinoyat ishini tugatish v.b.) qabul qilinishi mumkin. Sud majlisida, shuningdek yarashuv, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash, amnistiya aktini qo'llash masalalari ham hal qilinadi.

Yuqori instansiya sudlari tomonidan jinoyat ishi yurituvchi hukm, ajrim va qarorlarning qonuniyligi, asosliligi va adolatliligini tekshirish tartibida amalga oshiriladi (11-bo'lim). Ta'kidlash lozimki, hukm, ajrim va qarorlarning qonuniyligi, asosliligi va adolatliligini tekshirish apellyatsiya (55¹-bob), kassatsiya (56-bob) va nazorat (57-bob) tartibida amalga oshiriladi.

Hukm, ajrim, qarorlarni ijro etish (12-bo'lim) ham jinoyat protsessining muhim bosqichi bo'lib, u o'z ichiga hukm, ajrim, qarorlarni ijro etishga qaratish (58-bob) va hukm, ajrim, qarorlarni ijro etishda yuzaga kelgan masalalarni hal qilishni (59-bob) qamrab oladi.

Jinoyat protsessining funksiyalari deganda, jinoyat-protsessual faoliyatning asosiy yo'nalishlari tushuniladi. Ma'lumki, surishtiruv, dastlabki tergov, prokuratura va sud organlarining jinoyat-protsessual faoliyati bir xil bo'lmay, o'z mazmuniga ko'ra bir necha yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Jinoyat protsessining funksiyalari jinoyat sud ish yurituv subyektlarining protsessdagi roli va vazifasidan kelib chiqadi.

1.3. Jinoyat-protsessual shakl va jinoyat-protsessual kafolatlar

Jinoyat-protsessual huquqi jinoyat-protsessual shakl va jinoyat-protsessual kafolatlar tushunchalari bilan uzviy bog'liqdir.

Jinoyat protsessual shakl – jinoyat-protsessual harakatlarni amalga oshirish shartlari, ketma-ketligi va izchilligi, ularni rasmiylashtirish tartibini aniq va batafsil tartibga soluvchi, ya'ni muayyan jinoyat protsessual munosabatlarni yuzaga keltirish, o'zgartirish yoki tugatishning qat'iy shartlaridan iborat.

Jinoyat protsessual shakl o'ziga xos belgilarga ega bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

1. Yaxlitlik – jinoyat protsessining bosqichlarida harakatlanishida barcha jinoyat ishlari uchun majburiy bo'lgan yagona protsessual tartibi mavjud bo'lib (qonunda nazarda tutilgan hollardan tashqari), O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 1-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi hududida jinoyat ishlarini yuritish tartibi Jinoyat-protsessual kodeksi bilan belgilanadi.

2. Jinoyat ishi yurituvining detallashgan tartibga solinishi – har bir alohida protsessual harakatlar va ularning majmuini amalga oshirish tartibi va shartlari hamda qonunan o'rnatilgan tartibda ularni olib borish jarayoni va natijalarini rasmiy qayd qilinishidir.

3. Amalga oshiriladigan protsessual harakatlar va qabul qilinadigan qarorlar izchilligi – jinoyat protsessining bosqichlardan

o'tish jarayonining o'zi ham muayyan bosqichlarning umumiy shartlari, har qanday tergov yoki sud harakatining amalga oshirish tadrijiy izchilligi va tartibi qonun bilan o'rnatilgan muayyan protsessual shaklga muvofiqdir.

4. Imperativlik – jinoyat protsessual munosabatlarni tartibga solishning jinoyat protsessi subyektlariga qat'iy talablar o'rnatishda namoyon bo'lib, ularga protsessual majburiyatlar yuklatiladiki, mazkur majburiyatlarni bajarmaslik protsessual majburlov choralarini qo'llashga, jinoyat ishi yurituv uchun mas'ul bo'lgan shaxslarga yuklatilgan vazifalarni bajarmaslik esa tegishli huquqiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Jinoyat ishlari yurituvining qonuniyligi va asoslanganligini ta'minlashda muhim rolni **protsessual kafolatlar** bajaradi.

Protsessual kafolatlar – bu jinoyat protsessining vazifalarini amalga oshirishga yo'naltirilgan qonun bilan tartibga solingan vositalardir. Umuman olganda, butun protsessual tartibning o'zi: jinoyat protsessi prinsiplaridan to alohida tergov va sud harakatlari tartibga solinishining detali har bir jinoyat ishining qonuniyligi va asoslanganligini kafolatlaydi.

Protsessual kafolatlarning muhim qismini jinoyat protsessida ishtirok etuvchi shaxs huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlashning protsessual qonun bilan tartibga solingan vosita va usullari tashkil etadi.

1.4. Jinoyat-protsessual huquqi huquq sohasi sifatida va uning boshqa huquq sohalari bilan o'zaro aloqasi

Jinoyat-protsessual huquqi surishtiruv, dastlabki tergov, prokuratura va sud organlarining jinoyat ishlarini qo'zg'atish, tergov qilish va hal qilish faoliyatini tartibga soluvchi huquq sohasi hisoblanadi. Jinoyat-protsessual huquqi nafaqat turdosh huquqiy fanlar bilan, balki jinoyat ishlarining sud muhokamasi vazifalarini amalga oshirish manfaatlarida muvaffaqiyatli foydalaniladigan bilimlarning boshqa sohalari bilan chambarchas bog'langan.

Jinoyat-protsessual huquqi **Konstitutsiyaviy huquq** bilan chambarchas bog'liq. Xususan, Konstitutsiya davlat hokimiyati va jinoyat sud ishlari yurituvining asosiy prinsiplarini shakllantirgan,

mamlakatda sud tizimini belgilab bergan. Shuningdek, Konstitutsiyada inson va fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklari hamda Konstitutsiya va qonunlar ustuvorligi masalasi ham belgilangan.

Jinoyat-protsessual huquqi, shuningdek **Jinoyat huquqi** bilan ham bog'liq. Jinoyat-huquqiy munosabatlarni o'rnatish va jinoiy javobgarlik choralari qo'llashni faqatgina jinoyat-protsessual munosabatlar doirasida amalga oshirish mumkin. Jinoyat huquqi normalari, birinchidan, faqatgina jinoyat-protsessual huquq normalari orqali qo'llanilishi mumkin bo'lsa, ikkinchidan, jinoyat-huquqiy normalarni qo'llashga faqatgina jinoyat-protsessual munosabatlar subyektlari haqli hisoblanadi.

Jinoyat-protsessual huquqi **Jinoyat-ijroiya huquqi** bilan ham uzviy bog'liq. Jinoyat-protsessual kodeksi normalari sud tomonidan mahkumni saqlash tartibini o'zgartirish, hukmni ijroga qaratish, jazoni o'tash sharoitlarini o'zgartirish bilan bog'liq munosabatlarni ham tartibga soladi.

Jinoyat-protsessual huquqi **kriminologiya** fani bilan ham uzviy bog'liq. Jinoyatchilikni, uning sabab va shart-sharoitlarini, jinoyatchining shaxsini o'rganadigan, jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqadigan kriminologiya jinoyat protsessi nazariyasi va amaliyoti bilan chambarchas bog'langan. Bu narsa jinoyat-protsessual qonunning har bir muayyan ish bo'yicha jinoyatning sabablari hamda uning sodir etilishiga ko'mak bergan shart-sharoitlarni aniqlash, ularni bartaraf etish uchun chora ko'rish, ayblanuvchi, sudlanuvchining shaxsini to'liq va har tomonlama o'rganish talabida o'z aksini topadi.

Fuqarolik huquqi ham o'z o'rnida jinoyat-protsessual huquqi bilan bog'liqdir. Jinoyat tufayli yetkazilgan zarar, o'z navbatida, jabrlanuvchiga yetkazilgan mulkiy ziyonni va ma'naviy zararni qoplatishga bo'lgan huquqini vujudga keltiradi. Bunda qonun jinoyat protsessida fuqaroviy da'vo qo'zg'atish yoxud yetkazilgan zararni fuqarolik sud ish yurituv tartibida undirishni ko'zda tutadi.

Jinoyat protsessi va kriminalistika. Jinoyat ishlarini sudda ko'rishni amalga oshirish ko'pincha jinoyatlarni ochish, ularni tergov qilish va sudda ko'rib chiqish ilmiy uslublari va vositalari tizimidan, ya'ni kriminalistika sohasidagi bilimlardan foydalanmasdan mumkin bo'lmaydi. **Kriminalistika** jinoyatlarni ochish va ularning oldini olish maqsadida dalillarni topish, to'plash, qayd qilish va tadqiq qilish bo'yicha jinoyat-protsessual qonunda nazarda tutilgan harakatlarni

bajarish uchun qo'llaniladigan texnik vositalar, taktik uslublar va usullar to'g'risidagi fandır.

1.5. Jinoyat-protsessual qonun hujjatlari va uning vazifalari

Jinoyat ishlarini yuritish tartibi faqatgina O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi bilan belgilangan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi hududida jinoyat ishlarini yuritish tartibini belgilovchi muqobil qonun hujjatlari mavjud emas.

1) jinoyatlarni tez va to'la ochishni ta'minlash – bu jinoyat ishini yurituvchi va jinoiy ta'qibni amalga oshiruvchi surishtiruv, dastlabki tergov va prokuratura organlari, shuningdek sudning sodir etilgan jinoyat holatiga oid Jinoyat-protsessual kodeksida belgilangan holatlarni aniqlashga qaratilgan asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

2) jinoyat sodir etgan har bir shaxsga adolatli jazo berilishini ta'minlash – ayblanuvchi tomonidan sodir etilgan qilmishning hamda jinoyatchi shaxsining ijtimoiy xavflilik darajasiga mutanosib bo'lgan jazo chorasini tayinlanishini ta'minlaydi, ya'ni ishda yuzaga keladigan har qanday masalani hal qilishda ayblanuvchini yoki sudlanuvchini ham fosh qiladigan, ham oqlaydigan, shuningdek uning javobgarligini ham yengillashtiradigan, ham og'irlashtiradigan holatlar aniqlanishi va hisobga olinishi lozim.

3) aybi bo'lmagan hech bir shaxs javobgarlikka tortilmasligi va hukm qilinmasligi uchun aybdorlarni fosh etishni ta'minlash – ya'ni, jinoyatni sodir etishda haqiqatdan aybdor bo'lgan barcha shaxslarni, shu jumladan, jinoyatning barcha ishtirokchilarini va unga daxldor shaxslarni aniqlashga qaratilgan. Jinoyat sodir etgan shaxslarni fosh etish va jinoiy javobgarlikka tortish jinoiy ta'qibni amalga oshiruvchi organlar (surishtiruv organi, tergov, prokuratura)ning aybni isbot qilish maqsadida ishni qonuniy, asoslangan va adolatli hal qilish uchun ahamiyatga ega bo'lgan holatlar to'g'risidagi haqiqatni aniqlash maqsadida dalillarni to'plash, tekshirish va baholash bo'yicha ham vazifasi, ham majburiyatidir.

4) qonunning to'g'ri tatbiq etilishini ta'minlash – jinoyat-protsessual qonun hujjatlarining sud-tergov organlari faoliyatiga to'g'ri – qonunga mos, mazmunini buzmagani, biryoqlama yondashuvlarsiz, belgilangan protsessual tartibda qo'llanilishini anglatadi. Qonunni to'g'ri tatbiq etish, jumladan, qonunbuzarlik hamda qonunga

rioya qilmaslik hollarini aniqlash, har qanday qonunbuzarning javobgarlikka tortilishi muqarrarligini ta'minlashga qaratilgan.

1.6. Jinoyat-protsessual huquqi normalari

Jinoyat-protsessual normalarining belgilari quyidagilardan iborat:

1) davlat tomonidan o'rnatilgan, ya'ni davlatning qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiruvchi oliy vakillik organi tomonidan tegishli normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan;

2) jinoyat-protsessual huquq va majburiyatlar subyektlarining umumiy xulq-atvor qoidolari bo'lib, muntazam ravishda takrorlanadigan muayyan harakatlarni ko'zda tutadi;

3) jinoyat protsessi ishtirokchilari uchun majburiy hisoblanadi; norma o'zining umummajburiy ta'siri orqali protsessning barcha ishtirokchilarini emas, balki u bevosita taalluqli bo'lgan ishtirokchilarni qamrab oladi;

4) normalar davlat majburlov kuchi orqali ta'minlanadi;

5) jinoyat-protsessual qonun hujjatlari vazifalarini samarali tarzda amalga oshirish maqsadini ko'zlaydi v.b.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar jinoyat ishlari yurituviga oid qoidalarining xalqaro hujjatlarda va tarmoq qonun hujjatlarida mustahkamlanishiga oid masalalarni ko'rib chiqishlari; qiyosiy-huquqiy tahlil o'tkazib, jinoyat ishlarini yuritishda protsessual shaklning rolini aniqlashlari hamda jinoyat protsessual qonunining rivojlanish tarixi va takomillashtirish istiqbollarini yoritishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

Kodeks muayyan huquq (qonunchilik) sohasidagi normativ majmuani ifodalovchi, jamlovchi qonun bo'lib, unga kiritilgan huquqiy normalarning mantiqiy bog'liqligi hamda mutanosibligi, huquq tarmog'iga va qonunchilik sohasiga monand tizimli joylashtirilganligi bilan tarmoq qonunlardan ustun turadi. **Jinoyat-protsessual kodeksida belgilangan usullar orqali jinoyat protsessi vazifalarini bajarishning**

ahamiyatini ochib bering.

Kazus

Xorijiy davlat diplomatik vakolatxonasining vakili Nasibov mansabini suiiste'mol qilib chet el vizasini olish uchun murojaat qilgan Salimovdan tovlamachilik qilib, vakolatxonadan tashqarida 300 AQSH dollari miqdorida pora olganligi fosh etilgan. Nasibov jinoiy javobgarlikdan qutulib qolish maqsadida vakolatxonaga yashiringan. Tergovchi gumon qilinuvchini va daliliy ashyoni topish maqsadida vakolatxonada tintuv o'tkazish to'g'risida qaror chiqargan.

Tergovchining harakatlariga huquqiy baho bering. Uning qarori qonuniymi? Ushbu holatda tergov organlari tomonidan qaysi qonun va normativ hujjatlar asosida qanday harakatlar amalga oshirilishi lozim?

II BOB. JINOYAT PROTSESSI PRINSIPLARI

(Muallif – yuridik fanlar nomzodi, professor U.A Tuxtasheva)

Annotatsiya: O‘quvchilar uchun mazkur mavzu o‘rganilishi jinoyat protsessi prinsiplari tushunchasi va ularning mazmun mohiyatini aniqlab olishga imkon beradi.

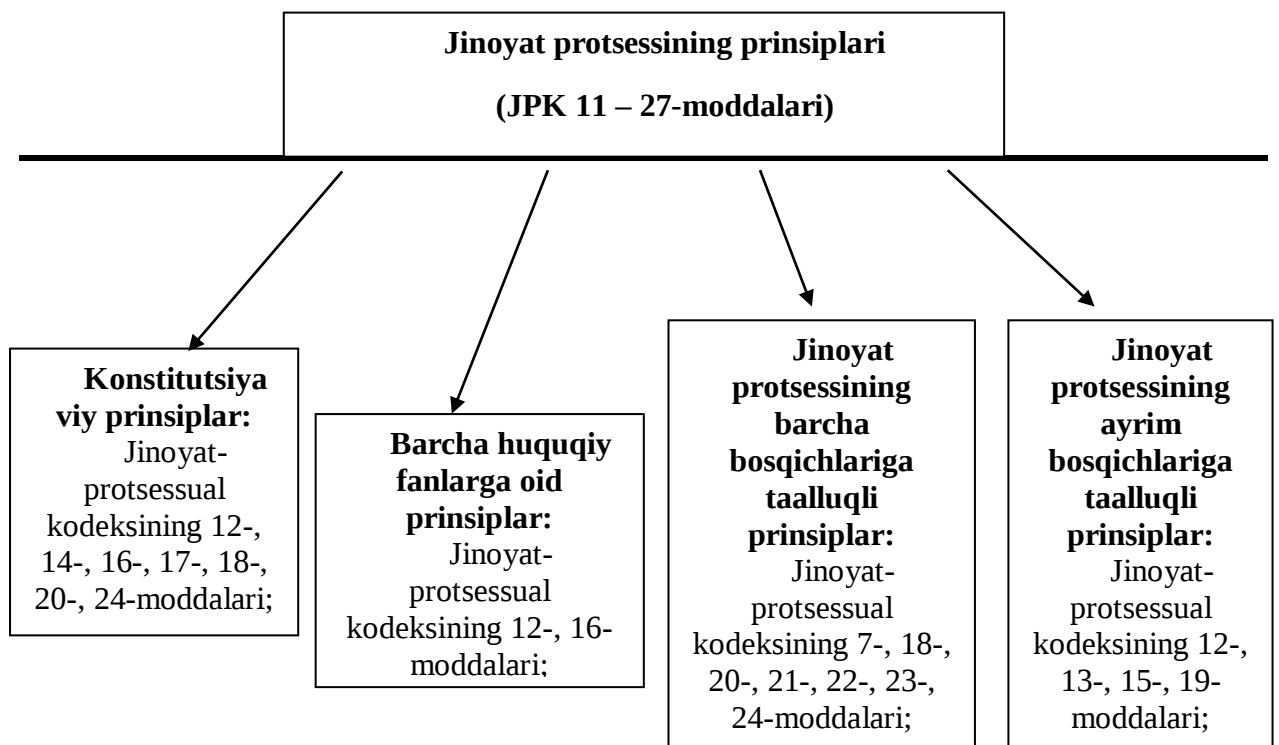
2.1. Jinoyat protsessi prinsiplari tushunchasi va tizimi

Jinoyat protsessi prinsiplari – bu O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Jinoyat-protsessual kodeksida mustahkamlangan, jinoyat ishlarini yuritishning eng muhim xususiyatlari, xarakteri va mazmun-mohiyatini belgilovchi hamda jinoyat ishlarini qo‘zg‘atish, tergov qilish, sudda ko‘rib chiqish va hal qilish bilan bog‘liq jinoyat-protsessual faoliyatida jinoyat-protsessual munosabatlari sohasiga jalb etilgan fuqarolarning huquq va erkinliklarini amalda ta‘minlashga va jinoyat protsessi maqsadlariga erishishga xizmat qiluvchi asosiy huquqiy qoidalardir.

Jinoyat protsessi prinsiplari tushunchasi. Ma‘no jihatidan prinsiplar – bu rahbariy g‘oyalar va tegishli faoliyatning asosiy qoidalaridir. “Prinsip” so‘zi lotincha “principium” so‘zidan kelib chiqib, uning ma‘nosi – “asos”, “asosiy omil” kabi tushunchalarni anglatadi. Prinsiplar oddiy yuridik g‘oyalar bo‘lmaganligi hamda adolat va lozimlikning hamma uchun majburiy va obyektiv jihatdan zarur bo‘lgan mezonlarini huquqda belgilashi ularning asosiy mazmunini tashkil etadi. Barcha prinsiplar bir-biri bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, ular odil sudlov maqsadlariga erishish uchun teng muhim bo‘lgan huquqiy asoslarning yaxlit majmuini yaratadilar.

Jinoyat protsessi prinsiplari mazmuni, tartibga solish manbalari va harakat doirasiga qarab bir-biridan farqlanadi.

Jinoyat protsessi prinsiplarining ayrimlari jinoyat ishlarini yuritishning barcha bosqichlarida amal qilsa, ayrimlari esa uning ma‘lum bosqichlarida amal qiladi. Qonuniylik, shaxsning sha‘ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarining muhofaza qilish, aybsizlik prezumpsiyasi kabi prinsiplar jinoyat ishlarini yuritishning barcha bosqichlarida amal qiladi. Sudda jinoyat ishlarini oshkora ko‘rilishi va sudda ishlarni yuritishda tortishuv kabi prinsiplar jinoyat ishlari bo‘yicha sudda ish yuritish bosqichidagina amal qiladi.

2.2. Qonuniylik prinsipi

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasida mustahkamlab qo‘yilganidek: “O‘zbekiston Respublikasida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so‘zsiz tan olinadi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko‘radilar”. Jinoyat protsessida ham qonuniylikka rioya etish to‘g‘risidagi Konstitutsiya ko‘rsatmalari tatbiq etiladi va u Jinoyat-protsessual kodeksida qonuniylik prinsipi sifatida o‘z ifodasini topgan.

Qonuniylik prinsipi – bu davlatning jinoyat ishlarini yuritishda jinoyat protsessida ishtirok etuvchi barcha subyektlardan jinoyat ishlarini tergov qilish, sudga ko‘rib chiqish, jinoyat protsessining sudga qadar va sudga ish yuritish bosqichlarida tergov organlari va sudlar faoliyati ustidan tegishli prokuror va sud nazoratini amalga oshirishda jinoyat protsessual qonun-hujjatlari normalariga aniq rioya etish va ularning talablarini og‘ishmay bajarish haqidagi talabidir.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 12-moddasida aks ettirilgan ushbu prinsip odil sudlovning tub

mazmunini ochib beradi: shaxsni jinoyat sodir etishda aybdor deb topishga hamda ushbu shaxsga jazo tayinlashga faqat sud o'z hukmi bilan vakolatli. Shaxsga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini, qamoqqa olish va uy qamog'i tarzidagi ehtiyot choralarini qo'llash, shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish, ayblanuvchini, sudlanuvchini lavozimidan chetlashtirish to'g'risidagi qarorni qabul qilishga, murdani eksqumatsiya qilish va pochta-telegraf jo'natmalarini xatlashga ruxsat berishga ham faqat sud haqlidir.

2.3. Jinoyat ishlarini hay'atda va yakka tartibda ko'rib chiqish prinsipi

Jinoyat ishlarini ko'rishda qonunda quyidagi sud tarkibi nazarda tutilgan (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 13-moddasi):

Birinchi instansiya bo'yicha – hay'atda va yakka tartibda:

– O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudidan tashqari, barcha sudlarda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 15-moddasining ikkinchi-to'rtinchi qismlarida nazarda tutilgan jinoyatlar (ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan¹, uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar² va og'ir³) to'g'risidagi ishlar sudya tomonidan yakka tartibda ko'riladi (Agar sudya tomonidan yakka tartibda ko'rib chiqilayotgan jinoyat ishi bo'yicha sud muhokamasi vaqtida Jinoyat kodeksi 15-moddasining beshinchi qismlarida nazarda tutilgan jinoyatlar sodir etilganligini ko'rsatuvchi holatlar aniqlansa, ishning ko'rilishi uni yakka tartibda ko'rib chiqishni boshlagan sudya tomonidan davom ettiriladi); qolgan ishlar hay'atda (sudya va ikki nafar xalq maslahatchisi) ko'riladi;

– O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudida ishlar uch nafar sudyadan iborat tarkibda ko'riladi.

Apellyatsiya va kassatsiya tartibida:

– tegishli sud hay'atlarida jinoyat ishlari uch nafar sudyadan iborat tarkibda ko'riladi;

– O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining hukmlariga apellyatsiya

¹ Ularga qasddan sodir etilib, qonunda uch yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar, shuningdek ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilib, qonunda besh yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

² Ularga qasddan sodir etilib, qonunda uch yildan ortiq, lekin besh yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar, shuningdek ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilib, qonunda besh yildan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

³ Ularga qasddan sodir etilib, qonunda besh yildan ortiq, lekin o'n yildan ko'p muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

va kassatsiya shikoyatlari (protestlari) O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining tegishli sudlov hay'atlarida besh nafar sudyadan iborat tarkibda ko'rib chiqiladi.

Nazorat tartibida O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudida jinoyat ishlari:

– jinoyat ishlari bo'yicha sud hay'atida – uch nafar sudyadan iborat tarkibda;

– rayosatda – rayosat a'zolarining ko'pchiligi hozir bo'lgan taqdirda ko'riladi.

2.4. Sudyalarning mustaqilligi va ularning faqat qonunga bo'ysunishi prinsipi

Sudyalarning mustaqilligi konstitutsiyaviy prinsip bo'lib, O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi Qonunida va O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida (14-modda) o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasida sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil holda ish yuritadi.

Mazkur qoida O'zbekiston Respublikasida to'laqonli sud hokimiyati o'z faoliyatini amalga oshirishining asosiy shartlaridan va kafolatlaridan biri bo'lib, ko'rib chiqilayotgan prinsipning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Sudyaga nisbatan jinoyat ishi faqat O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori tomonidan qo'zg'atilishi mumkin.

Sudya O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudyalar Kengashi xulosasi olinmasdan va O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining roziligisiz jinoiy javobgarlikka tortilishi, qamoqqa olinishi mumkin emas.

Sudya O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudyalar Oliy Kengashining xulosasi olinmasdan ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin emas.

2.5. Jinoyat ishini qo'zg'atishning muqarrarligi prinsipi

Mazkur prinsip mazmuniga ko'ra prokuror, tergovchi va surishtiruvchi, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi jinoyat alomatlari aniqlangan hamda jinoyat ishi qo'zg'atish uchun sabab va yetarli asoslar mavjud bo'lgan barcha

hollarda o'z vakolatlari doirasida jinoyat ishini qo'zg'atishlari, biror-bir muassasa, tashkilot, fuqarolarning xohish-irodasidan qat'iy nazar jinoyat sodir etishda aybdor bo'lgan shaxslarni aniqlash va ularni fosh etish uchun qonunda nazarda tutilgan barcha zarur choralarni ko'rishlari shart.

2.6. Odil sudlovni fuqarolarning qonun va sud oldida tengligi asosida amalga oshirish prinsipi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18, 46-moddalari, O'zbekiston Respublikasi "Sudlar to'g'risida"gi Qonunining 6-moddasi, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 16-moddasi odil sudlovni barcha shaxslarning qonun va sud oldida tengligi asosida amalga oshirish prinsipining huquqiy asosi sifatida xizmat qiladi. Mazkur prinsip Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasining 7-moddasiga ham asoslanadi. Xalqaro huquqning ushbu normasiga binoan barcha odamlar qonun oldida tengdir va hech bir tafovutsiz qonun bilan teng himoya qilinish huquqiga egadir.

Mazkur prinsipning mazmunini quyidagicha belgilash mumkin: sudga murojaat qilgan va protsessda ishtirok etayotgan shaxsga ayrim imtiyozlar taqdim etish yoki uni kamsitish uchun uning mulkiy va mansab mavqeyi, jinsi, irqi va millati, ma'lumoti, tili, dinga nisbatan munosabati, turar joyi, e'tiqodi, jamoat birlashmalarda a'zo bo'lishi yoki birorta boshqa holatlar asos bo'lmaydi va protsessning yuritilishiga va yakuniga hech qanday ta'sir etmaydi. Ushbu talablar odil sudlovni amalga oshirishning barcha shakllariga tatbiq etiladi, chunki sud ishlarini yuritishning birorta sohasida qonun qoidalari fuqaroning huquqiy maqomini yuqorida ko'rsatilgan belgilar bilan bog'lamaydi.

2.7. Shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish prinsipi

Shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish prinsipi shaxsning daxlsizligi davlat tomonidan kafolatlanishining ifodasidir. Shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish jinoyat ishini yuritishda ishtirok etayotgan barcha organlar va mansabdor shaxslar uchun majburiydir.

Mazkur prinsip O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13 va 26-moddalari normalariga asoslangan bo'lib, O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplariga asoslanishi,

ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanishi, hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdagi tazyiqqa duchor etilishi mumkin emasligi, xuddi shuningdek hech kimda uning roziligisiz tibbiy yoki ilmiy tajribalar o'tkazilishi mumkin emasligi to'g'risidagi konstitutsiyaviy prinsiplarni jinoyat protsessining asosiy prinsiplaridan biri sifatida mustahkamlaydi.

2.8. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini muhofaza qilish prinsipi

Jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslarning protsess ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, buzilgan huquqlarini tiklash va ularning o'z huquqlarini biron-bir to'siqlarsiz amalga oshirishlari uchun sharoitlar yaratish bo'yicha majburiyatlari mazkur prinsipning mazmunini tashkil etadi.

Mazkur prinsipning normalari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 43-moddasida bayon etilgan, davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlashi to'g'risidagi konstitutsiyaviy prinsipni jinoyat protsessi prinsipi sifatida ifodalab, jinoyat protsessiga jalb etilgan har bir shaxsning huquq va erkinliklari muhofaza qilinishini kafolatlaydi.

2.9. Sudda jinoyat ishlarining oshkora ko'rilishi prinsipi

Jinoyat protsessining mazkur prinsipi qonun tomonidan quyidagi tarzda tartibga solinadi: "Barcha sudlarda, davlat sirlarini qo'riqlash manfaatlariga zid keladigan, shuningdek jinsiy jinoyatlar to'g'risidagi ishlar ko'riladigan hollarni istisno qilganda, jinoyat ishlari oshkora ko'riladi" (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 19-moddasi birinchi qismi).

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 19-moddasi ikkinchi qismiga muvofiq, o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslarning jinoyatlari to'g'risidagi ishlarni, shuningdek fuqarolarning shaxsiy hayotiga oid ma'lumotlarni yoki ularning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitadigan ma'lumotlarni oshkor qilmaslik maqsadida jabrlanuvchining, guvohning yoki ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarning, xuddi shuningdek ularning oila a'zolari yoki yaqin

qarindoshlarining xavfsizligini ta'minlash taqozo etgan hollarda boshqa ishlarni ham sud tomonidan ajrim chiqarib, yopiq sud majlisida ko'rishga yo'l qo'yiladi. Ushbu ishlar bo'yicha ishning to'liq yoki qisman yopiq sud majlisida ko'rilishi zaruriyatiga sabab bo'ladigan aniq holatlar mavjudligini sud har bir vaziyatda alohida aniqlaydi. Mazkur holatlar mavjudligida sud butun protsessni yoki uning alohida bir qismini "yopiq eshiklarda" o'tkazishga nafaqat haqli, balki majbur ham.

2.10. Jinoyat ishlari yuritiladigan til

Mazkur prinsip odil sudlovning eng asosiy prinsiplaridan biri bo'lib, O'zbekiston Respublikasi "Sudlar to'g'risida"gi Qonunining 8-moddasida ham mustahkamlangan. Unga asosan O'zbekiston Respublikasida sud ishlarini yuritish o'zbek tilida, qoraqalpoq tilida yoki muayyan joydagi ko'pchilik aholi so'zlashadigan tilda olib boriladi.

Taraflar sud ishlari olib borilayotgan tilni bilmasligi ularning protsessda ishtirok etishiga to'sqinlik qilmaydi: protsessda o'z faoliyatini amalga oshirishda taraflarning har biri tarjimon xizmatidan foydalanishi mumkin. Ish yuritilayotgan tilni bilmaydigan yoki yetarli darajada tushunmaydigan protsess ishtirokchilariga o'z ona tilida yoki o'zi biladigan boshqa tilda og'zaki yoki yozma arz qilish, ko'rsatuv va tushuntirishlar berish, iltimosnoma va shikoyatlar bilan murojaat qilish, sudda so'zlash huquqi ta'minlanadi (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 20-moddasi).

2.11. Jinoyat ishlarini yuritishda jamoatchilik ishtiroki prinsipi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 7-moddasiga ko'ra xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbayidir. Konstitutsiyaning 14-moddasiga muvofiq, davlat o'z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko'zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiriladi. Konstitutsiyaning 32-moddasiga ko'ra esa O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Mazkur konstitutsiyaviy normalardan kelib chiqib, jinoyatchilikka qarshi kurashni amalga oshiruvchi davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari o'z faoliyatlarini amalga oshirishda

jamoatchilik yordamiga tayanadilar. O'z navbatida fuqarolar jinoyatchilikka qarshi kurashish, jinoyatlarning sodir etish sabablari va unga imkon bergan sharoitlarni aniqlashda yordam ko'rsatish orqali mamlakatda qonuniylikni ta'minlashga ko'maklashadilar.

2.12. Haqiqatni aniqlash prinsipi

Mazkur prinsipning mazmuni shundan iboratki, sodir etilgan jinoyatni to'la ochish, uni sodir etganlarning aybdorlik darajasini to'g'ri belgilash hamda aybdorga adolatli jazo tayinlash, jinoyatning sodir etilishi sabablari va unga imkon bergan sharoitlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish, aybi bo'lmagan hech bir shaxsning javobgarlikka tortilishi va hukm qilinishining oldini olish maqsadida jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar ishning barcha holatlarini to'liq va xolisona aniqlashlari shart.

Ish bo'yicha haqiqatni aniqlash uchun faqat O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan tartibda to'plangan, tekshirilgan va baholangan ma'lumotlardan foydalanish mumkin. Gumon qilinuvchidan, ayblanuvchidan, sudlanuvchidan, jabrlanuvchidan, guvohdan va ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslardan zo'rqlash, qo'rqitish, huquqlarini cheklash va o'zga noqonuniy choralar bilan ko'rsatuvlar olishga harakat qilish man qilinadi.

2.13. Aybsizlik prezumpsiyasi

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 23-moddasiga binoan "Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi uning jinoyat sodir etishda aybdorligi qonunda nazarda tutilgan tartibda isbotlangunga va qonuniy kuchga kirgan sud hukmi bilan aniqlangunga qadar aybsiz hisoblanadi.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o'zining aybsizligini isbotlab berishi shart emas.

Aybdorlikka oid barcha shubhalar, basharti ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo'lsa, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining foydasiga hal qilinishi lozim. Qonun qo'llanilayotganda kelib chiqadigan shubhalar ham gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining foydasiga hal qilinishi kerak".

2.14. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchini himoyalash huquqi bilan ta'minlash prinsipi

Jinoyat-protsessual kodeksining 24-moddasiga muvofiq, gumon qilinuvchi va ayblanuvchining himoyalash huquqi quyidagi qoidalaridan iborat:

gumon qilinuvchi va ayblanuvchi o'z huquqlarini shaxsan hamda o'z vakolatlaridan to'liq foydalanadigan himoyachi yordamida amalga oshirishlari;

huquqni muhofaza qiluvchi organlarning mansabdor shaxslari har bir ayblanuvchi o'zining himoyalashga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqini amalga oshirishi uchun tegishli sharoitlar yaratish bo'yicha majburiyatlarini bajarishlari.

2.15. Sudda ishlarni yuritishda tortishuv prinsipi

Tortishuv prinsipining amalga oshirilishi ayblov va himoya funksiyalari bir-biridan va sud faoliyatidan ajratilganligini hamda o'z manfaatlarini himoya qilish maqsadida teng protsessual huquqlaridan foydalanayotgan taraflar tomonidan bajarilishini nazarda tutadi.

Jinoyat protsessida taraflar deganda, protsessual manfaatlari qarama-qarshi bo'lgan va bu manfaatlarni himoya qilish uchun qonun bilan taqdim etilgan huquqlarga ega bo'lgan jinoyatga oid sud ishlarini yuritishning ishtirokchilari tushuniladi. Asosiy protsessual vazifalarni bajaruvchi shaxslar qonunda belgilangan. Ayblash vazifasi bitta taraf tomonidan (prokuror, jabrlanuvchi, xususiy ayblovchi, fuqaroviy da'vogar ushbu taraf doirasida o'z faoliyatini amalga oshiradi), himoya qilish vazifasi esa ayblanuvchi, sudlanuvchi, uning himoyachisi, vakili, fuqaroviy javobgar kabi protsess ishtirokchilari vakillari bo'lgan boshqa taraf tomonidan bajarilishida protsessual vazifalarning ajratilganligi o'z ifodasini topadi.

Nazariyada tortishuv prinsipining quyidagi uchta elementlarini ajratadilar: 1) ayblash (va fuqaroviy da'voni quvvatlash), himoya qilish (va fuqaroviy da'voga javob berish) hamda odil sudlov vazifalari bir-biridan alohida bajarilishi; 2) taraflar o'z vazifalarini bajarishlari uchun ularga teng protsessual huquqlar taqdim etilishi; 3) sudning protsessda rahbariy roli va ish bo'yicha qaror qabul qilish huquqining faqat sudga taqdim etilishi.

2.16. Dalillarni bevosita va og‘zaki usulda tekshirish prinsipi

Ushbu prinsipga muvofiq, jinoyat ishini yuritishda surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud dalillarni bevosita tekshirishlari, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi va guvohlarni so‘roq qilishlari, ekspertlarning xulosalarini eshitishlari, ashyoviy dalillarni ko‘zdan kechirishlari, bayonnoma va boshqa hujjatlarni o‘qib eshittirishlari shart.

Jinoyat protsessida bevositalilik prinsipi og‘zakilik bilan uzviy bog‘langandir, ularni bir-biridan farqlash lozim. Sudlanuvchi, jabrlanuvchi, guvohlar ko‘rsatuvlarining sud tomonidan bevosita idrok qilinishi ularni og‘zaki usulda so‘roq qilishni nazarda tutadi.

2.17. Protsessual harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat qilish huquqi prinsipi

Jinoyat-protsessual qonuniga asosan surishtiruv organi, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudning harakati yoki qarori ustidan protsessning istalgan paytida shikoyat berishga jinoyat ishlari bo‘yicha ish yuritishning ishtirokchilari, shuningdek amalga oshirilayotgan protsessual harakat yoki qaror ularning manfaatlariga daxldor qismida boshqa shaxslar ham haqlidir. Ya‘ni, jinoyat protsessida shikoyat qilish huquqiga ega bo‘lgan subyektlarining ro‘yxatiga nafaqat jinoyat ishlari bo‘yicha ish yuritishning ishtirokchilari, balki boshqa shaxslar ham kiradi. Shu bilan birga, agarda dastlabki tergov va ishni sudda ko‘rish jarayonida shaxsning huquqlari cheklab qo‘yilgan bo‘lsa, mazkur shaxsning shikoyat qilish huquqining ta‘minlanishiga qonun o‘zining alohida e‘tiborini qaratadi. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarining mansabdor shaxslari jinoyat protsessi ishtirokchilarining shikoyat qilish huquqini tushuntirishga va uni amalga oshirish imkoniyatini ta‘minlashga majburlar.

Mavzu bo‘yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o‘rganishda o‘quvchilar jinoyat protsessi prinsiplarining jinoyat ishlarini yurituvini amalga oshirishdagi rolini aniqlashlari lozim. Shuningdek, jinoyat protsessi normalarini bilan

prinsiplari o‘zaro bog‘liqligini talqin qilishni o‘rganishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Jinoyat protsessi prinsiplarini ahamiyati jihatidan darajalarga bo‘lish mumkinmi? Agar mumkin bo‘lsa, fikringizcha qaysi prinsiplar yuqori darajada, qaysilari keyingi o‘rinlarda turadi? Agar bo‘lish mumkin bo‘lmasa, nima uchun? Fikringizni asoslang.

2. Jinoyat protsessi prinsiplarining boshqa huquq sohalari, jumladan konstitutsiyaviy huquq, ma‘muriy huquq, fuqarolik protsessual huquqi kabilarning prinsiplari bilan o‘zaro bog‘liq va farqli jihatlarini yoriting.

Kazu

Jinoyat ishi bo‘yicha gumon qilinuvchi sifatida ishda ishtirok etishga jalb qilingan Akramov o‘ziga himoyachi sifatida advokat Borisovani taklif qildi. Lekin advokat Borisova rus tilida ish yurituvchi shaxs bo‘lib, o‘zbek tilida ish yuritilmaydi. Jinoyat ishi esa, o‘zbek tilida yuritilayotgan bo‘lib, gumon qilinuvchi Akramov ham rus tilini yaxshi darajada bilmaydi. Tergovchi gumon qilinuvchi Akramovning rus tilini bilmasligini va jinoyat ishining ham o‘zbek tilida yuritilayotganligini inobatga olib, Akramovga advokat Borisovadan voz kechib, o‘zbek tilida ish yuritadigan boshqa advokatning xizmatidan foydalanishni taklif qildi.

Masalani jinoyat protsessi prinsiplaridan kelib chiqqan holda tahlil qilib, tergovchining harakatlariga baho bering.

III BOB. JINOYAT PROTSESSINING ISHTIROKCHILARI

(Muallif – yuridik fanlar nomzodi, dotsent D.B.Bazarova)

Annotatsiya: O'quvchilar tomonidan mazkur mavzu o'rganilishi jinoyat protsessi ishtirokchilari tushunchasi va ularning tasnifi; ishtirokchilarning huquqiy maqomi, ya'ni ularning protsessual huquq va majburiyatlari haqida ma'lumot olishga imkon beradi.

3.1. Jinoyat protsessi ishtirokchilari tushunchasi va ularning tasniflanishi

Jinoyat protsessi ishtirokchilari deb, jinoyat sudlov ishlarini yuritishda qonun bilan belgilangan tartibda muayyan bir funksiyani bajarishga yo'naltirilgan va qonun bilan tegishli huquq va majburiyatlarga ega bo'lgan davlat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolarga aytiladi.

Amaldagi jinoyat protsessual qonunchilikka ko'ra jinoyat sudlov ishlarini yuritish ishtirokchilari quyidagicha tasniflanadi.

1. Jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar: a) sud (28-modda); b) prokuror (33-modda); v) tergovchi (35-modda); g) tergov boshqarmasi, bo'limi, bo'linmasi, guruhi boshlig'i va uning o'rinbosari (37-modda); d) surishtiruv organlari (38-modda); e) tergovga qadar tekshiruv organlari (39¹-modda).

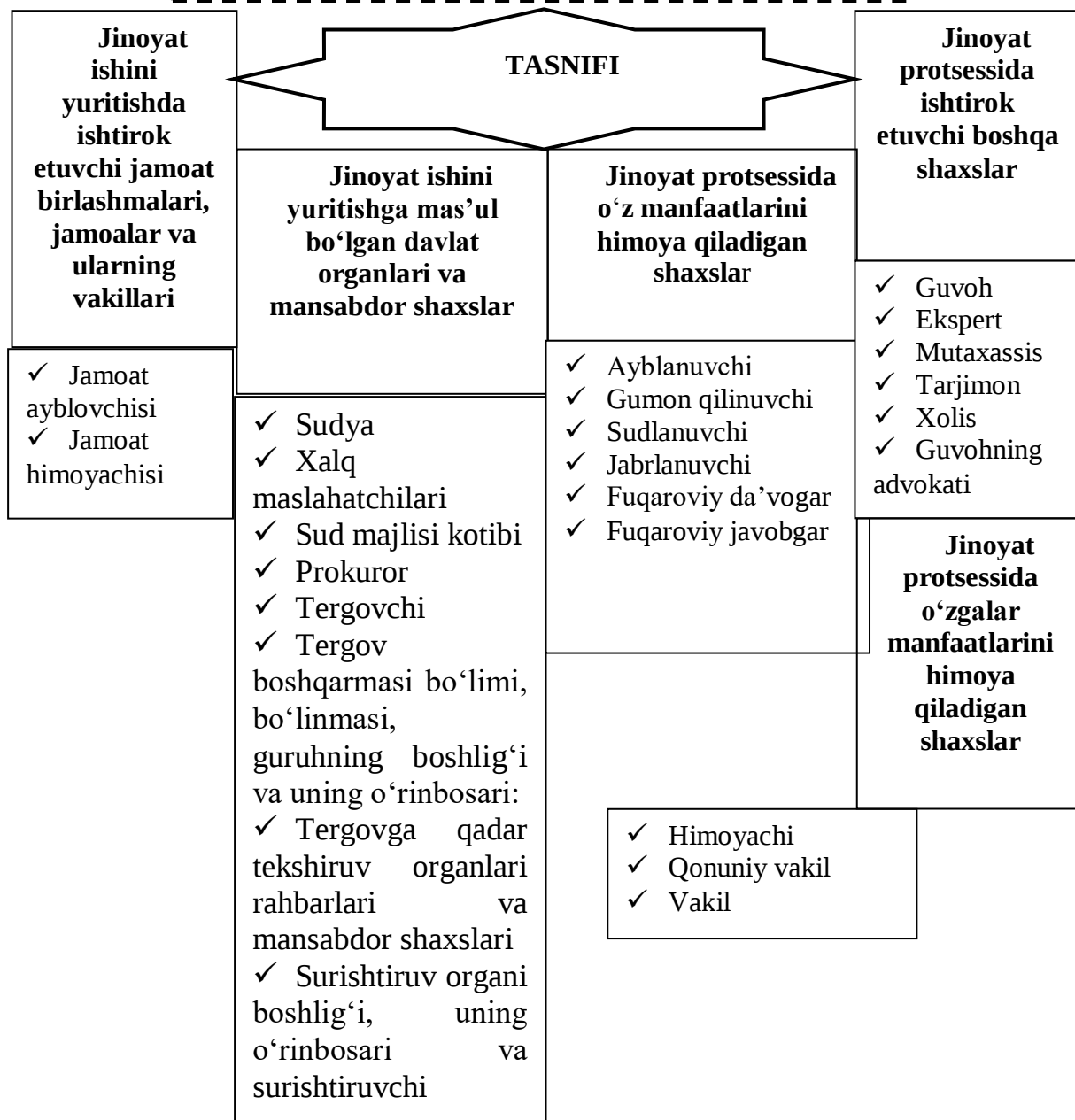
2. Jinoyat protsessida o'z moddiy, ma'naviy va shaxsiy manfaatlarini himoya qiladigan ishtirokchilar: a) ayblanuvchi (45-modda); b) gumon qilinuvchi (46-modda); v) jabrlanuvchi (54-modda); g) fuqaroviy da'vogar (56-modda); d) fuqaroviy javobgar (58-modda).

3. O'zgalar manfaatini himoya qiladigan ishtirokchilar: a) himoyachi (49-modda); b) guvoh advokati (66¹-modda); v) qonuniy vakil (60-modda); g) vakillar (62-modda).

4. Jamoatchilik nomidan ishtirok etuvchi: a) jamoat birlashmalari, jamoalar va ularning vakillari (40-,41-moddalar); b) jamoat ayblovchilari (43-modda); v) jamoat himoyachilari (44-modda).

5. Jinoyat sudlov ishlarini samaradorligini oshirishga yordam beruvchi ishtirokchilar: a) guvoh (65-modda); b) ekspert (67-modda); v) tarjimon (71-modda); g) xolis (73-modda); d) mutaxassis (69-modda); e) sud kotibi (32-modda).

Jinoyat protsessining ishtirokchilari ularga qo'yilgan vazifalarga, muhofaza qiladigan yoki qilinadigan manfaatlariga ko'ra quyidagi guruhlariga bo'lib tasniflanadi.

3.2. Jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar

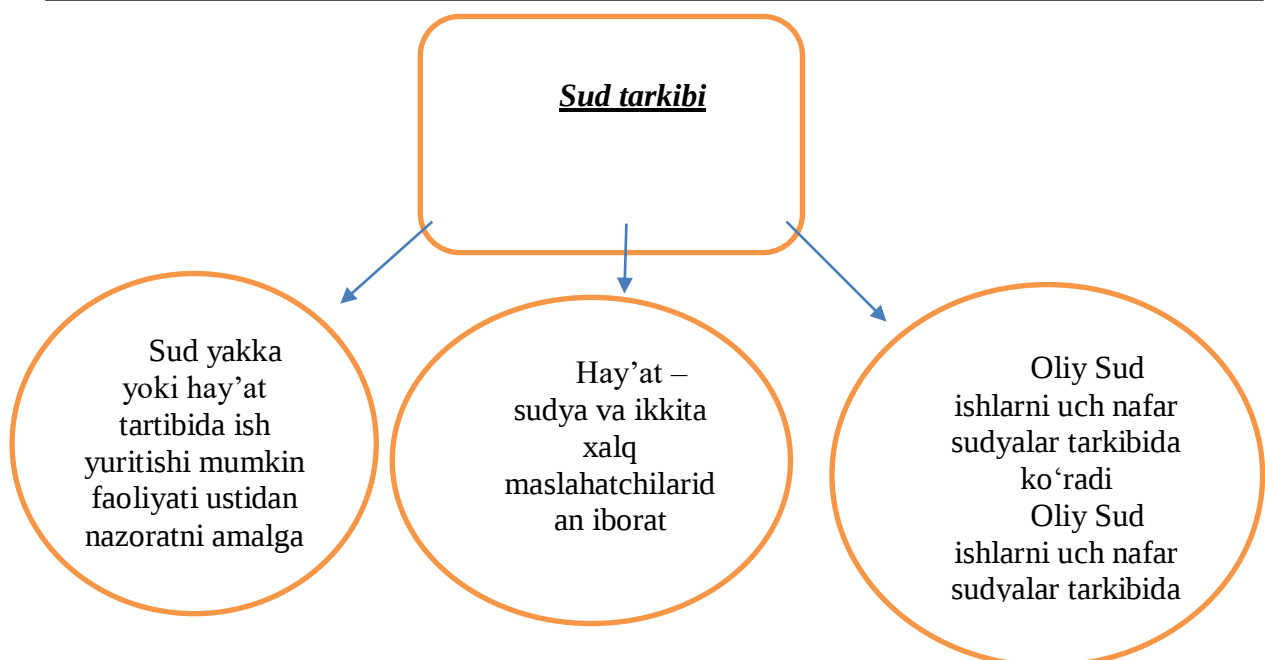
Jinoyat ishlari yurituviga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar ichida sud markaziy o'ringa ega subyektdir. Zero, aynan sud odil sudlov funksiyasini amalga oshirib, jinoyat hodisasi yuzasidan yakuniy qarorni qabul qiladi.

Sudlarda ishlar hay'at hamda yakka tartibda ko'riladi. Jinoyat ishini ko'rib chiqishda sudning tarkibida saylangan va tayinlangan sudyalardan hamda xalq maslahatchilari ishtirok etadilar.

Sud hokimiyati o'z vakolatini jinoyat protsessida ishni mazmunan ko'rish, hal qilish va hukm, ajrim hamda qarorlarning umumiylik, asoslilik va adolatlilikini tekshirish ishlarini yuritish orqali amalga oshiradi.

Sudning vakolatlari

- qamoqqa olish yoki uy qamog'i tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash
- qamoqda saqlash yoki uy qamog'i muddatini uzaytirish masalalari bilan bog'liq iltimosnoma, shikoyat va protestni ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risida ajrim chiqargan sudni, albatta, xabardor qilgan holda ko'rib chiqish;
- ayblanuvchini lavozimidan chetlashtirish to'g'risidagi, shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish haqidagi yoki pasportning (harakatlanish hujjatining) amal qilishini to'xtatib turish to'g'risidagi, ayblanuvchining tibbiy muassasada bo'lish muddatini uzaytirish to'g'risidagi iltimosnomalarni ko'rib chiqish;
- murdani ekskumatsiya qilish tergov harakatiga ruxsat berish;
- pochta-telegraf jo'natmalarini xatlash;
- prokurorning amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risidagi yoki jinoyat ishini tugatish haqidagi yoxud mahkumni jazodan ozod qilish to'g'risidagi iltimosnomasini ko'rib chiqish;
- jinoyat ishini sud muhokamasiga tayyorlash;
- ishni muhokama qilish va hukm chiqarish yoki boshqa qaror qabul qilish;
- ishni apellyatsiya, kassatsiya, nazorat tartibida ko'rib chiqish;
- hukmni ijro ettirish kiradi.
- yuqori sudlar, bundan tashqari, o'z vakolatlari doirasida quyi sudlarning sudlov faoliyati ustidan nazorat olib boradi

Xalq maslahatchisi etib O'zbekiston Respublikasi fuqarosi o'ttiz besh yoshdan kichik bo'lmaganda yashash yoki ish joyidagi yig'ilishlarda ikki yarim yilga, harbiy xizmatni o'tayotgan bo'lib, saylov kuniga o'ttiz yoshga to'lgan bo'lsa ikki yarim yil muddatga saylanishi mumkin.

Prokuror sudda taraf sifatida ishtirok etib, uning vazifasi – davlat ayblovini qo'llab-quvvatlash va sud oldida sudlanuvchining aybini tasdiqlovchi dalillarni to'plash, o'zining ayblov xulosa yoki ayblov dalolatnomalarini sud oldida isbotlab berish, sudlanuvchiga nisbatan tegishli jazo tayinlashni so'rash. Ayblovni quvvatlash yoki sud muhokamasida aybi isbotlanmagan bo'lsa, ayblovdan voz kechish – bu prokurorning suddagi ishtirokining asosiy mazmunini tashkil etib, uning sud muhokamasining qatnashchisi sifatidagi protsessual holatini aniqlab beradi.

Jinoyat ishi bo'yicha **dastlabki tergovni** amalga oshirish vakolatiga ega organlar prokuratura, ichki ishlar va davlat xavfsizlik xizmati tergovchilari (ayrim hollarda prokuror) hisoblanadi.

Tergovchi – dastlabki tergov bosqichida qonuniylik va fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, jinoyat sodir etgan har bir shaxsning jazosiz qolmasligi va hech bir aybsiz shaxsning jinoiy javobgarlikka tortilishiga yo'l qo'yilmasligi uchun qonunni to'g'ri qo'llashga mas'ul bo'lgan jinoyat protsessining ishtirokchisidir.

Tergov bo'limining rahbari ham dastlabki tergovni olib borish huquqiga ega. Tergovchining faoliyati ustidan tashkiliy-protsessual rahbarlikni amalga oshiruvchi shaxslar ro'yxati Jinoyat-protsessual kodeksining 37-moddasida belgilangan: tergov boshqarmasi, bo'limi, bo'linmasi, guruhi boshlig'i va uning o'rinbosari. O'zining mazmuni va hajmiga ko'ra ularning vakolatlari murakkab xarakterga ega. Bu vakolatlar, birinchi tarafdin tergov bo'linmasining boshlig'iga tegishli bo'lib, ular tergovchining faoliyatini boshqarish va nazorat qilishni ko'zda tutsa, ikkinchi tarafdin tergov bo'limi boshlig'i jinoyat ishini shaxsan tergov qilish vaqtida foydalanadigan tergovchining vakolatlaridir.

Jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organi va mansabdor shaxslarning qatoriga **tergovga qadar tekshiruv organlari** ham kiradi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 38-moddasida belgilangan organlar tergovga qadar tekshiruv organlari hisoblanadi.

Surishtiruv organlari quyidagilardan iborat:

- 1) ichki ishlar organlari;
- 2) O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jonoyatchilikka qarshi kurashish departamenti va uning joylardagi bo‘linmalari;
- 3) O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi va uning joylardagi bo‘linmalari;
- 4) O‘zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo‘mitasi va uning joylardagi bo‘linmalari;
- 5) O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi va uning joylardagi bo‘linmalarining surishtiruvchilari tomonidan olib boriladi.

Surishtiruv organlari deyilganda jinoyat ishini qo‘zg‘atish, tugatish, tamomlash, ehtiyot choralarini tanlash (bundan qamoqqa olish va uy qamog‘i mustasno) vakolatlari yuklatilgan surishtiruvchi, surishtiruv bo‘linmasi boshlig‘i va uning o‘rinbosari tushuniladi.

Surishtiruvchi surishtiruvning yo‘nalishiga oid barcha qarorlarni mustaqil ravishda qabul qiladi, bundan qonunda prokuror ruxsatini olish nazarda tutilgan hollar mustasno.

Surishtiruv bo‘linmasi boshlig‘i va uning o‘rinbosari vakolatlari esa JPK 39-moddasida sanab o‘tilgan bo‘lib, ular quyidagilardan iboratdir: ular o‘z vakolatlari doirasida jinoyatlarni ochish va ularning oldini olish yuzasidan surishtiruvchilarning o‘z vaqtida harakat qilishini nazorat etadilar, jinoyat ishlari bo‘yicha surishtiruvni to‘la, har tomonlama va xolisona olib borish choralarini ko‘radilar; ishlarni tekshirib ko‘rishga, surishtiruvchiga surishtiruv yuritish, shaxsni ishda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi tariqasida ishtirok qilish uchun jalb etish, jinoyatni tavsif qilish va ayblovning hajmi, ishning yo‘nalishini belgilash, ayrim tergov harakatlarini o‘tkazish haqida ko‘rsatmalar berishga, ishni bir surishtiruvchidan ikkinchi surishtiruvchiga olib berishga, ishni tergov qilishni bir necha surishtiruvchiga topshirishga, shuningdek surishtiruvchi vakolatlaridan foydalanib, surishtiruv yuritishda qatnashishga va surishtiruvni shaxsan o‘zi olib borishga haqlidir.

3.3. Jinoyat ishini yuritishda ishtirok etuvchi jamoat birlashmalari,

jamoalar va ularning vakillari

Jinoyat-protsessual kodeksida jinoyat protsessida **jamoat birlashmalari va jamoa vakillari** ishtirok etishining bir nechta shakli nazarda tutilgan.

Jamoat ayblovchisi va jamoat himoyachisi o'z vazifalarini davlat ayblovchisi va himoyachisi qanday nuqtayi nazarda bo'lishidan qat'iy nazar amalga oshiradigan sud muhokamasining mustaqil va teng huquqli ishtirokchilaridir.

Sud muhokamasida ishtirok etayotgan jamoat ayblovchisi: ish materiallari bilan tanishishga; dalillar taqdim etishga va ularni tekshirishda ishtirok etishga; iltimosnoma berishga; taraflar muzokaralarida so'zga chiqib, ayblovning isbotlangani haqida sudga fikr bildirishga haqlidir. Jamoat ayblovchisi ayblovdan voz kechishga haqli. Shu bilan birga, jamoat ayblovchisi: sud muhokamasida ishtirok etishi; jamoat birlashmasi yoki jamoaning fikrini sudda bayon qilishi va ish holatlarini aniqlashga ko'maklashishi shart (Jinoyat-protsessual kodeksining 43-moddasi).

3.4. Jinoyat protsessida o'z manfaatlarini himoya qiladigan shaxslar. Himoyachilar va vakillar

Jinoyat protsessida **gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi** ayblovdan himoalanish nuqtayi nazaridan o'z manfaatlarini himoya qilish huquqiga ega bo'lgan asosiy ishtirokchilar/hisoblanadi.

Ayblanuvchi, gumon qilinuvchining Jinoyat-protsessual kodeksining 46-, 48-moddalaridagi o'ziga qo'yilgan ayblov yuzasidan (gumon xususida) hamda ishning boshqa har qanday holatlari bo'yicha ko'rsatuv va tushuntirish berish huquqi ham jinoyat sudlov ishlarini yuritishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur huquqni amalga oshirish uchun tergovni olib boruvchi shaxs va sud ayblanuvchiga ayblovning mohiyatini tushuntirishi va uni qonunda belgilangan tartibda hamda muddatlarda so'roq qilishi lozim.

Ko'rsatuv berish ayblanuvchi, gumon qilinuvchining huquqi, lekin majburiyati emas. Biroq bu ayblanuvchining rost yoki yolg'on javob

berishiga qonun befarq qarashini bildirmaydi. Sodir etilgan jinoyat to'g'risida haqqoniy ko'rsatuv berish, qilmishdan pushaymon bo'lish javobgarlikni yengillashtiruvchi holat hisoblanadi.

Sudlanuvchi quyidagi huquqlarga ega: birinchi instansiya va yuqori instansiya sudi majlislarida ishtirok etish, rad qilish, sud harakatlari va qarorlari ustidan shikoyat qilish, iltimosnomalar qilish va dalillar taqdim etish, sud majlisi bayonnomasi bilan tanishish, ish bo'yicha keltirilgan protestlar, apellyatsiya, kassatsiya shikoyatlaridan xabardor bo'lish va ularga nisbatan e'tirozlar bildirish, oxirgi so'z bilan chiqish huquqiga ega.

Jinoyat, shuningdek aqli noraso shaxsning ijtimoiy xavfli qilmishi shaxsga ma'naviy, jismoniy yoki mulkiy zarar yetkazgan deb hisoblash uchun dalillar bo'lgan taqdirda, bunday shaxs **jabrlanuvchi** deb e'tirof etiladi.

Jabrlanuvchi deb e'tirof etish haqida surishtiruvchi, tergovchi, prokuror qaror, sud esa ajrim chiqaradi (Jinoyat-protsessual kodeksining 54-moddasi).

Jabrlanuvchiga surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudning chaqiruviga binoan hozir bo'lish majburiyati yuklangan.

Jabrlanuvchi uzrli sabablarsiz kelmaganda, u Jinoyat-protsessual kodeksining 261–264-moddalariga muvofiq ravishda majburiy keltirilishi mumkin.

Sud muhokamasining mustaqil va teng huquqli ishtirokchisi bo'lgan **fuqaroviy da'vogar** va **fuqaroviy javobgar** ma'lum protsessual huquq va majburiyatlarga ega.

Fuqaroviy da'vogar fuqaroviy da'vo qo'zg'atish, dalillar taqdim qilish, iltimosnomalar kiritish, sud muhokamasida to'liq qatnashish, fuqaroviy da'voni qo'llab-quvvatlash va uni qanoatlantirishni talab qilish, ish materiallari bilan tanishish hamda ish yuzasidan o'z fikrlarini bayon qilish huquqiga ega hamda JPKning 57-moddasida ko'rsatib o'tilgan boshqa huquqlarga ham ega.

Fuqaroviy javobgar ayblanuvchi tomonidan yoki ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan aqli noraso shaxs tomonidan yetkazilgan zarar uchun qonunga ko'ra mulkiy javobgar shaxs, korxona, muassasa yoki tashkilot ishda fuqaroviy javobgar sifatida ishtirok etish uchun jalb qilinishi mumkin.

Fuqaroviy javobgar ayblov va fuqaroviy da'voning mazmunini bilish; da'voga e'tiroz bildirish; tushuntirish berish; o'z manfaatlarini himoya qilish uchun vakil olish; dalillar taqdim qilish; iltimosnoma berish va rad qilish, birinchi instansiya apellyatsiya, kassatsiya va nazorat instansiya sudining majlislarida ishtirok etish, sudning harakatlari va qarorlari ustidan shikoyatlar keltirish; sud hukmi va ajrimining fuqaroviy da'voga tegishli qismi ustidan shikoyatlar berish; ish bo'yicha keltirilgan shikoyat va protestlardan xabardor bo'lish va ularga nisbatan e'tirozlar bildirish huquqiga egadir.

Himoyachi jinoyat protsessida qonunda ko'rsatilgan tartibda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining huquq va manfaatlarini himoya qilish va ularga zarur yuridik yordam ko'rsatish vakolatiga ega shaxsdir.

Himoyachining ishda ishtirok etishiga jinoyat protsessining har qanday bosqichida, shaxs ushlanganida esa uning harakatlanish erkinligiga bo'lgan huquqi amalda cheklangan paytdan boshlab ruxsat etiladi.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining iltimosiga ko'ra surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud ishda himoyachining ishtirok etishini ta'minlaydi.

Advokatning kasbiy burchi unga ish bo'yicha barcha dalillarni obyektiv, har tomonlama va sidqidildan tahlil qilish va baho berish, faktlarni ataylab buzib ko'rsatmaslik, sud va tergovni chalg'itishga urinmaslik, tekshirilayotgan hodisalarga qonuniylik va axloq pozitsiyasidan turib baho berish majburiyatini yuklaydi. Himoyachi haqiqiy, o'ziga ma'lum bo'lgan dalillardan foydalanishi yoki unga ma'lum bo'lgan faktlarga zid keluvchi ishdagi ma'lumotlarni qo'llashi mumkin emas.

Qonuniy vakil ishda ishtirok etishga voyaga yetmagan yoxud belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz deb e'tirof etilgan gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchining huquq va majburiyatlarini himoya qilish uchun jalb qilinadi.

3.5. Jinoyat protsessida ishtirok etuvchi boshqa shaxslar

Jinoyat-protsessual kodeksining 65-moddasiga binoan jinoyat ishi bo'yicha aniqlanishi lozim bo'lgan biror holatni bilishi mumkin bo'lgan har qanday shaxs **guvoh** sifatida ko'rsatuv berish uchun chaqirilishi

mumkin. Guvoh isbotlovchi axborotning manbai sifatida tergov qilinayotgan hodisaning holatlaridan tashkil topadi.

Guvoh: advokatning yuridik yordamidan foydalanish; tergov harakatlarida advokat bilan birga ishtirok etish; so‘roq yuritilayotgan tilni bilmasa yoki yetarlicha bilmasa, o‘z manfaatlarini himoya qilish uchun, surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning va sudning harakatlari hamda qarorlari ustidan shikoyatlar keltirish huquqiga ega.

Guvoh sudning chaqiruviga binoan hozir bo‘lishi; ishning tergov va sud majlisi vaqtida tartibga rioya etishi shart.

Guvoh uzrsiz sababga ko‘ra kelmagan taqdirda majburiy ravishda olib kelinishi mumkin, ko‘rsatuv berishdan bosh tortganlik, shuningdek bila turib yolg‘on ko‘rsatuv berganlik uchun qonunda belgilangan tarzda javobgar bo‘ladi (Jinoyat-protsessual kodeksining 66-moddasi).

Guvoh erkin va majburlovsiz ko‘rsatuv berish huquqiga ega. Qonun guvoh tariqasida o‘z vazifasini bajarayotgan shaxslarga tashqaridan bo‘layotgan har qanday shaxslarning tazyiqlaridan himoya qilishni kafolatlaydi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 66¹-moddasi **guvohning advokati** protsessual maqomiga bag‘ishlangan bo‘lib, unga binoan guvohning advokati – belgilangan tartibda guvohning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda unga zarur yuridik yordam ko‘rsatish vakolatiga ega bo‘lgan shaxsdir. Jinoyat ishida taraflar manfaatini himoya qilayotgan shaxs mazkur ish bo‘yicha guvohning advokati bo‘lishi mumkin emas.

Guvohning advokati ishda ishtirok etishga u advokatlik guvohnomasini ko‘rsatganidan va orderni taqdim etganidan so‘ng, guvoh chaqirilgan paytdan e‘tiboran qo‘yiladi.

Guvohning advokati: guvohga zarur yuridik yordam ko‘rsatishi; dalillarni yo‘q qilish, soxtalashtirish, guvohlarni ko‘ndirishga urinish va boshqa qonunga xilof harakatlar orqali haqiqatni aniqlashga to‘sqinlik qilmasligi; ishni tergov qilishda va sud majlisi vaqtida tartibga rioya qilishi shart.

Jinoyat protsessida himoyachining faol va sidqidildan ishtirok etishi, o‘z himoyasi ostidagi shaxsning manfaatidan kelib chiqib, qonunda ko‘rsatilgan barcha usul va vositalarni qo‘llashi ishni ayblanuvchi foydasiga adolatli hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jinoyat ishi yurituvda xulosa berish uchun zarur fan, texnika, san'at yoki hunar sohasida maxsus bilimlarga ega bo'lgan har qanday jismoniy shaxs **ekspert** sifatida chaqirilishi mumkin.

Ekspert chaqirish, ekspertiza tayinlash va o'tkazish Jinoyat-protsessual kodeksining 172–187-moddalarida nazarda tutilgan tartibda amalga oshiriladi.

Ayni vaqtda ekspert sudning chaqiruviga binoan hozir bo'lishi; oldiga qo'yilgan savollar bo'yicha yozma xulosalar berishi; o'zi tomonidan o'tkazilgan ekspertiza bo'yicha ko'rsatuvlar berishi va bu xulosalarni tushuntirish uchun qo'yilgan qo'shimcha savollarga javob berishi; dastlabki tergov materiallarini oshkor etmasligi; sud majlisi vaqtida tartibga rioya etishi shart. Ekspert uzrsiz sababga ko'ra kelmagan taqdirda qonunda nazarda tutilgan javobgarlikka tortilishi mumkin. (Jinoyat-protsessual kodeksining 68-moddasi).

Mutaxassis. Jinoyat-protsessual kodeksining 69-moddasida sud muhokamasida mutaxassisning ishtiroki to'g'risida to'xtalib o'tilgan bo'lib, shunga ko'ra mutaxassis sudning chaqiruviga ko'ra sud muhokamasiga kelishi, sudga dalillar topish, o'rganish va mustahkamlashda o'zining maxsus bilimi bilan yordam berishi, sudning diqqatini ish yuzasidan ma'lum bir holatlarni aniqlashga jalb etishi, alohida savollarga tushuntirish berishi kerak. Shuningdek, mutaxassislar raislik qiluvchining ruxsati bilan dalillarni tekshirish maqsadida ishtirokchilarga savollar berish huquqiga ega.

Sud muhokamasida mutaxassislarning bergan bayonotlari dalillarga baho berishda katta ahamiyatga ega.

Tarjimon. Jinoyat ishi yurituv jarayonida tarjimondan foydalanish jinoyat protsessining konstitutsiyaviy kafolatlaridan biri hisoblanadi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 20-moddasiga binoan, **ish yuritilayotgan tilni bilmaydigan yoki yetarli darajada tushunmaydigan protsess ishtirokchilariga** o'z ona tilida yoki o'zi biladigan boshqa tilda og'zaki yoki yozma arz qilish, ko'rsatuv va tushuntirishlar berish, iltimosnoma va shikoyatlar bilan murojaat qilish, sudda so'zlash huquqi ta'minlanadi.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi yoki jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar yoxud ularning vakillari, guvoh,

ekspert, mutaxassis ish yuritilayotgan tilni bilmasa yoki yetarli darajada bilmasa yoki kar yoki soqov bo'lsa;

Biror matnni boshqa tildan tarjima qilishga zarurat bo'lsa (Jinoyat-protsessual kodeksining 71-moddasi).

Tarjimonga tegishli qoidalar ish yuritishda ishtirok etish uchun taklif qilingan, kar yoki soqovning imo-ishoralari tushunadigan shaxsga nisbatan ham qo'llaniladi.

Tergov harakatlarini yuritishda **xolis** sifatida ishtirok etish uchun ishning oqibatidan manfaatdor bo'lmagan, kamida ikki nafar voyaga yetgan fuqaro chaqirilishi lozim.

Sud majlisi kotibi. Sud majlisida sud majlisi kotibi vazifalarini sudyaning yordamchisi (katta yordamchisi) bajaradi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzu natijasida o'quvchilar jinoyat protsessining ishtirokchilari, ishtirokchilar tasnifi, ularning ish yuritishda o'rni, huquq va majburiyatlari to'g'risida umumiy bilimga ega bo'lishadi.

Mavzu doirasida muammoli savollar va kazuks

1. **Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan ishtirokchilarning huquq va majburiyatlarining o'xshash va farqli jihatlari tahlil qiling?**

2. **Jinoyat-protsessual kodeksiga protsess ishtirokchilari borasida kiritilgan so'nggi o'zgarishlarni tahlil qiling.**

Kazuks

Voyaga yetmagan Rashidov, Tojiyev, Sohobov o'g'irlik jinoyatini sodir etganliklari uchun ayblanuvchi tariqasida ishda ishtirok etishga jalb qilinadilar. Sud majlisiga tayyorgarlik ko'rish davomida sudlanuvchi Tojiyevning himoyachisi himoyadan, Sohobov esa himoyachidan voz kechadi va boshqa himoyachi xizmatidan foydalanishini bildiradi. Sudya sudlanuvchi Sohobovni talabini qondirish va sudlanuvchi Tojiyevni talabini rad etish to'g'risida ajrim chiqaradi. **Himoyadan voz kechish va himoyachidan voz kechish o'rtasida qanday farqlar bor?**

IV BOB. JINOYAT PROTSESSIDA ISHTIROK ETISHGA MONELIK QILADIGAN HOLATLAR. RAD QILISHLAR

***Annotatsiya:** ushbu mavzuning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi ishtirokchilarning rad qilishni amalga oshirishning protsessual tartibi, jinoyat protsessida ishtirok etishga monelik qiladigan holatlarni aniqlash va to'g'ri qaror qabul qilish, jinoyat protsessining ayrim toifa ishtirokchilarining ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar to'g'risida bilim olishga imkon beradi.*

4.1. Sudyaning, prokurorning, tergovchining, surishtiruvchining, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining va sud majlisi kotibining ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar

Ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar – jinoyat protsessi ishtirokchilarining xolisligi, beg'arazligiga va ish bo'yicha qonuniy hamda adolatli qaror qabul qilish yoxud protsessual harakatlarni amalga oshirishiga nisbatan shubha tug'diradigan Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan obyektiv va subyektiv holatlar.

1. Sudya, shuningdek xalq maslahatchisi, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining va sud majlisining kotibi shu ish bo'yicha jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar, ekspert, mutaxassis, tarjimon, xolis, guvoh, himoyachi sifatida, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining qonuniy vakili yoki jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgarning vakili sifatida ishtirok etayotgan yoki ilgari ishtirok etgan bo'lsa, jinoyat ishini yuritishda ishtirok etishga haqli emas va u rad qilinishi lozim.

2. Sudya, shuningdek xalq maslahatchisi, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsi va sud majlisining kotibi ushbu ishni yuritish uchun mas'ul bo'lgan biror mansabdor shaxsning yoki shu ish bo'yicha jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar, ekspert, mutaxassis, tarjimon, xolis, guvoh, himoyachi, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining qonuniy vakili yoki jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgar vakilining qarindoshi bo'lsa

ham jinoyat ishini yuritishda ishtirok etishga haqli emas va uni rad qilish lozim.

3. Sudya, shuningdek xalq maslahatchisi, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining, sud majlisi kotibining xolisligiga va beg'arazligiga shubha tug'diradigan boshqa holatlar mavjud bo'lsa ham ular jinoyat ishini yuritishda ishtirok etishga haqli emas va uni rad qilish lozim. Sud-tergov amaliyotida bunday holatlar sifatida jinoyat ishi yurituvchi uchun mas'ul shaxslarning jinoyat protsessi ishtirokchilari bilan yaqin do'st ekanligi yoxud aksincha bir-biri bilan xusumat munosabatlarida ekanligi, birgalikda hordiq chiqarishi, dam olishi, ularning bir-biridan qarzdor ekanligi, xizmat yuzasidan qaramligi, hisobdorligi, nazorat ostida ekanligi yoki boshqa mazkur shaxslarning xolisligi va beg'arazligini shubha ostiga qo'yadigan holatlar tan olinadi. Ushbu holatda mazkur shaxslar ish yakunlaridan manfaatdor bo'lgani bois, ular rad etilishi lozim.

Shuningdek, jinoyat ishini birinchi instansiya sudida ko'rishda ishtirok etgan sudya shu jinoyat ishini apellyatsiya yoki kassatsiya instansiyasida yoxud nazorat tartibida ko'rishda; jinoyat ishini apellyatsiya (kassatsiya) instansiyasi sudida ko'rishda ishtirok etgan sudya shu jinoyat ishini birinchi instansiya yoki kassatsiya (apellyatsiya) instansiyasi sudida yoxud nazorat tartibida ko'rishda; jinoyat ishini nazorat tartibida ko'rishda ishtirok etgan sudya shu jinoyat ishini birinchi instansiya, apellyatsiya yoki kassatsiya instansiyasi sudida ko'rishda ishtirok eta olmaydi.

4.2. Jamoat birlashmasi yoki jamoa vakilining ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar

Jamoat birlashmasi yoki jamoa vakilining ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar Jinoyat-protsessual kodeksi 77-moddasida belgilangan.

U havolaki norma bo'lib, unga ko'ra, jamoat ayblovdchisi, jamoat himoyachisi va jamoat birlashmasi yoki jamoaning boshqa vakillari Jinoyat-protsessual kodeksining 76-moddasida nazarda tutilgan sudyaning, prokurorning, tergovchining, surishtiruvchining, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining va sud majlisi kotibining ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar

mavjud bo'lgan taqdirda ishda ishtirok etishga haqli emaslar va rad qilinishlari lozim.

4.3. Ekspert, mutaxassis, tarjimon va xolisning ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar

Ekspert, mutaxassis, tarjimon va xolisning ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar Jinoyat-protsessual kodeksining 78-moddasida belgilangan.

Unga muvofiq, ekspert, mutaxassis, tarjimon, xolis quyidagi hollarda jinoyat ishini yuritishda ishtirok etishga haqli emas va rad qilinishi lozim:

1) shu ish bo'yicha jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar, guvoh, himoyachi sifatida, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining qonuniy vakili yoki jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgarning vakili sifatida ishtirok etayotgan yoki ilgari ishtirok etgan bo'lsa;

2) ushbu ishni yuritish uchun mas'ul bo'lgan biror mansabdor shaxsning yoki yuqorida ko'rsatilgan o'zga shaxslarning qarindoshi bo'lsa;

3) uning xolisligiga va beg'arazligiga shubha tug'diradigan boshqa holatlar mavjud bo'lsa;

4) ishda ishtirok etayotgan shaxslardan birortasiga xizmat yuzasidan yoki boshqa jihatdan tobe bo'lsa. Xizmat yuzasidan tobelik deganda, ekspert, mutaxassis, tarjimon, xolisning jinoyat ishini yuritayotgan mas'ul mansabdor shaxsga xizmat yuzasidan qaramligi, u bilan bo'ysunuv munosabatida ekanligi, mehnat shartnomasiga asosan, xizmat vazifasiga ushbu shaxsning xizmat yuzasidan beradigan topshiriqlarini bajarishi tushuniladi.

5) ekspert, mutaxassis, tarjimonning o'z kasbiga noloyiqligi ayon bo'lib qolsa, xolislar esa ichki ishlar organi, davlat xavfsizlik xizmati, prokuratura, adliya yoki sud xodimi bo'lsalar. O'z kasbiga noloyiqligi deganda ekspert, mutaxassis, tarjimonning tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sudya tomonidan qo'yilayotgan savollarga fikr yoki xulosa berishga, taqdim etilayotgan matnni yoki tarjima qilinishi lozim bo'lgan tilni to'g'ri va aniq tarjima qilishga qobiliyatsizligi tushuniladi.

6) materiallari ishning qo'zg'atilishiga asos bo'lgan taftish yoki

o'zga idoraviy tekshiruv o'tkazgan shaxs ushbu ishda ekspert yoki mutaxassis sifatida ishtirok etishga haqli emas. Jinoyat belgilari mavjudligini ko'rsatuvchi ma'lumotlar jinoyat ishini qo'zg'atish uchun asos bo'ladi. Bunda materiallari ishning qo'zg'atilishiga asos bo'lgan taftish yoki o'zga idoraviy tekshiruv o'tkazgan shaxs tabiiyki o'z tekshiruvining to'g'riligiga amin bo'ladi hamda ayrim hollarda yo'l qo'ygan xatosini ko'ra olmaydi yoki yopishga harakat qiladi. Shu bois ham qonun chiqaruvchi ushbu shaxslarning mazkur ish bo'yicha ekspert yoki mutaxassis sifatida ishtirok etishiga yo'l qo'ymaydi.

4.4. Himoyachi, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar yoki fuqaroviy javobgar vakilining ishda ishtirok etishiga monelik qiladigan holatlar

Advokat ishda ishtirok etish haqida bitim tuzilgan yoki tayinlangan vaqtdan boshlab, o'z vazifalarini bajarishni rad etishga haqli emas, ushbu qoidadan istisno tariqasida faqatgina Jinoyat-protsessual kodeksining 79-moddasida belgilangan hollar ko'zda tutilgan. Unga ko'ra:

1. Himoyachi va vakil ilgari shu ish bo'yicha sudya, xalq maslahatchisi, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsi, sud majlisining kotibi, guvoh, ekspert, mutaxassis, tarjimon yoki xolis sifatida ishtirok etgan bo'lsa, jinoyat ishini yuritishda ishtirok etishga haqli emas.

2. Himoyachi va vakil ushbu ishning tergovga qadar tekshiruvni amalga oshirilishida, tergovda yoki sudda ko'rilishida ishtirok etgan yoxud ishtirok etayotgan sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsi yoki sud majlisining kotibi bilan qarindoshlik munosabatida bo'lsa yoxud yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida u bilan bitim tuzgan protsess ishtirokchisining manfaatlariga manfaati qarama-qarshi bo'lgan shaxs bilan qarindoshlik munosabatida bo'lsa, u jinoyat ishini yuritishda ishtirok etishga haqli emas.

3. Himoyachi va vakil sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi lavozimida yoki tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsi bo'lsa ham jinoyat ishini yuritishda ishtirok etishga haqli emas. Bunda shuni e'tiborga olish kerakki, himoyachi bir vaqtning o'zida sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi lavozimida yoki

tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsi sifatida faoliyat yuritishda olmaydi. Ushbu ta'qiq ko'proq vakilga taalluqli bo'lib, basharti, u sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi lavozimida ishlasa yoki tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsi bo'lsa, u jinoyat ishini yuritishda vakil sifatida ishtirok eta olmaydi. Biroq ushbu normadan mazkur cheklovdan istisno belgilangan bo'lib, unga ko'ra u muomalaga layoqatsiz shaxslarning vakili bo'lsa yoki o'zi ishlaydigan va fuqaroviy da'vogar deb e'tirof etilgan yoki fuqaroviy javobgar tariqasida ishga jalb qilingan muassasaning vakili sifatida qatnashsa, ushbu jinoyat ishi bo'yicha vakil sifatida o'z faoliyatini davom ettirish huquqini saqlab qoladi.

4. Himoyachi va vakil o'z himoyasidagi yoki o'zi vakillik qilayotgan shaxsning manfaatlariga manfaati qarama-qarshi bo'lgan shaxsga yuridik yordam ko'rsatayotgan yoki muqaddam shunday yordam ko'rsatgan bo'lsa ham jinoyat ishini yuritishda ishtirok etishga haqli emas. Ushbu holat himoyachi va vakil tomonidan o'z zimmasiga yuklangan protsessual vazifalarni lozim darajada va to'g'ri amalga oshirishi mumkinligini shubha ostiga qo'yadi.

4.5. Rad qilish va o'zini o'zi rad etish hamda ularni hal qilish tartibi

Rad qilish – qonunda ko'zda tutilgan asoslar bo'lgan taqdirda jinoyat protsessi ishtirokchisini ish yuritishdan chetlashtirish bo'lib, uning natijasida shaxs jinoyat ish yurituvda ishtirok etish imkoniyatidan mahrum bo'ladi va o'z protsessual maqomini yo'qotadi.

Ko'rsatilgan shaxslardan birini rad qilish uchun qonunda ko'zda tutilgan umumiy asoslardan birining mavjudligi yetarli hisoblanadi.

Rad qilishni ikki guruhga bo'lishimiz mumkin: 1) o'zini o'zi rad etish; 2) jinoyat protsessi ishtirokchilari tomonidan rad qilish. Ayni damda ta'kidlash lozimki, jinoyat protsessining barcha ishtirokchilari ham rad qilish to'g'risidagi tashabbus bilan chiqa olmaydilar. Rad qilish to'g'risidagi masala bilan protsessning jinoyat ishi yakunlaridan manfaatdor bo'lgan ishtirokchilari, ya'ni ayblov tarafi yoki himoya tomoni chiqishi mumkin. Jinoyat ishi bo'yicha shaxsiy manfaati bo'lmagan protsess ishtirokchilari – ekspert, mutaxassis, tarjimon va xolis rad qilish tashabbusidan foydalanmaydi, bu yuridik jihatdan to'g'ri va mantiqiy hamdir. Jinoyat-protsessual kodeksida ham ushbu

ishtirokchilarning huquqlariga bag'ishlangan moddalarda ularni rad qilish bilan bog'liq huquqlari ko'zda tutilmagan.

Shuningdek, Oliy Sud Plenumining 2008-yil 15-maydagi "Sudlar tomonidan jinoyat ishlarini nazorat tartibida ko'rish amaliyoti to'g'risida"gi 12-son qarori yettinchi bandining ikkinchi xatboshisiga ko'ra, Jinoyat-protsessual kodeksi 76-, 516-moddalariga muvofiq, chaqirtirilgan yoki protest bilan kelib tushgan jinoyat ishi ushbu ishning ko'rilishida muqaddam ishtirok etmagan sudya tomonidan o'rganib chiqilishi lozim¹. Qonun mazmuniga ko'ra bunday qoida iltimosnomani ko'rib chiqishga nisbatan ham qo'llanilishi kerak. Iltimosnoma yoki jinoyat ishi mazkur ishning ko'rilishida muqaddam ishtirok etgan sudyaga tayinlangan hollarda, u Jinoyat-protsessual kodeksi 80-moddasiga muvofiq o'zini o'zi rad etishi shart.

Rad qilish haqidagi arz asoslantirilgan bo'lishi kerak. Ya'ni arzda Jinoyat-protsessual kodeksining 76–79-moddalarida ko'zda tutilgan asoslarga havolalar bo'lishi, ular o'z navbatida ushbu vaziyatda nimalarda namoyon bo'lishi ko'rsatilishi hamda bu haqda tegishli dalillar (qarindoshligini tasdiqlovchi ma'lumotlar, birga tushgan suratlar, qarz shartnomasi yoki mehnat shartnomasidan ko'chirmalar v.h.) ilova qilinishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, rad qilish haqidagi arz turli xil mish-mishlarga, xohish-istaklarga yoki bo'lmasa, ko'rsatilgan shaxslarning shaxsiy fazilatlar yoki tabiatiga bog'liq holda berilishi mumkin emas.

Sudyani rad qilish tartibi jinoyat ishi hay'atda yoki yakka tartibda ko'rib chiqilayotganligiga qarab farqlanadi. Ya'ni jinoyat ishi hay'atda ko'rib chiqilayotganida, sudyani rad qilish masalasi qolgan sudyalar tomonidan rad qilingan shaxsning ishtirokisiz ko'rib chiqiladi hamda ovozlar teng bo'linganda sudya rad qilingan hisoblansa, ishni yakka o'zi ko'rayotgan sudyani rad qilish masalasini uning o'zi hal qiladi. Ayni damda ko'pchilik sudyalarni yoki sudning butkul tarkibini yoxud sud majlisining kotibini rad qilish haqidagi masala to'la tarkibdagi sud tomonidan oddiy ko'pchilik ovoz bilan hal etilishi belgilangan. Sud amaliyotida sudyani rad etish tartibining aniq belgilanganligi ishni xolis va beg'araz sudya tomonidan ko'rib chiqilishini ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Sudga qadar bo'lgan bosqichda, shu jumladan, tergovga qadar

¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy Sud Plenumining "Sudlar tomonidan jinoyat ishlarini nazorat tartibida ko'rish amaliyoti to'g'risida"gi 2008-yil 15-maydagi 11-sonli qarori.// O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi axborotnomasi, 2008. – 3-son. – B.10.

tekshiruvni amalga oshirish va ishni tergov qilish chog'ida esa, prokurorni rad qilish masalasi yuqori turuvchi prokuror, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchini rad qilish tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv va dastlabki tergov ustidan nazorat olib boruvchi prokuror tomonidan, ekspertni, mutaxassisni, tarjimonni, himoyachini, jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgarning vakillarini, shuningdek xolisni rad qilish masalasi tergovga qadar tekshiruv vaqtida tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsi, ishni tergov qilish chog'ida surishtiruvchi yoki tergovchi tomonidan hal etiladi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar jinoyat protsessida ishtirok etishga monelik qiladigan holatlarning Oliy Sud Plenumi qarorlarida va tarmoq qonun hujjatlarida mustahkamlanishiga oid masalalarni ko'rib chiqishlari; qiyosiy-huquqiy tahlil o'tkazib, jinoyat ishlari yurituvida rad qilish instituti rolini aniqlashlari lozim.

Mavzuga oid muammoli savollar va kazuclar

1. Rad qilish instituti jinoyat protsessida xolislik, beg'arazlik va odillikni ta'minlaydi, bir tomonlamalikni inkor etadi. **Rad qilish va o'zini o'zi rad qilish institutining protsessual farqini tahlil qiling.**

2. Rad qilish dastlabki tergov va sudda jinoyat ishi holatlarini xolis va beg'araz tekshirishni hamda shu orqali jinoyat sud ish yurituviga maqsadlariga erishishni kafolatlash vositasi vazifasini bajaruvchi jinoyat protsessual huquq instituti hisoblanadi. **Jinoyat ishi yurituviga mas'ul mansabdor shaxslarni xolisligiga va beg'arazligiga shubha tug'diradigan boshqa holatlar deganda nima tushuniladi?**

Kazus

Sud tergov jarayonida sudlanuvchi Kabirov o'z himoyachisini rad qilish to'g'risidagi iltimos bilan sudga murojaat etdi. Kabirov o'z iltimosini himoyachi jinoyat ishi materiallari bilan yetarlicha tanish emasligi bilan asoslantirdi va o'z xohishiga ko'ra, boshqa himoyachi jalb qilishni so'radi. Sud, o'z navbatida, himoyachi ishni davom ettirishi

to'g'risidagi e'tirozlarini o'rganib, ko'rsatilgan vajlarni asossiz deb hisoblashi hamda himoyachini rad etish asoslari mavjud emas deb topib, sudlanuvchining iltimosini qanoatlantirmadi.

Sudning qarori to'g'rimi? Himoyachi qaysi hollarda rad etilishi mumkin?

V BOB. DALILLAR VA ISBOT QILISH

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Z.Toʻlaganova)

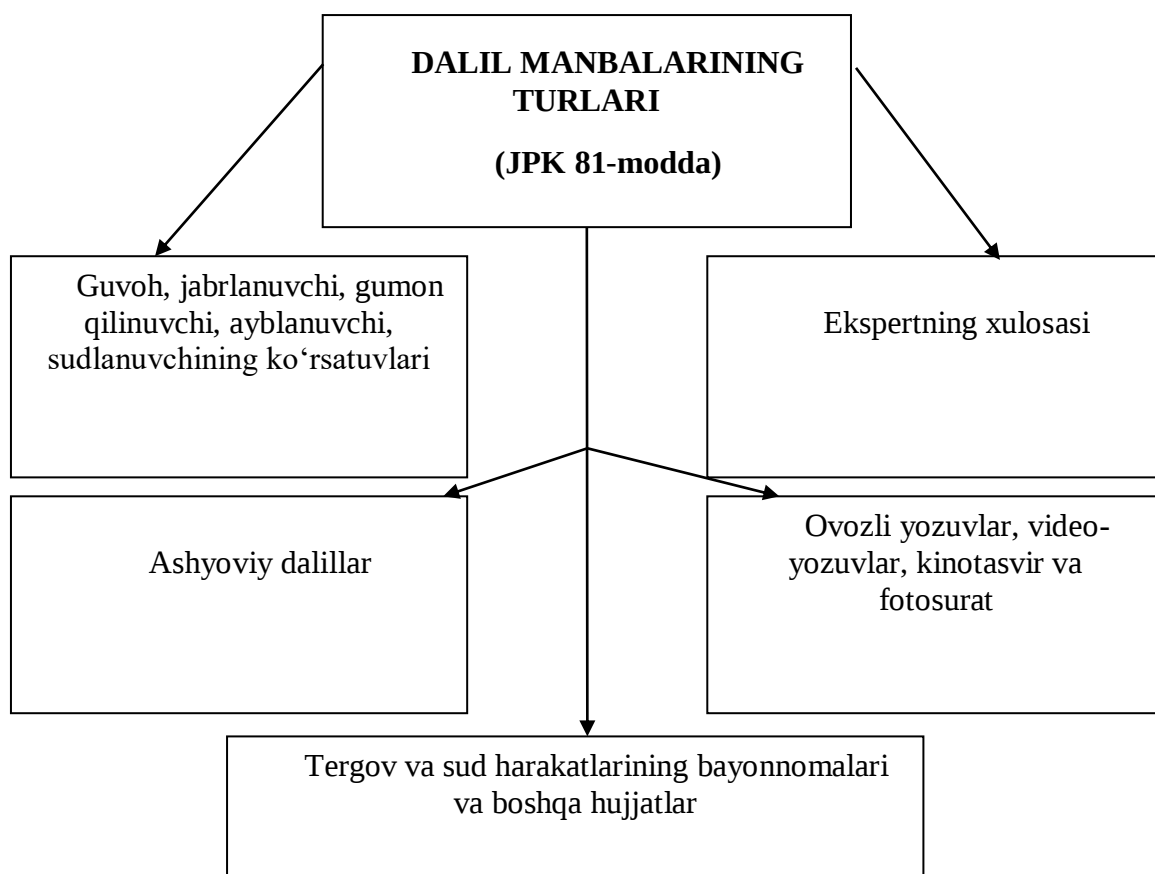
Annotatsiya: oʻquvchilar uchun mazkur mavzu oʻrganilishi jinoyat protsessida dalil, dalil manbalari va isbotlanishi lozim boʻlgan holatlar tushunchasi, haqiqat turlari, isbot qilish va isbot qilish jarayonining tarkibiy qismlari, isbot qilish predmeti va isbot qilish doirasini oʻrganib tahlil qilish imkonini beradi.

5.1 Dalillar va isbot qilish tushunchasi

Jinoyat-protsessual kodeksining 81-moddasiga binoan ijtimoiy xavfli qilmishning yuz bergan va bermaganligini shu qilmishni sodir etgan shaxsning aybdor, aybsiz ekanligini va ishni toʻgʻri hal qilish uchun ahamiyatli boʻlgan boshqa holatlarning surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud tomonidan qonunda belgilangan tartibda aniqlashlariga asos boʻladigan har qanday haqiqiy maʼlumotlar jinoyat ishi boʻyicha **dalil** hisoblanadi.

Jinoyat protsessida dalillar tushunchasi markaziy ahamiyat kasb etadi. Haqiqiy maʼlumotlar va ularning manbalari oʻzaro bogʻliqlikda boʻlib, ularning birlashuvi dalilning vujudga kelishiga asos boʻladi. Tergov va sud harakatlarining bayonnomalari ham dalil kuchiga ega. Ular sifatli, mazmunli va savodli yozilishi shart. Bayonnomani yuritish masʼuliyati surishtiruvchi, tergovchiga, sud muhokamasi bayonnomasi esa sud majlisi kotibiga yuklatilgan. Dalillar faqat qonunda belgilangan manbalardan olinishi lozim. Bu manbalar Jinoyat-protsessual kodeksining 81-moddasida belgilangan. Agar maʼlumotlar boshqa manbalardan olingan boʻlsa, bu maʼlumotlar ish boʻyicha dalil boʻla olmaydi.

Shuningdek, qonunda belgilangan talablarga rioya etilgan holda oʻtkazilgan tezkor qidiruv tadbirlarining natijalari JPK normalariga muvofiq tekshirilganidan va baholanganidan soʻng jinoyat ishi boʻyicha dalillar deb eʼtirof etiladi.

Isbot qilish deganda subyektlarning jinoyat-protsessual qonunga asoslangan holda muayyan jinoyat ishiga tegishli bo'lgan har qanday ma'lumotlarni protsessual tartibda to'plash, mustahkamlash, tekshirish va baho berish, shuningdek davlat nomidan bu ma'lumotlarning mavjudligini tasdiqlash faoliyati tushuniladi.

5.2. Isbot qilish predmeti

Protsessual jihatdan **isbotlash predmeti** – bu jinoyat ishi bo'yicha ahamiyatli va barcha aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar yig'indisi

Isbotlash predmetiga chambarchas bog'liq bo'lgan isbotlash doirasi esa isbotlanishi lozim bo'lgan holatlar, dalillar va ularning manbalari hajmi, chegarasini belgilaydi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 82-moddasida isbotlash predmetiga quyidagi isbotlanishi lozim bo'lgan holatlar kiritilgan: jinoyat obyekti: jinoyat tufayli yetkazilgan ziyonning xususiyati va miqdori, jabrlanuvchining shaxsini tavsiflovchi holatlar; sodir etilgan jinoyatning vaqti, joyi, usuli, shuningdek jinoyat kodeksida ko'rsatib o'tilgan boshqa

holatlari; qilmish va ro'y bergan ijtimoiy xavfli oqibatlar o'rtasidagi sababiy bog'lanish; jinoyatning ushbu shaxs tomonidan sodir etilganligi; jinoyat to'g'ri yoki egri qasd bilan yoxud beparvolik yoki o'z-o'ziga ishonish oqibatida sodir etilganligi, jinoyatning sabablari va maqsadlari; ayblanuvchi, sudlanuvchining shaxsini tavsiflovchi holatlar. Isbotlash jarayonida jinoyatning vaqti, joyi, usuli, shuningdek Jinoyat kodeksida ko'rsatib o'tilgan boshqa holatlar, qilmish va ularning ijtimoiy xavfli oqibatlari o'rtasidagi sababiy bog'lanishni o'rganish muhim o'rin egallaydi.

5.3. Isbot qilish doirasi

Isbotlash doirasi – bu jinoyat ishi bo'yicha to'plangan dalillarning kerakli yetarli birligi bo'lib, jinoyat ishini adolatli hal qilish uchun yordam beradi.

Jinoyat protsessida isbotlash doirasi deganda ish bo'yicha chiqarilgan xulosalarning asoslilikini tasdiqlash uchun dalillar, ularning manbalari hajmi, shuningdek tergov versiyalari, isbotlanishi lozim bo'lgan holatlarni tekshirish chegarasi, doirasini belgilab beruvchi faoliyat tushuniladi.

Jinoyat protsessida ish bo'yicha isbotlash doirasi shunday aniqlanadiki, ishni to'g'ri hal qilish uchun ahamiyatga molik bo'lgan, isbotlash predmetiga kiruvchi barcha holatlar yetarli, to'liq darajada tekshirilib, to'plangan materiallar bilan ularning xususiyatlari to'liq aniqlanishiga olib keladi.

Jinoyat protsessida isbot qilish predmeti ish bo'yicha nimalar aniqlanilishini bildirsa, isbotlash doirasi esa ish bo'yicha mavjud holatlarning tekshirish hajmi va chegarasini belgilaydi.

5.4. Dalillarning xususiyatlari

Jinoyat protsessida dalil va isbotlanishi lozim bo'lgan holatlar eng muhim masalalardan hisoblanib, jinoyatni ochish, ayblanuvchini fosh etish, jazoni muqarrarligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Dalillarning quyidagi xususiyatlari mavjud: faqat haqiqiy ma'lumotlar dalil hisoblanadi; ular qonunda belgilangan manbalardan olingan bo'lishi shart; ishni to'g'ri hal qilish uchun ahamiyatga molik bo'lgan

holatlar haqidagi ma'lumotlarga asoslanishi lozim; haqiqiy ma'lumotlar isbotlash predmetiga aloqador bo'lishi shart. Dalillarning birinchi xususiyatidan kelib chiqadigan bo'lsak, haqiqiy ma'lumotlar ikki qismga bo'linadi: faktlar to'g'risidagi ma'lumotlar; daliliy faktlar.

Daliliy faktlar deganda esa ishonchliligi shubha tug'dirmaydigan, tekshirilgan ma'lumotlar tushuniladi.

5.5. Dalillarni tasniflanishi va ularning amaliy ahamiyati

Dalillarni tasniflash – bu ma'lum bir asoslarga, mezonlarga ko'ra, ularni guruhlarga, toifalarga bo'lish, ajratishdir. Dalillarning tasnifi ularning ayrimlariga tavsif berish hamda ulardan to'g'ri foydalanishda katta ahamiyatga ega. Dalillarni qaysi manbalardan olinganligi, ma'lumotlarning isbotlash predmetiga taalluqli bo'lgan sharoitlarga aloqadorligi yoki bu sharoitlarni tasdiqlovchi yoki inkor etuvchi boshqa sohaga daxldor ekanligiga qarab tasniflash va turli guruhlarga ajratish mumkin.

Dalillar quyidagicha tasniflanadi:

Dastlabki va hosila dalillar. Olinish manbasiga qarab dalillar dastlabki va hosila dalillarga bo'linadi. Bunda tergovchi yoki sudning ma'lumotlarni boshlang'ich yoki boshqa manbalardan olganligi nazarda tutiladi.

Dastlabki dalillar – bu aniqlanishi lozim bo'lgan holat to'g'risidagi ma'lumot birinchi manbadan olingan dalillardir. Masalan, guvohning shaxsiy kuzatuvlari asosida bergan ko'rsatuvlari hamda uni so'roq qilish bayonnomasi dastlabki dalil hisoblanadi. Ekspertning xulosasi ham dastlabki dalil sifatida e'tirof etiladi.

Hosila dalillar esa isbot qilinishi lozim bo'lgan holat to'g'risidagi ma'lumot birinchi manbadan emas, balki boshqa manbadan yoki oddiy til bilan aytganda “ikkinchi manbadan” olingan dalillardir.

Dastlabki va hosila dalillar bir-biridan manbasining shakllanishi bilan farqlanadi. Hosila dalillarning shakllanish jarayonida oraliq bo'g'in mavjud bo'ladi. Agar hodisaga bir shaxs shohid bo'lib, so'ngra bu haqida boshqasiga xabar bergan bo'lsa, shuningdek ushbu ikkinchi shaxs guvoh sifatida hodisa haqida ko'rsatuvlar berayotgan bo'lsa, bunday ko'rsatuvlar hosila dalil hisoblanadi.

Ayblovchi va oqlovchi dalillar. Dalillarni ayblovchi va oqlovchilarga bo'linishi olingan ma'lumotlar va aniqlangan dalillarning mazmuniga bog'liq.

Ayblanuvchining aybini tasdiqlovchi, uning javobgarligini og'irlashtiruvchi dalillar ayblovchi dalillar deb ataladi. Bunday dalillarga ayblovga asos bo'lgan dalillar yoki ayblanuvchining javobgarligini og'irlashtiruvchi holatlar to'g'risidagi ma'lumotlar kiradi.

Oqlovchi dalillar – bu ayblovni inkor qiluvchi, ayblanuvchining aybsizligini tasdiqlovchi, ayblanuvchining javobgarligini yengillashtiruvchi holatlar to'g'risidagi ma'lumotlar, shuningdek ayblanuvchiga qo'yilgan ayblovni shubha ostiga oluvchi dalillardir.

Dalillarni ayblovchi va oqlovchi dalillarga bo'lish shartli xususiyatga ega, chunki bir dalil ish yuritish davomida o'z xususiyatini o'zgartirishi va ish yuritish davomida ayblovchi dalillar oqlovchi dalillarga aylanishi ham mumkin.

To'g'ri va egri dalillar. Isbotlash predmetining bosh fakti bo'lgan isbotlash tezisiga, ya'ni shaxsning aybdorligi yoki aybsizligiga nisbatan dalillar to'g'ri va egri dalillarga bo'linadi.

Isbot qilinadigan holatni to'g'ridan-to'g'ri va bevosita belgilaydigan dalil to'g'ri dalil, "oraliq", "yordamchi", "isbotlovchi" faktlar orqali bu holatni belgilaydigan dalil esa egri dalil deb ataladi.

Shaxsiy va ashyoviy dalillar. **Shaxsiy dalillar** – xabarlar bo'lib, bunda insondan olinuvchi ma'lumotlarni aks ettiruvchi dalillar nazarda tutiladi (guvoh, jabrlanuvchi, gumon qilinuvchi va boshqa shaxslardan olingan ko'rsatuvlar, ekspert xulosasi, hujjatlar).

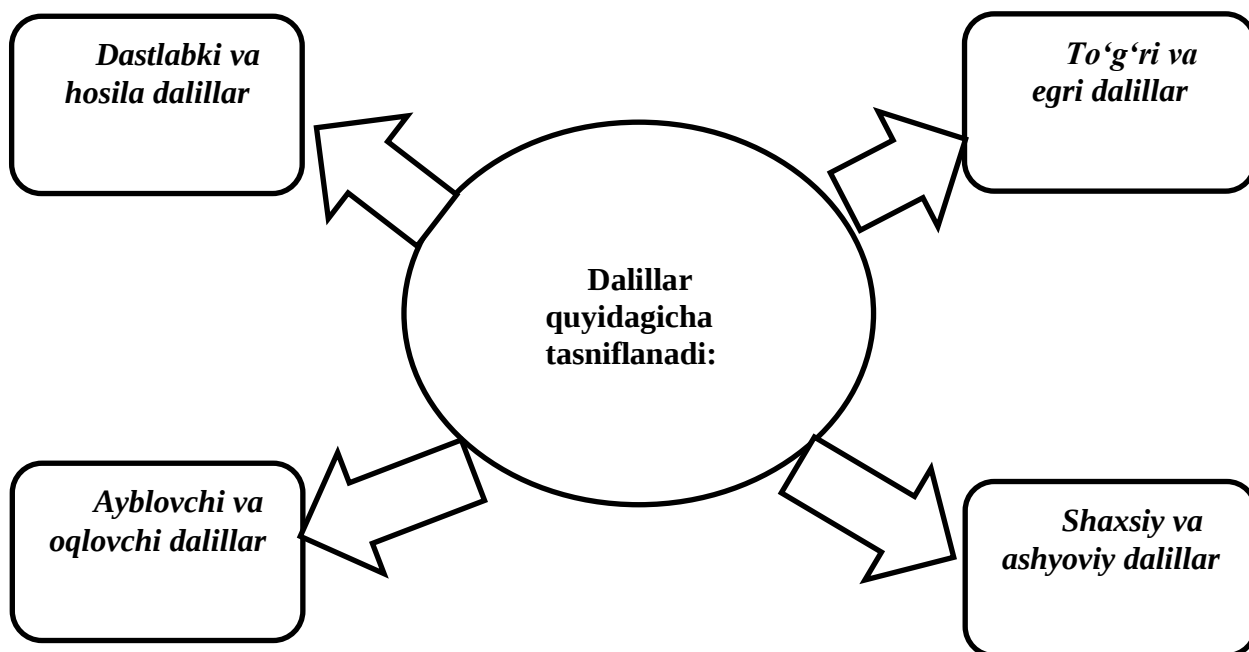
Xabar deganda, inson sezgi organlari orqali qabul qilgan va ongida qayta ishlangan axborotning uzatilishi tushuniladi. Shu sababli, bunday dalillarda subyektiv elementlar mavjuddir. Shaxsiy dalillar og'zaki (yozma) xabar shaklida (ayblanuvchi, gumon qilinuvchi, guvohning ko'rsatuvlari va hokazo) hosil bo'ladi hamda Jinoyat-protsessual kodeksining 87-moddasida sanab o'tilgan tergov va sud harakatlarining bayonnomalarida aks ettiriladi.

Ashyoviy dalillar deganda moddiy dunyodagi ashyolardan olinuvchi dalillar tushuniladi. Jinoyat-protsessual kodeksining 203-moddasiga ko'ra, kelib chiqishi, kimga tegishliligini, ma'lum maqsadlarda foydalanilganligini yoki foydalanishga yaroqliligini, qo'ldan qo'lga o'tganligi yoki turgan joyi o'zgarganligi, u yoki bu moddalar, narsa, jarayon va hodisalar ta'sir etganligini aniqlash mumkin bo'lgan fizikaviy alomatlar yoki belgilarga, shuningdek ish holatlarini aniqlashga xizmat qiladigan har qanday boshqa xususiyatlarga ega bo'lgan narsalar ashyoviy dalil hisoblanadi.

Izlardan olinadigan qoliplar, katta hajmli jismlarning maketlari,

fotosuratlari, hujjatlarning nusxalari ashyoviy dalillarga yaqin turadi va ilmiy adabiyotda original – obyektidagi axborotni o‘zgartirgan holda qayta aks ettirgani tufayli ko‘pincha **hosila ashyoviy dalillar** deb ataladi. Isbotlash jarayonida mumkin qadar birlamchi, asosiy ashyoviy dalillardan foydalanishga intilish mavjud, lekin bu hosila ashyoviy dalillarning ishonchli xulosalarga olib kelmasligini anglatmaydi.

Tekshiruvchi dalillar. Boshqa dalillarning ishonchliligini tasdiqlovchi yoki inkor etuvchi dalillarga tekshiruvchi dalillar deyiladi (masalan, ekspertning vakolatlari to‘g‘risida, guvohning manfaatdorligi to‘g‘risida, uning eshitishi, ko‘rishining ahvoli to‘g‘risida).

5.6. Dalillar manbalarining tushunchasi va turlari

Jinoyat-protsessual kodeksining 22-moddasida “Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud jinoyat yuz berganligini, uning sodir etilishida kim aybdorligini, shuningdek u bilan bog‘liq barcha holatlarni aniqlashi shart” deb belgilab qo‘yilgan.

Ayblanuvchi nafaqat sodir etgan jinoyatini, balki jinoyatni sodir etishga ko‘rgan tayyorgarligi, jinoyatning tashkilotchisi, dalolatchisi, jinoyat sodir etilishiga yordam bergan yordamchilari va boshqalar to‘g‘risida juda ko‘p ma‘lumotga ega bo‘lgan shaxsdir.

Jinoyat-protsessual kodeksining 112-moddasiga binoan, “Gumon qilinuvchining u sodir etgan jinoyat haqidagi ko‘rsatuvlari va ayblanuvchining o‘z aybiga iqror bo‘lishi, bu iqror bo‘lish mavjud dalillar majmui bilan tasdiqlangan taqdirdagina, uni ayblash uchun asos qilib olinishi mumkin. Guvon qilinuvchi va ayblanuvchining bergan

ko'rsatuvlari bilan aniqlangan holatlar, ayblanuvchi o'z aybiga iqror bo'lgan taqdirda ham, o'zining aybdor ekanligini inkor qilgan taqdirda ham ishning hamma holatlari bilan bog'langan holda boshqa dalillar kabi tekshirib chiqilishi va baholanishi lozim".

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar dalillar va ularga qo'yilgan talablar, ularning tasniflanishi, isbot qilish predmeti va isbotlash doirasiga oid masalalarni ko'rib chiqishlari, Oliy Sud Plenumining tegishli qarorlari va tarmoq qonunlarni qiyosiy-huquqiy tahlil qilib, jinoyat ishlarini yuritishda dalillarning rolini aniqlashlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Jinoyat ishi bo'yicha isbotlanishi lozim bo'lgan holatlar qonunda aniq belgilangan. Jinoyat ishi bo'yicha muhim deb hisoblangan har bir holat to'la, har tomonlama, xolisona tekshirilishi lozim. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad haqiqatni aniqlashdir. Isbotlash jarayoni dalillarni to'plash, tekshirish va baholashdan iborat. **Muayyan holat yuzasidan dalillarni guruhlariga tasniflang va o'zaro qiyoslang. O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining "Dalillar maqbulligiga oid jinoyat-protsessual qonuni normalarini qo'llashning ayrim masalalari" to'g'risidagi 2018-yil 24-avgustdagi 24-son qaroriga asosan nomaqbul dalillar deb nimaga aytiladi?**

2. Jinoyat protsessida dalil va isbotlanishi lozim bo'lgan holatlar eng muhim masalalardan hisoblanib, jinoyatni ochish, ayblanuvchini fosh etish, jazoning muqarrarligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Isbotlash doirasi bilan isbotlanishi lozim bo'lgan holatlar bir-biri bilan uzviy bog'liq. **Isbot qilish doirasi va predmetining o'zaro nisbatini tahlil qiling.**

Kazu

Yunusobod tumani 7-daha hududida 2018-yil 1-fevral kuni sodir qilingan JKning 97-moddasi 1-qismi bo'yicha tergov qilinayotgan jinoyat ishida asosiy gumon qilinuvchi Usmonovning mazkur jinoyatga aloqadorligini isbotlash maqsadida tergovchi tomonidan Usmonovning

so‘nggi 1 oy davomidagi barcha telefon qo‘ng‘iroqlarining pelengatsiyasi va detalizatsiyasi to‘g‘risida ma‘lumot taqdim etish yuzasidan Ucell va Beeline aloqa kompaniyalariga so‘rovlar yuborildi. Aloqa kompaniyalari tomonidan berilgan ma‘lumotlarga ko‘ra jinoyat joyida u sodir qilingan vaqtda Usmonovning bo‘lganligi aniqlandi hamda tergovchi tomonidan Usmonovni ayblanuvchi tariqasida ishga jalb qilish va unga nisbatan qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasi qo‘llash to‘g‘risida iltimosnoma kiritish uchun makur ma‘lumot asos bo‘ldi.

Mazkur qarorga Usmonovning himoyachisi tomonidan shikoyat bildirilib, JPKda telefon qo‘ng‘iroqlarining pelengatsiyasi va detalizatsiyasi to‘g‘risida ma‘lumot olish tergov harakati mavjud emasligi, telefon qo‘ng‘iroqlari shaxsiy ma‘lumot ekanligi va uni olish uchun prokuror sanksiyasi talab qilinishini, bundan tashqari jinoyat sodir qilingan hududda boshqa o‘nlab shaxslar bo‘lganligini bildirib mazkur qarorni bekor qilishni va iltimosnomani qaytarib olishni so‘radi.

Mazkur vaziyatni jinoyat-protsessual qonunchiligi hamda tegishli qonun va qonunosti hujjatlari asosida tahlil qiling.

VI BOB. ISBOT QILISHNING UMUMIY SHARTLARI

(muallif – D.I.Kenjaboyev)

Annotatsiya: o‘quvchilar tomonidan mazkur mavzuning o‘rganilishi jinoyat protsessida isbot qilish jarayonining mazmun va mohiyati, isbot qilishning umumiy shartlari, isbotlash subyektlari, isbotlash majburiyati, dalillarni to‘plash, tekshirish va baholash elementlari to‘g‘risida zaruriy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

6.1. Isbotlash va uning elementlari

Jinoyat-protsessual kodeksining 2-moddasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish uchun har bir muayyan holda tergov qilinadigan yoki hal qilinadigan jinoyat ishi bo‘yicha isbotlash predmetiga kiradigan barcha holatlarni voqelikka to‘la muvofiq holda aniqlash lozim.

Isbotlash jarayoni – jinoyat-protsessual qonuni asosida haqiqatni aniqlash va jinoyat ishini to‘g‘ri hal qilish uchun obyektiv voqelikning faktlarini dalillar yordamida isbotlash, bilish va hujjatli qayd etish bo‘yicha amalga oshiriladigan faoliyatdir.

Dalillarni to‘plash – surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sud tomonidan daliliy axborotni topish, talab qilib olish, qabul qilib olish va protsessual qayd etishga hamda qonunda nazarda tutilgan protsessual harakatlarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan.

Dalillar tergov va sud harakatlari o‘tkazishdan tashqari talab qilib olish orqali ham to‘planadi. Jumladan, surishtiruvchi, tergovchi prokuror tomonidan davlat organlariga va boshqa organlarga, shuningdek korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga topshiriq va so‘rovlar yuborish yo‘li bilan jinoyat ishi uchun ahamiyatli bo‘lgan ma‘lumotlar olinadi. Lekin mazkur turdagi dalil to‘plash natijasi tergov va sud harakatlari kabi kafolatlanmagan. Chunki mazkur protsessual talabning barcha tashkilotlar uchun majburiyligi belgilangan bo‘lsa-da, uning bajarilmaganligi uchun javobgarlik jinoyat protsessiga jalb qilingan shaxslarga nisbatangina qo‘llaniladi.

Dalillarni tekshirish – jinoyat ishi holatlarini to‘g‘ri aniqlash uchun haqiqiy ma’lumotlarning ishonchliligini hamda ular olingan manbalarning sifatini sinchkovlik bilan, har tomonlama va xolisona aniqlash bo‘yicha surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudning faoliyatidir.

Tekshiruv qo‘shimcha dalillarni to‘plashdan iborat bo‘lib, ular tekshirilayotgan dalillarni tasdiqlashi yoki rad etishi mumkin (Jinoyat-protsessual kodeksining 94-moddasi). Dalillarni tekshirish qo‘shimcha so‘roq, yuzlashtirish, tanib olish uchun ko‘rsatish, ekspertiza tayinlash kabi tergov harakatlari orqali amalga oshirilishi mumkin.

Dalillarni tekshirishning quyidagi belgilarini alohida ta’kidlash mumkin:

- dalil to‘plash natijasida olingan ma’lumotlar turini aniqlash: shaxslar bergan xabarlar (shaxsiy) yoki ma’lumot manbasi narsa va buyumlar (ashyoviy);
- olingan dalilni to‘plash usuli va uslubini aniqlash;
- mazkur usul va uslublarni qo‘llash vaqti va joyi;
- ularning maqbulligi shartlariga rioya qilinganligini aniqlash
- isbotlash ishtirokchilarning shaxsiy manfaatlari doirasiga asossiz aralashishga va ularning qonun bilan qo‘riqlanadigan huquqlari buzilishiga yo‘l qo‘ymaslik choralari;
- isbot qilish ishtirokchilari doirasini belgilash.

Har bir dalil ishga aloqadorligi, maqbulligi va ishonchliligi nuqtayi nazaridan baholanishi lozim (Jinoyat-protsessual kodeksining 95-moddasi).

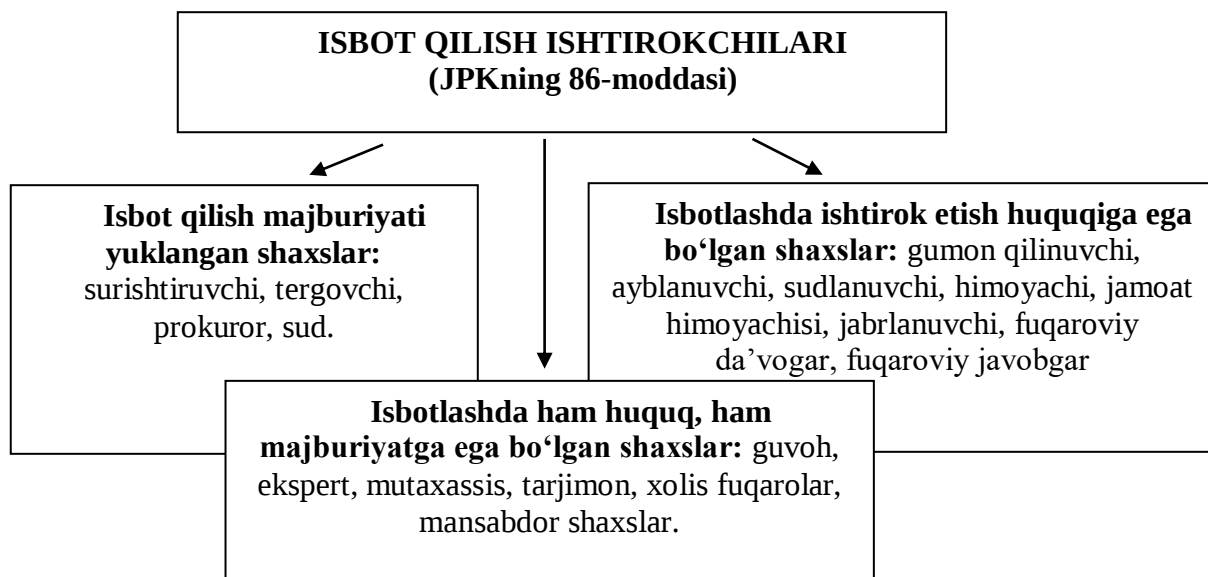
Dalillarni baholash – surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudning ishdagi barcha holatlarni sinchkovlik bilan, to‘la, har tomonlama va xolisona ko‘rib chiqishga asoslangan holda qonunga va huquqiy ongga amal qilib o‘zlarining ichki ishonchlari negizidagi faoliyatidir.

6.2. Isbotlashning umumiy shartlari

Isbotlash jinoyat sudlov ishlarini yuritish doirasida o‘tadigan hamda uning vazifalarini hal qilishga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida jinoyat protsessual qonuni bilan tartibga solingan. Isbotlash jarayonida fuqarolarning va yuridik shaxslarning huquqlari hamda qonuniy manfaatlari muhofaza qilinishi qonunan kafolatlangan.

Isbotlashning umumiy shartlari – qonunda belgilangan qoidalar bo‘lib, ular isbotlashning o‘ziga xos jihatlarini ifoda etadi hamda dalillarni to‘plash, tekshirish va baholash hamda qarorlar qabul qilish tartibiga nisbatan qo‘yiladigan qat’iy protsessual talablarni belgilaydi.

Ular muayyan huquqiy qoidalarning tizimini tashkil etib, ularga quyidagilar kiradi: isbot qilish jarayoni (Jinoyat-protsessual kodeksining 85-moddasi), isbot qilish subyektlari va ishtirokchilari vakolat doirasi (Jinoyat-protsessual kodeksining 86-moddasi), dalillar to‘plash usullari (Jinoyat-protsessual kodeksining 87-moddasi), isbotlash jarayonida fuqaro, korxona, muassasa va tashkilotlarning huquq va qonuniy manfaatlarini qo‘riqlash (Jinoyat-protsessual kodeksining 88-moddasi), davlat sirlarini qo‘riqlash (Jinoyat-protsessual kodeksining 89-moddasi), dalillarni bayonnomalarda qayd etish (Jinoyat-protsessual kodeksining 90–93-moddalari), dalillarni tekshirish (Jinoyat-protsessual kodeksining 94-moddasi), dalillarni baholash (Jinoyat-protsessual kodeksining 95-moddasi). Qonunga binoan isbotlashning barcha ishtirokchilarini shartli ravishda quyidagi guruhlariga bo‘lish mumkin:

Birinchi guruh zimmasiga jinoyat ishini to‘la, har tomonlama va xolisona tergov qilish va ko‘rib chiqish, nafaqat jinoyat tarkibini, balki barcha boshqa holatlarni aniqlash majburiyati yuklatilgan surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud kiradi. Sanab o‘tilgan subyektlarning har biri isbotlashni o‘z vakolatlari doirasida amalga oshiradi (Jinoyat-protsessual kodeksining 86-moddasi 1-qismi).

Ikkinchi guruhni gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, uning qonuniy vakili, himoyachi, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar va ularning vakillari, jamoat ayblovchisi va jamoat himoyachisi tashkil qiladilar (Jinoyat-protsessual kodeksining 86-moddasi 2-qismi). Ular uchun isbotlashda ishtirok etish majburiyat emas, balki huquqdir. Ular ishdan manfaaddor shaxslar sifatida tergov qilinayotgan va ko'rilayotgan ishga taalluqli narsalar, hujjatlar taqdim etishlari, dalillarni talab qilib olish va ishga ilova qilish to'g'risida iltimosnomalar berishlari, dalillarning u yoki bu manbayini baholash bo'yicha o'z fikrlarini bayon qilishlari mumkin va hokazo.

Uchinchi guruhni isbotlashda ishtirok etishga jalb etiladigan guvoh, ekspert, mutaxassis, tarjimon, xolis, shuningdek fuqaro va mansabdor shaxslar tashkil etadi. Ular Jinoyat-protsessual kodeksida belgilangan tartibda isbot qilish jarayonida muayyan huquqlardan foydalanadilar.

Mazkur shaxslarni isbot qilish jarayonida ishtirok etishi samarasi nuqtayi nazaridan shartli ravishda 2 toifaga ajratish mumkin:

1. Daliliy ahamiyatga ega ma'lumotlar manbalari bo'lgan shaxslar (guvoh va ekspert). Ya'ni bu shaxslar isbot qilish jarayonida faol ishtirok etib, aynan ular tomonidan beriladigan daliliy ahamiyatga molik ma'lumotlar ishning hal qilinishiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (masalan, jinoyat shohidi bo'lgan asosiy guvohning ko'rsatmalari, jinoyat ishi bo'yicha ekspertiza tayinlanishi shart bo'lgan holatlarda – ekspert xulosasi).

2. Dalillarni qayd qilish va mustahkamlashda ko'maklashuvchi shaxslar (mutaxassis, tarjimon, xolis). Bu toifadagi shaxslar esa jinoyat hodisasi bo'yicha obyektiv faktik ma'lumotlar manbalari bo'lmasalarda, isbot qilish jarayonida texnik-tashkiliy yordam ko'rsatadilar. Masalan, dalillarni mustahkamlashdagi mutaxassisning oqilona ko'magi kelgusida mazkur dalillarning yaroqliligi va ulardan foydalanish samarasini belgilaydi (masalan, voqea joyini ko'zdan kechirish, ekspertiza uchun namuna olish, eksperiment, guvohlantirish va boshqa tergov harakatlari o'tkazishda). Tarjimon tomonidan ko'rsatilgan xizmatning ahamiyati ham muhim hisoblanib, obyektiv va to'g'ri tarjima talablaridan biroz chetga chiqish ham isbot qilish jarayonida ish mohiyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (masalan, yetkazilgan zararining miqdori, jinoyat sodir etgan shaxslar soni borasida tarjimadagi chalkashliklar). Xolislar isbot qilish jarayonining qay darajada protsessual shaklga muvofiq olib borilganligini tasdiqlash uchun ishda ishtirok etib, bir tarafdin tergov va

protsessual harakatlarning qonuniy o'tkazilishini ta'minlasa, ikkinchi tarafdin mazkur harakatlarning qonuniy o'tkazilganligi yuzasidan kelgusida hech bir shubhalar kelib chiqmasligini ta'minlaydi.

6.3. Dalillarni baholash

Isbotlash jarayonining eng muhim elementi – dalillarni baholash bo'lib, ularning ishonchliligini, kuchini, ish bo'yicha xulosalar uchun asos bo'lib xizmat qilishga loyiqqligini aniqlash demakdir.

Dalillarni baholash – sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchining fikrlash, mantiq bilan bog'liq faoliyati bo'lib, u shundan iboratki, ular ishdagi barcha holatlarni sinchkovlik bilan, to'la, har tomonlama va xolisona ko'rib chiqishga asoslangan holda qonunga va huquqiy ongga amal qilib o'zlarining ichki ishonchlari negizida isbotlash predmetiga kiradigan holatlarni aniqlash uchun har bir dalilning ishga aloqadorligi, maqbulligi va ishonchliligi hamda ular yig'indisi yetarliligi haqida ishonch hosil qilishidir.

Jinoyat-protsessual qonuni matnida protsessual ma'nodagi qarorni qabul qilish uchun, shuningdek jinoyat ishini hal qilish uchun baholanishi lozim bo'lgan dalillarga qo'yilgan talablar: **aloqadorlik, maqbullik, ishonchlilik** va **yetarlilik** tushunchalari bevosita bayon qilingan.

Dalil jinoyat ishi uchun ahamiyatli bo'lgan mavjud holatlar haqidagi xulosalarni tasdiqlovchi, rad etuvchi yoki shubha ostiga oluvchi faktlar yoki narsalar to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettirgan taqdirdagina ishga **aloqador** deb e'tirof etiladi.

Dalillar belgilangan tartibda to'plangan va Jinoyat-protsessual kodeksining 88-,90-,92-,94-moddalarida nazarda tutilgan shartlarga muvofiq bo'lsagina, ular maqbul deb e'tirof etiladi (Jinoyat-protsessual kodeksining 95-moddasi 3-qismi).

Dalillar maqbulligi deganda dalilni qonunda belgilangan manbadan, faqat vakolatli shaxslar tomonidan olish usullari hamda qayd etish nuqtayi nazaridan tavsiflovchi sifat tushuniladi.

Dalillarni **maqbul** deb e'tirof etish shartlari quyidagilardir:

1) dalil tegishli subyekt tomonidan, ya'ni dalilni olish bilan bog'liq

bo'lgan protsessual harakatni o'tkazishga vakolatli mansabdor shaxs tomonidan olingan bo'lishi;

2) faktga oid ma'lumotlar faqat Jinoyat-protsessual kodeksi 81-moddasining ikkinchi qismida qayd etilgan manbalardan olingan bo'lishi;

3) dalil uni olish bilan bog'liq protsessual harakatni o'tkazishga oid qoidalar va tartibga rioya etilgan holda olingan bo'lishi;

4) dalilni olishda tergov va sud harakati jarayoni va natijalarining qayd etilishiga doir qonunning barcha talablariga amal qilingan bo'lishi shart.

Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud tomonidan qonunni aniq bajarishdan va unga rioya qilishdan har qanday chekinish, u qanday sababga ko'ra yuz berganligidan qat'iy nazar, shu yo'l bilan olingan dalillarning nomaqbul (yaroqsiz) deb topilishiga olib keladi.

Jinoyat-protsessual qonuni talablari buzilgan tarzda olingan boshqa hollarda ham dalillar nomaqbul deb topilishi mumkin.

To'g'ri protsessual qaror chiqarishning zaruriy sharti – **ishonchli** dalillarning mavjudligidir.

Dalil ishonchliligi (ya'ni, undagi haqiqiy ma'lumotlarning voqelikka muvofiqligi) to'liq, so'zsiz ishonchga egaligi e'tirof etilgan taqdirda u ishonchli hisoblanadi.

Ish bo'yicha protsessual qaror qabul qilish uchun **dalillar yetarliligini** belgilash dalillarni baholashning mustaqil vazifasi hisoblanadi. Isbotlanishi kerak bo'lgan barcha va har bir holatning haqiqiylikini so'zsiz tasdiqlovchi ishga oid barcha ishonchli dalillar to'plangan bo'lsa, ularning jami ishni hal qilish uchun yetarli deb hisoblanadi (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 95-moddasi 5-qismi).

Dalillar yig'indisi deganda hodisalar va faktlarning haqiqiy bog'liqligini to'g'ri aks ettiradigan, o'zaro kelishgan va ichki bog'langan dalillar tizimi tushuniladi.

Xususan, dalillarni baholash quyidagilarni aniqlash uchun amalga oshiriladi:

1) mazkur faktdan ish bo'yicha sudda dalil sifatida foydalanish mumkinmi, bu protsessual qonunga, isbotlash prinsiplariga zid emasmi;

- 2) mazkur dalil yoki dalillar yig'indisi ishga taalluqlimi;
- 3) mazkur dalil ish bo'yicha to'plangan boshqa dalillar bilan qanday bog'liqlikda, bu bog'liqlikning xususiyati va ahamiyati qanday;
- 4) mazkur dalilning va dalillar yig'indisining haqiqatni aniqlash uchun ahamiyati qanday, dalillar yig'indisi ish taqdirini belgilash u yoki bu protsessual qaror qabul qilish uchun yetarli asos hisoblanadimi;
- 5) mazkur dalildan kelgusi sud jarayonidagi isbotlashda qanday foydalanish mumkin.

Ichki ishonch bo'yicha hal qilish ta'kidlanayotgan yoki rad etilayotgan dalillarning birdan bir to'g'riligini anglash, o'z fikrlari haqiqiyligiga qat'iy asoslangan ishonchga ega bo'lish demakdir.

6.4. Dalillarni bayonnomalarda qayd etish

Isbotlash jarayonining asosiy sharti – bu, albatta, protsessual shaklga rioya qilishdir.

Isbotlashning protsessual shakli – qonun bilan belgilangan qoidalar tizimi hisoblanib, jinoyat protsessining barcha bosqichlarida ularga qat'iy rioya qilish shartdir, ya'ni isbotlash jarayonining huquqiy tartibga solinishi jinoyat ishlari yurituvda haqiqatni aniqlash vositalari va usullarini protsessual normalarda mustahkamlaydi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar isbotlash jarayoni, isbot qilish elementlari, isbotlash subyektlari, dalillarga baho berish va ularni protsessual mustahkamlash kabi masalalarda Oliy Sud Plenumining tegishli qarorlari va tarmoq qonunlarni qiyosiy-huquqiy tahlil etib, jinoyat ishlarini yuritishda isbotlash umumiy shartlari rolini aniqlashlari lozim.

Muammoli savollar va kazuclar

1. Jinoyat-protsessual isbotlash dalillarni to'plash, tekshirish va baholash kabi elementlardan iborat bo'lib, barcha elementlar bir-biri bilan uzviy bog'liq va bir-birini taqozo etadi hamda yagona isbotlash jarayonining turli tomonlarini tavsiflaydi. **Isbotlash jarayonining**

tuzilishi, elementlari va ularning o‘zaro munosabatini tahlil qiling.

2. Isbotlash jarayonining eng muhim elementi – dalillarni baholash hisoblanib, jinoyat ishini hal qilish uchun baholanishi lozim bo‘lgan dalillarga aloqadorlik, maqbullik, ishonchlilik va yetarlilik talablari qo‘yiladi. **Mazkur mezonlarni tahlil qiling va dalillarni to‘plash va tekshirish usullari, tizimlarini tavsiflang.**

Kazus

Sud hukmi bilan Xalilov uyida ko‘p miqdordagi “geroin” giyohvandlik vositasini saqlaganlikda aybdor deb topilib, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 276-moddasi 2-qismining “a” bandi bilan 5 yil ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlangan. Ushbu jinoyat ishi bo‘yicha dastlabki tergov harakatlarini olib borishda O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 22-moddasi talablari bajarilmagan, dalillar to‘plashda O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 82-,92-,94-moddalari talablariga rioya qilinmagan.

Jinoyat ishi materiallarida bo‘lgan Xalilovning uyida tintuv o‘tkazilganligi haqidagi bayonnomada uning xonasidan qizil tugunchada oq rangli kukun va bir dona oq rangli tugunchada bir dona oq rangli tabletka topilganligi ko‘rsatilgan.

Tintuvda qatnashgan xolis Kungurov ham shunday ko‘rsatma bergan. Ish bo‘yicha sud-kimyoviy ekspertizasi tayinlash to‘g‘risidagi tergovchining qarorida Xalilovning aybdorlik masalasini avvaldan hal qilib, hali ekspertiza o‘tkazilmagan va uning xulosasi olinmagan bo‘lishiga qaramasdan, uning uyida tintuv o‘tkazilganida 0,2 gr “geroin” giyohvandlik vositasi topilganligi, Xalilov o‘zining bu harakati bilan O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 276-moddasi 2-qismining “a” bandida ko‘rsatilgan jinoyatni sodir etganligi to‘liq tasdiqlanganligini ko‘rsatib, Xalilovning uyidan olingan sakkiz bo‘lak tugunga o‘ralgan predmetni giyohvandlik vositasining qaysi turiga kirishini aniqlab berish so‘ralgan.

Ekspertiza xulosasida Xalilovning uyidan olingan yetti bo‘lak qizil rangli tugundagi moddalardan 6-sonli tugunda qizg‘ish, sariq rangli kukun bo‘lib, uning og‘irligi 0,2 gr. ekanligi, bu modda “geroin” giyohvand moddasi ekanligi, qolgan kukunlar tarkibida giyohvand moddasi topilmaganligi ko‘rsatilgan.

Tuzilgan bayonnoma va xolislar ko‘rsatmasida Xalilovning uyidan olingan yetti dona qizil rangdagi va bir dona oq rangdagi tugunchalarda

oq rangli kukunsimon modda va bir dona tabletka topilganligi ko'rsatilgan bo'lib, qizg'ish, sariq rangli modda haqida hech qayerda ko'rsatilmagan. Lekin ekspertiza xulosasida aynan oq rangli kukun bor, deb ko'rsatilgan 6-sonli tugunda qizg'ish, sariq rangli kukun topilgan deb, ushbu kukunni "geroin" deb ko'rsatilgan. Topilgan bir dona oq rangli tabletka tekshirilganligi yoki tekshirilmaganligi haqida ma'lumot mavjud bo'lmagan.

Mazkur jinoyat ishi mahkumning shikoyati asosida kassatsiya bosqichida ko'rilib, dastlabki tergov organlari tomonidan Jinoyat protsessual kodeksi talablari jiddiy buzilganligi sababli sud qarori bekor qilinib, jinoyat ishi qo'shimcha tergov o'tkazish uchun yuborilgan.

Shu holatda jinoyat-protsessual qonun talablari buzilganmi? Bu tergov harakati natijasida olingan dalillarning maqbullik darajasini aniqlab, vaziyatga huquqiy baho bering.

VII BOB. DALILLARINI TO‘PLASH USULLARI

(muallif – yuridik fanlar doktori, dotsent D.Mirazov)

Annotatsiya: mazkur mavzuni o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirilishi jinoyat ishlari bo‘yicha ish yurituvni amalga oshirish jarayonida dalillarni to‘plashning usullari bo‘lgan tergov va sud harakatlarining tushunchasi, turlari, shakllari, ularni o‘tkazishning asoslari va protsessual tartibi, ularni o‘tkazishda ishtirok etuvchi shaxslar, natijalari bo‘yicha tuziladigan protsessual hujjatlarning shakli va mazmuniga oid xususiyatlarini bevosita o‘rganib, tergov va sud harakatlarini o‘tkazish va rasmiylashtirishga yo‘naltirilgan bilimlarni olish va zaruriy ko‘nikmalar shakllantirish imkonini beradi.

7.1. Dalillarni to‘plash usullari tushunchasi va turlari

Dalillarni to‘plash usullari jinoyat protsessining dolzarb masalalaridan biri bo‘lib, u jinoyatlarni tez va to‘la ochish va aybdorlarni fosh etish maqsadiga erishishda asosiy vositalar vazifasini bajaradi.

Dalillarni to‘plashning usullari JPK normalari bilan aniq va batafsil tartibga solingan.

Jinoyat ishini yuritishga vakolatli davlat organlari va mansabdor shaxslar tomonidan jinoyat-protsessual qonunchilik talablariga muvofiq amalga oshiriladigan, jinoyat ishining holatlarini aniqlash uchun ahamiyatga ega faktik ma‘lumotlarni topish, tekshirish va qayd etishga qaratilgan protsessual harakatlar *tergov harakatlari* deyiladi. Tergov harakatlarining doirasi Jinoyat-protsessual kodeksi 87-moddasi birinchi qismida keltirilgan dalil to‘plash usullari bilan belgilanadi. Tergov harakatlarini quyidagi ko‘rsatkichlari: tergov harakatining nomi, ushbu tergov harakati JPKning qaysi moddasi bilan tartibga solinganligi, uni o‘tkazish uchun sud yoki prokurorning ruxsati kerakligi, uni o‘tkazishda xolislarning ishtirok etishi, tergov harakati bayonnomasi tuzilishi bo‘yicha tasniflanadi.

T/r	Tergov harakatining nomi	JPK moddasi	Qaror chiqariladimi?	Sud yoki prokuror ruxsati talab etiladimi?	Bayon-noma tuziladimi?	Xolislar ishtirok etadimi?	Izoh
1.	So‘roq qilish:	96–108					
	Ayblanuvchini	109–113	ha, 361	yo‘q	96–108	yo‘q	himoyachi ishtirok etishi kerak

	Gumon qiluvchini	109–113	ha, 360	yo‘q	96–108	yo‘q	ushlangan bo‘lsa 24 soat ichida
	Jabrlanuvchini	114–120	ha, 54	yo‘q	96–108	yo‘q	
	Guvohni	114–120	yo‘q	yo‘q	96–108	yo‘q	
2.	Yuzlashtirish	122–124	yo‘q	yo‘q	123		
3.	Ko‘zdan kechirish	135–141	ba‘zan, 139	yo‘q	141	Ha, 74, 352	jinoyat ishi qo‘zg‘atilg uncha o‘tkaziladi
4.	Ekspertiza	172–187	ha, 180	yo‘q	yo‘q	yo‘q	ekspert xulosasi tuziladi 184
5.	Guvohlantirish	142–147	ha, 144	yo‘q	147	352	
6.	Murdani eksqumatsiya qilish	148–152	ha, 148	ha, 148	151	352	dafn etish chog‘ida, bayonnoma 152
7.	Eksperiment	153–156	ha, 154	ba‘zan ha, 154	156	352	
8.	Tintuv	157–168	ha, 159	ha, 161	163	352	sanksiya olinmagan bo‘lsa, 24 soat mobaynida prokurorga xabar berish
9.	Olib qo‘yish	157–168	ha, 159	Ba‘zan, pochta, telegraf, dip., davlat sirlari 161	163	352	qolgan hollarda ruxsat olish talab etilmaydi
10.	Telefon so‘zlashuvlarini eshitib turish	169– 171	ha, 169	ha, 169	171	DXX o‘tkazadi	olti oygacha davom etadi
11.	Ekspert tekshiruvi uchun namunalari olish	188–197	ha, 191	yo‘q	197	352	tergovchi yoki mutaxassis (193 va 194) yoxud ekspert (195) o‘tkazishi mumkin
12.	Tanib olish uchun ko‘rsatish	125–131	yo‘q	yo‘q	131	352	tirik odamlar va narsalar, hayvonlar, murda
13.	Narsalar va hujjatlarni taqdim etish	198–202	yo‘q	yo‘q	202	352	ikki turi mavjud: tergovchini ng talabi bo‘yicha va shaxsning tashabbusi bilan
14.	Ko‘rsatuvlarni hodisa sodir bo‘lgan joyda tekshirish	132–134	yo‘q	yo‘q	134	325	faqat ko‘rsatuvlari

							tekshirilayotgan shaxs xohishi bo'yicha
15.	Taftish	187 ¹ -187 ¹¹	ha, 187 ²	yo'q	187 ⁸ (dalolatnoma)	yo'q	

7.2. Tergov harakatlarining boshqa protsessual harakatlardan farqi

Yuqorida qayd etilganidek, jinoyat ishi bo'yicha dalillarni aniqlash, to'plash, mustahkamlash, tekshirish va baholashga qaratilgan harakatlar tergov (sud) harakatlari deb nomlanib, ular jinoyat-protsessual normalarini bajarish bilan ifodalanadi.

Jinoyat-protsessual faoliyat ishtirokchilarining protsessual harakatlari esa protsessual hujjat shakliga solinadi va ish bo'yicha muayyan protsessual harakatning bajarilishini, muayyan to'xtamga kelinganligini hamda muayyan ishlar amalga oshirilishi zarurligini belgilaydi. Masalan, jinoyat ishini qo'zg'atish haqidagi qaror, shaxsni jinoyat ishida ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qaror, dastlabki tergovni to'xtatish haqidagi qaror, jinoyat ishini sud muhokamasiga tayinlash haqidagi qaror va hokazo.

Protsessual harakat – jinoyat protsessining vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan va qonunda belgilangan protsessual shaklga rioya etgan holda jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar tomonidan chiqariladigan protsessual hujjat bilan rasmiylashtiriladigan, muayyan vazifa bajarilishini ta'minlaydigan yoki uni bajarishga qaratilgan faoliyatdir.

7.3. So'roq qilishning umumiy shartlari

So'roq qilish – dalil to'plashning jinoyat ishini yuritishda eng keng tarqalgan tergov harakati bo'lib, bir shaxsdan (guvoh, jabrlanuvchi, gumon qilinuvchi va ayblanuvchidan (sudlanuvchidan)) og'zaki ma'lumotlar olish va mustahkamlash maqsadida amalga oshiriladi.

So'roq qilish joyi. Jinoyat-protsessual qonun surishtiruvchiga yoki tergovchiga yoki prokurorga guvohni, jabrlanuvchini, gumon

qilinuvchini va ayblanuvchini dastlabki tergov o'tkaziladigan joyda yoki so'roq qilinuvchi qayerda bo'lsa, o'sha joyda, sudga esa sud muhokamasi yuritilayotgan joyda so'roq qilishga ruxsat beradi.

So'roq qilish uchun chaqiruv. So'roq qilishdan oldin so'roq qilinadigan shaxslar tergov harakati o'tkaziladigan joyga yetib kelishini ta'minlash zarur bo'ladi.

Jinoyat-protsessual kodeksi 97-moddasida so'roq qilish uchun chaqiruv tartibi belgilangan. Bu qoidadan nafaqat so'roq qilish, balki boshqa tergov harakatlarini o'tkazish uchun chaqiruvda ham qo'llaniladi.

So'roq qilishning umumiy qoidalari – bu so'roq qilishda qo'llaniladigan umumiy normalar bo'lib, ular odatda, har qanday shaxslarni so'roq qilishda qo'llaniladi.

So'roq qilinuvchining shaxsini aniqlash. So'roq qilishdan oldin so'roq qilinuvchidan uning familiyasi, ismi, otasining ismi, aniq tug'ilgan vaqti (yili, oyi, kuni), tug'ilgan joyi, millati, fuqaroligi, ish joyi, mansabi, mashg'ulot turi, ma'lumoti, oilaviy ahvoli, sudlanganligi yoki sudlanmaganligi, doimiy yoki vaqtincha turar-joyi aniqlanadi. Ushbu ma'lumotlarning barchasi jinoyat ishidagi yoki so'roq qilinuvchining shaxsiy hujjatlaridagi ma'lumotlar bilan solishtiriladi. Har qanday holda ham surishtiruvchi, tergovchi yoki sud so'roq qilinuvchi o'zini kim deb tanishtirgan bo'lsa, aynan o'sha shaxs ekanligiga ishonch hosil qilishi lozim (Jinoyat-protsessual kodeksi 98-modda). Ish uchun ahamiyatli bo'lgan hollarda so'roq qilinuvchining shaxsiga bo'lgan boshqa ma'lumotlar ham aniqlanishi mumkin. Masalan, qaramog'ida bo'lgan shaxslar, og'ir kasalligi bor-yo'qligi, psixonevrologik va narkologik dispanserlar hisobida turish-turmasligi kabi ma'lumotlar shular jumlasidan.

So'roq qilinuvchining qaysi tilda ko'rsatuv bera olishini aniqlash. So'roq qilinuvchi ish yuritilayotgan tilni bilmasa yoki yetarli darajada tushunmasa, u qaysi tilda ko'rsatuv bera olishi mumkin, degan masalalar ham aniqlanishi lozim. Zarur hollarda tarjimon chaqiriladi va u kelguncha so'roq qilish to'xtatib turiladi. So'roq qilinuvchining qaysi tilda ko'rsatuv bera olishi bayonnomada ko'rsatilishi shart. So'roq qilinuvchi shaxsning ona tili yoki millati xususida ma'lumotlar mavjud bo'lsa-da, undan qaysi tilda ko'rsatuv berish istagi borligi so'ralishi lozim.

Huquq va majburiyatlarni tushuntirish. So'roq qilinuvchining shaxsi aniqlanganidan keyin unga huquq va majburiyatlari tushuntiriladi.

Bu huquq va majburiyatlar tushuntirilganligi ham so‘roq bayonnomasi yoki sud majlisi bayonnomasida qayd etiladi. So‘roq qilishda, umuman, istalgan tergov harakatida ishtirok etayotgan fuqarolarning, necha marta ishtirok etishidan qat’iy nazar jinoyat-protsessual qonunchiligidagi huquq va majburiyatlari tushuntirilishi shart.

Ishning holatlari to‘g‘risida erkin so‘zlab berish. So‘roq qilinuvchiga ishning unga ma’lum bo‘lgan holatlari to‘g‘risida so‘zlab berish taklif qilinmog‘i lozim. So‘roq qilinuvchi erkin so‘zlab berganidan keyin uning ko‘rsatuvlarini to‘ldirish va aniqlashga qaratilgan savollar berilishi mumkin. So‘roq qilinuvchi tomonidan o‘ziga ma’lum holatlar xususida erkin so‘zlab berishi, birinchidan, ish yuzasidan aniqlanishi lozim bo‘lgan holatlarni isbot qilish uchun muhim bo‘lsa, boshqa tomondan mazkur shaxsning bo‘lib o‘tgan holatlarni xotirada qayta tiklash tasodifiy xatolarning oldini olish uchun ahamiyatlidir. Har qanday shaxsni sud majlisida yoki undan tashqarida so‘roq qilishda mazkur qoidaga rioya qilinadi.

Ishora qiluvchi savollar berishga yo‘l qo‘yilmasligi. Kutilayotgan javobga bevosita yoki bilvosita yo‘naltirish mazmunidagi ishora qiluvchi savollar berish taqiqlanadi. Ishora qiluvchi savollar deganda so‘roq qilinuvchidan ma’lum bir javobni olish maqsadida unga savol berish tushuniladi. Ishora qiluvchi savollarga misol: “o‘sha kuni egningizda qora kiyim edimi?” deb so‘rashning o‘zi shaxsning qora kiyimiga ishora qilyapti. Bu savolni to‘g‘ri shakllantirib “o‘sha kuni qanday kiyim kiygan edingiz?” deb so‘ralsa, to‘g‘ri bo‘ladi.

So‘roq qilinuvchining hujjatlar va boshqa yozuvlardan foydalanishi. So‘roq qilinuvchining ko‘rsatuvlari raqamlar yoki xotirada saqlanishi qiyin boshqa ma’lumotlarga taalluqli bo‘lsa, u so‘roq jarayonida o‘zidagi yoki ishga qo‘shib qo‘yilgan hujjatlardan yoxud boshqa yozuvlardan foydalanishi mumkin. So‘roq qilinuvchiga so‘roq qilish jarayonida o‘zidagi hujjatlar va boshqa yozuvlarni o‘qib eshittirishga ruxsat etilishi mumkin.

So‘roq qilinuvchining ilgari so‘roqlarda bergan ko‘rsatuvlarini o‘qib eshittirish. Ilgari so‘roq qilinganligidan qat’iy nazar dalil sifatida ma’lumotni qabul qilish yoki tekshirish uchun mazkur ma’lumotga ega shaxs (uni ma’lum qilgan shaxs) bevosita (og‘zaki) so‘roq qilinishi lozim. Biroq shaxs ko‘rsatuv berishdan bosh tortgan hollarda, shuningdek hozirgi va ilgari so‘roqlarda berilgan ko‘rsatuvlar o‘rtasida jiddiy qarama-qarshiliklar bo‘lganda yoki tergov va suddan yashiringan vaziyatlarda ish yuritilayotganda, uning ilgari bergan ko‘rsatuvlari

bayonnomalashtirilgan bo'lsa, u o'qib eshittirilishi mumkin.

So'roq qilinuvchiga narsalar va hujjatlarni ko'rsatish. So'roq jarayonida surishtiruvchi, tergovchi va sud, shuningdek sud muhokamasida taraflar ishga qo'shib qo'yilgan yoki taraflar ixtiyorida bo'lgan narsalar va hujjatlarni so'roq qilinuvchiga ko'rsatishlari, shuningdek bu hujjatlarni o'qib eshittirishlari mumkin.

Bu vaziyatda ko'rsatuvlarning haqqoniyligiga erishish, unutilayotgan muayyan holatlarni esga solish, boshqalarga noma'lum noaniq bo'lgan ma'lumotlarga oydinlik kiritish maqsadida so'roq qilinuvchiga narsalar va hujjatlarni ko'rsatishga yo'l qo'yiladi. Ko'rsatiladigan bunday ashyolar so'roq qiluvchilarda yoki sudda taraflar ixtiyorida bo'lib, ularning tashabbusi bilan ham ko'rsatilishi mumkin.

So'roq jarayoni va natijalarini qayd qilish. Tegishli tartibda rasmiylashtirilgan ma'lumotlardan dalil sifatida foydalanish mumkin. Boshqa ko'plab davlatlardan farqli ravishda O'zbekiston Respublikasi jinoyat protsessida suddan tashqarida so'roq qilish amalga oshirilganda alohida bayonnoma tuziladi. Sudda esa barcha sud harakatlari sud majlisining bayonnomasida rasmiylashtiriladi.

Bayonnomada, bundan tashqari so'roq qilinuvchi tomonidan avvalgi so'roqlarda berilgan ko'rsatuvlarning o'qib eshittirilgani, ko'rsatuv berish jarayonida so'roq qilinuvchining hujjat yoki boshqa yozuvlardan foydalangani, so'roq qilinuvchiga so'roq davomida narsa va hujjatlar ko'rsatilgani, so'roq paytida ovoz yozish, videoyozuv, kinotasvirga olish o'tkazilgani qayd qilinadi, fonogramma, videoyozuv, kinotasma bayonnomaga ilova qilinadi.

So'roqning davom etish vaqti. So'roqning umumiy davom etish vaqti bir kunda sakkiz soatdan oshmasligi lozim. Dam olish va ovqatlanish uchun beriladigan bir soat tanaffus bu hisobga kirmaydi. Voyaga yetmagan gumon qilinuvchini, ayblanuvchini so'roq qilishga ketgan umumiy vaqt, kun davomida dam olish va ovqatlanish uchun bir soatlik tanaffusni hisobga olmaganda, olti soatdan oshmasligi kerak.

Tergov amaliyoti so'roq qilinuvchini so'roq qilishning davom etish vaqtini belgilashda mutaxassis-shifokor fikri olinishi maqsadga muvofiq. Lekin ushbu muddat ham yuqorida ko'rsatilgan maksimal muddatdan oshishi mumkin emas.

7.4. Yuzlashtirish

Yuzlashtirish – bu dalil to'plash usullaridan biri bo'lib, ilgari so'roq qilingan ikki shaxs ko'rsatuvlari o'rtasida jiddiy qarama-qarshiliklar bo'lganda, ushbu qarama-qarshiliklarning sababini aniqlash

va bartaraf etish uchun o'tkaziladi.

Jiddiy qarama-qarshiliklar – bu isbot qilish predmetiga kiruvchi holatlar mazmuni yuzasidan ko'rsatuvlarda mavjud bo'ladigan nomutanosiblik, ma'lumotlarning bir-birini rad etishi hisoblanadi.

Jinoyat-protsessual qonunchiligi faqat ikki shaxs o'rtasida yuzlashtirish tergov harakatini o'tkazib, so'roq qilishga ruxsat beradi.

Yuzlashtirish tergov harakati faqatgina so'roq qilingan shaxslar o'rtasida o'tkaziladi.

7.5. Tanib olish uchun ko'rsatish

Tanib olish uchun ko'rsatish tergov harakatini o'tkazish asoslari. Mazkur tergov harakati guvoh, jabrlanuvchi, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining biror shaxs yoki narsa to'g'risidagi ko'rsatuvini tekshirib ko'rish maqsadida bu ko'rsatuv muayyan bir shaxs yoki muayyan bir narsaga oid ekanligini aniqlash zarur bo'lganda yoxud surishtiruvchi, tergovchi yoki sudga ma'lum bo'lgan ko'plab shaxs yoki narsalar orasidan ko'rsatuvda tasvirlab berilgan shaxs yoki narsani topish zarur bo'lgan hollarda amalga oshiriladi.

Guvoh va jabrlanuvchi tanib olishdan oldin yolg'on ko'rsatuv bersa, shuningdek ko'rsatuv berishdan bo'yin tovlasa, Jinoyat kodeksining 238–240-moddalari bilan jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkinligi haqida ogohlantiriladi. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchilar esa tanib olishdan oldin yolg'on ko'rsatuv bersa, shuningdek ko'rsatuv berishdan bo'yin tovlasa, Jinoyat kodeksining 238–240-moddalari bilan jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkinligi haqida ogohlantirilmaydi.

Tanib olish uchun ko'rsatish tergov harakati tanib olish obyektiga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Shaxsni tanib olish uchun ko'rsatish. Shaxsni tanib olish uchun ko'rsatish tergov harakati obyekti faqat tirik odam hisoblanadi. Shaxsni tanib olish uchun tergov olib borilayotgan ishga aloqasi bo'lmagan, tashqi belgilari bilan o'ziga o'xshaydigan shaxslar guruhi orasida xolislari huzurida ko'rsatiladi. Tanib olish uchun ko'rsatilayotgan shaxslarning umumiy soni uch nafardan kam bo'lmashligi kerak. Jinoyat protsessi nazariyasida shaxsni tanib olish uchun ko'rsatishda tanib olinuvchilar statistlar deb yuritiladi.

2. Ko'char narsalarni tanib olish uchun ko'rsatish. Tergov olib

borilayotgan joyga, sudga yoki boshqa joyga olib borilishi mumkin bo'lgan narsalar, narsalarning bo'lagi va hayvonlar jinoyat ishiga aloqasi bo'lmagan boshqa turdosh narsalar orasida tanib olish uchun ko'rsatiladi.

Turdosh narsalar – bu tanib oluvchi so'roq qilinganda tasvirlaganidan tashqi belgilari, alomatlari, xususiyatlari bo'yicha jiddiy farq qilmaydigan narsalar tushuniladi.

Ko'char narsalarni tanib olish uchun ko'rsatish tergov harakati kamida ikki nafar xolislar ishtirokida amalga oshiriladi.

3. Ko'chmas obyektни tanib olish uchun ko'rsatish. Jabrlanuvchi, guvoh, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi joy, bino, binodagi alohida xona yoki boshqa ko'chmas obyekt nomini aytib va tasvirlab bersa-da, biroq uning joylashgan o'rnini aniq aytib bera olmasa, biror aniq joydan obyektga borish yo'lini ko'rsatishga istak bildirsa, unga shu obyektни ko'rsatishiga imkon beriladi.

Ko'chmas obyektни tanib olish uchun ko'rsatish tergov harakati xolislar ishtirokida o'tkaziladi.

7.6. Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bo'lgan joyda tekshirish

Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bo'lgan joyda tekshirish mustaqil tergov harakati bo'lib, surishtiruvchi, tergovchi va sud, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, guvoh hamda jabrlanuvchilarning ko'rsatuvlarini hodisa sodir bo'lgan joyda muayyan holatlarni qayta tiklash yo'li bilan tekshirib ko'rishdan iboratdir.

Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bo'lgan joyda tekshirishdan maqsad esa, ko'rsatuvlari tekshirilayotgan shaxsga ma'lum, ammo surishtiruvchi, tergovchi va sudga noma'lum bo'lgan, jinoyat hodisasini aniqlash uchun ahamiyatga ega narsalar, hujjatlar, izlar va belgilarni topish, shaxsning tergov yoki sud muhokamasi davomida topilgan narsalar, hujjatlar, izlar qayerda bo'lganligini ko'rsatib berishi, bir necha shaxsning ayni bir hodisa to'g'risida bergan ko'rsatuvlaridagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash uchun muhim bo'lgan joy yoki yo'nalishni shaxs ko'rsatib berishi, holatlarni qayta tiklash voqea-hodisa sodir bo'lgan joydagi sharoit bilan qiyoslash orqali ko'rsatuvlarning to'g'ri yoki noto'g'riligini aniqlashdan iboratdir.

7.7. Ko‘zdan kechirish

Ko‘zdan kechirish deganda biron bir moddiy obyektning o‘ziga xos xususiyatlarini kuzatish orqali inson ongida mazkur obyekt haqida tasavvur xosil qilishi tushuniladi.

Tergov harakati sifatida ko‘zdan kechirish esa ijtimoiy xavfli qilmishning yuz bergan-bermaganligini, shu qilmishni sodir etgan shaxsning aybli-aybsizligini va ishni to‘g‘ri hal qilish uchun ahamiyatga molik boshqa holatlarni aniqlash uchun moddiy obyektlarning o‘ziga xos xususiyatlarini kuzatish orqali ma’lumotlar to‘plashga yo‘naltirilgan harakat hisoblanadi.

Amalga oshirilgan ko‘zdan kechirish turidan kelib chiqqan holda ko‘zdan kechirish tartibining umumiy qoidalariga rioya qilgan holda surishtiruvchi, tergovchi tomonidan tegishli bayonnoma rasmiylashtiriladi. Sud tomonidan amalga oshirilgan ko‘zdan kechirish esa, sud majlisi bayonnomasida qayd etiladi.

Bayonnomada ko‘zdan kechirish davomida topilgan barcha narsalar, ular qanday tartibda ko‘zdan kechirilgan bo‘lsa, xuddi shu tartibda ko‘zdan kechirish paytida qanday holatda kuzatilgan bo‘lsa, xuddi shu holatda qayd etiladi. Ko‘zdan kechirish chog‘ida topilgan va olingan barcha izlar, narsalar va hujjatlar sanab o‘tiladi. Olingan buyumning egasiga tegishli ma’lumotnoma yoki bayonnomaning nusxasi beriladi.

7.8. Guvohlantirish

Guvohlantirish deganda, shaxsning badanidagi alohida belgilar, dog‘lar, tan jarohatlari, jismoniy rivojlanganligi to‘g‘risidagi ma’lumotlar, mastlik holati yoki jinoyat ishi uchun ahamiyatli boshqa xususiyatlarni aniqlash uchun o‘tkaziladigan, sud ekspertizasini talab etmaydigan, jinoyatning ochilishiga yordam beradigan majburiy tergov harakatini tushunish lozim.

Jinoyat-protsessual huquqda guvohlantirish tergov harakati dastlabki tergov bosqichida Jinoyat-protsessual kodeksining 142 – 147-moddalari va sud bosqichida Jinoyat-protsessual kodeksining 445-moddasi asosida o‘tkazilishi huquqiy jihatdan tartibga solingan.

Yuqorida ta'kidlanganidek, guvohlantirishni o'tkazish asoslari Jinoyat-protsessual kodeksining 142-moddasida ko'rsatilgan bo'lib, unga ko'ra, mazkur tergov harakati orqali bir qator vazifalar hal qilinadi. Guvohlantirishning ushbu vazifalari nuqtayi nazaridan kelib chiqib, uni ikki guruhga ajratishimiz mumkin. Birinchi guruh odam badanida: a) ish uchun ahamiyatga molik xususiyat yoki alomatlar; b) alohida belgilar; v) shaxsning jismoniy rivojlanganligi to'g'risidagi ma'lumotlar; g) tan jarohatlarini; ikkinchi guruh: a) mastlik holatini; b) boshqa fiziologik holatini aniqlashga qaratilgan.

7.9. Murdani eks gumatsiya qilish

Ko'zdan kechirish, tanib olish, tekshirish yoki ekspertizaga namunalar olish uchun murdani qabrdan chiqarib olish zarur bo'lgan taqdirda prokuror, tergovchi yoki surishtiruvchi murdani eks gumatsiya qilish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqida mazkur tergov harakatini o'tkazish asoslarini bayon etgan holda qaror chiqaradi. Qarorga iltimosnomani asoslovchi zarur materiallar ilova qilinadi.

Tergovchining yoki surishtiruvchining murdani eks gumatsiya qilish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqidagi qarori va zarur materiallar prokurorga yuboriladi.

Prokuror murdani eks gumatsiya qilish to'g'risidagi iltimosnomaning asosligini tekshirib, unga rozi bo'lgan taqdirda, murdani eks gumatsiya qilish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqidagi qarorni va zarur materiallarni sudga yuboradi.

Sud murdani eks gumatsiya qilishni surishtiruv organlariga yoki tergovchiga topshiradi, bu haqida ajrim chiqaradi. Murdani eks gumatsiya qilish to'g'risidagi iltimosnoma dastlabki tergov yuritilayotgan joydagi jinoyat ishlari bo'yicha tuman (shahar) sudining, okrug, hududiy harbiy sudning sud'yasi tomonidan, mazkur sudlarning sudyasi bo'lmagan yoxud murdani eks gumatsiya qilish to'g'risidagi iltimosnomani ko'rib chiqishda uning ishtirokini istisno etuvchi holatlar mavjud bo'lgan taqdirda esa jinoyat ishlari bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi Oliy Sudi, jinoyat ishlari bo'yicha viloyat, Toshkent shahar sudi, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi raisining ko'rsatmasiga binoan boshqa tegishli sudning sudyasi tomonidan yakka tartibda ko'rib chiqiladi.

Murdani eks gumatsiya qilish to'g'risidagi iltimosnoma materiallar kelib tushgan paytdan e'tiboran qirq sakkiz soatdan kechiktirmay yopiq

sud majlisida ko‘rib chiqiladi.

7.10. Eksperiment

Eksperiment tergov harakati deganda jinoyat ishi bo‘yicha ahamiyatga ega bo‘lgan ma’lum voqeaning holatini qayta tiklash yo‘li bilan tajriba harakatlarini o‘tkazish, biror hodisaning sodir bo‘lish imkoniyatini tekshirish, shuningdek hodisaning voqelikda qanday yuz berishi va izlarning qolish yo‘sinlarini aniqlash, shaxsning qobiliyatlari (ko‘rish, eshitish yoki jismoniy) va tergov tasmollarini tekshirish maqsadida o‘tkaziladigan protsessual harakat tushuniladi.

Eksperiment so‘zi lotincha “experimentum” so‘zidan olingan bo‘lib, “sinash”, “tekshirib ko‘rish” degan ma’nolarni anglatadi.

Ushbu ta’rif orqali eksperiment oddiy ko‘rinsa-da, uni chuqurroq mulohaza qiladigan bo‘lsak, ancha o‘ziga xos jihatlariga ega ekanligini anglash mumkin. Chunki jinoyat ishi bo‘yicha to‘plangan ba’zi dalillarni tekshirish orqali undagi ma’lumotlarning ishonchliligi va haqqoniyligini aniqlashda samarali qo‘llanilishi mumkin. Ya’ni eksperiment shaxsning bergan ko‘rsatuvlaridagi voqea, holat, vaziyat va jarayonlar haqidagi ma’lumotlarning haqiqatga qanchalik mosligini, o‘sha voqea, holat, vaziyat va jarayonlarni tajriba o‘tkazish orqali qayta tiklab o‘tkazishdan iboratdir.

Eksperiment o‘tkazishga prokurorning ruxsati talab etilmagan va qonun bo‘yicha uni o‘tkazishga to‘sqinlik qiladigan holatlar bo‘lmagan taqdirda eksperiment o‘tkazishga faqat tergovchining qarori yetarli bo‘ladi.

Eksperiment natijasida fuqaro, korxona, muassasa va tashkilotlarga mulkiy zarar yetkazilishi, ishlab chiqarish tartibotining, transport vositalari harakati jadvalining buzilishi va boshqa noxush oqibatlarining kelib chiqishi ehtimoli bo‘lsa, surishtiruvchining, tergovchining bunday eksperiment o‘tkazish to‘g‘risidagi qaroriga prokuror sanksiya berishi lozim.

7.11. Olib qo‘yish va tintuv

Tintuv – shaxsni, xonalarni, tintuv qilinayotgan shaxs va uning oila a’zolari yoki tashkilot ixtiyorida bo‘lgan xona va turar joylarni, ochiq joylarni majburiy tekshirishdan iborat.

Tintuv o'tkazishning maqsadi (tor ma'noda) – jinoyatdan qolgan qurollar, predmetlar, jinoyat yo'li bilan topilgan qimmatbaho narsalar, ish bo'yicha ahamiyatga ega boshqa predmet va hujjatlar, jinoyat yo'li bilan topilgan qimmatbaho narsalar, ish bo'yicha ahamiyatga ega boshqa predmet va hujjatlar, shuningdek qidiruvda bo'lgan shaxslar, murda yoki uning qismlarini, garovga olingan va olib qochilgan shaxsni topishdan iboratdir.

Olib qo'yish – bu mustaqil tergov harakati bo'lib, ish uchun ahamiyatli bo'lgan ashyo va hujjatlarning aynan kimda va qayerda ekanligi ma'lum holatdagina surishtiruvchi, tergovchi, sudya va sud tomonidan o'tkazilishi mumkin.

Jinoyat-protsessual kodeksining 157-moddasiga muvofiq olib qo'yish ish uchun ahamiyatli bo'lgan ashyo va hujjatlarning aniq saqlanish joyi va aynan qaysi shaxsnikida ushbu ashyo va hujjatlar saqlayotganligi aniqlangandan so'ng o'tkaziladi.

Olib qo'yish tergov harakatini jinoyat ishi qo'zg'atilganidan oldin ham keyin ham amalga oshirish mumkin. Odatda, olib qo'yish ixtiyoriy ravishda o'tkaziladi, lekin agar zarur bo'lib qolsa bu tergov harakati majburiy ravishda ham o'tkazilishi mumkin.

Olib qo'yish ko'pincha muassasalar va tashkilotlarda ashyo va hujjatlarni olib qo'yishda o'tkaziladi. Olib qo'yiladigan hujjatni olishdan avval aynan shu hujjat bilan bo'lgan boshqa hujjatlar ham ko'zdan kechirilib olib qo'yilishi mumkin.

Jinoyat-protsessual kodeksining 158-moddasiga muvofiq jinoyat ish bo'yicha ahamiyatga ega bo'lgan jinoyat qurollari, jinoiy yo'l bilan topilgan predmetlar va hujjatlar, qimmatbaho narsalar biron shaxsda yoki biron joyda saqlanishi ma'lum bo'lsa yoki bu to'g'rida biror gumon paydo bo'lsa, bu tintuv harakatini o'tkazish uchun asos bo'la oladi.

7.12. Pochta-telegraf jo'natmalarini xatlab qo'yish, ko'zdan kechirish va olib qo'yish

Pochta-telegraf jo'natmalarini yoki ularning ayrimlarini xatlab qo'yish – gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi boshqa shaxslarga yuborgan yoxud boshqa shaxslar gumon qilinuvchiga, ayblanuvchiga, sudlanuvchiga yuborgan pochta-telegraf jo'natmalarida sodir etilgan jinoyatga doir ma'lumotlar yoki ish uchun ahamiyatga molik hujjat va buyumlar bor deb gumon qilish uchun yetarlicha asoslar bo'lganda o'tkaziladigan tergov harakati.

Prokuror, tergovchi yoki surishtiruvchi pochta-telegraf jo‘natmalarini xatlash to‘g‘risida iltimosnoma qo‘zg‘atish haqida mazkur tergov harakatini o‘tkazish asoslarini bayon etgan holda qaror chiqaradi. Qarorga iltimosnomani asoslovchi zarur materiallar ilova qilinadi.

Prokuror pochta-telegraf jo‘natmalarini xatlash to‘g‘risidagi iltimosnomaning asoslilikini tekshirib, unga rozi bo‘lgan taqdirda, pochta-telegraf jo‘natmalarini xatlash to‘g‘risida iltimosnoma qo‘zg‘atish haqidagi qarorni va zarur materiallarni sudga yuboradi. Gumon qilinuvchining, ayblanuvchining boshqa shaxslarga yoki boshqa shaxslarning gumon qilinuvchiga, ayblanuvchiga yuborgan pochta-telegraf jo‘natmalarini xatlash to‘g‘risidagi masala JPKning tegishli bobida belgilangan tartibda, sudlanuvchining boshqa shaxslarga yoki boshqa shaxslarning sudlanuvchiga yuborgan pochta-telegraf jo‘natmalarini xatlash esa JPKning 423-, 438-moddalarida nazarda tutilgan tartibda sud tomonidan hal etiladi.

7.13. Telefon va boshqa so‘zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so‘zlashuvlarni eshitib turish

Telefon so‘zlashuvlari – abonentlar o‘rtasida, shuningdek shaharlararo va radiorele, yuqori to‘lqinli va kosmik aloqa orqali olib boriladigan so‘zlashuvlardir.

Telefon va boshqa so‘zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so‘zlashuvlarni eshitib turish uchun tintuv natijalari, guvohning, jabrlanuvchining ko‘rsatuvlari, ko‘zdan kechirilgan pochta-telegraf jo‘natmalari, SMS xabarlar, videoyozuvlari yozma ma‘lumotlar asos bo‘la oladi. Faqat magnit tasmaga yozilgan telefon va boshqa so‘zlashuv qurilmalari yordamida olib boriladigan so‘zlashuvlar doimiy ahamiyatga ega. Demak, bir tomonlama eshitiladigan (diktofon, ratsiya va shunga o‘xshash) vositalar orqali olingan ma‘lumotlar Jinoyat-protsessual kodeksining 21-bobida nazarda tutilgan telefon va boshqa so‘zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so‘zlashuvlarni eshitish tergov harakatini o‘tkazish yo‘li bilan olingan deb hisoblanmaydi. Zero, mazkur vositalardan ko‘pincha tezkor-qidiruv tadbirlarni o‘tkazish chog‘ida foydalaniladi va ular bir tomonlama eshitish yoki so‘zlashish uchun mo‘ljallangan.

Biroq, misol uchun, qo‘l telefonlari ashyo sifatida tergovchiga

taqdim etilsa, u holda narsa va hujjatlarni taqdim qilish to'g'risida tuzilgan bayonnomada ko'zdan kechirish natijalari qatorida, ular ko'magida amalga oshirilgan audioyozuv ham qayd etiladi. Audioyozuvdagi tovushning aynanligini aniqlash maqsadida fonoskopik, shuningdek audiomontaj qilinmaganligini istisno etish uchun kriminalistik ekspertizalar tayinlanishi ashyo sifatida qabul qilingan qo'l telefondagi audioyozuvni dalilga aylantiradi.

7. 14. Ekspertiza

(muallif – D.I.Kenjaboyev)

Ekspertiza – maxsus bilimlarni talab etadigan va surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarori yoki sudning ajrimi asosida o'tkazadigan tekshiruv hisoblanadi. Mazkur tergov harakati ish uchun ahamiyatli holatlar haqidagi ma'lumotlarni fan, texnika, san'at yoki kasb sohasi bo'yicha bilimi bo'lgan shaxs o'tkazadigan maxsus tekshirish orqali olish mumkin bo'lganda ekspertiza tayinlanadi. Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sudya, mutaxassislar, xolislarning bunday bilimlarga ega bo'lishi ekspertiza tayinlash zaruratidan ozod etmaydi.

Ekspert oldiga qo'yilgan savollar va uning bergan xulosasi ekspertning maxsus bilimlari doirasidan tashqari chiqishi mumkin emas. Mazkur maxsus bilimlarga bo'lgan ehtiyoj juda baland va muhim ahamiyat kasb etuvchi bir qator holatlar mavjud bo'lib, ular Jinoyat-protsessual kodeksining 173-moddasida bayon etilgan.

Ekspert sifatida davlat sud-ekspertiza muassasasi eksperti, boshqa korxona, muassasa, tashkilot xodimi yoki boshqa jismoniy shaxs ishtirok etishi mumkin.

Belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topilgan shaxslar, shuningdek qasddan sodir etgan jinoyatlari uchun sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan shaxslar ekspert sifatida jalb qilinishi mumkin emas.

Jinoyat ishlari bo'yicha ekspertiza o'tkazilishi ketma-ketligiga ko'ra, birlamchi, qo'shimcha va qayta ekspertizaga bo'linadi:

Birlamchi ekspertiza – aniq jinoyat ishidagi muayyan holat yuzasidan surishtiruvchi, tergovchi, prokuror qarori yoki sud ajrimi asosida o'tkazilgan birinchi marotaba o'tkazilgan ekspertiza.
--

Qo'shimcha ekspertiza – ekspert (ekspertlar komissiyasi)

xulosasidagi bo'shliqlarning o'rnini to'ldirish uchun tayinlanadi va shu yoki boshqa ekspert (ekspertlar komissiyasi) tomonidan o'tkaziladi.

Qayta ekspertiza – ekspertning (ekspertlar komissiyasining) xulosasi asoslantirilmagan yoki uning to'g'riligiga shubha tug'ilganda yoxud unga asos qilib olingan dalillar ishonchli emas deb topilganda yoki ekspertiza o'tkazishning protsessual qoidalari jiddiy buzilganda o'tkaziladigan ekspertiza turi hisoblanadi.

Tadqiqot ishi hajmiga ko'ra ekspertiza quyidagi turlarga bo'linadi:

Yakka shaxs tomonidan o'tkaziladigan ekspertiza – ekspertiza tadqiqoti aniq bir ekspert tomonidan o'tkaziladi va xulosa ham shu ekspert tomonidan tuziladi, xulosa yuzasidan javobgarlik ham shu ekspert zimmasiga yuklanadi. Yakka shaxs tomonidan o'tkaziladigan ekspertizalar qatoriga birlamchi, qo'shimcha, qayta ekspertizalarni kiritish mumkin.

Komissiyaviy ekspertiza – bu ko'p obyektli bir turdagi ekspertiza tadqiqotining o'tkazilishi hisoblanib, ushbu ekspertiza turi bir necha ekspertlar tomonidan o'tkazilishi mumkin.

Jinoyat-protsessual kodeksi 177-moddasiga asosan komissiyaviy ekspertiza o'tkazilayotganda ekspertlarning har bir ekspert tekshiruvlarini to'liq hajmda o'tkazadi va ular olingan natijalarni birgalikda tahlil qiladi. Ekspertlar umumiy fikrga kelganidan so'ng birgalikdagi xulosasini yoki xulosa berishning iloji yo'qligi to'g'risidagi hujjatni tuzadi va imzolaydi. Ekspertlar o'rtasidagi kelishmovchiliklar kelib chiqqan taqdirda, ularning har biri kelishmovchiliklar kelib chiqqan barcha yoki ayrim masalalar bo'yicha alohida xulosa beradi.

Foydalanish lozim bo'lgan bilimlar ko'lamiga binoan ekspertizaning quyidagi turlari farqlanadi:

Bir turdagi ekspertiza – bir ixtisoslikdagi ekspert yoki ekspertlar komissiyasi tomonidan amalga oshiriladigan ekspertiza turi.

Kompleks ekspertiza – Jinoyat-protsessual kodeksi 178-moddasiga asosan ish uchun ahamiyatga molik holatlarni turli ilm sohalaridan foydalangan holda bir necha ekspert tekshiruvini o'tkazish yo'li bilangina aniqlash mumkin bo'lgan hollarda tayinlanadi.

7.15. Taftish tayinlash, o'tkazish va natijalarini rasmiylashtirish tartibi

Taftish yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarni taftish qilish ish uchun ahamiyatli bo'lgan holatlar haqidagi ma'lumotlarni tekshirilayotgan subyektlarning buxgalteriya, moliya, statistika, bank hujjatlarini va boshqa hujjatlarini o'rganish hamda taqqoslab ko'rish yo'li bilan olish mumkin bo'lgan hollarda tayinlanadi.

Taftish – maxsus iqtisodiy bilimlarga ega bo'lgan mutaxassis tomonidan, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudning topshirig'i (qarori) asosida, jinoyat ishi yuzasidan isbotlash predmetiga kiruvchi holatlarni aniqlash maqsadida, hujjatli va faktik nazorat usullarini qo'llagan holda, xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini tekshirishdir.

Tadbirkorlik subyektining faoliyatini taftish qilish faqat uning qonun hujjatlarini buzganligi faktlari bo'yicha qo'zg'atilgan jinoyat ishi doirasida amalga oshirilishi, bunda taftishga tadbirkorlik subyektining faqat qo'zg'atilgan jinoyat ishi bilan bog'liq faoliyati qamrab olinishi mumkin.

Taftish tayinlash to'g'risidagi qarorda yoki ajrimda ko'rsatilgan masalalarni o'rganish soliq, valyutaga oid, buxgalteriya to'g'risidagi qonun hujjatlariga va boshqa qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Taftish o'tkazuvchi shaxsning tekshirilayotgan subyektning hududiga va binolariga (turar joylar bundan mustasno) kirishiga to'sqinlik qilingan, shuningdek taftishni amalga oshirish uchun uning mol-mulkini inventarizatsiyadan o'tkazish rad qilingan taqdirda, taftish o'tkazuvchi shaxsning o'zi va tekshirilayotgan subyektning mansabdor shaxsi yoki vakili tomonidan imzolanadigan bayonnoma tuziladi.

7.16. Ekspertiza tekshiruvi uchun namunalar olish

(muallif – D.I.Kenjaboyev)

Tirik odamdan o'zida uning xususiyatlarini aks ettiruvchi quyidagi namunalar olinishi mumkin:

- biologik – qon, soch, so'lak, inson organizmidan ajralib chiqadigan moddalar;

- psixofizik – dastxat;

- anatomik – teri naqshining chiziqlari, tish qoliplari;

- ovozning xususiyatlari, kasb malakasini aks ettiruvchi namunalar.

Murdani ko'zdan kechirishda ham tekshiruv o'tkazish uchun kerakli moddiy namunalar olinishi mumkin.

Namuna tariqasida xomashyo, mahsulot va boshqa materiallardan moddaning turga oid yoki o'ziga xos fizik yoxud kimyoviy xossalarini aks ettiruvchi namunalar olinishi mumkin.

Tekshiruv o'tkazish jarayonida ekspert gilza, o'q, buzish asboblari va boshqa obyektlarining tajriba namunalarini tayyorlashga va ularning eksperimental izlariga qarab, o'xshashlik yoki farqlanish masalasini hal etishga haqlidir.

Jinoyat-protsessual qonunchiligiga asosan ekspertiza tekshiruvi uchun namunalar quyidagi shaxslardan olinishi mumkin:

- gumon qilinuvchi;
- ayblanuvchi;
- sudlanuvchi;
- jabrlanuvchi;

tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ustidan ish yuritilayotgan shaxs.

7.17. Ashyoviy dalillar va ularning tasniflanishi. Narsa va hujjatlarni taqdim qilish va ishga qo'shib qo'yish

O'zida jinoyatning izlarini aks ettiruvchi moddiy olamning obyektlari jinoyat ishi bo'yicha **ashyoviy dalil** deb e'tirof etilishi mumkin. **Ashyoviy dalillar** deganda kelib chiqishini, kimga tegishlilikini, ma'lum maqsadlarda foydalanilganligini yoki joyi o'zgarganligini, u yoki bu moddalar, narsa, jarayon, hodisalar ta'sir etganligini aniqlash mumkin bo'lgan fizikaviy alomatlar va belgilarga ega bo'lgan narsalar tushuniladi.

Jinoyat-protsessual qonunida ashyoviy dalillarning quyidagi turlari ajratilgan:

1) *jinoyat quroli bo'lgan narsalar*. Ularga, masalan, qotillik qurollari (pichoq, to'poncha va boshqalar) yoki o'g'rilik sodir etishda foydalanilgan narsalar (seyf buzishda ishlatilgan ochqich, lom va h.k.) kiradi;

2) *o'zida jinoyat izlarini saqlab qolgan narsalar*. Ularga, masalan, qon izlari bo'lgan yoki yirtilgan kiyimlar, o'qdan zararlangan narsalar, buzilgan seyf kabilar kiradi;

3) *jinoiy harakatlar obyekti bo'lgan narsalar*. Jinoiy tajovuz qaratilgan narsalar, masalan, o'g'irlangan pul va buyumlar;

4) *jinoiy yo'l bilan topilgan pul va boshqa boyliklar*. Bu o'rinda

jinoiy tajovuz qaratilgan (masalan, o'g'irlangan) pul va boyliklar emas, balki jinoyat sodir etish (masalan, noqonuniy tadbirkorlik) natijasida egallangan pul va boyliklar nazarda tutiladi;

5) *jinoyatni ochish, ishning haqiqiy holatlarini aniqlash, aybdorlarni topish, ayblovni rad etish yoki javobgarlikni yengillashtirish vositalari bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan barcha boshqa narsalar.* Ularga, masalan, jinoyat sodir etilgan joyda jinoyatchi tushirib qoldirgan narsalar kiradi.

Demak, ashyoviy dalillar turlarining qonunda keltirilgan ro'yxati ochiq bo'lib, oxirgi turi qandaydir daliliy ahamiyatga ega bo'lgan va avvalgilariga kirmaydigan barcha narsalarni qamrab oladi.

Narsa va hujjatlarni taqdim qilish deganda ish uchun ahamiyatga molik bo'lgan yoki ahamiyatga ega bo'lishi mumkin bo'lgan narsa va hujjatlarni ishga qo'shib qo'yish maqsadida, uning egasi tashabbusi bilan yoki ishni yuritayotgan surishtiruvchi, tergovchi yoki sudning talabiga ko'ra taqdim etilishi tushuniladi.

Ayrim jinoyat ishlari bo'yicha fuqarolar tomonidan muayyan narsa, ashyo, buyum va hujjatlar ish uchun ahamiyatga ega deb baholanib, ishga qo'shib qo'yish uchun surishtiruvchi, tergovchi va sudga taqdim etiladi. Shu bilan birga, surishtiruvchi, tergovchi va sud ham ayrim narsa va hujjatlarni fuqarolardan, korxona, muassasa, tashkilotlar va mansabdor shaxslardan talab qilib oladilar.

Narsa va hujjatlarni ashyoviy va yozma dalil sifatida ishga qo'shib qo'yish deganda ish uchun ahamiyatli bo'lgan ma'lumotga ega narsalar, hujjatlar yoki boshqa yozuvlarning ish uchun ahamiyatliligini aniqlash va belgilangan tartibda ishga qo'shib qo'yishdan iborat jarayonlar tushuniladi.

Narsa va hujjatlarni ashyoviy va yozma dalil sifatida ishga qo'shib qo'yish ikki usulda amalga oshiriladi:

1. **Ashyoviy dalil** sifatida ishga qo'shish;
2. **Yozma dalil** sifatida ishga qo'shish.

Narsa va hujjatlarni ashyoviy va yozma dalil sifatida ishga qo'shib qo'yish alohida tergov harakati sifatida e'tirof etilmaydi, ammo ko'pgina tergov harakatlari natijalarini ifodalaydigan va ularga baho

berish amalga oshiriladigan harakat hisoblanadi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar jinoyat ishlari bo'yicha ish yurituvini amalga oshirish jarayonida dalillarni to'plashning usullari bo'lgan tergov va sud harakatlarining jinoyat-protsessual qonunida va tarmoq qonun hujjatlarida mustahkamlanishiga oid masalalarni o'zlashtirish va qiyosiy-huquqiy tahlil orqali tergov va sud harakatlarini o'tkazishning asoslari va protsessual tartibini hamda natijalari bo'yicha tuziladigan protsessual hujjatlarni o'rganishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Jinoyat-protsessual kodeksi 87-moddasiga binoan dalillar tergov va sud harakatlarini yuritish: gumon qilinuvchini, ayblanuvchini, sudlanuvchini, guvohni, jabrlanuvchini, ekspertni so'roq qilish; yuzlashtirish; tanib olish uchun ko'rsatish; ko'rsatuvni hodisa ro'y bergan joyda tekshirish; olib qo'yish; tintuv; ko'zdan kechirish; guvohlantirish; murdani eksqumatsiya qilish; eksperiment o'tkazish; eksperiment tadqiqotlarini o'tkazish uchun namunalar olish; eksperiment va taftish tayinlash; taqdim etilgan ashyolar va hujjatlarni qabul qilish; telefonlar va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib borilgan so'zlashuvlarni eshitish yo'li bilan to'planadi. **Mazkur tergov harakatlarini dalillarni to'plashga, tekshirishga qaratilgan vazifasi nuqtayi nazaridan guruhlariga tasniflang va tahlil qiling.**

2. Protsessual harakatlar o'z mohiyatiga ko'ra jinoyat protsessual faoliyat ishtirokchilarining real xatti-harakatlari uchun huquqiy vositadir. Boshqacha aytganda, protsessual harakatlar – jinoyat-huquqiy va jinoyat-protsessual normalarni, shuningdek ayrim hollarda boshqa huquqiy tarmoqlar normalarni amalga oshirish vositasidir. **Tergov harakatlari tizimini jinoyat ishi yuzasidan o'tkaziladigan protsessual harakatlar bilan o'zaro qiyoslang va protsessual shaklga rioya qilish nuqtayi nazaridan tahlil qiling.**

Kazu

2014-yil 26-iyul kuni taxminan soat 22:00 larda Yashnobod tumani IIBFMB navbatchilik qismidan tushgan xabarga ko'ra fuqaro Bakiyev

Hamza tumanida joylashgan “Yashnobod” dehqon bozori hududida mast holda bo‘la turib, fuqaro Ivanov bilan o‘rtalarida kelib chiqqan o‘zaro janjal natijasida uni qasddan o‘ldirish maqsadida ko‘krak qafasi old devori qorin bo‘shlig‘iga bir marotaba o‘tkir tig‘li jism bilan urib, voqea joyidan yashiringan. Natijada fuqaro Ivanov olgan tan jarohati bilan 7-sonli SHKSHning jonlantirish bo‘limiga yotqizilgan va unda ko‘krak qafasi oldi devori qorin bo‘shlig‘ida va jigar qismida kesilib sanchilgan tan jarohatlari borligi aniqlangan.

Yuqoridagilarga ko‘ra fuqaro A.S.Bakiyevning harakatlarida Jinoyat kodeksining 25,97-moddalarida ko‘rsatilgan jinoyat alomatlari mavjudligini inobatga olib, Jinoyat-protsessual kodeksining 321-, 322-,330-moddasi 1-bandi, 331-moddasiga asosan jinoyat ishi qo‘zg‘atilgan. Dastlabki tergovdagi bergan ko‘rsatmasida Ivanov unga gumon qilinuvchi ko‘rsatilsa, bir ko‘rishda tanib olishini bayon etgan. Ivanov gumon qilinuvchining alohida belgilarini bayon etgan. Tezkor-qidiruv natijasida voqea joyidan yashiringan gumon qilinuvchi qo‘lga olingan. O‘tkazilgan tergov harakatlari natijasida gumon qilinuvchi Bakiyev ekanligi aniqlandi.

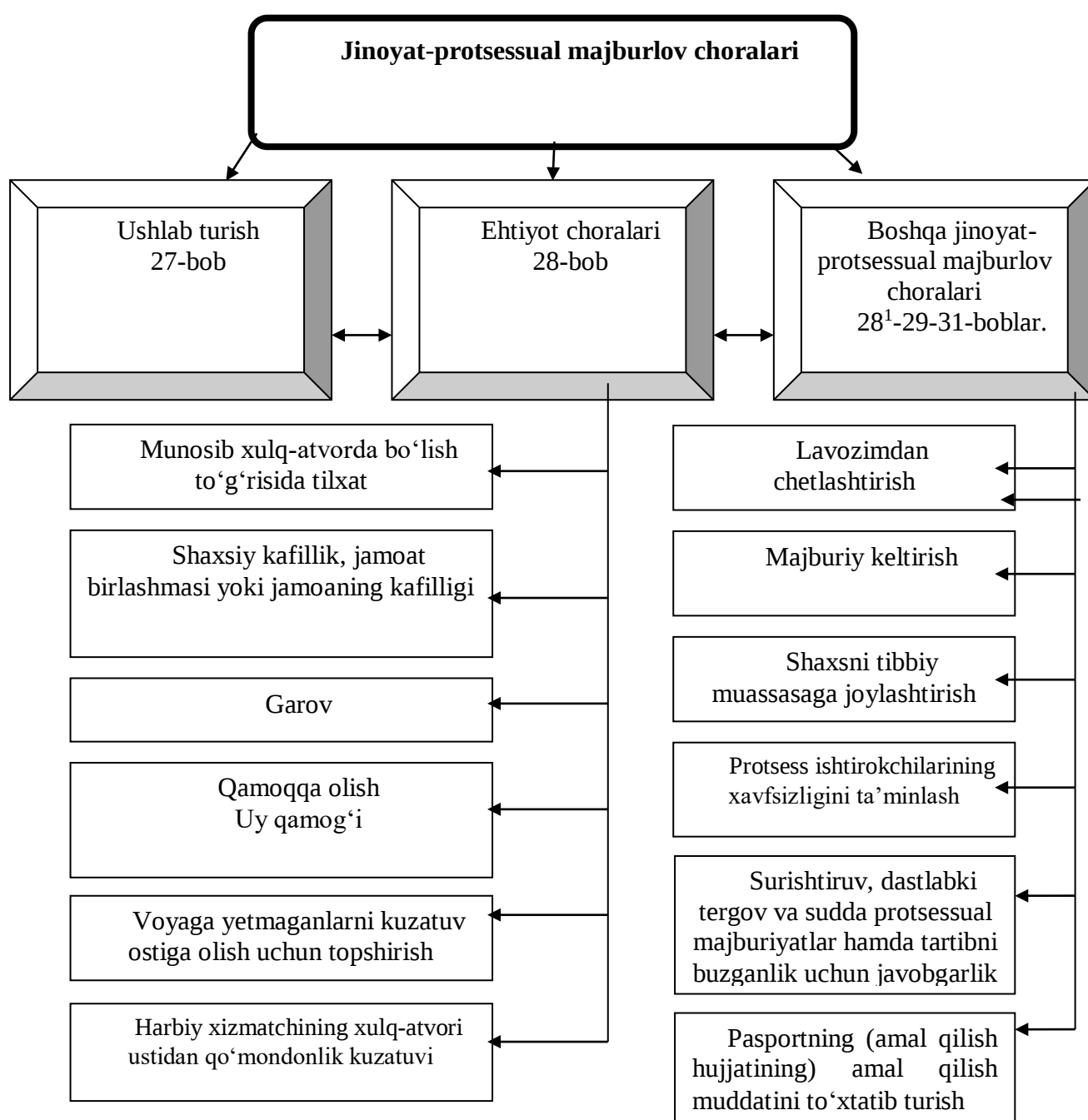
Ushbu holatda tergovchi tomonidan qanday tergov harakati o‘tkazilgan va qanday faoliyat olib borilgan? Tergovchi ushbu holatda dalillarni qanday tekshirib ko‘radi?

VIII BOB. PROTSESSUAL MAJBURLOV CHORALARI

(Muallif – yuridik fanlar doktori, prof. G.Z.To‘laganova)

Annotatsiya: mavzuning o‘rganilishi majburlov tushunchasi, mohiyati va vazifalari, protsessual majburlov choralarining turlari, jinoyat protsessida shaxs huquqlarini cheklash asoslari va chegaralari, to‘g‘risida atroflicha ma‘lumot olishga imkon beradi.

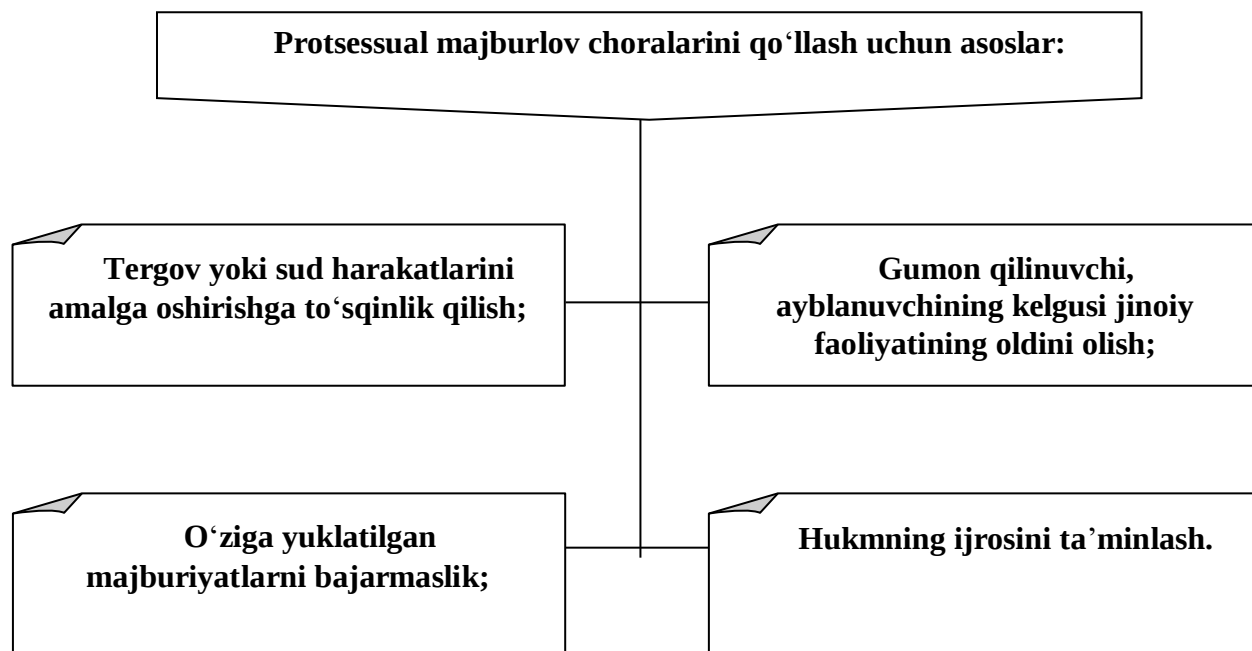
8.1. Protsessual majburlov tushunchasi, mohiyati, vazifalari va turlari

Ayblanuvchi yoki sudlanuvchining dastlabki tergov, suddan bo‘yin tovlashining oldini olish uning ishtirokida tergov harakatlari va sud muhokamasi o‘tkazilishini va jinoyat natijasida yetkazilgan zararining qoplanishi ta’minlanishini nazarda tutadi. Shu bilan birga, ushbu maqsad ayblanuvchi zimmasiga tergov davri va sud muhokamasi chog‘ida qandaydir harakatlarni bajarish yoki ko‘rsatuvlar berish majburiyatini yuklamaydi.

8.2. Jinoyat protsessida shaxs huquqlarini cheklash asoslari va chegaralari

Jinoyat ishlari yurituvi sohasida davlat yagona maqsadga yo‘naltirilgan ikki masalaga e’tibor qaratishi lozim: inson va fuqarolarning huquq va erkinliklarini jinoyatlardan muhofaza qilish; aybi bo‘lmagan shaxsning javobgarlikka tortilmasligi va hukm qilinmasligini ta’minlash (Jinoyat-protsessual kodeksi 2-modda).

8.3. Ushlab turish

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor B.X.Po‘latov)

Ushlab turish maqsadi, asoslari, ushlab turish huquqiga ega bo‘lgan va unda immunitet huquqidan foydalanuvchi shaxslar.

Ushlab turish quyidagi maqsadlarda qo‘llanadi: jinoyatni sodir etishda gumon qilinayotgan shaxsning jinoiy faoliyatining oldini olish; dastlabki tergov va suddan bo‘yin tovlashning oldini olish; ushbu shaxsning haqiqatni aniqlashga to‘sqinlik qiladigan urinishlariga yo‘l qo‘ymaslik, ya’ni jinoyat ishi uchun ahamiyatli bo‘lgan dalillarni yashirish yoki yo‘q qilib yuborishning oldini olish; ushlangan shaxsning sodir etilgan jinoyatga aloqadorligini aniqlash.

Shaxsni jinoyat sodir etishda gumon qilish uchun asos bo‘ladigan ma’lumotlar mavjud bo‘lgan hollarda, uning surishtiruv va dastlabki tergov organlaridan qochishga urinishi yoki doimiy yashaydigan joyining yo‘qligi yoxud aniqlanmaganligi ushbu shaxsni gumon qilinuvchi tariqasida **ushlab turishga** asos bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 221-moddasining 4-bandi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati va Senati a’zosi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman), O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha vakil, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi deputati, xalq deputatlari viloyat, Toshkent shahar, tuman va shahar Kengashi deputati, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining sudyasi, boshqa sud sudyalari, prokuror va prokuratura tergovchisi ushlab turish chog‘ida majburlov chorasini qo‘llash immunitet huquqidan foydalanadilar.

Ichki ishlar organi xodimi yoki huquqni muhofaza qiluvchi boshqa organing xodimi amalga oshirilgan ushlab turish haqida ushlangan shaxs ichki ishlar bo‘limiga yoki huquqni muhofaza qiluvchi boshqa organga keltirilgan paytdan boshlab o‘n ikki soat ichida nazoratni amalga oshiruvchi prokurorga yozma shaklda xabar berishi shart

Jinoyat-protsessual kodeksining 225-modda.

Ushlangan shaxs militsiya muassasasi yoki huquqni muhofaza qiluvchi boshqa organga keltirilgan paytdan boshlab yigirma to'rt soatdan kechiktirilmay so'roq qilinishi lozim. Ushbu muddatga rioya etilmagan hollarda, ushlangan shaxs ushlanganidan keyin yigirma to'rt soatdan kechiktirmay so'roq qilinishini talab qilish huquqiga ega. So'roq vaqtida ushlangan shaxsning himoyachisi ham ishtirok etishga haqli.

Jinoyat-protsessual kodeksining 48 – 110-moddalari.

8.4. Lavozimdan chetlashtirish

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Z.To'laganova)

Ayblanuvchini lavozimidan chetlashtirish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqidagi qarorda: lavozimidan chetlashtiriladigan shaxs haqidagi ma'lumotlar; uning ish joyi; lavozimdan chetlashtirish asoslari ko'rsatiladi. Qarorga iltimosnomani asoslovchi zarur materiallar ilova qilinadi. Tergovchining ayblanuvchini lavozimidan chetlashtirish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqidagi qarori va zarur materiallar prokurorga yuboriladi. Prokuror ayblanuvchini lavozimidan chetlashtirish to'g'risidagi iltimosnomaning asoslilikini tekshirib, unga rozi bo'lgan taqdirda, ayblanuvchini lavozimidan chetlashtirish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqidagi qarorni va zarur materiallarni sudga yuboradi. Amaldagi qonunchilikda ayblanuvchi yoki sudlanuvchini mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, har qanday korxona va tashkilotda (davlat, xususiy) egallab turgan har qanday lavozimidan chetlashtirish mumkinligi nazarda tutiladi. Lavozimdan chetlashtirish vaqtincha qo'llanadigan chora bo'lib, u faqat dastlabki tergov va sudda muhokamasi davrida qo'llaniladi.

8.5. Majburiy keltirish

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Z.To'laganova)

Majburiy keltirish – protsessual majburlov chorasi bo'lib, amaldagi jinoyat-protsessual qonunchilikka ko'ra u ayblanuvchi, sudlanuvchi, guvoh, ekspert, xolis va tarjimonlarga nisbatan ular tomonidan tegishli majburiyatlar bajarilmagan holatlarda qo'llaniladi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 262-moddasiga binoan majburiy

keltirish gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi va guvohning protsessual harakatlarda yoki sud majlisida ishtirok etishini ta'minlash uchun, faqatgina bir holatda – basharti, ular uzrsiz sabablarga ko'ra kelishdan bosh tortganligi aniqlangan taqdirda qo'llaniladi.

8.6. Shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Z.To'laganova)

Sud-tibbiyot yoxud sud-psixiatriya ekspertizasini o'tkazishda statsionar kuzatuv zarurati bo'lsa, prokuror, tergovchi shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqida mazkur protsessual majburlov chorasini qo'llash asoslarini bayon etgan holda qaror chiqaradi. Ushbu chiqarilgan qaror prokuror tomonidan o'rganib chiqilib, sudga iltimosnoma kiritish yoki kiritmaslik masalasi hal qilinadi. Ushbu jarayonda prokuror shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish to'g'risidagi iltimosnomaning asoslilikini tekshirib, unga rozi bo'lgan taqdirda, shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqidagi qarorni va zarur materiallarni sudga yuboradi. Sudya shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish to'g'risidagi iltimosnomani ko'rib chiqib, shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish to'g'risida yoki shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirishni rad qilish haqida ajrim chiqaradi.

Shaxs tibbiy muassasaga ko'pi bilan bir oy muddatga joylashtirilishi mumkin. Alohida hollarda shifokorlarning statsionar ekspertiza o'tkazish jarayonida olingan xulosasiga asosan bu muddat sudning ajrimi bilan bir oyga uzaytirilishi mumkin va muddatni yanada uzaytirishga yo'l qo'yilmaydi.

8.7. Protsessual majburlov choralari, protsessual majburiyatlar va sud majlisida tartibni buzganlik uchun javobgarlik

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Z.To'laganova)

Sud majlisida tartibni buzgan, raislik qiluvchining farmoyishlariga bo'ysunmagan yoki sudga hurmatsizlik qilgan taqdirda tartibbuzar bunday harakatlarning takrorlanishi uni sud majlisi zalidan chiqarib yuborishga sabab bo'lishi haqida, bundan tashqari ma'muriy javobgarlikka tortilishi ham mumkinligi xususida ogohlantiriladi. Bu

ogohlantirish ta'sir qilmasa, protsess ishtirokchisi sudning ajrimiga, boshqa shaxslar esa, raislik qiluvchining farmoyishiga muvofiq sud majlisi zalidan chiqarib yuboriladi. Ishni ko'rish chiqarib yuborilgan shaxslarsiz davom ettiriladi. Sud majlisida tartibni buzganlik uchun jiddiy hollarda esa ma'muriy javobgarlikni keltirib chiqaradi. Jinoyat ishini yuritish chog'ida Jinoyat kodeksining 230–241-moddalarida nazarda tutilgan odil sudlovga qarshi qaratilgan jinoyatni sodir etgan protsess ishtirokchilari Jinoyat-protsessual kodeksining umumiy qoidalariga binoan javobgarlikka tortiladilar.

8.8. Jinoyat protsessi ishtirokchilarining xavfsizligini ta'minlash.

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Z.To'laganova)

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 270-moddasiga ko'ra jabrlanuvchi, guvoh yoki ishda ishtirok etayotgan boshqa shaxslarga, shuningdek ularning oila a'zolari yoki yaqin qarindoshlariga o'ldirish, kuch ishlatish, mol-mulkini yo'q qilib tashlash yoxud mol-mulkiga shikast yetkazish bilan yoki o'zga g'ayriqonuniy xatti-harakatlar bilan tahdid qilinayotganligi haqida yetarli ma'lumotlar mavjud bo'lgan taqdirda surishtiruvchi, tergovchi, prokuror sud bu shaxslarning hayoti, salomatligi, sha'ni, qadr-qimmatini va mol-mulkini muhofaza qilish, shuningdek aybdorlarni aniqlash hamda ularni javobgarlikka tortish choralarini ko'rishlari shart.

Protsess ishtirokchilari xavfsizligining kafolatlariga jabrlanuvchilarning, guvohlarning, xolislarning yoki protsessning boshqa ishtirokchilarini, shuningdek ularning oila a'zolari yoki yaqin qarindoshlarining xavfsizligi ta'minlashini taqozo etgan hollarda sudning yopiq sud majlisi o'tkazish huquqi ham taalluqlidir.

Odil sudlovga ko'maklashishni istagan shaxslarga o'tkazilayotgan tahdid to'g'risidagi har qanday ma'lumotlar (shaxsning arizasi, huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan tahdid solish faktining aniqlanganligi, boshqa manbalardan olingan xabarlar) xavfsizlikni ta'minlash choralarini qo'llash uchun asos bo'ladi. Protsess ishtirokchilari xavfsizligining kafolatlariga jabrlanuvchi, guvoh, xolis yoki protsessning boshqa ishtirokchilarining, shuningdek ularning oila a'zolari yoki yaqin qarindoshlarining xavfsizligi ta'minlashini taqozo etgan hollarda sudning yopiq sud majlisini o'tkazish huquqi va boshqalar taalluqlidir.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar protsessual majburlov choralarining barcha turlari va o'ziga xos xususiyatlariga oid masalalarni jinoyat-protsessual qonunchiligida va tarmoq qonunlarida mustahkamlanishi holatini qiyosiy-huquqiy tahlil qilib, jinoyat ishlarini yurituvda ularning ahamiyatini aniqlashlari lozim.

Muammoli savollar va kazukslar

1. Jinoyat-protsessual majburlov choralari jinoyat protsessida ishtirok etuvchi shaxslar xulq-atvoriga ta'sir etish usullari sifatida qo'llaniladigan jinoyat protsessual tuskagi choralar hisoblanadi. **Jinoyat-protsessual majburlov choralarini o'zaro qiyoslab tahlil qiling.**

2. O'zbekiston Respublikasi fuqarosi va davlat o'zaro huquq va burchlari bilan chambarchas bog'liqdir. Fuqarolarning huquq va erkinliklari daxlsizdir, ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki cheklab qo'yishga hech kim haqli emas. Shu bilan birgalikda, fuqarolar o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlariga putur yetkazmasliklari shart. Jinoyat ishlarini ko'rib chiqadigan davlat organlarining faoliyatida bu masalalar o'ta muhim ahamiyat kasb etadi, chunki shaxs jamiyat oldidagi protsessual majburiyatlarini ixtiyoriy ravishda bajarmasa, uning erkinligini majburlov choralari orqali cheklashga to'g'ri keladi. **Shaxsni konstitutsiyaviy huquqlarini cheklaydigan protsessual majburlov choralarini tavsiflab tahlil qiling.**

Kazuks

Ichki ishlar xodimi, tergovchi Qosimov Yakkasaroy ko'chasidan ketayotganida qarama-qarshi tomonidan kelayotgan fuqaro Nodirovning kiyimlaridagi qon dog'lari va izlarini ko'rib qoladi va uni to'xtatib, jinoyat sodir etganlikda gumon qilinib ushlanganligini ma'lum qiladi va unga uzoqda bo'lmagan militsiya uchastkasiga borishini talab qiladi. Ayni vaqtda uning yonida jinoyat sodir etish quroli mavjud degan gumon asosida fuqaro Nodirovni shaxsiy tintuv qiladi va uning yonidan topilgan pichoqni olib qo'yib, bu haqida bayonnoma tuzadi. Keyinchalik uning haqiqatdan ham jinoyat sodir etganligi aniqlanib, unga nisbatan

jinoiy ish qo'zg'atiladi. Dastlabki tergov jarayonida ayblanuvchi Nodirov yuqori turuvchi prokurorga tergovchi Qosimovning prokuror sanksiyasiz tergov harakatlari olib borganligi va majburlov chorasi sifatida ushlab turish chorasini qo'llaganligi ustidan shikoyat qiladi.

Tergov harakatlarini amalga oshirish jarayonida protsessual xatoliklarga yo'l qo'yilganmi?

IX BOB. EHTIYOT CHORALARI

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Z.To‘laganova)

Annotatsiya: o‘quvchilar tomonidan mazkur mavzu doirasidagi jinoyat protsessida ehtiyot choralarini qo‘llashning sabab va asoslari, ehtiyot chorasi qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan shaxslar, ehtiyot choralari va ularning turlari, protsessual asoslari va tartibini, ehtiyot choralarini qo‘llashga vakolatli bo‘lgan organlar va mansabdor shaxslarning protsessual faoliyati yuzasidan zaruriy bilim olish imkonini beradi.

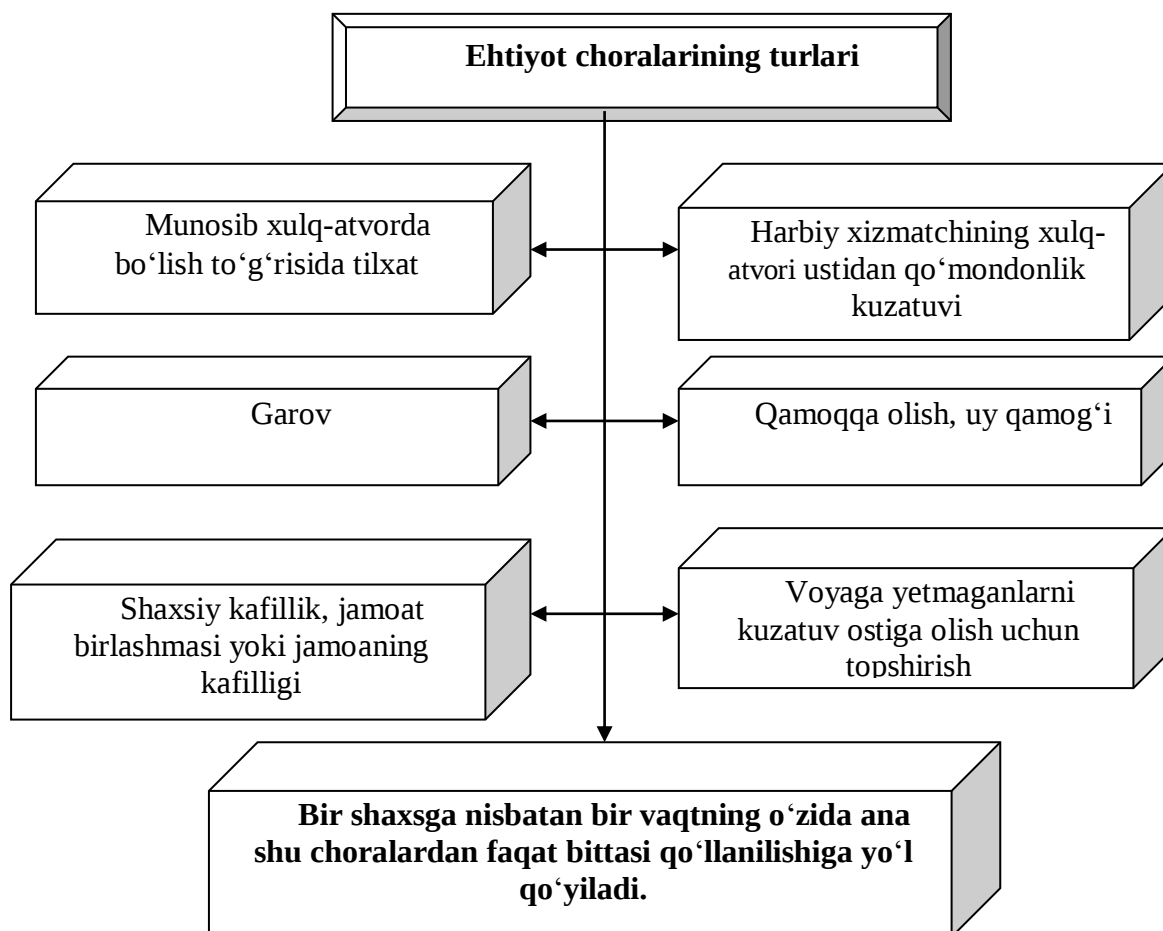
9.1. Ehtiyot chorasi va ularning turlari, ularni qo‘llash, o‘zgartirish va bekor qilish

Ehtiyot chorasi – bu ayblanuvchi, sudlanuvchi surishtiruvdan, dastlabki tergovdan va suddan bo‘yin tovlashining oldini olish; uning bundan buyongi jinoiy faoliyatining oldini olish; uning ish bo‘yicha haqiqatni aniqlashga halal beradigan urinishlariga yo‘l qo‘ymaslik; hukmning ijro etilishini ta‘minlash maqsadida qo‘llaniladigan protsessual majburlov chorasi turidir.

Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sud tomonidan ayblanuvchi, sudlanuvchiga nisbatan ehtiyot choralaridan qaysi turini tanlashda Jinoyat-protsessual kodeksining 236-moddasida nazarda tutilgan asoslardan tashqari quyidagi holatlar ham e‘tiborga olinadi: qo‘yilgan aybning (sodir etilgan jinoyatning og‘irligi; ayblanuvchining shaxsi; ayblanuvchi shug‘ullanadigan mashg‘ulot (faoliyat) turi; ayblanuvchining yoshi (masalan, voyaga yetmaganligi yoki keksayganligi); sog‘lig‘i; oilaviy ahvoli (uylanganligi, qaramog‘ida voyaga yetmagan farzandlari yoki nafaqa yoshidagi ota-onalari yoxud boshqa boqimandalari mavjudligi) va boshqa holatlar. Boshqa holatlarga quyidagilar kiradi: mehnatga layoqatliligi; yashash va ish joyining mavjudligi; davlat mukofotlari, faxriy unvonlarining borligi; sudlanganlik holati, ozodlikdan mahrum etish joylarida jazoni o‘tagan muddati, ozodlikka chiqqan vaqti; ayblanuvchini jamiyat a‘zosi sifatida tavsiflovchi ma‘lumotlar (yashash, ish joylaridan olingan ma‘lumotnomalar v.h.); tarjimayi holida ko‘rsatilgan ba‘zi holatlar (masalan, terroristik to‘dalarga qarshi kurashda, tabiiy ofat oqibatlarini bartaraf etishda ishtirok etganligi) v.h.

Uy qamog‘i va qamoqda saqlash tarzidagi ehtiyot chorasi prokuror, shuningdek prokurorning roziligi bilan tergovchi tomonidan bekor qilinishi yoki o‘zgartirilishi mumkin. Bu haqida mazkur ehtiyot

chorasini tanlash to'g'risida ajrim chiqargan sud, albatta, xabardor etilishi lozim.

9.2. Ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olish va uy qamog'i

Ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olish O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida uch yildan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo nazarda tutilgan qasddan sodir etilgan jinoyatlarga doir hamda ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilib, buning uchun Jinoyat kodeksida besh yildan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlarga doir ishlar bo'yicha qo'llanilishi mumkin.

Qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasi barcha protsessual majburlov choralari ichida eng jiddiy chora hisoblanadi. Qamoqqa olingan gumon qilinuvchi va ayblanuvchilar odatda tergov hibsonalarida saqlanadi. Aynan gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarni jamiyatdan ajralgan holda qamoqda saqlash uchun maxsus muassasalarning mavjudligi bir qator moddiy-huquqiy va protsessual

talablarning kelib chiqishiga asos bo'lgan.

Bundan tashqari, Jinoyat-protsessual kodeksi 242-moddasiga binoan, ayblanuvchi, sudlanuvchi tergov yoki suddan yashiringanida, ushlab turilgan gumon qilinuvchining shaxsi aniqlanmaganida, jinoyat qamoq yoki ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni o'tash davrida sodir etilganida ularga nisbatan qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasi qo'llanilishi mumkin. Ayrim toifadagi fuqarolarni qamoqqa olish uchun deputatlik, sudyalik va boshqa immunitetlar e'tiborga olinishi kerak. Jinoyat-protsessual kodeksining 239-moddasida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati va Senati a'zolariga, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman), O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakil, deputatlar, sudyalar, prokuror va prokuratura tergovchilari kabi mas'ul mansabdor shaxslarga bu borada imtiyozlar belgilangan.

Uy qamog'i gumon qilinuvchining, ayblanuvchining yoki sudlanuvchining jamiyatdan to'liq yoxud qisman ajratib qo'yilib, o'zi mulkdor, ijaraga oluvchi sifatida yoki boshqa qonuniy asoslarda yashab turgan turar joyda taqiqlar (cheklovlar) yuklatilgan, shuningdek uning ustidan nazorat amalga oshirilgan holda bo'lishidan iborat.

9.3. Garov

Jinoyat protsessida garov samarali ehtiyot choralaridan biri sanalib, boshqa huquq sohalarida ham keng qo'llanilib kelayotgan institut hisoblanadi.

Garov so'mmasi eng kam oylik ish haqining yigirma baravaridan oz bo'lishi mumkin emas.

Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud tomonidan garov so'mmasini belgilashda: ayblovning og'irligi; ayblanuvchi, sudlanuvchi va garovga qo'yuvchining shaxsi; garovga qo'yuvchining mulkiy ahvoli; garovga qo'yuvchining ayblanuvchi bilan munosabatlari e'tiborga olinadi.

Garovga qo'yuvchi pul mablag'i yoki boshqa qimmatliklarni dastlabki tergov organi yoxud sudning depozit hisob varag'iga o'tkazilganligini tasdiqlovchi hujjatni taqdim qilganidan keyin, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan garovni qabul qilish haqida bayonnoma tuziladi.

Ayblanuvchi, sudlanuvchi zimmasiga olgan majburiyatlarini buzgan taqdirda, garov sud ajrimi bilan davlat foydasiga o'tkaziladi va ayblanuvchi, sudlanuvchiga nisbatan garovdan jiddiyoq (masalan, qamoqqa olish) ehtiyot chorasi qo'llaniladi.

Bunday hollarda garovga qo'yuvchi o'ziga yetkazilgan ziyonni garovda bo'lgan shaxsdan undirib olishga haqli. Ushbu masalani sud fuqarolik ishlarni yuritish tartibida hal qiladi.

9.4. Munosib xulq-atvorda bo'lish to'g'risidagi tilxat

Ayblanuvchi (sudlanuvchi)dan munosib xulq-atvorda bo'lish to'g'risida tilxat olish ehtiyot choralarning eng yengili hisoblanadi, lekin uni qo'llashda ham jiddiy munosabat zarur.

Munosib xulq-atvorda bo'lish ko'proq ruhiy majburlovga xos bo'lib, tilxat olingan vaqtda ayblanuvchi o'ziga nisbatan jiddiyoq ehtiyot chorasi qo'llanishi to'g'risida ogohlantiriladi.

9.5. Shaxsiy kafillik

Qonun kafillikning ikki turini nazarda tutadi: shaxsiy kafillik; jamoat birlashmasi yoki jamoaning kafilligi. Ayblanuvchi (sudlanuvchi)ga faqat o'zini tegishli tutishga majbur etadigan axloqiy omillar ta'sir qiladi. Kafillikka berilgan shaxsning tegishli xulq-atvori uchun kafillar mas'uldir, uning o'ziga esa amaldagi qonun hech qanday majburiyat yuklamaydi. Munosib xulq-atvorda bo'lish to'g'risida tilxat olishdagidek, kafillikka berilgan shaxsning zimmasiga ham quyidagi majburiyatlarni yuklashni O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 252-moddasiga kiritish maqsadga muvofiq: tergov va suddan yashirinmaslik; haqiqatni aniqlashga xalaqit bermaslik; jinoiy faoliyat bilan shug'ullanmaslik; hukm ijrosiga to'sqinlik qilmaslik. Ayblanuvchi, bundan tashqari surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudning chaqirig'iga ko'ra kelish va yashash joyining o'zgargani to'g'risida ma'lum qilish majburiyatlarini zimmasiga olishi kerak.

Jamoat birlashmasi yoki jamoaning kafilligi deyilganda ayblanuvchining istiqomat joyi, o'qiydigan yoxud mehnat qiladigan jamoa yoki u a'zo bo'lgan kasaba uyushmasi va boshqa birlashmalarning kafilligi tushuniladi.

Shaxsiy kafillik ishonchga sazovor bo'lgan shaxslarning o'z zimmlariga ayblanuvchi, sudlanuvchi munosib xulq-atvorda bo'lishiga kafil ekanliklari haqida yozma majburiyat olishidir.

Ayblanuvchi, sudlanuvchini ularning qarindoshlari, do'stlari yoki yaqin tanishlari kafillikka olishi mumkin. Kafillarning soni surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud tomonidan belgilanadi. Alohida hollarda yuksak ishonchga sazovor bo'lgan bitta shaxs ham kafil bo'lishi mumkin.

Ishonchga sazovor shaxs deganda jamiyatda muayyan mavqega, obro'-e'tiborga, ayblanuvchi, sudlanuvchining xulq-atvoriga ijobiy ta'sir ko'rsatish uchun yetarli imkoniyatlarga ega bo'lgan shaxslar tushuniladi.

9.6. Voyaga yetmaganlarni kuzatuv ostiga olish uchun topshirish

Jinoyat-protsessual kodeksida voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritish tartibi alohida 60-bobda ko'rsatilgan bo'lib, hozirgi zamon rivojlangan chet mamlakatlarning jinoyat qonunchiligiga mos keladi.

Voyaga yetmaganlarni kuzatuv ostiga olish uchun topshirishda ota-onasi, vasiylar, homiylar yoki bolalar muassasasi ma'muriyatidan voyaga yetmagan ayblanuvchini surishtiruvchi, tergovchi, prokuror huzuriga va sudga o'z vaqtida kelishi, uni O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 46-moddasida nazarda tutilgan barcha majburiyatlarni bajarishini ta'minlashi haqida yozma ravishda tilxat olinadi. Bunday majburiyatni o'z zimmasiga olayotgan shaxslar voyaga yetmagan ayblanuvchiga e'lon qilingan ayblovning mohiyati hamda ayblanuvchini tergov organlari yoki sudga o'z vaqtida kelmasligi hollarida javobgarligi haqida ogohlantiriladi.

Ota-ona, vasiy, homiy, jamoat tashkiloti yoki jamoa dastlabki tergov mobaynidayoq ayblanuvchini to'g'ri yo'lga solish va qayta tarbiyalash maqsadida u bilan tarbiyaviy ishlar olib borish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Ushbu ehtiyot chorasi voyaga yetmagan ayblanuvchi maktab, korxona, birlashma, jamoa bilan aloqasini yo'qotmagan hamda

sodir etgan jinoyati va uning shaxsini tavsiflovchi xususiyatlari qamoqqa olishni istisno qiladigan hollarda o'zini oqlaydi.

Ushbu ehtiyot chorasini tanlashning majburiy sharti - ayblanuvchini ota-onasi (vasiy, homiylari), shuningdek bolalar muassasasining ma'muriyati kuzatuv bo'yicha majburiyatlarni bajarishga real imkoniyati borligini aniqlashdan iborat.

9.7. Harbiy xizmatchining xulq-atvori ustidan qo'mondonlik kuzatuvi

Qo'mondonlik kuzatuvi ayblanayotgan harbiy xizmatchi kelgusida sodir etishi ehtimol qilingan jinoiy faoliyatining oldini olish, surishtiruv yoki tergovga to'sqinlik qilmasligini ta'minlash maqsadida tergovchining qarori yoki sudning ajrimi asosida qo'llanadi.

Qo'mondonlik kuzatuvi ostidagi harbiy xizmatchining ota-onalari, qarindoshlari yoki boshqa shaxslar bilan ko'rishishi kuzatuvni qo'llagan surishtiruvchi, tergovchi yoxud sudning ruxsati bilan amalga oshiriladi. Harbiy qism qo'mondoni kuzatuv qoidalarini buzgani holda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining ustaviga asosan javobgarlikka tortiladi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar ehtiyot choralarining barcha turlari va har birining o'ziga xos xususiyatlariga oid masalalarni tegishli Oliy Sud Plenumi qarorlari va tarmoq qonunlar asosida qiyosiy-huquqiy tahlil qilib, jinoyat ishlarini yuritishda ularning rolini aniqlashlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Ehtiyot chorasi ayblanuvchi, sudlanuvchi surishtiruvdan, dastlabki tergovdan va suddan bo'yin tovlashining oldini olish; uning bundan buyongi jinoiy faoliyatining oldini olish; uning ish bo'yicha haqiqatni aniqlashga xalal beradigan urinishlariga yo'l qo'ymaslik;

hukmning ijro etilishini ta'minlash maqsadida qo'llaniladi. **Ehtiyot choralarini qo'llash uchun asoslarni tavsiflang va ehtiyot choralariga oid milliy normativ hujjatlarni tahlil qiling.**

2. Ehtiyot choralarining quyidagi turlari mavjud: munosib xulq-atvorda bo'lish to'g'risidagi tilxat; shaxsiy kafillik; jamoat birlashmasi yoki jamoaning kafilligi; garov; qamoqqa olish va uy qamog'i; voyaga yetmaganlarni kuzatuv ostiga olish uchun topshirish; harbiy xizmatchining xulq-atvori ustidan qo'mondonlik kuzatuvi. **Ehtiyot choralarini qo'llash to'g'risidagi masalani hal qilishda surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sudning pozitsiyasi nimaga asoslanadi?**

Kazus

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 106-moddasi bilan ayblangan Rustamovga munosib xulq-atvorda bo'lish to'g'risidagi ehtiyot chorasi qo'llanilgan. Rustamovga tergovdan yashirinishga urinib, chaqiruv qog'ozi yuborilishiga qaramay, u tergovchining talabini bajarmagan. Tergovchi Rustamovga nisbatan qo'shimcha ehtiyot chorasi sifatida shaxsiy kafillik qo'llashni lozim deb topgan.

Bu holatda tergovchi va prokurorning harakatiga huquqiy baho bering.

X BOB. JINOYAT NATIJASIDA YETKAZILGAN MULKIY ZIYONNI QOPLASH

(muallif – D.I.Kenjaboyev)

Annotatsiya: o'quvchilar tomonidan mazkur mavzuning o'rganilishi jinoyat protsessida fuqaroviy da'vo va jinoyat natijasida yetkazilgan zarar tushunchasi va turlari, uni qoplashning protsessual tartibi va shartlari, fuqaroviy da'vo qo'zg'atishning huquqiy oqibatlari, mulkiy ziyon subyektlari va predmeti to'g'risida zaruriy bilim va ko'nikmalar shakllantirishga xizmat qiladi.

10.1. Jinoyat protsessida fuqaroviy da'vo tushunchasi va predmeti

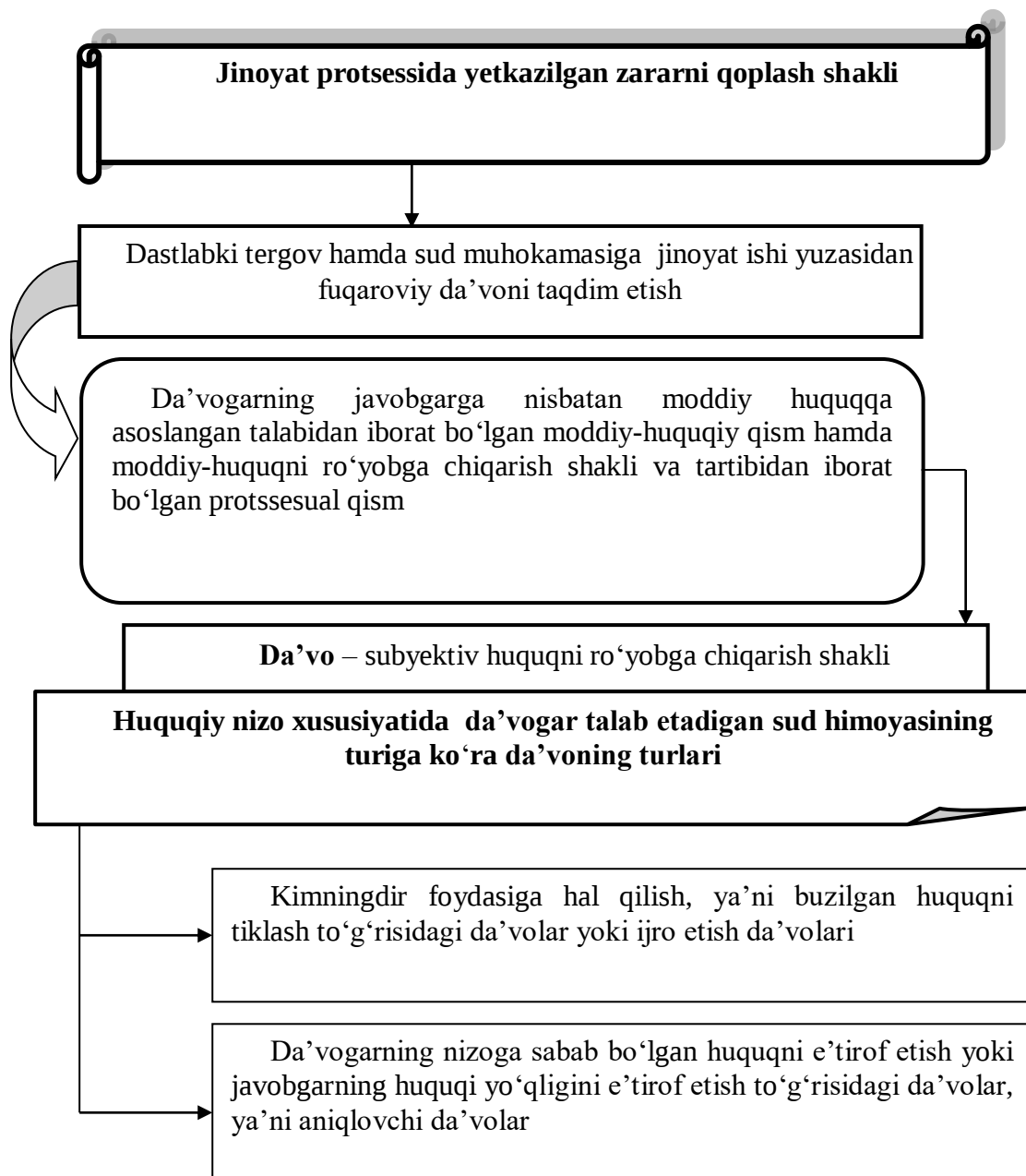
Jinoyat-protsessual kodeksining 275-moddasida qayd etilganidek, jinoyat protsessida jinoyat tufayli yoki aqli noraso shaxsning ijtimoiy xavfli qilmishi natijasida fuqarolarga va yuridik shaxslarga yetkazilgan mulkiy zararni qoplash, shuningdek jabrlanuvchini dafn etish yoki uning statsionarda davolanish xarajatlarini hamda sug'urta tariqasida unga to'langan pul, nafaqa yoki pensiya pulini undirish to'g'risidagi fuqaroviy da'volar ko'riladi.

Jinoyat protsessida fuqaroviy da'vo tushunchasini ta'riflashda jinoyat tufayli yetkazilgan mulkiy ziyon va jismoniy zararni undirish – buning uchun maxsus vakolat berilgan mansabdor shaxslar va organlarning rasmiy faoliyati ekanligi hisobga olinishi lozim. Yetkazilgan mulkiy ziyon va jismoniy zararni fuqaroviy da'vo qo'zg'atish yo'li bilan undirish faoliyati bunday da'vo taqdim etish va qabul qilish, shaxsni fuqaroviy da'vogar deb e'tirof etish, taqdim etilgan da'vodagi talablarni asoslash, ularni ta'minlash bo'yicha zarur choralar qabul qilish va boshqalarni o'z ichiga oladi. Ushbu faoliyat fuqaroviy da'vogarlar, fuqaroviy javobgarlar va ularning vakillarining jinoyat ishi bo'yicha dastlabki tergov va sud muhokamalarida faol ishtirokini talab qiladi.

Jinoyat protsessida fuqaroviy da'vo – bevosita jinoyat tufayli yoki aqli noraso shaxsning ijtimoiy xavfli qilmishi natijasida moddiy, jismoniy yoki ma'naviy zarar ko'rgan shaxsning, uning qonuniy vakili yoxud uning manfaatlari asosida prokurorning aybdorga yoki moddiy javobgar shaxsga nisbatan yetkazilgan moddiy va jismoniy zararni qoplash uchun jinoyat ishi qo'zg'atilgan paytdan boshlab to sud muhokamasi jarayoni tugaguniga qadar bildiriladigan va jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar tomonidan hal qilinishi lozim bo'lgan talabdir.

Jinoyat protsessida fuqaroviy da'vo o'z mohiyatiga ko'ra undirish

to'g'risidagi da'vo hisoblanadi. O'z-o'zidan ma'lumki, fuqaroviy da'vo mohiyatiga ko'ra fuqaroviy da'vogarning moddiy huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi talabi bo'lib, u javobgarga emas, balki sudga yo'naltirilgan bo'ladi, shu sababli da'vo ishini javobgarga nisbatan emas, balki javobgarga qarshi qo'zg'atish to'g'risida va undan yetkazilgan zararni undirish to'g'risida bo'ladi.

Fuqaroviy da'voning predmeti – bu moddiy (mulkiy), jismoniy va ma'naviy zararni undirish to'g'risida sudga taqdim etilgan moddiy-huquqiy talabdir.

Fuqaroviy da'vo bo'yicha ishni yuritish jinoyat protsessining bir

qismi hisoblanadi. Shuning uchun jinoyat ishini qo'zg'atish uchun sabab va asoslarning mavjud emasligi jinoyat protsessida fuqaroviy da'voni ko'rib chiqish va hal qilishga yo'l qo'ymaydi. Bu haqda Jinoyat-protsessual kodeksining 276-moddasi 2-qismida to'g'ridan to'g'ri ko'rsatilgan: fuqaroviy da'vo jinoyat ishi qo'zg'atilgan paytdan boshlab to sud tergov boshlangunga qadar taqdim etiladi. Jinoyat-protsessual kodeksining 277-moddasiga asosan fuqaroviy da'vo qo'zg'atilgan hollarda sodir etilgan qilmish oqibatida shaxsga mulkiy ziyon yetkazilgan deb hisoblasa, uni fuqaroviy da'vogar deb e'tirof etish to'g'risida surishtiruvchi, tergovchi qaror, sud esa ajrim chiqaradi. Qarorning yoki ajrimning nusxasi da'voni qo'zg'atgan shaxsga yoki uning vakiliga taqdim etiladi. Bunda fuqaroviy da'vogarga Jinoyat-protsessual kodeksining 57-moddasida nazarda tutilgan huquq va majburiyatlar, fuqaroviy da'vogar deb e'tirof etish rad qilingan shaxsga esa qaror ustidan shikoyat qilish tartibi tushuntiriladi.

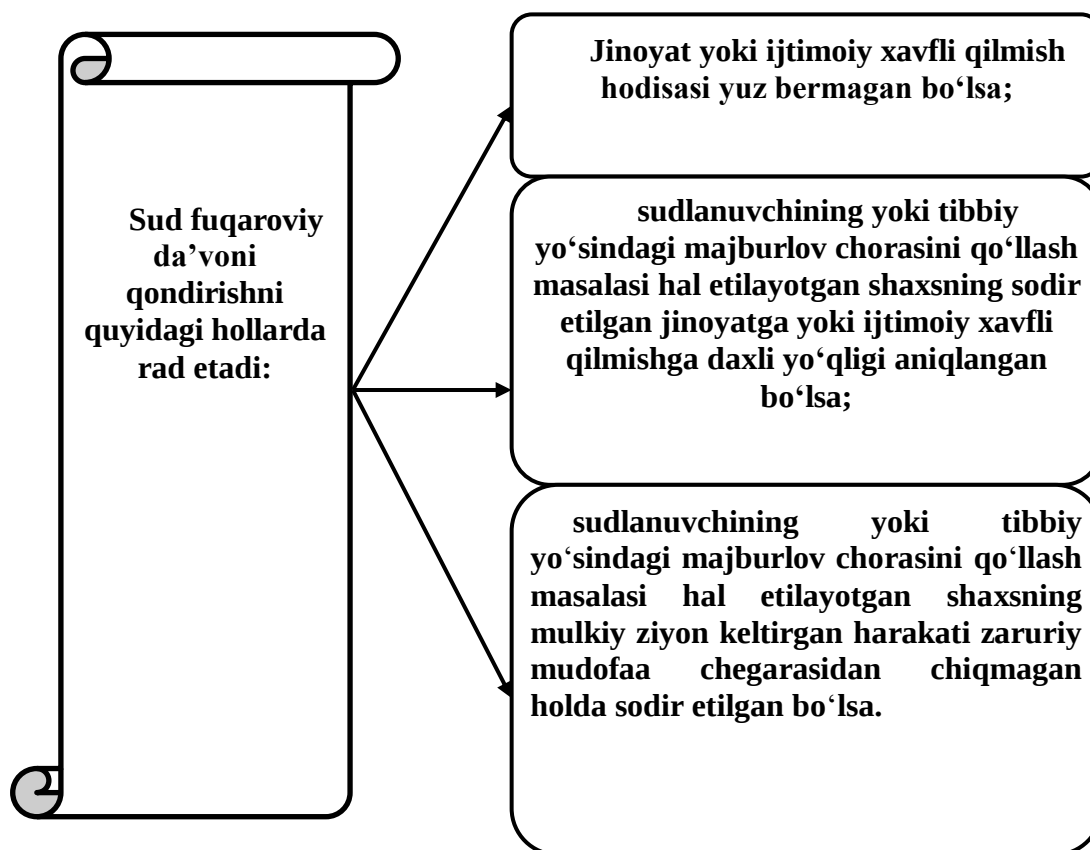
Ayblov hukmini chiqarishda, shuningdek tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash yoki sodir etgan qilmishning xususiyatiga va o'zining ruhiy holatiga ko'ra shaxs ijtimoiy xavfli bo'lmagan hollarda bunday chorani qo'llamaslik haqida ajrim chiqarishda sud asoslarning isbotlanishi va da'vo hajmini e'tiborga olib, uni to'liq yoki qisman qanoatlantiradi yoxud uni qanoatlantirishni rad etadi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 283-moddasiga asosan sud oqlov hukmini chiqarayotganida, shuningdek tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ishni tugatish haqida ajrim chiqarayotganida fuqaroviy da'voni qondirishni quyidagi hollarda rad etadi, basharti:

1) jinoyat yoki ijtimoiy xavfli qilmish hodisasi yuz bermagan bo'lsa;

2) sudlanuvchining yoki tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash masalasi hal etilayotgan shaxsning sodir etilgan jinoyatga yoki ijtimoiy xavfli qilmishga daxli yo'qligi aniqlangan bo'lsa;

3) sudlanuvchining yoki tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash masalasi hal etilayotgan shaxsning mulkiy ziyon keltirgan harakati zaruriy mudofaa chegarasidan chiqmagan holda sodir etilgan bo'lsa.

Fuqaroviy da'voni ko'rib chiqishda o'zaro kelishuv bitimi tuzilishi ham mumkin. Jinoyat-protsessual kodeksining 282-moddasida ta'kidlanganidek, ayblanuvchi, sudlanuvchi yoki fuqaroviy javobgarining da'voni tan olganligi, shuningdek fuqaroviy da'vogar, ayblanuvchi, sudlanuvchi yoxud fuqaroviy javobgarining o'zaro kelishganlik to'g'risidagi arizasi fuqaroviy da'vo bo'yicha ish yuritishning tugatilishiga olib kelmaydi va surishtiruvchini, tergovchini fuqaroviy da'voga doir holatlarni sinchkovlik bilan, to'la, har tomonlama va xolisona tekshirish majburiyatidan, sudni esa fuqaroviy da'voni ko'rish va hal qilish majburiyatidan ozod etmaydi.

10.2. Mol-mulkni jabrlanuvchi yoki fuqaroviy da'vogarga qaytarish

Jinoyat ishi bo'yicha ashyoviy dalillar deb e'tirof etilgan jinoyatning narsalari tergov idoralarida saqlanadi. Amaldagi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 287-moddasiga asosan jinoyat sodir etilishi natijasida jabrlanuvchi yoki yuridik shaxsning yo'qolgan va ashyoviy dalil deb e'tirof etilgan mol-mulki egasiga qaytarilishi lozim. Jabrlanuvchi vafot etgan taqdirda uning mol-mulki merosxo'rlariga, tugatilgan yuridik shaxsning mol-

mulki esa uning huquq vorisiga o'tkaziladi. Egasini aniqlab bo'lmagan mol-mulk davlat egaligiga o'tkaziladi. Mol-mulkni qaytarib berish yoki uni davlat egaligiga o'tkazish sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi yoki tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ajrimiga asosan, ish tugatilganida esa surishtiruvchining, tergovchining qarori yoki sudning ajrimiga ko'ra amalga oshiriladi.

10.3. Hukmning mulkiy undirishlarga doir qismi ijrosini ta'minlash

Hukmning fuqaroviy da'voga va boshqa mulkiy undirishlarga doir qismining ijrosini ta'minlash uchun surishtiruvchi, tergovchi yoki sud gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi va fuqaroviy javobgarning mol-mulkini xatlashi shart. Bu mulkiy undirishlarni ta'minlashning eng oqilona va qonuniy usulidir. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi va fuqaroviy javobgar oilasining normal turmushini ta'minlash uchun zarur bo'lgan uy-joy, kvartira, uy anjomlari va jihozlari, kiyim va buyumlar xatlanmaydi.

Turar joylar yoki yashash uchun mo'ljallanmagan joylar, mulk shaklidan qat'iy nazar, davlatga xoinlik qilish, konstitutsiyaviy tuzumga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga tajovuz qilish, terrorizm, qo'poruvchilik jinoyatlari sodir etish uchun foydalanilgan yoxud bu jinoyatlar qasddan odam o'ldirish, bosqinchilik, talonchilik yoki boshqa og'ir, o'ta og'ir jinoyatlar bilan bog'liq bo'lgan hollarda bu joylar xatlanadi.

Mol-mulkni xatlash o'z mohiyatiga ko'ra mulkdorga yoki mol-mulkning egasiga mol-mulkni tasarruf qilish, zarur hollarda esa undan foydalanish man etilganligini e'lon qilishdan yoxud mol-mulkni tortib olishdan va uni tegishli vakolatga ega huquqni muhofaza qiluvchi organlarga hamda boshqa shaxslarga saqlab turish uchun topshirishdan iboratdir. Dastlabki tergov jarayonida mol-mulkni xatlash fuqaroviy da'voni ta'minlash vositasi hisoblanadi.

Hukmning fuqaroviy da'vo qismi ijrosini ta'minlash uchun mol-mulkni xatlashda bayonnomaga qiymati zararni qoplash uchun yetarli mol-mulk kiritiladi. Bunda mulkdor yoki mol-mulk egasi, o'zining fikricha, qaysi mol-mulkni bayonnomaga kiritish zarur deb hisoblasa, shu mol-mulkni ko'rsatishga haqlidir.

Xatlangan mol-mulk olib qo'yilib, saqlash uchun fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi yoxud boshqa tashkilot vakiliga

topshirilishi mumkin. Bu mol-mulk mulkdorga yoki mol-mulk egasiga, uning voyaga yetgan oila a'zolaridan biriga yoki boshqa shaxsga saqlab turish uchun qoldirilib, unga ushbu mol-mulkning to'la-to'kis saqlanishi uchun qonunda nazarda tutilgan javobgarlik tushuntiriladi va bu haqda undan tilxat olinadi. Bunda muomalada bo'lishi man qilingan ashyolar har qanday hollarda ham olib qo'yilishi kerak. Ularni saqlash tartibi qonun bilan belgilanadi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

O'quvchilar jinoyat protsessida fuqaroviy da'vo, jinoyat natijasida yetkazilgan zararni qoplash mexanizmi, shakli, usuli va xususiyatiga oid masalalar yuzasidan Oliy Sud Plenumining tegishli qaror va tarmoq qonunlari normalari bilan qiyosiy tahlil o'tkazib, fuqaroviy da'vo institutining jinoyat ishlari yurituvdagi ahamiyatini aniqlab berishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Jinoyat ishi qo'zg'atish shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish muddati o'tganligi munosabati bilan rad etilsa, shunidek jinoyat ishi muddati o'tganligi yoki ayblanuvchining vafot etganligi munosabati bilan tugatilgan taqdirda yetkazilgan mulkiy zararni qoplashning protsseual tartibini yoriting.

2. Jinoyat ishini yuritishda fuqaroviy da'vo qo'zg'atishni amalga oshirish vaqti va subyektlarini tahlil qiling.

Kazu

“Zarafshon” restoranida Marupov spirtli ichimliklar ichib, mast holatda restoran xodimlarini so'kib, ularni “kelgindilar” deb atab, ularga ma'naviy zarar yetkazgan va 300 ming so'mlik qandildan ishlangan idishlarni sindirgan. Marupovga Jinoyat kodeksining 277-moddasi 1-qismi (bezorilik) bilan ayb e'lon qilingan.

Bu holda jabrlanuvchi va fuqaroviy da'vog'ar sifatida kimni tan olish kerak? Fuqaroviy da'voni qo'zg'atish tartibi qanday?

XI BOB. JINOYATLARNING OLDINI OLISH CHORALARI

(muallif – M.S.Salomov)

***Annotatsiya:** mazkur mavzu o‘quvchilarga jinoyatlarning oldini olish choralari tushunchasi, turlari va huquqiy oqibatlari hamda jinoyatlarni oldini olishning protsessual vositalari haqidagi bilimlarni samarali o‘zlashtirish imkonini beradi.*

11.1. Jinoyatlarning oldini olish choralari tushunchasi, turlari va huquqiy asoslari

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 296-moddasida jinoyat ishlarini yuritishda surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud jinoyatning sabablarini va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni aniqlashlari shart ekanligini belgilangan. Ma’lumki, har bir jinoyatning sodir etilishiga muayyan sabablar hamda shart-sharoitlar ta’sir ko‘rsatadi. Shu shababli, jinoyatning sabablarini va uning sodir etilishiga imkon yaratgan shart-sharoitlarni aniqlash majburiyati – surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud tomonidan jinoyat ishlarini yuritishda amalga oshiriladigan muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ushbu faoliyatni amalga oshirishda surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud jinoyat ishining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, turli protsessual harakat va vositalardan foydalanadi. Masalan, jinoyat sodir etilgan joyni ko‘zdan kechirish, ekspertiza o‘tkazish, tanib olish uchun ko‘rsatish, so‘roq qilish va h.k.

11.2. Jinoyatning sabablarini va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni bartaraf qilish shakllari va bu jarayonda surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning faoliyati

Jinoyat-protsessual qonunchiligida jinoyatning sabablarini va uning sodir etilishiga imkon yaratgan shart-sharoitlarni aniqlash faoliyati ikki katta bosqichga – ishni sudga qadar yuritish va sudga ish yuritish kabi bosqichlariga bo‘linadi.

Ishni sudga qadar yuritish jinoyatga oid arizalar, xabarlar va boshqa ma’lumotlar qabul qilingan paytdan boshlanadi hamda tergovga qadar tekshiruvni va jinoyat ishini tergov qilishni o‘z ichiga oladi.

Ishni sudga qadar yuritishda surishtiruvchi, tergovchi, prokuror

isbotlash vazifasining predmeti bo'lgan – jinoyatning sabablarini va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni aniqlaydi. Buning uchun surishtiruvchi, tergovchi, prokuror dalillarni to'plashi hamda kerakli tergov harakatlarini amalga oshirishlari, sud esa ana shu dalillarni har tomonlama, to'liq va xolisona tekshirishi va o'z ichki ishonchiga tayanib baholashi lozim. Aniqlangan holatlar bo'yicha surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tegishli davlat organiga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organiga, jamoat birlashmasiga, jamoaga yoki mansabdor shaxsga jinoyatning sababini va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni bartaraf qilish choralarini ko'rish to'g'risida taqdimnoma kiritishi, sud esa shu haqida ajrim chiqarishi lozim.

11.3. Sudning jinoyat sabablarini va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni bartaraf qilish faoliyati

Jinoyat-protsessual kodeksining 298-moddasi sud zimmasiga jinoyat ishini ko'rish jarayonida jinoyatning sababi va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlar aniqlangandan keyin sud xususiy ajrim chiqarib, unda tegishli davlat organlaridan, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlaridan, jamoat birlashmalaridan, jamoalardan yoki mansabdor shaxslardan ana shu sabab va shart-sharoitlarni bartaraf etish choralarini ko'rish majburiyatini yuklaydi.

Jinoyatning sabab va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni bartaraf qilish zaruriyati mavjud degan to'xtamga kelsa, sud hukm chiqarish bilan bir vaqtda, xususiy ajrim ham chiqaradi. Hukm kabi xususiy ajrim ham sud tomonidan maslahatxonada chiqariladi.

Xususiy ajrim sud majlisining zalida hukm e'lon qilinganidan keyin o'qib eshittiriladi. Xususiy ajrim tegishli organ yoki mansabdor shaxsga ijro etish uchun yuboriladi. Jinoyat-protsessual kodeksining 299-moddasiga muvofiq, xususiy ajrimning talablarini bajarish tegishli davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, jamoalar hamda mansabdor shaxslar uchun majburiydir.

11.4. Taqdimnoma va xususiy ajrimlarni bajarish majburiyati

Jinoyatning sabablarini va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni bartaraf qilish to'g'risidagi taqdimnoma yoki xususiy ajrim yuborilgan davlat organi, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish

organi, jamoat birlashmasi, jamoa yoki mansabdor shaxs zarur choralarni ko‘rishi va ko‘rilgan choralarning natijalari to‘g‘risida kechi bilan bir oylik muddat ichida tegishincha surishtiruvchini, tergovchini, prokurorni yoki sudni xabardor qilishi shart.

Taqdimnoma yoki xususiy ajrim bajarilmagan yoki vijdonan bajarilmagan taqdirda korxona, muassasa yoki tashkilotning aybdor rahbari qonunda nazarda tutilgan javobgarlikka tortiladi (Jinoyat-protsessual kodeksi 299-moddasi).

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksning 181-moddasi sudning xususiy ajrimini (qarorini) bajarmaganlik uchun ma‘muriy javobgarlikni; Jinoyat kodeksining 232-moddasi sud hujjatini ijro etmaslik uchun jinoiy javobgarlikni nazarda tutadi.

11.5. Fuqaro ijtimoiy burchini namunali bajarganligi to‘g‘risida taqdimnoma va xususiy ajrim qabul qilish

Surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror – taqdimnoma, sud esa xususiy ajrim chiqarish yo‘li bilan tegishli korxona, muassasa va tashkilot rahbariyati va jamoasini jinoyatning oldini olish yoki uni fosh etishda fuqaro yuksak onglilik, jasorat ko‘rsatgani, ijtimoiy burchini namunali bajarganligi to‘g‘risida xabardor qilishi mumkin (Jinoyat-protsessual kodeksining 300-moddasi).

Fuqarolar jinoyatning sodir etilishini oldini olishda, jinoyat sodir etilganda uning holatlarini aniqlab olish, aybdorlarni qidirish va fosh etish, shuningdek jinoyatning sodir etilishi sabablari va unga imkon bergan shart-sharoitlarni aniqlash uchun davlat organlariga ko‘mak berishlari lozim. Jinoyat-protsessual kodeksining 300-moddasida nazarda tutilgan qoida jinoyatning oldini olish yoki uni fosh etishda yuksak onglilik, jasorat ko‘rsatgan, ijtimoiy burchini namunali bajargan fuqarolarni rag‘barlantirishning protsessual vositalaridan biri hisoblanadi.

Mavzu bo‘yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o‘rganishda o‘quvchilar jinoyat protsessida jinoyatlarni oldini olish tushunchasi va turlari, mazkur institutning shakllari va huquqiy oqibatlariga oid masalalarni ko‘rib chiqishlari, qiyosiy-huquqiy tahlil o‘tkazib, jinoyat ishlari yurituvida jinoyatlarni oldini olish institutining rolini aniqlashlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Jinoyatning sabablarini va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarini aniqlash majburiyati qonun hujjatlarining vazifalaridan biri bo'lgan jinoyatlarni oldini olish choralari ko'rishdan iborat. **Jinoyat protsessual kodeksining jinoyatlarni oldini olishdagi huquqiy va ijtimoiy o'rnini tahlil qiling. Jinoyat protsessual qonuni vazifalari doirasida jinoyatlarni oldini olishdagi davlat organlari hamkorligi masalasiga to'xtaling.**

2. Jinoyatni sodir bo'lishiga sabab bo'lgan yoki uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni aniqlash va bartaraf qilish yuzasidan dastlabki tergovda taqdimnoma, sud muhokamasida esa xususiy ajrim chiqariladi. Xususiy ajrim chiqarishdan maqsad o'z isbotini topgan jinoyat ishini sodir bo'lishiga sabab bo'lgan holatlarni ko'rsatish va jinoyatni sodir bo'lishiga imkon bergan shart-sharoitlarni bartaraf qilish choralari bayon qilish va ko'rilgan chora-tadbirlarni ijobiy hal qilinganligini nazorat qilish. **Taqdimnoma va xususiy ajrimning umumiy va maxsus belgilarini tavsiflang. Tergovchi va sudyaning jinoyatlarni oldini olish faoliyatini o'zaro nisbatini tahlil qiling.**

Kazu

Farg'ona viloyatida joylashgan zavodda shu zavod ishchisi Qayumov tomonidan sodir etilgan talon-taroj jinoyati bo'yicha sud xususiy ajrim chiqarib, jinoyat sodir etilishiga sabab bo'lgan shart-sharoitlar sifatida quyidagilarni ko'rsatadi:

- 1) kadrlar masalasini noto'g'ri tashkil etilganligi;
- 2) o'z vaqtida inventarizatsiyani o'tkazilmaganligi;
- 3) mulkiy javobgar shaxsning ishga sovuqqonligi;
- 4) zavodda qo'riqlash tizimini yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi.

Bularni tezda bartaraf qilib (bartaraf qilish yo'llari ko'rsatilmagan), sudga xabar berilishi ta'kidlanib, sudning xususiy ajrimi zavod ma'muriyatiga jo'natiladi.

Sudning ajrimida ko'rsatilgan holatlarni, jinoyatlarni oldini olish faoliyati nuqtayi nazaridan tahlil qiling va ularni bartaraf etish imkoniyatlarini ko'rib chiqing.

XII BOB. REABILITATSIYA

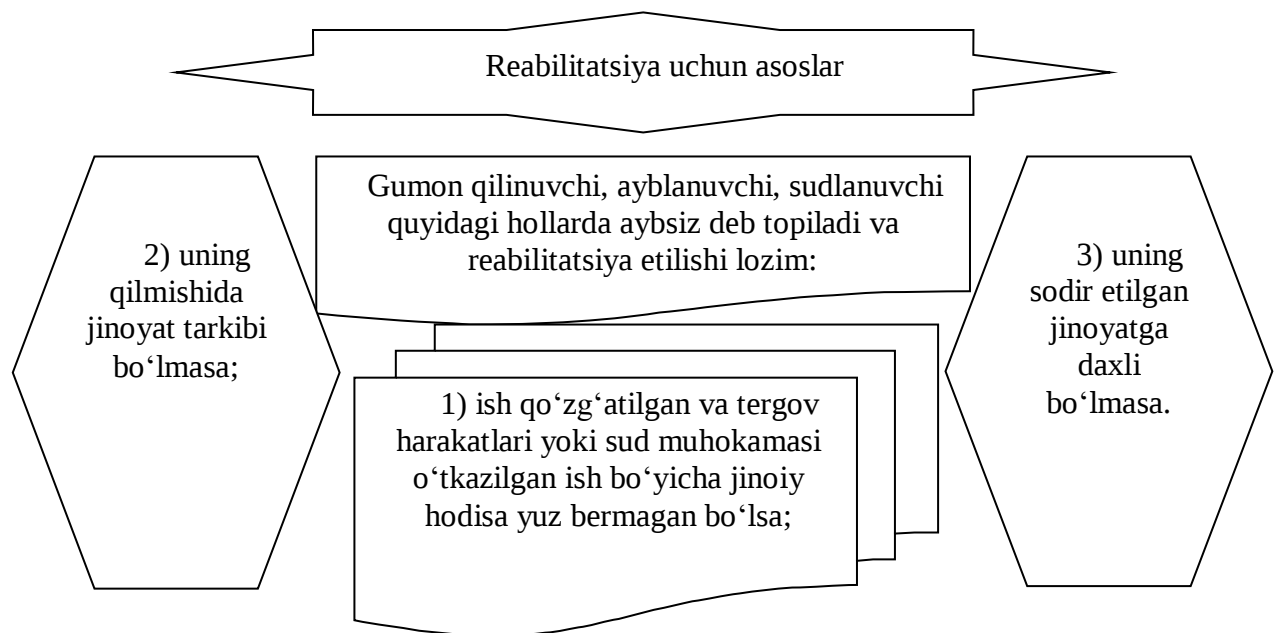
(muallif – D.I.Kenjaboyev)

Annotatsiya: o'quvchilar tomonidan mazkur mavzuning o'rganilishi jinoyat protsessida rehabilitatsiya tushunchasi, turlari va huquqiy oqibatlari hamda rehabilitatsiya etilgan shaxsga yetkazilgan ziyonni qoplash va uning boshqa huquqlarini tiklashning o'ziga xos jihatlari yuzasidan zaruriy bilimlarni shakllantirish imkonini beradi.

12.1. Rehabilitatsiya tushunchasi va uning asoslari

Jinoyat protsessida rehabilitatsiya – bu noqonuniy jinoiy ta'qib etish va hukm qilish natijasida aybsiz shaxsga yetkazilgan ziyonni qoplash, undirish deganidir.

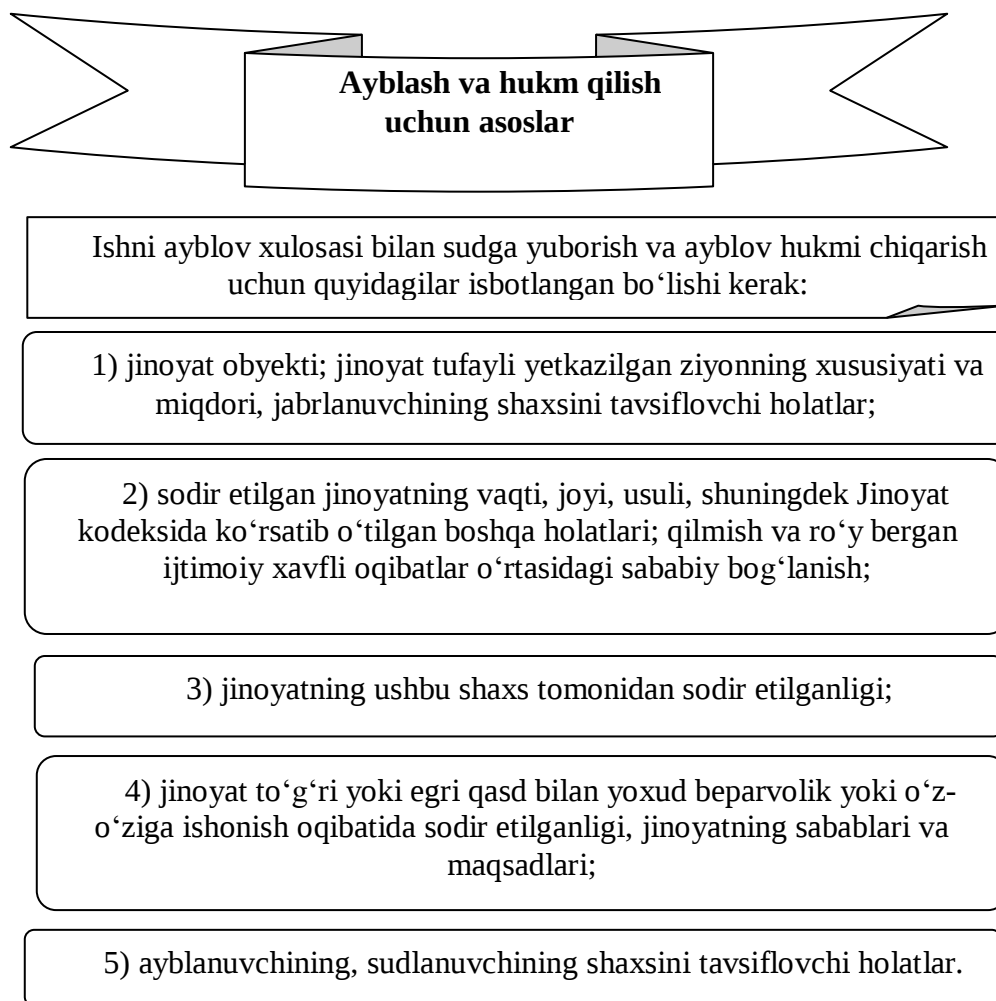
Jinoyat-protsessual kodeksiga binoan aybsiz shaxsni noqonuniy tarzda jinoiy ta'qib etish yoki hukm qilish oqibatida yetkazilgan ziyon qaysi davlat organi yoki mansabdor shaxs tomonidan amalga oshirilganidan qat'iy nazar, bevosita davlat tomonidan qoplanishi e'tirof etiladi.

Shaxsga nisbatan oqlov hukmining qabul qilinishi yoki rehabilitatsiya asoslari mavjud bo'lgan holatlarda jinoyat ishining tugatilishi bilan hukm, ajrim yoki qarorning nusxasini topshirish yoki pochta orqali yuborish asnosida rehabilitatsiya qilingan shaxsga uning rehabilitatsiya qilinish huquqi, ya'ni mulkiy ziyonni qoplash va boshqa huquqlarini tiklab olish tartibi tushuntiriladi. Keyin shaxs rehabilitatsiya etish to'g'risida qaror chiqargan sudga, prokuror yoki tergovchiga

shunday talab bilan murojaat etadi. Shaxsning talabini bir oy muddatdan kechiktirmasdan sud, prokuror yoki tergovchi tomonidan, agar ish kassatsiya yoki nazorat tartibida ko'rish chog'ida tugatilgan bo'lsa, o'sha sud tomonidan ko'rib chiqilib, ziyon miqdori aniqlanadi. Ziyonni qoplash uchun pul to'lovlarini amalga oshirish to'g'risida sud ajrim, tergovchi yoki prokuror qaror chiqaradi va ular reabilitatsiya qilingan shaxsga, u vafot etgan bo'lsa, uning merosxo'rlariga yuboriladi. Shu tariqa reabilitatsiyaning protsessual qismi tugaydi.

Reabilitatsiya	
To'liq reabilitatsiya – shaxsni noqonuniy tarzda jinoiy javobgarlikka tortish va hukm qilish natijasida unga yetkazilgan moddiy, mulkiy va ma'naviy zararni bartaraf etilishini talab qilish huquqi	Qisman reabilitatsiya – shaxsga nisbatan qo'llanilgan jazo yoki majburlov choralarining aybdorlik yoki jazoga sazovorlik holatiga monand ravishda hal qilinmaganligi tufayli yetkazilgan ziyonni qoplanishini talab qilish huquqi

12.2. Reabilitatsiya qilinuvchi shaxslar

Jinoyat-protsessual qonuni reabilitatsiya qilinuvchi shaxslarning doirasini ancha keng qilib belgilagan. Unga ko'ra reabilitatsiya qilinish huquqiga quyidagi shaxslar ega:

- o'ziga nisbatan sudning oqlov hukmi qabul qilinib, hukm kuchga kirgan shaxslar;

- jinoiy hodisa yuz bermaganligi, shaxsning qilmishida jinoyat tarkibi bo'lmaganligi, jinoyat sodir etishda ayblangan shaxsning sodir etilgan jinoyatga daxli bo'lmaganligi sababli jinoyat ishini tugatish to'g'risida qaror qabul qilingan gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi;

- majburiy tibbiy xarakterdagi majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi ajrim bekor qilingan shaxslar;

- jinoyat ishini sudda ko'rish chog'ida gumon qilinuvchi, ayblanuvchiga nisbatan aynan shu ayblov bo'yicha sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi, ajrimi, qarori yoxud surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning xuddi shu holat bo'yicha va shu shaxsga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atishni rad etish yoki jinoyat ishini tugatish haqidagi qarori mavjud ekanligi aniqlangan shaxslar.

12.3. Reabilitatsiya turlari

Jinoyat-protsessual qonunchiligi shaxslarni reabilitatsiya qilishning quyidagi uch holatini belgilaydi:

- 1) shaxsning sud, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi tomonidan aybsiz deb topilishi;

- 2) dastlabki tergov va sud muhokamasi vaqtida tergov, prokuratura va sud organlarining noqonuniy va asossiz harakatlari oqibatida shaxsga ziyon yetkazilishi;

- 3) siyosiy qatag'onlar tufayli aziyat chekkanlar.

Fuqarolik kodeksining 991-modadasida fuqaroga "qonunsiz hukm qilish", "g'ayriqonuniy tarzda jinoiy javobgarlikka tortish", "qonunga zid ravishda qamoqqa olish yoki namunali xulq-atvorda bo'lish kabi ehtiyot choralarini qo'llash", "noqonuniy tarzda qamoq bilan bog'liq ma'muriy jazo chorasini qo'llash" oqibatida yetkazilgan ziyon davlat tomonidan to'liq ravishda qoplanishi haqidagi qoidalar belgilangan.

Jinoyat-protsessual kodeksining 302-moddasida reabilitatsiya qilish holatlariga, shuningdek shaxsning ishda ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilingani tufayli vazifasidan qonunga xilof ravishda

chetlashtirilganligi yoxud tibbiy muassasaga qonunga xilof ravishda joylashtirilganligi holatlari ham e'tirof etilgan.

12.4. Reabilitatsiya huquqiga ega bo'lmagan shaxslar

O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligida reabilitatsiya qilinish huquqiga ega bo'lmagan shaxslar haqida ma'lumotlar yo'q. Lekin bunday shaxslarning doirasini Jinoyat-protsessual kodeksining 84-moddasida qayd etilgan holatlar asosida tugatilgan jinoyat ishlariga aloqador shaxslardan bilib olish mumkin. Jumladan, jinoyat ishi bo'yicha qabul qilingan ayblov hukmi:

- shaxsni javobgarlikka tortish muddati o'tganligi;
- e'lon qilingan amnistiya akti sodir etilgan jinoyat yoki shaxsga daxldorligi;
- sudlanuvchining vafot etganligi;
- shaxs ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan paytda jinoiy javobgarlikka tortish mumkin bo'lgan yoshga to'lmaganligi;
- Jinoyat kodeksi Maxsus qismining tegishli moddasida shaxsning o'z qilmishiga amalda pushaymon bo'lganligi tufayli javobgarlikdan ozod qilinishi nazarda tutilganligi;
- shaxsning jinoyat sodir etilganidan keyin o'z harakatlarining mohiyatini idrok etish yoki ularni idora qilish imkoniyatidan mahrum etadigan ruhiy kasallikka chalilib qolganligi;
- sodir etilgan qilmishning xususiyatini, birinchi marta ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyat sodir etganning shaxsini hisobga olib, materiallarni voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyaga qarab chiqish uchun berish maqsadga muvofiqligi tufayli bekor qilingan, tugatilgan bo'lsa, shu toifadagi shaxslar reabilitatsiya huquqiga ega bo'lmaydilar.

12.5. Yetkazilgan mulkiy ziyonni qoplash

Jinoyat-protsessual kodeksining 304-moddasida belgilanganidek, reabilitatsiya etilgan shaxsga surishtiruv, dastlabki tergov va sud organlarining qonunga xilof harakatlari tufayli yetkazilgan mulkiy ziyon to'la hajmda qoplanadi. Qonunda yetkazilgan mulkiy ziyonni qoplashning hajmi va turlari belgilangan bo'lib, unga binoan mulkiy ziyonning quyidagi turlari belgilangan hajmda qoplanishi zarur:

- reabilitatsiya etilgan shaxsning o'zi mahrum bo'lgan ish haqi va

mehnatdan topiladigan boshqa daromadlari;

- pensiya va nafaqalar;
- pullar;
- pul jamgʻarmalari va ularga toʻlanadigan foizlar;
- davlat zayomi obligatsiyalari va ularga chiqqan yutuqlar;
- aksiyalar va boshqa qimmatli qogʻozlar;
- sudning hukmi, ajrimiga (qaroriga) asosan musodara qilingan yoxud davlat foydasiga oʻtkazilgan ashyolar yoxud boshqa mol-mulkning qiymati;
- surishtiruv, dastlabki tergov organlari yoki sud tomonidan olib qoʻyilgan;
- sud hukmini ijro qilish chogʻida undirilgan jarimalar va sud chiqimlari;
- yuridik yordam koʻrsatilishi uchun shaxs tomonidan advokatlar byurosiga, hayʼatiga yoki firmasiga toʻlangan pul;
- shaxsga nisbatan sodir etilgan qonunga xilof harakatlar natijasida qilingan boshqa xarajatlar.

12.6. Reabilitatsiyaga oid masalani hal qilish

Reabilitatsiyaga oid masalani hal qilish bevosita reabilitatsiya qilingan shaxsning huquqlarini amalga oshirish mumkinligini tushuntirish bilan boshlanib, buning uch tartibi nazarda tutilgan. *Birinchisi*, sudning oqlov hukmida; *ikkinchisi*, yuqori instansiya sudining ayblov hukmini bekor qilish va jinoyat ishini Jinoyat-protsessual kodeksining 83-moddasiga asosan tugatish toʻgʻrisidagi ajrimi yoki qarorida shaxsning reabilitatsiya qilish huquqlari tushuntirilishi lozim; *uchinchisi*, dastlabki tergovda ishni Jinoyat-protsessual kodeksining 83-moddasiga asosan tugatish toʻgʻrisidagi qarorda oqlangan yoki jinoyat ishi tugatilgan shaxsning qonunga xilof ravishda jinoiy javobgarlikka tortilganligi hamda Jinoyat-protsessual kodeksining 302-moddasi birinchi qismida nazarda tutilgan holatlar tufayli yetkazilgan mulkiy zararni undirish hamda maʼnaviy ziyon oqibatlarini bartaraf etilishini talab qilish huquqi eʼtirof etilishi lozim.

Jinoyat-protsessual kodeksi reabilitatsiya qilingan shaxsga mulkiy ziyonni qoplash uchun pul toʻvoni toʻlashni talab qilish muddatini belgilagan boʻlib, 312-moddasiga koʻra shaxs oʻzining reabilitatsiya qilinganligi haqidagi hukm, ajrim yoki qarorni olgan vaqtdan eʼtiboran ikki yil mobaynida talab qilish huquqiga ega.

Shu bilan birga, qonunga xilof ravishda hukm qilingan, tibbiy

muassasaga joylashtirilgan, ehtiyot chorasi tariqasida qamoqqa olingan, ushlab turilgan, lavozimidan chetlashtirilgan yoki lavozimidan ozod etilgan shaxs ma'naviy ziyonning oqibatlarini bartaraf etilishini talab qilishga haqli. Fuqarolik kodeksining 1021-moddasida ma'naviy zararni undirish asoslari ko'rsatilgan bo'lib, unga ko'ra qonunga xilof ravishda ozodlikdan mahrum etish, javobgarlikka tortish, ehtiyot chorasi tariqasida qamoqqa olish, ushlab turish yoki namunali xulq-avtorga ega bo'lish to'g'risida tilxat olish, ma'muriy javobgarlik choralari qo'llash tufayli fuqaroga yetkazilgan ma'naviy ziyon uni yetkazgan aybdorning mavjudligidan va uning istagidan qat'iy nazar undirilishi lozim.

Fuqarolik kodeksining 1022-moddasiga muvofiq, ma'naviy ziyon pul shaklida qoplanishi lozim. Uning miqdori va hajmi fuqaroga yetkazilgan jismoniy va ma'naviy azob-uqubatlarning darajasiga qarab sud tomonidan belgilanadi. Adabiyotlarda ma'naviy zararning obyektlari sifatida: shaxsni xo'rlash, obro'sini to'kish, insoniy qadr-qimmatini poymol etish, hayotiga yoki sog'lig'iga jiddiy zarar yetkazish, nomulkiy huquqlaridan, masalan, mualliflik huquqidan mahrum qilish kabilar kiritiladi¹.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar jinoyat protsessida reabilitatsiya tushunchasi va turlari, reabilitatsiyaning huquqiy oqibatlariga oid masalalarni xorijiy davlatlar qonunchiligi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi tegishli qarorlari asosida qiyosiy-huquqiy tahlil qilib, jinoyat ishlarini yuritishda reabilitatsiya institutining rolini aniqlashlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Qonunga xilof ravishda hukm qilingan, tibbiy muassasaga joylashtirilgan, ehtiyot chorasi tariqasida qamoqqa olingan, ushlab turilgan, lavozimidan chetlashtirilgan yoki lavozimidan ozod etilgan shaxs o'zining barcha huquqlarida tiklanishi zarur.

Bu borada reabilitatsiya va restitutsiya tushunchalarini o'zaro qiyoslab tahlil qiling.

2. Shaxsning mehnat qilish, pensiya olish va uy-joydan foydalanish huquqlarini tiklash, shuningdek mol-mulkni qaytarish yoki uning qiymatini to'lash to'g'risidagi talabi qanoatlantirilmagan bo'lsa yoxud

¹ Комментарий к Гражданскому кодексу Республики Узбекистан (часть вторая). Профессиональный комментарий. Т.2. – Т.: Министерство Республики Узбекистан. SMI-ASIA, 2011.

shaxs qabul qilingan qarorga rozi bo'lmasa, u tegishli talab bilan da'vo ishini yuritish tartibida sudga murojaat qilishga haqlidir.

Reabilitatsiya qilingan shaxsning moddiy ijtimoiy huquqlarida tiklanishi yuzasidan da'vo qo'zg'atish tartibi va muddatlarini tavsiflang.

Kazus

Tashlandiq joydan noma'lum shaxsning murdasi topiladi. Ekspert xulosasiga ko'ra u 24 soat ichida o'ldirilganligi ma'lum bo'ladi. Bedarak yo'qolganlarni ro'yxati tekshirilganda topilgan murdaning ayrim belgilari (yoshi, bo'yi) fuqaro Kamilovga to'g'ri keladi. Kamilovning xotini va qaynisini chaqirib murdani tanib olish uchun ko'rsatilganida, ular tanib ololmaydilar.

Dastlabki tergov davomida Kamilov xotini bilan ahil yashamaganligi, xotinini doimiy ravishda urib, unga azob berib kelganligi, bu haqida ichki ishlar organi xodimlari ham voqif ekanliklari ma'lum bo'ladi. Kamilov bedarak yo'qolganidan oldin xotinini urib xomilasini nobud bo'lishiga sababchi bo'lgan. Bu haqida xotinining arizasi va ekspertiza xulosasi bo'lgan. Kamilov hech qayerda ishlamagan, doimiy ravishda spirtli ichimlik iste'mol qilgan. To'plangan bunday ma'lumotlar qotillik jinoyatini Kamilovning xotini va ukasi sodir etganligi to'g'risidagi versiyani tekshirib chiqishni taqozo etdi.

Tergovchining versiyasi topilgan dalillar bilan borgan sari mustahkamlanib borayotganday tuyuladi. Kamilovning xotini va qaynisiga ayb e'lon qilinib, qamoqqa olinadi. Dastlabki tergov oxirlab qolganda Kamilovning hayot ekanligi ma'lum bo'lib qoladi.

Reabilitatsiya asoslari mavjudmi? Agar mavjud bo'lsa jinoyat ishini taqdiri qanday hal qilinadi?

XIII BOB. PROTSESSUAL MUDDATLAR VA CHIQIMLAR

(muallif – K.T.Mavlanov)

***Annotatsiya:** mazkur mavzu doirasida o‘quvchi aynan jinoyat ishini yuritishda belgilangan protsessual muddatlarning ahamiyati, ularning turlari, muddatlarga rioya qilmaslik oqibatlari, shuningdek ish yuritish davomida kelib chiqadigan protsessual chiqimlar, ularni hisoblash va undirish tartibi to‘g‘risida zarur bilim va ko‘nikmaga ega bo‘ladi.*

13.1. Jinoyat protsessida protsessual muddatlarning tushunchasi, ahamiyati va turlari

Protsessual muddatlar jinoyat ishlarini yuritishning vaqtini belgilab beradigan va shu orqali protsess ishtirokchilarini belgilangan tartibga amal qilishga undaydigan institutdir. Protsessual muddatlar jinoyat-protsessual qonunchiligimizda belgilangan bo‘lib, bu davr mobaynida ishtirokchilar muayyan protsessual harakatlarni bajarishi yoki bajarishdan tiyilishi lozim.

JPKda belgilangan muddatlar, shuningdek qonunda nazarda tutilgan hollarda surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarori yoki sudning ajrimi bilan tayinlangan muddatlar soat, sutka va oylar bilan hisoblanadi. Muddatlarni hisoblashda muddatning o‘tishi boshlangan soat, sutka hisobga olinmaydi, ammo bu qoida ushlab turish, qamoqda saqlash yoki uy qamog‘ida va tibbiy muassasada bo‘lish muddatlarini hisoblashga taalluqli emas, ya‘ni muddat o‘tishi ushbu turdagi majburlov choralari amalda qo‘llanilgan paytdan boshlanadi. Muddatlar sutkalar bilan hisoblanganda muddat oxirgi sutkada soat 24:00 da tugaydi. Tegishli harakat sud, prokuraturada yoki boshqa davlat muassasasida bajarilishi lozim bo‘lsa, muddat ushbu muassasalarda ish vaqti tamom bo‘lishi bilan tugaydi.

Muddatni hisoblashda ishdan holi vaqt ham e‘tiborga olinadi. Agar qonunchilikda muddatning hisoblanishi kun bilan belgilangan bo‘lsa, u soat 6:00 dan 22:00 gacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi. Oylar bilan hisoblanadigan muddat oxirgi oyning muddat boshlangan kuniga to‘g‘ri kelgan sanasida tugaydi, muddatning tugashi tegishli sanasi bo‘lmagan oyga to‘g‘ri kelsa, muddat shu oyning so‘nggi sutkasida tamom bo‘ladi. Muddatning tugashi ishdan holi kunga (dam olish, bayram kuniga) to‘g‘ri kelsa, muddat shundan keyingi birinchi ish kunida tugaydi, ushlab turish, qamoqda saqlash yoki uy qamog‘ida va tibbiy muassasada bo‘lish muddatini hisoblash hollari bundan mustasno. Shuningdek, qonunchilik muddatlarni yillar bilan hisoblash tartibini ham nazarda

tutgan. Jinoyat-protsessual qonunchilikda belgilangan muddat protsessning manfaatdor ishtirokchisi qilgan iltimosga binoan muddatni belgilagan surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarori yoki sudning ajrimi bilan uzaytirilishi mumkin. Shu bilan birga, uzrli sabablarga ko'ra o'tkazib yuborilgan muddat ish yuritayotgan surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarori yoki sudning ajrimi bilan tiklanishi lozim.

13.2. Jinoyat protsessida protsessual chiqim tushunchasi va turlari

Mazkur chiqimlarni mazmuni va protsessual qonunchilikda belgilangan qoplash tartibidan kelib chiqqan holda shartli ravishda ikki guruhga ajratishimiz mumkin:

a) kompensatsiya ko'rinishidagi to'lovlar – ishtirokchilar sarflagan xarajatlarni qoplash uchun ularga to'lanadigan pul mablag'i;

b) benefitsiar ko'rinishidagi to'lovlar – jinoyat sud ish yurituvchi jarayonidagi o'z majburiyatlarini bajarganligi uchun to'lanadigan mukofot puli tariqasidagi pul mablag'i.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sud Plenumining 2009-yil 24-noyabrdagi "Jinoyat ishlari bo'yicha protsessual chiqimlarni undirish amaliyoti to'g'risida"gi 13-son qaroriga binoan protsessual chiqimlarga tegishli boshqa xarajatlar deganda jinoyat ishi bo'yicha bevosita shaxsning aybdorligiga doir dalillarni to'plash va tekshirish yuzasidan surishtiruv, tergov organlari va sudlar tomonidan qilingan sarf-xarajatlar tushuniladi. Boshqa xarajatlarga, jumladan, tergov eksperimenti yoki ekspertiza o'tkazish chog'ida buzilgan yoki yo'q qilingan narsalar qiymatini qoplash, jinoyat ishini alohida ish yurituvga ajratish, tanib olish uchun ko'rsatilgan shaxslar (ayblanuvchilardan tashqari) xarajatlarini qoplash bilan bog'liq sarflar kiritilishi mumkin.

Shuningdek, jinoyat ishlari bo'yicha protsessual chiqimlarga kirmaydigan xarajatlar toifasi ham qonunchiligimizda nazarda tutilgan.

Xususan, guvoh, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar va ularning vakillari, ekspert, mutaxassis, tarjimon, xolis, jamoat ayblovdchisi va jamoat himoyachisi tariqasida chaqiriladigan shaxsning surishtiruv, tergov organlari, prokuror yoki sudga chaqirilganligi bilan bog'liq vaqt uchun ularning ish joyida qonunga ko'ra saqlanib qoluvchi o'rtacha ish haqi;

ekspert, mutaxassis, tarjimonga u surishtiruv, dastlabki tergov yoki sudda o'z vazifalarini bajarganligi uchun to'lanadigan haq, basharti, bu vazifalar xizmat topshirig'i tartibida bajarilganda;

mazkur ishni surishtiruv, dastlabki tergov organlari va sudda

yuritish bilan bog'liq devonxona va pochta xarajatlari.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2008-yil 12-dekabrdagi "Ruhiy kasallikka chalingan shaxslarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi 23-son qarorida sud xarajatlari, jumladan, huquqiy yordam ko'rsatganlik uchun haq bunday shaxslardan Jinoyat-protsessual kodeksi 320-moddasiga ko'ra undirilmaydi va davlat hisobidan to'lanishi belgilangan.

Jabrlanuvchining shikoyati bo'yicha qo'zg'atilgan ish yuzasidan sudlanuvchi oqlangan taqdirda sud protsessual chiqimlarni ish yuritilishiga sabab bo'lgan shikoyatni bergan shaxsdan to'liq yoki qisman undirishga haqlidir.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Ushbu mavzuni to'liq o'zlashtirish uchun o'quvchilar O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi tegishli normalarini hamda mavzuni yoritish doirasida qayd etilgan tegishli Oliy Sud Plenumi qarorlarini, shuningdek protsessual xarajatlarni qoplash tartibiga oid O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarni atroflicha o'rganishlari lozim.

Muammoli savollar va kazu

1. 2009-yil 24-noyabrdagi Oliy Sud Plenumining "Jinoyat ishlari bo'yicha protsessual chiqimlarni undirish amaliyoti to'g'risida"gi 13-sonli qarorini o'rganib, tahlil qiling.

2. Protsessual muddatlarni hisoblash, uzaytirish va tiklash tartibi qanday? Protsessual muddatlarni protsessual kafolat tariqasida tahlil qiling.

Kazu

Tergovchi tomonidan dastlabki tergov 31-dekabrda qo'zg'atilgan jinoyat ishi bo'yicha dastlabki tergovni keyingi yilning 1-aprel sanasida tamomladi. U ayblovlarni xulosasini imzolash va jinoyat ishini sudga yuborish uchun jinoyat ishi materiallarini prokurorga yubordi. Prokuror jinoyat ishi bilan tanishib, tergovchi tomonidan dastlabki tergov muddatlari buzilganligini ko'rsatdi.

Prokurorning talabi qonuniymi? Protsessual muddatlar qay tartibda hisoblanadi? Ushbu holatda protsessual muddatlar talabi buzilganmi? Bu vaziyatning huquqiy oqibatlarini muhokama qiling.

XIV BOB. ISHNI SUDGA QADAR YURITISHNING UMUMIY SHARTLARI

(Muallif – yuridik fanlar doktori, dotsent D.Mirazov)

Annotatsiya: mavzuni o‘rganish orqali o‘quvchilar ishni sudga qadar yuritishning shakllarini, tergovga qadar tekshiruvning mohiyatini va uning ahamiyatini tushunishlari, tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv va dastlabki tergovning bir-biridan farqini, ularning mazmuni va amalga oshirish tartibini o‘rganib olishlari kerak.

14.1. Ishni sudga qadar yuritishning shakllari

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 40¹-bobiga muvofiq sudga qadar ish yurituv bosqichining tarkibiga tergovga qadar tekshiruv va jinoyat ishini tergov qilish kiritilgan bo‘lib, jinoyat ishini tergov qilish surishtiruv va dastlabki tergov shaklida amalga oshirilishi belgilangan.

Tergovga qadar tekshiruv jinoyat protsessining boshlang‘ich bosqichi bo‘lib, unda jinoyatlar to‘g‘risidagi ariza, xabar va boshqa ma‘lumotlar tekshirilishi hamda jinoyat ishini qo‘zg‘atish yoki qo‘zg‘atmaslik masalasi hal etiladi.

Surishtiruv deganda jinoyat protsessida jinoyatlarni dastlabki tergov qilishning shakllaridan biri tushuniladi hamda surishtiruv organlari tomonidan jinoyat ishlari bo‘yicha ishni yuritishning tartibi va xususiyatlari JPKning 46¹-bobida 381¹-381¹⁷-moddalarida keltirilgan.

14.2. Tergovga qadar tekshiruv

Tergovga qadar tekshiruv o‘tkazish deganda jinoyat haqidagi ariza, xabar yoki boshqa ma‘lumotni ro‘yxatga olish hamda jinoyat ishini qo‘zg‘atish sababi qonuniyligini va asoslar mavjudligini aniqlash maqsadida ayrim protsessual harakatlarni bajarish, olingan yoki aniqlangan ma‘lumotlardan kelib chiqqan holda tegishli qaror qabul qilish jarayoni tushuniladi.

Jinoyat sodir etilganligi haqidagi dastlabki ma‘lumotlar jinoyat-protsessual qonun hujjatlarida to‘liq ko‘rsatilgan manbalardan olinishi mumkin.

JPKning 329-moddasi birinchi qismida ko'rsatilgan muddat ichida tergovga qadar tekshiruv o'tkazilib, uning davomida qo'shimcha hujjatlar, tushuntirishlar talab qilib olish, shuningdek shaxsni ushlab turish, hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish, ekspertiza o'tkazish, taftish tayinlash, tezkor-qidiruv tadbirlarini o'tkazish haqida topshiriqlar berish mumkin. Tergovga qadar tekshiruv vaqtida boshqa tergov harakatlarini o'tkazish man qilinadi.

Tergovga qadar tekshiruv natijalariga ko'ra kelib tushgan ariza yoki jinoyat haqidagi xabar bo'yicha quyidagi qarorlardan birini qabul qilinishi lozim:

- 1) jinoyat ishini qo'zg'atish haqida;
- 2) ishni qo'zg'atishni rad qilish haqida;
- 3) ariza yoki xabarni tergovga tegishligiga qarab yuborish haqida (JPKning 330-m.).

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar ishni sudga qadar yuritishning umumiy shartlariga doir masalalarning jinoyatda va tarmoq qonun hujjatlarida mustahkamlanishiga oid masalalarni ko'rib chiqishlari; qiyosiy-huquqiy tahlil o'tkazib, jinoyat haqidagi ariza va xabarlar yuzasidan tergovga qadar tekshiruv o'tkazish, jinoyat ishlari bo'yicha surishtiruv va dastlabki tergovni amalga oshirish bo'yicha tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning vazifalarini anglab olishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuks

1. Ishni sudga qadar yuritishning umumiy shartlarining mohiyati va ahamiyati nimada?
2. Ishni sudga qadar yuritishning shakllari?
3. Jinoyatlar haqida ariza yoki xabar yuzasidan tergovga qadar tekshiruv o'tkazish asoslari va tartibiak?
4. Qaysi organlar tergovga qadar tekshiruv o'tkazishga vakolatli?

Kazuks

Uchtepa tuman IIB TB tergovchi J.Bo'riyev 2015-yil 27-may kuni noma'lum shaxs tomonidan yozilgan imzosiz xatni oladi. Mazkur xatda

17-sonli umumta'lim o'rta maktab direktori V.Javlieva qatnashilmagan dars mashg'ulotlarini qatnashdi deb hisoblash uchun har bir o'quvchidan 200 AQSh dollari miqdorida pora olganligi xabarda o'z aksini topgan edi.

Bundan tashqari, xabarda maktab direktori va buxgalter tomonidan o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-taroj qilish jinoyatini ham sodir qilganligi haqida ma'lumot ham bo'lgan.

Shu sababli tergovchi B.Bo'riyev arizani "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi Qonunda nazarda tutilgan muddatda ko'rib chiqqan holda O'zbekiston Respublikasi JPKning 322-moddasi 1-qismi 4-bandiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risida qaror chiqardi.

17-sonli umumta'lim o'rta maktab direktori V.Javlieva esa jinoyat ishi noto'g'ri asos va sabablarga ko'ra qo'zg'atilganligini, tergovga qadar tekshiruv harakatlari noto'g'ri amalga oshirganligi bayon qilgan holda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti virtual qabulxonasiga ariza bilan murojaat qiladi.

Mazkur holatni O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi asosida tahlil qilgan holda huquqiy baho bering.

XV BOB. JINOYAT ISHINI QO'ZG'ATISH

(Muallif – yuridik fanlar doktori, dotsent D.Mirazov)

Annotatsiya: mavzuni o'rganish orqali o'quvchilar jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichining mohiyatini va uning ahamiyatini tushunishlari, jinoyat ishini qo'zg'atishning asoslari va sabablarini bir-biridan farqlashni, jinoyat ishini qo'zg'atish, ishni qo'zg'atishni rad etish va materiallarni tergovga tegishliligiga qarab jo'natishni o'rganib olishlari kerak.

15.1. Jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichining mohiyati va ahamiyati

Jinoyat ishini qo'zg'atish – jinoyat protsessining mustaqil bosqichi bo'lib, unda jinoyat ishini qo'zg'atishga vakolatli bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar jinoyat haqida kelib tushgan ariza va xabarlarni qabul qilish, ko'rib chiqish va hal etish orqali jinoyat ishini qo'zg'atish yoki qo'zg'atishni rad etish yoxud tergovga tegishliligi bo'yicha yuborish to'g'risida qarorlardan birini qabul qiladilar.

Jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichining mazmuni jinoyat haqida berilgan ariza yoki xabar yuzasidan bir qator holatlarni tekshirish va hal etish yuzasidan protsessual faoliyatni o'z ichiga oladi. Bunda jinoyat haqidagi ariza yoki xabar JPKning 322-moddasida keltirilgan sabablarning qaysi biriga taalluqli, jinoyat haqidagi ariza yoki xabarda keltirilgan ma'lumotlarda jinoyat alomatlari mavjudmi, agarda jinoyat mavjud bo'lsa, u JKning qaysi moddasi bo'yicha kvalifikatsiya qilinishi kerak, qaysi holatlar ariza yoki xabarda keltirilgan faktlarni tasdiqlaydi, tergovga qadar tekshiruv jarayonida JPKning 329-moddasida keltirilgan qaysi tergov va protsessual harakatlarni o'tkazish lozim, ariza yoki xabar kelib tushgan organ yoki mansabdor shaxs jinoyat ishini qo'zg'atish haqidagi masalani hal qilish vakolatiga egami yoki mavjud materiallar tergovga tegishliligi bo'yicha yuborilishi kerakmi, jinoyat ishini yuritishni istisno etadigan holatlar (amnistiya akti, jabrlanuvchi ariza bermaganligi) mavjudmi, jinoyat ishi qo'zg'atilgandan so'ng surishtiruv yoki dastlabki tergov o'tkazishni kimga topshirish lozim, jinoyat faqat jabrlanuvchining shikoyati bo'yicha qo'zg'atiladigan (JPKning 325-m.) yoki yarashilganligi munosabati bilan tugatiladigan jinoyatlar (JKning 66¹-m.) turlariga kiradimi kabi savollar hal etilishi lozim.

15.2. Jinoyat ishini qo'zg'atish sabablari, asosi va tartibi

Jinoyat ishini qo'zg'atish sababi deganda JPKda belgilangan va o'zida tayyorlanayotgan yoki sodir etilgan jinoyat haqida ma'lumot beradigan manbalar tushuniladi. Sababning mavjudligi ushbu organlarning jinoyat ishini qo'zg'atish zarurligi haqidagi masalani ko'rib chiqish majburiyatini yuzaga keltiradi.

JPKning 322-moddasi 1-qismiga ko'ra jinoyat ishini qo'zg'atish uchun quyidagilar sabab bo'lishi mumkin:

- 1) shaxslarning arizalari;
- 2) korxona, muassasa, tashkilot hamda jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslar bergan xabarlar;
- 3) ommaviy axborot vositalarining xabarlari;
- 4) jinoyat sodir etilganligini ko'rsatuvchi ma'lumotlar va izlarni surishtiruv organi, surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning bevosita o'zi aniqlashi;
- 5) aybini bo'yniga olish haqidagi arz sabab bo'ladi.

Jinoyatchilikka qarshi kurashni amalga oshirayotgan davlat organlarining faoliyatida jinoyat ishini qo'zg'atishning eng ko'p tarqalgan sababi – *shaxslarning arizalaridir*. JPKning 324-moddasiga muvofiq, shaxslarning jinoyat to'g'risidagi arizalari yozma yoki og'zaki bo'lishi mumkin.

JPKning talablariga asosan yozma arizalar imzolagan bo'lishlari kerak. Anonim – ya'ni imzosiz, qalbaki imzoli yoki uydirma shaxs nomidan yozilgan ariza jinoyat ishini qo'zg'atish uchun sabab bo'la olmaydi (JPKning 323-m.).

JPKning 113-moddasiga asosan *aybini bo'yniga olish to'g'risidagi arz* ariza beruvchining o'zi sodir etgan jinoyati to'g'risida u shu jinoyatni sodir etishda gumon qilinmasdan va unga ayblov e'lon qilinmasdan oldin bergan xabaridir. U ham ariza kabi og'zaki yoki yozma shaklda bo'lishi mumkin. Surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror og'zaki xabarni bayonnomada aks ettiradi, unga arz qiluvchining shaxsiga doir ma'lumotlar kiritiladi va unda arzning mazmuni birinchi shaxs nomidan bayon qilinadi. Bayonnomaga arz qiluvchi va surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror imzo chekadi.

15.3. Jinoyatga oid ma'lumotlarni ko'rib chiqish natijasida qabul qilinadigan qarorlar

Jinoyatga oid ma'lumotlarni ko'rib chiqish natijasida quyidagi qarorlardan biri qabul qilinadi:

- 1) jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risida;
- 2) jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish to'g'risida;
- 3) ariza yoki xabarni tergovga tegishliligiga qarab jo'natish to'g'risida.

Qabul qilingan qaror haqida arizachiga xabar beriladi.

Jinoyat ishini qo'zg'atish haqidagi qaror uchta qismdan, ya'ni kirish, tavsiflash-asoslantirish va xulosa qismlaridan iborat bo'ladi.

Jinoyat ishi qo'zg'atilganidan so'ng darhol davom etayotgan jinoyatlarni to'xtatish va takroran jinoyat sodir etilishining oldini olishga, shuningdek, jinoyatning ish uchun ahamiyati bo'lishi mumkin bo'lgan izlari, narsalar va hujjatlarni qayd etish va saqlab qolishga qaratilgan choralar ko'rilishi kerak.

Jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish protsessual faoliyatni inkor etilganligi va yakuniy xususiyatga ega bo'lganligi bois, jinoyat belgilari yo'qligi haqidagi ishonchli ma'lumotlar yoki jinoyat ishi bo'yicha ish yuritishni inkor etuvchi boshqa holatlarning yoxud uni qo'zg'atish bosqichidayoq jamoat ta'sirini qo'llashning o'zi yetarli ekanligi haqida yetarli xulosa asosida amalga oshiriladi.

Agar jinoyat ishini qo'zg'atish shaxsning jinoiy javobgarlikka tortish yoshiga yetmaganligi tufayli rad etilgan bo'lsa, materiallarni voyaga yetmaganlar ishlari bilan shug'ullanadigan komissiyaga yuborilishi mumkin.

15.4. Jinoyat ishini qo'zg'atishning qonuniyligi ustidan prokuror nazorati

Tergovga qadar tekshiruv bosqichida ham qonuniylik va adolatni ta'minlash ustidan nazorat mavjud bo'lib, u ikkiga, ya'ni idoraviy va protsessual nazorat turlariga bo'lish mumkin. Idoraviy nazorat, bevosita jinoyat ishini qo'zg'atish vakolatiga ega idora va mansabdor shaxslarning rahbarlari tomonidan JPKda ko'rsatilgan va belgilab qo'yilgan tartib asosida butun faoliyat jarayonida amalga oshiriladi. Protsessual nazorat esa jinoyat ishini qo'zg'atish davridan boshlab tegishli hududiy prokuratura idoralari tomonidan amalga oshiriladi.

Jinoyat ishini qo'zg'atishning yoki qo'zg'atishni rad etishning

qonuniyligini prokuror nazorat qiladi. U 1) tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsining, surishtiruvchining, surishtiruv organi boshlig'ining, tergovchining jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risidagi qarorini bekor qilishga va ish qo'zg'atishni rad qilishga; 2) tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsining, surishtiruvchining, surishtiruv organi boshlig'ining, tergovchining jinoyat ishi qo'zg'atishni rad qilish to'g'risidagi qarorini bekor qilishga va ayni vaqtda ish qo'zg'atishga haqlidir (JPKning 337-m.).

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichiga doir masalalarning jinoyat-protsessual va tarmoq qonun hujjatlarida mustahkamlanishiga oid masalalarni ko'rib chiqishlari; qiyosiy-huquqiy tahlil o'tkazib, jinoyat ishlarini yuritishda sodir bo'lgan yoki tayyorlanayotgan jinoyat haqida ariza yoki xabar yuzasidan surishtiruvchi, tergovchi, prokuror JPKda belgilangan tergovga qadar tekshiruv o'tkazish orqali jinoyat ishini qo'zg'atish, ishni qo'zg'atishni rad etish yoki materiallarni tergovga taalluqliligi bo'yicha yuborish to'g'risida qaror qabul qilishning protsessual tartibini aniqlashlari lozim.

Muammoli savollar va kazukslar

1. Jinoyatlar haqidagi arizalar va xabarlarini qayd etish tartibi qanday?
2. Jinoyatlar haqida ariza yoki xabar kelib tushganda shahar, tuman va boshqa ichki ishlar organlarining navbatchi xodimlari nima qilishlari kerak?
3. Qaysi organlar jinoyat ishini qo'zg'atish haqidagi masalani hal qilishga vakolatli?

Kazuks

Tuman prokurori yo'l-transport hodisasining shohidi bo'ladi. Avtobus magistral yo'ldan burilish paytida qarama-qarshi yo'nalishdan kelayotgan Raxmanovning boshqaruvida bo'lgan yuk avtomashinasi katta tezlikda avtobusdan oldinroq greyder yo'liga chiqmoqchi bo'ladi, ammo xaydovchi mast bo'lganligi sababli boshqaruvni yo'qotib,

avtobusning oldingi qismiga uriladi. Avtobusning xaydovchisi Choriyev hodisa joyida halok bo'ladi, bir necha yo'lovchilar tan jarohatlari olishadi.

Tuman prokurori yo'lovchilar bilan birgalikda Raxmetovni ushlab, jabrlanuvchilarga birinchi tibbiy yordam ko'rsatadi va yaqin oradagi aholi yashash manziliga kelib shifokor ishtirokida Raxmetov va jabrlanuvchilarni guvoxlantiradi, jabrlanuvchi va guvohlarni so'roq qiladi hamda jinoyat ishini qo'zg'atish qarorini chiqaradi va uni o'z ish yurituviga oladi.

Prokurorning harakatlari qonuniymi? Ushbu holatni JPK normalari asosida tahlil qiling.

XVI BOB. DASTLABKI TERGOVNING UMUMIY SHARTLARI

(Muallif – yuridik fanlar doktori, dotsent D.Mirazov)

Annotatsiya: *mavzuni o‘rganish orqali o‘quvchilar dastlabki tergovning umumiy shartlari tushunchasi va tizimini, tergovga tegishlilik qoidalari va turlarini, dastlabki tergovning muddatlarini, ularni uzaytirish tartibini, dastlabki tergovni tergovchilar guruhiga topshirishning tartibi va xususiyatlarini o‘rganib olishlari kerak.*

16.1. Dastlabki tergovning umumiy shartlari tushunchasi va tasniflanishi

JPKning 2-moddasida keltirilgan vazifalar jinoyat protsessining barcha bosqichlariga taalluqli bo‘lib, ular nafaqat jinoyat ishini yuritishga mas’ul bo‘lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar, balki protsessning barcha ishtirokchilariga taalluqlidir.

Dastlabki tergovning umumiy shartlari – bu surishtiruv, dastlabki tergov organlari va prokurorlar tomonidan dastlabki tergovni amalga oshirish jarayonida protsessning barcha ishtirokchilariga taalluqli, rioya etishi shart bo‘lgan protsessual-huquqiy ta’riflanuvchi, davlatning majburlov kuchi bilan ta’minlangan imperativ xususiyatga ega normativ-huquqiy talablar tizimidir.

O‘zbekiston Respublikasi hududida barcha jinoyat ishlari bo‘yicha dastlabki tergov o‘tkazilishi majburiydir (JPKning 345-m. 1-q.). Bu, o‘z navbatida, jinoyat ishining qaysi organ yoki mansabdor shaxs – surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror qo‘zg‘atishidan qat’iy nazar, barcha jinoyat ishlari bo‘yicha dastlabki tergov o‘tkazilishi shart ekanligini anglatadi.

Dastlabki tergovning umumiy shartlarini quyidagicha tasniflash maqsadga muvofiq:

Birinchi guruh – *dastlabki tergovning subyektlari va ularning vakolatlari:*

- dastlabki tergovni olib borishga vakolatli mansabdor shaxslar (344-m.);
- dastlabki tergovni tergovchilar guruhiga topshirish (354-m);
- tergovchilar guruhi rahbarining vakolatlari (355-m);
- guruh a’zolari bo‘lgan tergovchilar (356-m);

– tergov harakatlarining bir necha tergovchilar tomonidan bajarilishi (357-m);

Ikkinchi guruh – *tergovga tegishlilik qoidalari*:

– jinoyat ishining tergovga tegishliliği (345-m);

– hududiy jihatdan tergovga tegishlilik (346-m);

Uchinchi guruh – *dastlabki tergovda ishtirok etuvchi shaxslar va ularga qo‘yiladigan talablar*:

– dastlabki tergovda jamoatchilikning ishtiroki (349-m);

– tergov harakatlarini o‘tkazishda xolislarning ishtiroki (352-m);

– jinoyat ishidagi ma‘lumotlarni oshkor qilmaslik majburiyati (353-m)

To‘rtinchi guruh – *dastlabki tergovning boshlanishi va muddatlari*:

– dastlabki tergovning boshlanishi (350-m);

– dastlabki tergov muddatlari (351-m);

Beshinchi guruh- *protsessning boshqa ishtirokchilariga taalluqli umumiy shartlar*:

– tergovchining topshiriqlarini bajarish (347-m);

– jinoyat ishini boshqalarga o‘tkazish (348-m);

– tergovchining va prokurorning harakatlari hamda qarorlari ustidan shikoyat berish (358-m).

16.2. Dastlabki tergov subyektlari va ularning vakolatlariga taalluqli umumiy shartlar

JPKning 344-moddasiga ko‘ra, dastlabki tergov prokuratura, ichki ishlar organlari va davlat xavfsizlik xizmati tergovchilari olib boriladi, shu bilan birga, dastlabki tergov prokurorlar tomonidan ham olib borilishi mumkin.

Jinoyat ishini tergov qilish tergovchilar guruhiga topshirilganidan so‘ng, guruh rahbari bo‘lgan tergovchi jinoyat ishini o‘z yuritishiga qabul qilib olish to‘g‘risida qaror chiqaradi. Tergov guruhining rahbari jinoyat ishi bo‘yicha dastlabki tergovning umumiy yo‘nalishi va pirovard natijasi uchun, shuningdek jinoyat protsessining shu bosqichida bajariladigan har bir harakat va qarorning qonuniy hamda asoslangan bo‘lishi uchun to‘la javobgar ekanligi protsessual qonunchilikda tartibga solingan.

16.3. Tergovga tegishlilik qoidalariga taalluqli umumiy shartlar

Tergovga tegishlilik – jinoyat ishining xususiyati bo‘lib, unga asosan u yoki bu organ yoxud mansabdor shaxs shu ish bo‘yicha dastlabki tergovni amalga oshirishga vakolatli bo‘ladi.

1. *Jinoyatning turiga ko‘ra (predmetli) tergovga tegishlilik* JPKning 345-moddasida batafsil tartibga solingan bo‘lib, unda Jinoyat kodeksi Maxsus qismining moddalari ularning tartib raqamlaridan kelib chiqqan holda dastlabki tergovni amalga oshirishga vakolatli organlar – prokuratura, ichki ishlar va davlat xavfsizlik xizmatining tergovchilari tomonidan tergov qilinishi bo‘yicha taqsimlab berilgan. Jinoyatlarning turlari bo‘yicha tergovga tegishlilikni belgilashda ushbu organlar faoliyatining xususiyati inobatga olingan. Masalan, JKning 97-moddasi (odam o‘ldirish) prokuratura, JKning 169-moddasi (o‘g‘rilik) – ichki ishlar organlari tergovchilarining tergovga tegishliliigi ko‘rsatilgan.

2. *Hududiy tergovga tegishlilik.* Dastlabki tergovni amalga oshirishga vakolatli bo‘lgan organlar mamlakatimizning ma‘muriy-hududiy bo‘linishidan kelib chiqqan holda har bir tuman (shahar)da o‘zining tarkibiy bo‘linmalariga ega. Jinoyat sodir etilishi joyiga taalluqli masalalar JKning 11-moddasida batafsil keltirilgan. Jinoyat sodir etilgan joy sifatida muayyan ma‘muriy-hududiy birlik tan olinadi. Bu esa JPKning 346-moddasiga ko‘ra hududiy tergovga tegishlilikning umumiy qoidasi sifatida barcha ishlar bo‘yicha jinoyat qayerda sodir etilgan bo‘lsa, jinoyat ishi o‘sha tuman (shahar)da yuritilishini keltirib chiqaradi.

3. *Maxsus tergovga tegishlilik.* Maxsus tergovga tegishlilik jinoyat subyektining xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, u harbiy prokuratura organlarining tergovga tegishlilikni belgilaydi. Jumladan, JPK 345-moddasining 3-qismiga muvofiq harbiy prokuratura tergovchilari tomonidan Jinoyat kodeksining 279—302-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarga doir ishlar bo‘yicha, shuningdek harbiy xizmatchilar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarga doir ishlar bo‘yicha dastlabki tergov olib boriladi.

4. *Muqobil tergovga tegishlilik.* Unga asosan muayyan turdagi jinoyatlar to‘g‘risidagi ishlarni jinoyat ishini qo‘zg‘atgan organning tergovchilari tomonidan tergov qilishi belgilab beriladi. Jumladan, Jinoyat kodeksining 167, 176–181, 184, 185–185², 186³, 188–192, 244¹–244³-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarga doir ishlar bo‘yicha dastlabki tergov ishini qo‘zg‘atgan organ tomonidan olib boriladi.

Shuningdek, Jinoyat kodeksining 237–241-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarga doir ishlar bo'yicha dastlabki tergov ushbu ish qo'zg'atilishiga sabab bo'lgan jinoyat qaysi organning tergoviga tegishli bo'lsa, o'sha organ tomonidan olib boriladi.

16.4. Dastlabki tergovda ishtirok etuvchi shaxslar va ularga qo'yiladigan talablar

Dastlabki tergovda jamoatchilikning ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Tergovchi jinoyatlarning oldini olish va ularni fosh etish uchun jamoatchilikni jalb qilishga haqlidir. Shu maqsadda u jamoat birlashmalariga, jamoalarga, aholiga jinoyat ishi uchun ahamiyatga molik ma'lumotlar haqida xabar qilishni, qidirilayotgan shaxslar yoki narsalar turgan joyni ko'rsatishni so'rab murojaat qilishi mumkin. Jamoat birlashmalari va jamoalar tergovchining iltimosiga ko'ra ayrim tergov harakatlarida ishtirok etish uchun o'z oralaridan xolislari, tarjimonlar, mutaxassislarini tavsiya qilishlari mumkin.

16.5. Dastlabki tergovning boshlanishi va muddatlari bilan bog'liq umumiy shartlar

Dastlabki tergov tergovchi tomonidan jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risida qaror chiqarishi, tergov bo'linmasi boshlig'i yoki prokuror tomonidan qo'zg'atilgan jinoyat ishini o'z ish yurituviga qabul qilish to'g'risidagi qaror chiqarilishi bilan boshlanadi.

Dastlabki tergov jinoyat ishi qo'zg'atilgan kundan boshlab uch oydan oshmagan muddatda tamomlanishi lozim.

Jinoyat ishlari birlashtirilayotganda ular bo'yicha ish yuritish muddati uzoqroq muddat davomida tergov qilingan jinoyat ishi bo'yicha belgilanadi. Bunda qolgan jinoyat ishlari bo'yicha ish yuritish muddati uzoqroq tergov qilingan ishning muddati bilan qamrab olinadi va qo'shimcha ravishda hisobga olinmaydi.

Alohida ish yurituvga ajratilgan jinoyat ishi bo'yicha dastlabki tergov muddati, agar jinoyat ishi yangi jinoyat bo'yicha yoki yangi shaxsga nisbatan ajratilayotgan bo'lsa, tegishli qaror chiqarilgan kundan e'tiboran hisoblanadi. Qolgan hollarda muddat bu jinoyat ishi qaysi jinoyat ishidan alohida ish yurituvga ajratilgan bo'lsa, o'sha jinoyat ishi qo'zg'atilgan paytdan e'tiboran hisoblanadi.

Tergov muddatini uzaytirish haqidagi iltimosnomani tergovchi tergov muddati tugashidan kamida o'n sutka ilgari prokurorga topshiradi. Prokuror o'z ruxsati bilan iltimosnomani qanoatlantiradi yoki dastlabki tergovni tamomlab, ishni sudga yuborish to'g'risida ko'rsatma beradi yoxud jinoyat ishini tugatish to'g'risida qaror chiqaradi.

16.6. Protsessning boshqa ishtirokchilariga taalluqli umumiy shartlar

Jinoyat ishini tergov qilish davomida tergov harakatlarini boshqa tuman o'tkazish zarurati yuzaga keladi. Ushbu holda tergovchi mazkur harakatlarni shaxsan o'zi o'tkazishi yoki bu ishni boshqa tuman tergovchisiga yoxud topshiriqni tergovchi aytgan muddatda bajarishi shart bo'lgan surishtiruv organiga topshirishga haqlidir.

Tergovchining bunday talabi alohida topshiriq deb ataladi. Alohida topshiriq ishni yuritayotgan tergovchining JPKning 347-moddasiga muvofiq tergov harakatlari o'tkazish topshirilayotgan tergovchiga xat shaklida ifodalanadi. Unda tergov qilinayotgan jinoyat ishining asosiy holatlari, bajarilishi kerak bo'lgan harakatlar ro'yxati bayon qilinadi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar dastlabki tergovning umumiy shartlarini xalqaro hujjatlarda va tarmoq qonun hujjatlarida mustahkamlanishiga oid masalalarni ko'rib chiqishlari; qiyosiy-huquqiy tahlil o'tkazib, jinoyat ishlari bo'yicha dastlabki tergovni olib borishdi ularning rolini anglab olishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Dastlabki tergovning umumiy shartlari tushunchasini ayting?
2. Tergovga tegishlilik nima va uni aniqlash qanday belgilarga asoslanadi?
3. Jinoyat ishi bo'yicha dastlabki tergovni tergovchilar guruhiga topshirishning xususiyatlari?

Kazu.

Voyaga yetmagan Beknazarov va Karaxanov nafaqador Dadamirzayevga tan jarohati yetkazishadi va bu holat jabrlanuvchining

salomatligiga qisqa muddatga buzilishiga olib keladi. Prokuratura tergovchisi jinoyat ishini qo'zg'atdi.

Prokuratura tergovchisining qarori qonuniymi? Mazkur ishning tergovga tegishliligini aniqlang.

XVII BOB. JINOYAT ISHIDA GUMON QILINUVCHI VA AYBLANUVCHI TARIQASIDA ISHTIROK ETISHGA JALB QILISH

(Muallif – D.Kenjaboyev)

Annotatsiya: *o'quvchilar uchun mazkur mavzuni o'rganish jinoyat ishida gumon qilinuvchi tariqasida va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilishning tushunchasi, asoslari, shartlari, protsessual tartibi, ayblovi o'zgartirish, tugatish va qayta tiklash qoidalarini tahlil qilishga imkon beradi.*

17.1. Jinoyat ishida gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilishning mohiyati va asoslari

Gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida jalb qilish shaxsga gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi maqomining berilishi bilan bog'liq bo'lib, ushbu harakatlar majmui quyidagilardan iborat:

- 1) tegishli qarorning qabul qilinishi (chiqarilishi);
- 2) uning mafaatdor shaxsga e'lon qilish;
- 3) huquq va majburiyatlarning tushuntirilishi;
- 4) gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchini birinchi marotaba so'roq qilish.

Shaxsni gumon qilinuvchi tariqasida va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilishni imkon beradigan holatlar mavjud bo'lib, ularni quyidagicha shartlarga ajratish mumkin:

Birinchi shart – qo'zg'atilgan jinoyat ishining mavjudligi. Jinoyat ishi qo'zg'atilmasdan turib, huquq va majburiyatlarni cheklash bilan bog'liq qarorlar qabul qilish, jumladan, shaxsni ayblanuvchi tariqasida jalb qilish mumkin emas.

Ikkinchi shart – jinoyat ishida gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilishning vakolatli subyekt tomonidan amalga oshirilishi. Jinoyat ishida shaxsni gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qaror ishni yuritayotgan surishtiruvchi, tergovchi va prokurorning vakolati sanaladi.

Uchinchi shart – bu jinoyat ishini yuritishga monelik qiladigan holatlarning mavjud emasligi. Qo'zg'atilgan jinoyat ishi bo'yicha JPKning 83–moddasidagi reabilitatsiya qilish uchun asoslar va

84-modda birinchi qismida nazarda tutilgan ayblilik masalasini hal qilmay turib jinoyat ishini tugatish asoslari mavjud bo'lganida shaxs gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi tariqasida jalb qilinmaydi.

To'rtinchi shart – jinoyat ishida gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilinishi ko'zlanayotgan shaxsning javobgarlikka tortishni istisno qiladigan holatlarning mavjud emasligi. Agar shaxs jinoyat sodir qilingan vaqtda jinoiy javobgarlik subyekti bo'lib, tergov davomida javobgarlikdan ozod qiladigan darajadagi kasallikka chalinsa, mazkur shaxs gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida jalb qilinishi mumkin emas.

Beshinchi shart – immunitetga ega bo'lgan shaxslarni gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish uchun tegishli organlardan rozilik olinishi. Bunday shaxslar toifasiga O'zbekiston Respublikasi vakillik organlarining deputatlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining a'zolari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Tadbirkorlik subyektlari huquqlarini himoya qilish bo'yicha vakil, sudyalari kiradi. Jinoyat protsessida mazkur shaxslarni gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida jalb qilgunga qadar ularning xizmat immuniteti olib tashlangan taqdirda, ayblanuvchi tariqasida jalb qilish uchun alohida rozilik olish shart emas.

17.2. Gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qaror

Jinoyat ishida gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qaror muhim protsessual hujjatlardan biri hisoblanib, shaxsga ana shu gumon yoki ayblovdan himoyalalanish imkoniyatini beradi. Xususan, ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qaror (agar ayblov o'zgartirilmagan bo'lsa) jinoyat ishi bo'yicha sudning hukmi chiqqunga qadar shaxsning nimada ayblanayotganligini o'zida aks ettiradi.

Jinoyat ishida shaxsni gumon qilinuvchi tariqasida va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qarorlarda tergovchi O'zbekiston Respublikasi JPKning 360- va 361-moddasidagi tegishli ma'lumotlarni aks ettirilishi, talablarga rioya qilinishi shart.

Qaror kirish, tavsif-asoslantiruv va xulosa qismlaridan tashkil topadi. Kirish qismida chiqarilgan vaqti va joyi; kim tomonidan

(lavozimi; maxsus unvoni; familiyasi; qisqartirilgan shaklda ismi va otasining ismi) va qanday ish yuzasidan (jinoyat ishining tartib raqami) chiqarilganligi ko'rsatilishi kerak.

17.3. Gumon qilinuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish haqidagi qarorni e'lon qilishda himoyachining ishtiroki

Shaxsga gumon yoki ayb e'lon qilishga, ya'ni uning nimada ayblanayotganligini (gumon qilinayotganligini) ko'rsatishga, himoya huquqi nuqtayi nazaridan zarurat sifatida qaraladi.

JPKda gumon yoki ayb e'lon qilish tartibiga alohida norma ajratilmagan. Faqat kodeksning 111-moddasida gumon qilinuvchini va ayblanuvchini birinchi marta so'roq qilishdan oldin bajariladigan harakatlar bayon qilinib, mazkur modda birinchi qismi 4-bandida "gumon qilinuvchiga ishda ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilinganligi to'g'risidagi qarorni taqdim qiladi va ayblovning mohiyatini tushuntiradi" deyilgan.

Jinoyat ishida gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi tariqasida jalb qilish to'g'risidagi qarorlarning mazmuni bilan tanishtirish, odatda, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan qarorni ovoz chiqarib o'qib berish yo'li bilan amalga oshiriladi. Shuning uchun gumon yoki ayb e'lon qilishda gumon qilinuvchining va ayblanuvchining bevosita ishtiroki talab qilinadi.

Qaror ayb e'lon qilish jarayonida ishtirok etayotgan himoyachi va qonuniy vakil tomonidan ham o'qib eshittirilishi yoxud ayblanuvchining o'zi tomonidan o'qib olinishi ham mumkin. Keyin gumon yoki ayblovning mohiyati tushuntiriladi, berilgan savollarga javob beriladi.

17.4. Ayb e'lon qilish, ayblovni o'zgartirish, tugatish va to'ldirish. Tugatilgan ayblovni qayta tiklash

Jinoyat ishi bo'yicha dastlabki ayblov isbotlangan faktlarga asoslangan bo'lsa-da, kelgusida o'zgartirish mumkin. Jinoyat ishini tergov qilish jarayonida yoki jinoyat sudlov ishlarini yuritishning keyingi bosqichlarida ba'zida ayblovdagi bo'shliqlarni to'ldirish yoki uni ifodalashdagi kamchiliklarni bartaraf qilish maqsadida unga ayrim o'zgartirishlar, tuzatishlar kiritish, ayblovdan ayrim holatlarni chiqarish zaruriyati paydo bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi JPKning 362-moddasida jinoyat ishi bo'yicha faqat dastlabki tergov bosqichida ayblovni o'zgartirish, tugatish va to'ldirishni nazarda tutadi.

Ayblov sodir qilingan jinoiy hodisani tekshirish natijasida yuzaga keladi. Tergovchining shaxsni ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qarorda ifodalangan ayblov tergovchining o'zi uchun ham qat'iy hisoblanmaydi. Ayblov jinoyatning ish uchun ahamiyatli bo'lgan barcha belgilarini o'zida to'liq aks ettirgunga qadar dastlabki tergov bosqichining o'zida ham o'zgartirilishi mumkin. Ayblovni o'zgartirishning hajmi va mazmuniga ko'ra ham quyidagi turlarini ko'rsatish mumkin.

Bular: a) ayblovni qisqartirish yoki qisman tugatish; b) ayblovni kengaytirish yoki to'ldirish; v) ayblovni yangidan ifodalash yoki to'liq boshqasiga o'zgartirish.

Mazkur holatlarda tergovchi yangi qaror chiqaradi va unda ayblovning so'nggi mazmunini bayon qiladi.

Ayblovni qisqartirish yoki qisman tugatish deganda alohida epizodlar va qilmishlar bo'yicha ayblov tasdiqlanmaganda yoki ayblovdagi ayrim harakatlar o'z tasdig'ini topmaganda yoxud jinoyat jami bo'yicha ortiqcha kvalifikatsiya qilinganida ulardan ayrimlarining chiqarilishi tushuniladi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Jinoyat ishida gumon qilinuvchi tariqasida va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish surishtiruvchi, tergovchi va prokurorning qarori asosida amalga oshirilib, qaror himoya huquqini ta'minlash maqsadida ularga e'lon qilinishi va huquqlari tushuntirilishi shart. Ayblovni to'ldirish, o'zgartirish va qayta tiklash to'g'risida surishtiruvchi, tergovchi va prokuror tomonidan qaror qabul qilinadi.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qarorda nimalar ko'rsatilishi zarur?

2. Gumon qilinuvchi va ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish haqidagi qarorni e'lon qilishda himoyachi ishtirokining ahamiyati nimalarda namoyon bo'ladi?

3. Ayb e'lon qilish, ayblovni o'zgartirish, tugatish va to'ldirish hamda tugatilgan ayblovni qayta tiklash tartibini yoritib bering.

Kazus

Toshkent shahar prokuraturasi O‘ta og‘ir jinoyatlarni tergov qilish bo‘limi tergovchi B.Yo‘lchiyev tomonidan bir guruh shaxslarga nisbatan O‘zbekiston Respublikasi JKning 97-moddasi 2-qismi “a” bandi bilan jinoyat ishi qo‘zg‘atildi va tergov harakatlari olib borildi. Jinoyat ishi 32 jilddan iborat edi.

Tergov davomida bir guruh shaxslar tomonidan O‘zbekiston Respublikasi JKning boshqa moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni ham sodir qilganliklari aniqlandi. Natijada tergovchi tomonidan jinoyat ishlarini birlashtirish, ayrimlarini esa ajratish to‘g‘risida qaror chiqarildi.

O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori tomonidan dastlabki tergov muddati 7 oyga qadar uzaytirildi. Ammo ushbu muddat tergov harakatlarini olib borish va gumon qilinuvchilarni ayblanuvchi tariqasida jinoyat ishiga jalb qilish uchun yetarli emasligi ma’lum bo‘ldi.

Mazkur holatni O‘zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi asosida tahlil qilgan holda huquqiy baho bering.

XVIII BOB. DASTLABKI TERGOVNI TO‘XTATISH VA QAYTA TIKLASH

(Muallif – M.Salomov)

***Annotatsiya:** o‘quvchilar uchun mazkur mavzu o‘rganilishi dastlabki tergovni to‘xtatish asoslari va tartibi, tergovchining dastlabki tergov to‘xtatilganidan keyingi harakatlari, shuningdek to‘xtatilgan jinoyat ishi bo‘yicha dastlabki tergovni qayta tiklash asoslari va tartibini tushunishga imkon beradi.*

18.1. Dastlabki tergovni to‘xtatish va qayta tiklash tushunchasi hamda ahamiyati

Protsessual harakatni to‘xtatish deganda jinoyat protsessining bosqichlarida – dastlabki tergovda, jinoyat ishini sudga ko‘rish uchun tayinlashda, sud muhokamasida ma’lum bir harakatlarni amalga oshirishni to‘xtatish nazarda tutiladi.

Dastlabki tergovni to‘xtatish – jinoyat-protsessual qonunchilikka binoan surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarori bilan to‘xtatilgan jinoyat ishlari bo‘yicha surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning protsessual faoliyati, jinoyat sodir etgan shaxs aniqlangunga qadar, yashiringan ayblanuvchi qidirib topilgunga qadar yoki qonunda belgilangan boshqa holatlar bartaraf etilgunga qadar jinoyat ishini yuritishni amalga oshirib bo‘lmazligi tushuniladi.

To‘xtatilgan jinoyat ishini qayta tiklash – bu vujudga kelgan jinoyat ishini to‘xtatish holatlarining protsessual va tashkiliy harakatlar natijasida bartaraf etilishi hamda qonunchilikda belgilangan boshqa harakatlar bajarilishidir.

18.2. Dastlabki tergovni to‘xtatishning asoslari

O‘zbekiston Respublikasi JPKning 364-moddasiga asosan dastlabki tergovni to‘xtatishning 4 ta asosi mavjud bo‘lib, tergovchi qaroriga ko‘ra quyidagi hollarda to‘xtatiladi:

– ish bo‘yicha ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilinishi lozim bo‘lgan shaxs aniqlanmagan;

- ayblanuvchining qayerda ekanligi noma'lum bo'lgan;
- ayblanuvchi O'zbekiston Respublikasi hududidan chiqib ketgan, basharti, uning tergovga kelishini ta'minlash imkoniyati bo'lmasa;
- ayblanuvchi ishni yuritishda uning ishtirok etishini istisno etadigan og'ir va davomli, lekin davolab bo'ladigan kasallikka chalingan.

Jinoyat ishi yurituvini to'xtatishning hamma asoslari jinoyat protsessining barcha bosqichlarida bir xilda amal qilavermaydi. Ish bo'yicha ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilinishi lozim bo'lgan shaxsning aniqlanmaganligi asosi faqat ishni sudga qadar yuritish bosqichida amal qiladi.

Ayblanuvchining qayerda ekanligi noma'lum bo'lganida dastlabki tergovni to'xtatish. Jinoyat ishida qayerda ekanligi noma'lum bo'lgan ayblanuvchi(lar)ni aniqlash holatlari jinoyat ishi yurituvini to'xtatishning boshqa asoslariga qaraganda jiddiy ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu asos bilan to'xtatishda jinoyat sodir etgan shaxs aniq va uning sodir etgan qilmishi jinoyat ishidagi dalillar bilan to'liq isbotlangan bo'ladi.

Jinoyat hodisasi bo'yicha gumon qilinuvchiga emas, balki shaxsni ayblanuvchi tariqasida jinoyat ishiga jalb qilish masalasi dalillar bilan to'liq isbotlanganidan so'ng, uning tergovga kelishini ta'minlash maqsadida tergovchi tomonidan qidiruv e'lon qilinadi.

Ayblanuvchi O'zbekiston Respublikasi hududidan chiqib ketgan taqdirda dastlabki tergovni to'xtatish. Qayerdaligi ma'lum bo'lgan ayblanuvchini tergovga olib kelish imkoniyati mavjud emasligi tergov organlarida har doim muammo bo'lgan. Bunga ikki davlat o'rtasida jinoyatchilarni ushlab berish bo'yicha davlatlararo shartnomaning bo'lmasligi, sodir etilgan qilmish chet davlat qonunlariga ko'ra jinoyatni istisno etishi, xorijiy davlatda boshqaruvning izdan chiqishi va mamlakatda favqulodda vaziyat e'lon qilinishi, moliyaviy jihatdan (masalan, transport xarajatlari tufayli) xorijiy davlatdan ayblanuvchining olib kelinishi ta'minlash imkoniyatlari mavjud emasligi sabab bo'ladi. Xorijiy davlatda yurgan shaxsni ushlab berish to'g'risida so'rov yuborish JPKning 599-moddasida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Ayblanuvchi yoki sudlanuvchi kasal bo'lib qolganida jinoyat ishini yuritishni to'xtatish. Ayblanuvchi jinoyat ishini yuritishda ishtirok etishini istisno etadigan og'ir va davomli, lekin davolab bo'ladigan kasallikka chalingan hollarda dastlabki tergovni to'xtatishning boshqa

asoslardan farqli jihati shaxsning qayerda ekanligi yoki ayblanuvchining shaxsi bilan emas, balki uning tergov va sud jarayonida ruhiy hamda jismoniy jihatdan qatnasha olish imkoniyati bilan bog'liq. JPKning 364-moddasi birinchi qismi 4-bandiga ko'ra dastlabki tergovni to'xtatish shaxsning og'ir va davomli kasalligi haqida berilgan, ammo ruhiy kasalligi haqida so'z yuritilmagan, biroq bu degani ishni to'xtatib bo'lmaydi degani emas, balki og'ir kasalga chalingan shaxs deganda "ruhiy kasal"ni ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun JPKning 366-moddasi birinchi qismiga binoan sud-tibbiyot eksperti yoki psixiatr-ekspert ayblanuvchining kasalini jinoyat ishini yuritishda uning ishtirok etishini istisno etadigan og'ir va davomli, lekin davolab bo'ladigan kasallik deb topsa, ish bo'yicha dastlabki tergov ayblanuvchi u sog'aygunga qadar to'xtatiladi.

18.3. Dastlabki tergovni to'xtatishning shartlari

Dastlabki tergovni to'xtatishning shartlari – tergovchi tomonidan ish yuritishga to'sqinlik qiladigan asoslarning vujudga kelishi orqali jinoyat ishini to'xtatish to'g'risidagi qarorning qabul qilinishi bilan bir paytda mavjud bo'lishi talab etiladigan holatlardir.

18.4. Jinoyat ishini yuritishni to'xtatishning protsessual tartibi

Tergovchi ishni to'xtatish to'g'risida qaror qabul qilishdan oldin jinoyat ishi bo'yicha yig'ilgan daliliy hujjatlarni yana bir marta sinchiklab tahlil etadi va ayni paytda, jinoyat ishida barcha imkoniyatlardan foydalanilganligini tekshiradi, uning shartlariga, asoslariga rioya qilib va ish holatlarini mukammal o'rganib, jinoyat ishini davom ettirishga hech qanday asos yo'qligiga ishonch hosil qilganida jinoyat ishini to'xtatish to'g'risida qaror qabul qiladi.

JPKning 369-moddasida dastlabki tergovni to'xtatish to'g'risidagi qarorning mazmuni berilgan bo'lib, ushbu qaror, boshqa qarorlar singari, uch qismdan: kirish, tavsif-asoslantirish va xulosa qismlaridan iborat bo'ladi. Masalani yoritish uchun bu qismlarning har biriga alohida to'xtalish joiz.

Qarorning kirish qismi tarkibida u tuzilgan kun, oy va yil, joy, tuzuvchining lavozimi, harbiy yoki maxsus unvoni, familiyasi va ism-sharifi, jinoyat ishini rasmiylashtirish raqami, ushbu qaror chiqarilgan

jinoyat ishining materiallari ko'rsatilishi kerak.

18.5. To'xtatilgan jinoyat ishini qayta tiklash asoslari va tartibi

Jinoyat ishini qayta tiklash jinoyat ishini yuritishni to'xtatish institutining mazmunan va mohiyatan ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.

Jinoyat ishini yuritishni qayta tiklash Jinoyat-protsessual kodeksning 371-moddasiga binoan quyidagi asoslarda ifodalanadi:

- 1) nergovni to'xtatish uchun asos tariqasida ushbu kodeksning 364-moddasida nazarda tutilgan holatlar bartaraf etilganida;
- 2) ish bo'yicha ayblanuvchining ishtirokisiz bajarilishi mumkin bo'lgan qo'shimcha tergov harakatlarini o'tkazish zarurati tug'ilganida;
- 3) jinoyat ishini yuritishni to'xtatish to'g'risidagi qarorni prokuror bekor qilganida jinoyat ishini yuritish qayta tiklanadi.

Tergovni to'xtatish uchun asoslar bartaraf etilganida, ya'ni jinoyat sodir etgan shaxsning aniqlanishi, yashiringan ayblanuvchining qayerdaligi aniqlanishi, O'zbekiston hududidan tashqarida bo'lgan shaxsni tergovga ta'minlash choralarning ko'rilishi, ayblanuvchi ishini yuritishda uning ishtirok etishini istisno etadigan og'ir va davomli, lekin davolab bo'ladigan kasallikdan sog'ayishi kabilar ishni qayta tiklash uchun asos bo'ladi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar dastlabki tergovni to'xtatish asoslari, tartibi, qidiruv e'lon qilishi, dastlabki tergov to'xtatilgan davrda tergovchi tomonidan amalga oshiriladigan harakatlari, to'xtatilgan jinoyat ishi bo'yicha dastlabki tergovni qayta tiklash to'g'risida bilimlarga ega bo'lishlari va mazkur bilimlarni tadbiq etish ko'nikmalarini shakllantirishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Dastlabki tergovni to'xtatishning qanday asoslari mavjud va ularning mohiyatini ochib bering?
2. Dastlabki tergovni qayta tiklash shartlari va protsessual tartibi nimalardan iborat?

3. Dastlabki tergovni to'xtatishning protsessual tartibini tushuntiring?

4. Tergovchi tomonidan dastlabki tergovni to'xtatishdan oldin va keyin qanday harakatlar amalga oshiriladi?

Kazus

12.07.2016-yilda gumon qilinuvchi O.Jurabekovga nisbatan O'zbekiston Respublikasi JKning 104-moddasi 2-qismi "e" bandida nazarda tutilgan jinoyatni sodir qilganlikda jinoyat ishi qo'zg'atilgan. Mazkur jinoyat ishi yuzasidan jabrlanuvchi tariqasida ishda ishtirok etishga jalb qilingan P.Doniyorov yurak xuruji tashxisi bilan kasalxonaga yotqiziladi. Tergovchi P.Pardayev esa uning kasalligini tez orada tuzalib ketadi deb o'ylaydi va gumon qilinuvchi O.Jo'rabekovga nisbatan yuritilayotgan jinoyat ishi yuzasidan dastlabki tergov muddatini to'xtatish to'g'risida qaror qabul qiladi. Tergovchi jinoyat ishi yurituvini to'xtatgunga qadar faqatgina kechiktirib bo'lmaydigan tergov harakatlarini o'tkazgan.

Mazkur holatni O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi asosida tahlil qilgan holda huquqiy baho bering.

XIX BOB. DASTLABKI TERGOVNI TAMOMLASH

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor B.Pulatov)

Annotatsiya: mazkur mavzuning o'quvchilar tomonidan o'rganilishi dastlabki tergovni tamomlash tushunchasi, turlari va rasmiylashtiriladigan hujjatlar mazmun-mohiyatini aniqlab olishga; jinoyat ishini tugatish asoslarini aniqlash; jinoyat ishi tamomlangandan keyin jinoyat protsessining manfaatdor taraflari undagi materiallar bilan tanishib chiqish, iltimoslar qilish va ularni ko'rib chiqish tartibi qoidalarini bilish bilish imkonini beradi.

19.1. Dastlabki tergovni tamomlashning tushunchasi, ahamiyati va turlari

Dastlabki tergov jinoyat ishini tugatish to'g'risida qaror chiqarish, ayblov xulosasi tuzish, ishni tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash yoki taraflarning yarashuvi uchun sudga yuborish to'g'risida qaror chiqarish yoxud amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini tugatish haqida sudga iltimosnoma kiritish to'g'risida taqdimnoma tayyorlash bilan tamomlanadi.

Amnistiya aktini qo'llash uchun asoslar mavjud bo'lgan taqdirda, surishtiruvchi, tergovchi tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruv materiallarini yoki jinoyat ishini qaysi shaxsga nisbatan amnistiya aktini qo'llash to'g'risidagi masala qo'yilayotgan bo'lsa, o'sha shaxsning, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining arizasi hamda amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish haqida yoxud jinoyat ishini tugatish to'g'risida sudga iltimosnoma kiritish haqidagi taqdimnoma bilan prokurorga yuboradi.

Prokuror surishtiruvchining, tergovchining taqdimnomasi asoslilikini tekshirib unga rozi bo'lgan taqdirda, amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risidagi yoki jinoyat ishini tugatish haqidagi iltimosnomani tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruv materiallari yoxud jinoyat ishi bilan birga JPKning 587- va 589-moddalariga rioya qilgan holda sudga yuboradi.

Dastlabki tergov yuritish jarayonida JPKning 84-moddasida belgilangan asoslarning aniqlanishi yoki vujudga kelishi shaxsning jinoyat sodir etilishida aybliligi to'g'risidagi masalani hal qilmay turib jinoyat ishi tugatilishiga asos bo'ladi. Bunda taraflar roziligi olinishi zarur bo'lgan holatlar ham JPKning 84-moddasida ko'rsatilgan bo'lib,

bu qoidaga rioya qilmaslik jinoyat ishini tugatish to'g'risidagi qarorning bekor qilinishiga olib kelishi mumkin.

19.2. Jinoyat ishi tamomlangandan keyin undagi materiallar bilan tanishib chiqish

Jinoyat ishi tamomlangandan keyin undagi materiallar jinoyat protsessining manfaatdor taraflariga tanishib chiqish uchun taqdim qilinadi. Ya'ni dastlabki tergov tamom bo'lgani haqida tergovchi, surishtiruvchi huquqiy manfaatdor ishtirokchilarga e'lon qilishi lozim. Agar to'plangan dalillarga asoslanib ayblov xulosasi tuziladigan bo'lsa, tergov yakunlangani haqida dastlab ayblanuvchi va uning himoyachisiga e'lon qilinadi va ularga ish materiallari bilan tanishib chiqish huquqi tushuntiriladi va jinoyat ishi tikilgan va har bir betlari raqamlangan, ro'yxatlangan holda ularga birinchi navbatda tanishish uchun taqdim etiladi.

Agar tergov natijalariga ko'ra jinoyat ishi tugatilgan bo'lsa, bu haqida dastlab gumon qilingan va ayblangan shaxslarga hamda ularning himoyachisiga xabar beriladi va ularning iltimosiga binoan ish materiallari bilan tanishishlariga imkon yaratiladi.

19.3. Ayblov xulosasi, ayblov xulosasiga ilovalar, jinoyat ishining prokurorga yuborilishi

Ayblov xulosasi – jinoyat protsessida jinoyat ishi yurituvchi davomida tergovchi tomonidan qabul qilinadigan protsessual qarorlar, ya'ni oxirgi-qat'iy bo'lmasada, ishni mazmunan hal qilishga yo'naltirilgan dastlabki tergovning yakuniy hujjatlari toifasiga kiradi. Bu hujjatda tergov organi tomonidan isbotlangan va sudga ishni o'tkazish uchun asos bo'ladigan jinoiy qilmishning holatlari yoritiladi.

Ayblov xulosasi jinoyat va uni sodir etgan shaxs fosh etilgani va ishni sudga yuborish zarurligi to'g'risidagi yakuniy hujjatdir. Unda ish bo'yicha ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilingan shaxs (shaxslar) va unga (ularga) e'lon qilingan ayblovning mazmuni, ayblanuvchining aybdorligini tasdiqlovchi dalillar, ayblanuvchining o'zini himoya qilish uchun keltirgan vajlari va ularni tekshirish natijalari bayon qilinadi.

Muayyan jinoyat ishiga daxldor bo'lgan yana boshqa qo'shimcha ma'lumotlar ham ayblov xulosasiga ilova qilinishi mumkin. ***Jumladan, ayblanuvchilarning ba'zilar qidiruvda ekanligi, betobliligi sababli tibbiy muassasada da'volanayotganligi, garov kim tomonidan berilgani va qayerda saqlanayotgani, jabrlanuvchi va ayrim guvohlar xizmat safarida bo'lib, O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida ekani kabi ma'lumotlar sud majlisini oson o'tkazishga imkon beradi.***

Prokurorga tasdiqlash uchun yuboriladigan jinoyat ishi bo'yicha ayblov xulosasi barcha ayblanuvchilarga va prokurorning nazorat ish yurituviga yetarli nusxada bo'lishi kerak. Jinoyat ishi taaluqli prokurorga yuborilganligi haqida jinoyat protsessining manfaatdor ishtirokchilarga xabar qilinadi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar dastlabki tergovni tamomlash turlari, jinoyat ishini tugatish asoslari va jinoyat ishini tugatish to'g'risidagi qarorni asoslash; jinoyat ishi tamomlanganidan keyin undagi materiallar bilan tanishib chiqish huquqini ta'minlash, iltimoslar qilish va ularni ko'rib chiqish, ayblov xulosasi tuzish, unga ilova qilinadigan hujjatlarni rasmiylashtirish tartib-qoidalariga qat'iy rioya qilish ko'nikmalariga ega bo'lishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Dastlabki tergovni tamomlanishi, uning turlari, yakunlanishi va asoslarini ta'riflab bering.
2. Gumon qilinuvchi va ayblanuvchi shaxslarning aybsiz deb topilishi va rehabilitatsiya etilishi tartibi va ayblilik to'g'risidagi masalani hal qilmay turib jinoyat ishini tugatish asoslarini tahlil qilib bering.
3. Jinoyat ishi tamomlangandan so'ng jinoyat protsessining manfaatdor taraflarining huquq va majburiyalarini ta'riflab bering.

Kazuilar

Badanga qasddan og'ir jarohat yetkazish jinoyatini sodir qilishda ayblangan S.Umarov dastlabki tergov jarayonida o'tkazilgan sud-psixiatriya ekspertizasi xulosasiga ko'ra g'ayrihuquqiy qilmishni sodir

etgan paytda o'z harakatlarini idrok eta olmagan va idora qilish layoqatida bo'lmaganligi, majburiy davolash zarurligi aniqlangan.

Dastlabki tergovni tamomlashning qaysi turi bo'yicha jinoyat ishini tugatish to'g'risida qaror chiqarilishi lozim?

XX BOB. SURISHTIRUVNING UMUMIY SHARTLARI

(Muallif – D.Kenjaboyev)

Annotatsiya: mazkur mavzuni o'zlashtirish orqali o'quvchilar surishtiruv tushunchasi, uning umumiy shartlari va o'ziga xosligi, o'tkazish tartibi va vakolatli shaxslar, surishtiruvning tergovga tegishliligi, surishtiruvning boshlanishi va muddatlari, surishtiruvni to'xtatish va tamomlash tartibini o'rganadilar.

20.1. Surishtiruv tushunchasi va uni o'tkazish shartlari

Surishtiruv – jinoyat ishini tergov qilishning shakli bo'lib, JPKning 381²-moddasi birinchi, ikkinchi va uchinchi qismlarida nazarda tutilgan jinoyat ishlari bo'yicha o'tkaziladi.

Surishtiruv ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va tergov olib borish murakkab bo'lmagan jinoyat ishlari bo'yicha o'tkaziladi va jinoyat ishini tergov qilib sudga oshirishning tezlashtirilgan va soddalashtirilgan shakli hisoblanadi.

Jinoyat ishlari bo'yicha surishtiruv o'tkazishning o'ziga xos muayyan shartlari bo'lib, ularni ikkiga ajratish mumkin: moddiy-huquqiy va protsessual.

1. Surishtiruvning moddiy-huquqiy shartlariga ko'ra u faqatgina ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlar bo'yicha, ya'ni JPKning 381²-moddasida ko'rsatilgan jinoyat ishlari bo'yichagina olib borilishi mumkin.

2. Jinoyat ishini surishtiruv shaklida tergov qilishning protsessual shartlariga ko'ra jinoyat ishini tergov qilish murakkab bo'lmashligi lozim. Jinoyat-protsessual huquqi nazariyasida jinoyat ishini tergov qilish quyidagi hollarda murakkab deb hisoblanmaydi, ya'ni:

– jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risida qaror qabul qilish vaqtidayoq ayblilik masalasi to'g'risida yetarlicha isbot va dalillarning mavjud bo'lishi;

– gumon qilinuvchi shaxsning aniq va tergovda hozir bo'lishi (shaxsning protsessual harakatlarda ishtirok etishdan va tayinlanishi mumkin bo'lgan jazoni o'tashdan bosh tortmasligi);

– gumon qilinuvchining mazkur jinoyat ishi bo'yicha tergovning dastlabki tergov shaklida olib borilishini talab qiladigan maxsus huquqiy maqomdagi shaxs bo'lmasligi (masalan, o'ta xavfli retsidivist bo'lmasligi) yoki jinoyat ishining alohida ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lmasligi.

20.2. Surishtiruvni amalga oshirishga vakolatli bo'lgan mansabdor shaxslar va jinoyat ishining tergovga tegishliligi

Jinoyat ishlari bo'yicha surishtiruv O'zbekiston Respublikasi JPKning 38-moddasiga ko'ra ichki ishlar organlari; O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatchilikka qarshi kurashish departamenti va uning joylardagi bo'linmalari; O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi va uning joylardagi bo'linmalari, O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi va uning joylardagi bo'linmalari hamda O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi va uning joylardagi bo'linmalari surishtiruvchilari tomonidan olib boriladi.

Agar surishtiruvni olib borishda dastlabki tergov organiga tegishli bo'lgan va tergov qilinayotgan jinoyat ishi bilan bog'liq bo'lgan yangi jinoyat aniqlansa, prokurorning roziligi bilan jinoyat ishi JPKning 345-moddasida belgilangan tergovning tegishliligiga ko'ra dastlabki tergov organiga o'tkaziladi. Tergov qilinayotgan jinoyat ishi bilan bog'liq bo'lmagan yangi jinoyat aniqlansa, jinoyat ishini ajratish va boshqalarga o'tkazish JPKning 332 va 345-moddalariga muvofiq amalga oshiriladi. Bunda agar mazkur yangi jinoyat JPKning 345-moddasining oltinchi qismida nazarda tutilgan jinoyatlar turkumiga kirsam, ya'ni tergovni qo'zg'atgan organ tomonidan olib boriladigan jinoyat ishi bo'lsa, ajratilgan jinoyat ishi bo'yicha dastlabki tergovni amalga oshirish prokuror tomonidan dastlabki tergov organiga topshiriladi.

Turli surishtiruv organlariga tegishli jinoyat ishlari bitta ish yurituviga birlashtirilganida, prokuror surishtiruvni olib borishni og'irroq jinoyat to'g'risidagi jinoyat ishining tergovni qaysi organga tegishli bo'lsa shu organga, jinoyatlarning xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasi teng bo'lganda esa jinoyat ishi bo'yicha uzoqroq muddat davomida surishtiruv olib borayotgan organga topshiradi.

20.3. Surishtiruv o'tkazish tartibi, surishtiruvning boshlanishi va surishtiruv yuritish muddati

Surishtiruv surishtiruvchi tomonidan jinoyat ishi qo'zg'atish va uni o'z ish yurituviga olish to'g'risida qaror yoki surishtiruvchiga oldin qo'zg'atilgan ish berilgan bo'lsa, uni o'z ish yurituviga olish to'g'risida qaror chiqarilgan vaqtdan boshlanadi va bir oydan oshmagan muddatda tamomlanishi lozim. Mazkur muddat prokuror tomonidan yigirma kungacha uzaytirilishi mumkin. Jinoyat ishi ayblov dalolatnomasi bilan yoki ishni tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash yoxud taraflarning yarashuvi uchun sudga yuborish to'g'risidagi qaror bilan, amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini tugatish haqida sudga iltimosnoma kiritish to'g'risidagi taqdimnoma bilan prokurorga topshirilgan kuni yoxud ishni tugatish haqida qaror chiqarilgan kuni surishtiruv tamomlangan hisoblanadi.

20.4. Dastlabki tergovning alohida shakli sifatida surishtiruv o'tkazishning xususiyatlari

Surishtiruv dastlabki tergovning barcha vazifalarini to'liq amalga oshirgan holda jinoyat ishini sudda muhokama qilish uchun barcha harakatlarni to'liq va xolis amalga oshirishga muddat yetarli bo'lgan holdagina o'tkaziladi.

Jinoyat ishi ko'p mehnat talab etsa, juda murakkab yoki o'ta dolzarb bo'lsa, prokuror yoki surishtiruv bo'linmasining boshlig'i shu ish bo'yicha surishtiruv ishlarini yuritishni dastlabki tergovdagi kabi doimiy yoki maxsus tuzilgan surishtiruvchilar guruhiga topshirishi mumkin. Bunda prokuror yoki surishtiruv bo'linmasi boshlig'i tomonidan qaror qabul qilinadi, qarorda guruhning rahbari va a'zolari ko'rsatiladi. Jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risidagi qaror bilan bir vaqtda surishtiruv guruhini tuzish to'g'risidagi qaror ham qabul qilinishi mumkin, bunda har ikkala masalada bir qarorda ko'rsatiladi. Surishtiruvchilar guruhi tarkibida o'zgarish bo'lsa yoki uning rahbari o'zgarsa ham alohida qaror bilan rasmiylashtiriladi.

20.5. Surishtiruvni to'xtatish va tamomlash

Dastlabki tergovni to'xtatish asoslari bilan surishtiruvni to'xtatish asoslari bir xil bo'lib, buning uchun surishtiruvchi tomonidan qaror qabul qilinadi va qaror nusxasi nazorat qiluvchi prokurorga yuboriladi. Shuningdek, bu haqida jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar va ularning vakillari xabardor qilinadi. Qaror qonunga nomuvofiq bo'lganda, prokuror tomonidan bekor qilinadi va surishtiruv qayta tiklanadi. Surishtiruvni to'xtatish uchun quyidagilar asos bo'ladi:

- ish bo'yicha ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilinishi lozim bo'lgan shaxs aniqlanmagan;
- ayblanuvchining qayerda ekanligi noma'lum bo'lgan;
- ayblanuvchi O'zbekiston Respublikasi hududidan chiqib ketgan, basharti, uning tergovga kelishini ta'minlash imkoniyati bo'lmasa;
- ayblanuvchi ishni yuritishda uning ishtirok etishini istisno etadigan og'ir va davomli, lekin davolab bo'ladigan kasallikka chalingan hollarda to'xtatiladi.

Surishtiruvchi jinoyat ishi bo'yicha surishtiruvni to'xtatish to'g'risida qaror qabul qilishdan oldin ayblanuvchi yo'qligida bajarish mumkin bo'lgan barcha tergov harakatlarini bajarishi shart.

Surishtiruvchi tomonidan faqat ayblanuvchi tariqasida ishda ishtirok etishga jalb qilinishi to'g'risida qaror chiqarilgan shaxsga nisbatan qidiruv e'lon qilinishi mumkin. Qidiruv surishtiruv o'tkazilayotganida ham, shuningdek surishtiruv to'xtatilganidan keyin ham e'lon qilinishi mumkin.

20.6. Surishtiruvni ayblovdalolatnomasi bilan tamomlash va jinoyat ishi materiallari bilan tanishib chiqish huquqini ta'minlash

Surishtiruvchi to'plangan dalillarni ishni sudga o'tkazish uchun yetarli deb topsa, ayblovdalolatnomasi tuzadi.

Ayblovdalolatnomasi soddalashtirilgan shaklda tuziladi va surishtiruvda aniqlangan holatlar, ayblanuvchining shaxsi to'g'risidagi ma'lumotlar, e'lon qilingan ayblovning mazmuni, shuningdek surishtiruv davomida aniqlangan va ushbu jinoyat ishi uchun ahamiyatli bo'lgan boshqa ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ayblovdalolatnomasining namunaviy shakli O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori tomonidan tasdiqlanadi.

Ayblovdalolatnomasiga sud majlisiga chaqirilishi lozim bo'lgan

shaxslarning yashash joyi ko'rsatilgan ro'yxati, shuningdek gumon qilinuvchi va ayblanuvchiga nisbatan qancha vaqt qamoqqa olish yoki uy qamog'i tariqasidagi ehtiyot chorasi qo'llanilganligi, ashyoviy dalillar, hukmning fuqaroviy da'vo va boshqa mulkiy undirishlar bo'yicha qismi ijrosini ta'minlash choralari, sud chiqimlari to'g'risidagi ma'lumotlar ilova qilinadi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Surishtiruv jinoyat ishini tergov qilishning alohida shakli bo'lib, surishtiruvchilar, alohida holatlarda prokuror va tergovchilar tomonidan JPKning 381²-moddasida ko'rsatilgan jinoyatlar bo'yicha olib boriladi. Uning muddati ikki oy bo'lib, prokuror tomonidan yirigma kunga uzaytirilishi mumkin. Surishtiruvni tamomlash turlaridan biri, bu ayblov dalolatnomasi tuzish hisoblanadi, u surishtiruvchi tomonidan surishtiruv bo'linmasi boshlig'i bilan kelishilgan holda imzolanib, prokurorga tasdiqlash uchun yuboriladi.

Muammoli savollar va kazukslar

1. Surishtiruv shaklida jinoyat ishini tergov qilishda tergovga tegishlilik masalalarini yoritib bering.
2. Surishtiruvning boshlanishi, muddatlari va uni to'xtatish tartibini yoritib.
3. Surishtiruvni tamomlash turlarini bayon qiling, jinoyat ishini tugatish asoslari va tartibini izohlang.
4. Ayblov dalolatnomasi bilan surishtiruvni tamomlash hamda jinoyat ishi materiallari bilan tanishib chiqish huquqini ta'minlash tartibini tushuntiring.

Kazuks

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lashdan ko'p miqdorda bosh tortish jinoyati bo'yicha ayblanuvchi tariqasida ishga jalb qilingan Muxtorovga nisbatan Bosh prokuratura huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti surishtiruvchisi Avazov tomonidan tergov olib borilayotganda uning qarori bilan taftish tayinlanib, taftish dalolatnomasiga ko'ra bu jinoyat aslida juda ko'p miqdorda sodir etilganligi aniqlandi.

Shundan so'ng surishtiruvchi Avazov jinoyat ishi bo'yicha Muxtorovga JKning 184-moddasi 3-qismi bilan ayblovni to'ldirish haqida qaror qabul qilib, unga nisabatan qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risidagi iltimosnoma kiritish haqida prokurorga taqdimnoma yubordi.

Masalani jinoyat-protsessual qonunchilik asosida tahlil qiling. Surishtiruvchining harakatlari qonuniyligiga baho bering.

XXI BOB. SURISHTIRUV VA DASTLABKI TERGOV ORGANLARI, SHUNINGDEK TERGOVGA QADAR TEKSHIRUVNI AMALGA OSHIRUVCHI ORGANLARNING QONUNLARNING IJRO ETISHI USTIDAN NAZORAT

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor B.Pulatov)

Annotatsiya: mazkur mavzuni o‘quvchilar tomonidan o‘rganilishi surishtiruv va dastlabki tergov organlari, shuningdek tergovga qadar tekshiruvni yoki tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiradigan organlar tomonidan qonunlarni ijro etilishi ustidan prokuror nazorati va uni amalga oshirishda prokuror vakolatlarini anglash imkonini beradi.

21.1. Surishtiruv va dastlabki tergov organlari, shuningdek tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organlar tomonidan qonunlarning ijro etilishi ustidan prokuror nazorati va uni amalga oshirishda prokuror vakolatlari

Qonun talabiga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysinuvchi prokurorlar surishtiruv va dastlabki tergov bosqichlari hamda tergovga qadar tekshiruv va tezkor-qidiruv faoliyati jarayonlarida O‘zbekiston Respublikasi qonunlarining aniq va bir xilda ijro etilishi ustidan nazoratni amalga oshiradilar.

Ushbu sohadagi prokuror nazoratining maqsadi:

- hech bir jinoyat fosh etilmasdan qolmasligi va jinoyat sodir etgan har bir shaxs qonunda belgilangan javobgarlikdan qutilib qolasligi;
- jinoyat sodir etishda gumon qilinayotgan fuqaroni ushlash qonunda belgilangan tartib va asoslarga binoan amalga oshirilishi;
- hech kim qonunsiz va asossiz jinoiy javobgarlikka tortilmasligi yoki boshqa huquqlarni qonunsiz cheklashga yo‘l qo‘yilmasligi;
- hech kim sud qaroriga asoslanmay hibsga olinmasligi yoki qamoqda saqlanmasligi;
- qonun bilan belgilangan jinoyat ishi qo‘zg‘atish va uni tergov qilish tartibi, surishtiruv, dastlabki tergov muddatlariga, jinoyat sudlov ish yurituvi ishtirokchilari va boshqa fuqarolarning huquqlariga rioya etilishi;
- jinoyatlarni tergov qilish jarayonida ishdagi barcha holatlar har tomonlama, to‘la va xolisona ko‘rib chiqilishi, ayblanuvchini ham fosh

qiladigan ham oqlaydigan, shuningdek uning javobgarligini ham yengillashtiradigan, ham og'irlashtiradigan holatlar aniqlanishini talab qiluvchi qoidalariga rioya qilinishi;

– jinoyat sabablari va ularning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlar hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan choralar aniqlanishidan iborat.

Asosiy vazifasi qonun ustivorligini ta'minlash, qonuniylikni mustahkamlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlatning qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish, huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktika qilishdan iborat.

Prokurorning jinoyat-protsessual qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda surishtiruv va dastlabki tergov organlariga hamda tergovga qadar tekshiruvni yoki tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga tergovga qadar tekshirish o'tkazish, jinoyat ishlarni qo'zg'atish va tergov qilish bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatmalari ana shu organlar uchun majburiy hisoblanadi (JPKning 382-m.).

21.2. Ko'p voqeali jinoyat ishlari bo'yicha prokurorning vakolatlari

Bir jinoyat ishida bir qancha jinoiy qilmishlar va bir necha shaxslarga nisbatan tergov yuritilishi mumkin. Lekin tekshirilayotgan jinoiy qilmishlar yagona yo'nalishda bo'lmagan yoxud ish bo'yicha barcha ayblanuvchilar birgalikda jinoiy aloqada bo'lib jinoyat sodir etmagan holda ularni bir jinoyat ishiga birlashtirib tergov yuritish zarur emas. Bu xil ishlar har bir jinoiy qilmish bo'yicha yoxud har bir ayblanuvchiga nisbatan alohida ish yurituviga ajratilmog'i darkor (JPK 332-m.). Ba'zi qilmishlarga yoxud ayrim ayblanuvchilarga tegishli ishdagi materiallarni alohida ajratib tergov yuritish to'g'risida tergovchi, surishtiruvchi – qaror, sud – ajrim chiqaradi.

21.3. Ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi bilan kelgan jinoyat ishi yuzasidan prokuror hal etishi lozim bo'lgan masalalar

Prokuror yoki uning o'rinbosari tergovchi tomonidan tuzilgan ayblov xulosasini yoki qarorini, surishtiruvchi tomonidan tuzilgan ayblov dalolatnomasini yoki qarorini tasdiqlaydi va ishni sudga yuboradi yoki JPKning 385-moddasida belgilangan qarorlardan birini qabul

qiladi. Prokurorning jinoyat ishi bilan tanishish vaqti qonunda ko'pi bilan besh sutka muddat bilan chegaralangan.

Prokuror ayblov xulosasini yoki ayblov dalolatnomasini tasdiqlash jarayonida ayblov bilan bog'liq masalalar bilan birga, jinoyatning sabablari va uni sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlar aniqlangan-aniqlanmaganligini hamda ularga barham berish choralari ko'rilgan-ko'rilmaganligini ham tekshiradi. Bu ma'lumotlarning to'liq emasligi yoki ular yetarli darajada asoslanmaganligi aniqlansa prokuror bunday ishni o'z ko'rsatmalari bilan tergovga qaytaradi.

21.4. Ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi bilan kelgan jinoyat ishi yuzasidan prokuror qarori. Ehtiyot chorasi to'g'risidagi qaror

Ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi bilan kelgan ishni prokuror yoki uning o'rinbosari ko'rib chiqib ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi bilan kelishgan taqdirda, uni tasdiqlab ishni sudga yuborishi, asoslar mavjud bo'lsa o'z qarori bilan ish yuritishni to'xtatishi, tugatishi yoki qo'shimcha tergov o'tkazishga qaytarishi lozim. Bunday qarorlar, agar jinoyat ishini sudda mazmunan ko'rilishiga ta'sir qilmasa, ayrim ayblanuvchilarga nisbatan ham chiqarilishi mumkin.

Ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi bilan kelgan jinoyat ishini o'rganish jarayonida ayblanuvchining harakatlari e'lon qilingan amnistiya akti doirasiga tushishi munosabati bilan prokuror amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini tugatish to'g'risida sudga iltimosnoma kiritadi.

21.5. Sud majlisiga chaqirilishi lozim bo'lgan shaxslarning ro'yxatini o'zgartirish. Jinoyat ishini sudga yuborish

Tergovchi yoki surishtiruvchi tomonidan tuzilgan sudga chaqirilishi lozim bo'lgan shaxslarning ro'yxati qat'iy emas. Uni prokuror qisqartirishi yoki to'ldirishi mumkin. Ro'yxatni qisqartirish yoki to'ldirishda jinoyat ishi hujjatlaridan foydalaniladi, biroq prokuror o'zining protsessual holatiga ko'ra, ayblanuvchi, uning himoyachisi iltimosnomasi asosida jinoyat ishi bo'yicha tergovchi yoki surishtiruvchi tomonidan ro'yxatga kiritilgan shaxslarni chiqarib tashlashga haqli emas. Shuningdek, jinoyat ishi bo'yicha huquqiy manfaatga ega bo'lgan

shaxslar, ya'ni ayblanuvchilar, muomala layoqatiga ega bo'lgan jabrlanuvchilar, voyaga yetmagan ayblanuvchining qonuniy vakili, shuningdek fuqaroviy da'vogar deb e'tirof etilgan shaxslar yoki fuqaroviy javobgar tariqasida ishda ishtirok etishga jalb qilinganlar va ularning vakillari ro'yxatdan chiqarib yuborilishi mumkin emas.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar tergovga qadar tekshiruv, tezkor-qidiruv, surishtiruv va dastlabki tergov organlari tomonidan qonunlarni ijro etilishi ustidan prokuror nazorati va uni amalga oshirishda prokuror vakolatlari, ko'p vaqeali jinoyat ishlari bo'yicha prokurorning vakolatlari to'liq bajarilishi, ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi bilan kelgan jinoyat ishi yuzasidan prokuror hal etishi lozim bo'lgan masalalarni hal qilishda va ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasi bilan kelgan jinoyat ishi yuzasidan prokuror qarori chiqarilishida qonuniylik ta'minlanishi, ehtiyot chorasi to'g'risidagi qarorni tuzish, sud majlisiga chaqirilishi lozim bo'lgan shaxslarning ro'yxatini o'zgartirish, jinoyat ishini sudga yuborishda protsessual qonun talablariga qat'iy rioya qilish ko'nikmalariga ega bo'lishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Tergovga qadar tekshiruv, tezkor-qidiruv faoliyati, surishtiruv va dastlabki tergov bosqichlarida qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratining maqsad va vazifalariga ta'rif bering.

2. Tergovga qadar tekshiruv, tezkor-qidiruv faoliyati, surishtiruv va dastlabki tergov bosqichlarida prokuror vakolatlarining huquqiy asoslari ga ta'rif bering.

3. Tergovga qadar tekshiruv, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirayotgan, surishtiruv va dastlabki tergovni yuritayotgan shaxs tomonidan yo'l qo'yilgan qonun va jinoyat-protsessual normalarni buzilishi yuzasidan prokuror vakolatlari.

4. Surishtiruv va dastlabki tergov bosqichlarida prokurorning tergov harakatlaridagi ishtiroki va tergovning yo'nalishini belgilashdagi vakolatlari.

Kazus

Ichki ishlar organi tergovchisi tomonidan voyaga yetmagan T.Sobirovga nisbatan jinoyat ishini tergov qilish jarayonida ichki ishlar organining rahbari ayblanuvchining yaqin qarindoshi ekanligi aniqlangan. Shu bois tuman prokurori, mazkur jinoyat ishini prokuratura organining tergovchisiga o'tkazish haqida qaror chiqargan.

Qabul qilingan qaror qonuniymi? Ushbu holatda jinoyat ishini bir tergov organidan boshqasiga o'tkazish qanday hal qilinishi kerak.

XXII BOB. JINOYAT ISHLARINING SUDLOVGA TEGISHLILIGI

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Tulaganova)

Annotatsiya: o'quvchilar uchun mazkur mavzuning o'rganilishi jinoyat protsessida sudlovga tegishlilikning mazmun va mohiyati, uning turlari, jinoyat ishlari yurituvdagi ahamiyati va mazkur institutning boshqa jihatlari to'g'risida zaruriy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

22.1. Sudlovga tegishlilik tushunchasi va uning ahamiyati

Sudlovga tegishlilik – jinoyat-protsessual qonuni tomonidan jinoyat ishini mazmunan u yoki bu sudda ko'rilishini belgilovchi protsessual institut bo'lib, qaysi sud yurituviga qanday ish tegishliligini va yagona sud tizimi sudlari o'rtasida vakolatlar qanday taqsimlanganligini aniqlaydi.

Sudlovga tegishlilikning jinoyat protsessual qonuni tomonidan ochiq belgilanishi har bir sud tizimiga tegishli bo'lgan ishlarni aniq taqsimlanishiga yordam beradi. Bu esa sudlar o'rtasida ishlarni ko'rishda sansolarlikka yo'l qo'yilmasligi, yuqori sudlarga tegishli ishlarning quyi sudlar tomonidan ko'rilmasligini ta'minlaydi.

Sud tarkibiga ko'ra sudlovga tegishlilik borasida so'z yuritilganida, jinoyat ishlari yakka tartibdagi va hay'at sudloviga tegishlidir. Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan ishlar yakka sudya tartibdagi sudloviga tegishli hisoblanadi. Birinchi instansiya sudi tomonidan ko'riladigan murakkab jinoyat ishlari sudya va ikki nafar xalq maslahatchisi sudloviga tegishli bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi tomonidan ko'riladigan jinoyat ishlari uch nafar sudya sudloviga tegishli bo'lib, ushbu tarkibda jinoyat ishini ko'rib hal qiladi.

22.2. Sudlovga tegishlilikning turlari

Sudlovga tegishlilikning turdosh yoki predmetli, shaxsiga ko'ra, hududiy va mustasno tegishlilik kabi turlari mavjud.

Turdosh yoki predmetli sudlovga tegishlilik deb ishning turi yoki xarakteriga qarab har xil turdagi sudlarga jinoyat ishlarining tegishli bo'lishi tushuniladi.

Bu sudlovga tegishlilikni belgilashda jinoyat ishining turi, jinoyatning predmeti nimadan iborat bo'lishi va jinoyat subyekti kimlar bo'lishiga ham e'tibor qaratiladi. Turdosh sudlovga tegishlilik bo'yicha yagona sud tizimidagi turli sudlar o'rtasidagi vakolatga ajratiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi jinoyat ishlari bo'yicha Oliy Sudi, viloyatlar, Toshkent shahar jinoyat ishlari bo'yicha sudlariga tegishli ishlar o'z mazmuniga ko'ra bir xil bo'lib, jinoyat-protsessual qonuni bilan alohida belgilanadi, xususan, jinoyat-protsessual kodeksining 389-moddasi 2-qismida ularning sudloviga tegishli jinoyat ishlari aniq belgilangan. Unga ko'ra Qoraqalpog'iston Respublikasi jinoyat ishlari bo'yicha Oliy Sudi, viloyatlar va Toshkent shahar jinoyat ishlari bo'yicha sudining sudloviga O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksining 97-moddasi ikkinchi qismi, 118-moddasi to'rtinchi qismi, 150, 153, 155, 157, 158-moddalari, 159-moddasining uchinchi va to'rtinchi qismlari, 160, 161-moddalari, 210-moddasining uchinchi qismi, 230, 231, 242, 244-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarga doir ishlar tegishlidir.

Shaxsiga ko'ra sudlovga tegishlilik qonunda qat'iy belgilangan holatlarda ko'zda tutilgan. Masalan, barcha sud sudyalari va xalq maslahatchilariga nisbatan qo'zg'atilgan jinoyat ishlari O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi sudloviga tegishlidir. Bunday holatlarda shaxsiga ko'ra tegishlilik sudyalar daxlsizligining alohida kafolatlari bilan bog'liq bo'lib, odil sudlovni amalga oshirishda sudyaning professional faoliyatining o'ziga xos jihatlarini inobatga olish va sudlanuvchiga nisbatan turar joyi bo'yicha hududda uning ishi ko'rilishida biryoqlamalikka yo'l qo'yish ehtimollarini oldini olish imkonini beradi.

Qonun **jinoyat ishining hududiy jihatdan** sudlovga tegishlilikini ham belgilab, uning muayyan hudud sudida ko'rilishini nazarda tutadi. Hududiy jihatdan sudlovga tegishlilik jinoyat ishlarining hududiy belgisiga ko'ra jinoyatning qayerda sodir bo'lganiga qarab belgilanadi. Masalan, jinoyat ishi qaysi hududda sodir etilgan bo'lsa, shu hududda faoliyat yuritayotgan sudning sudloviga tegishli bo'ladi.

Mustasno sudlovga tegishlilik. Ba'zi jinoyat ishlarining turlariga nisbatan ularning xususiyatlarini e'tiborga olib, faqat muayyan sudga tegishli bo'lishini belgilanishi mustasno sudlovga tegishlilik deyiladi.

Mustasno sudlovga tegishlilik haqida so'z yuritilar ekan, avvalo shuni ta'kidlash joizki, qonunda O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudiga qanday jinoyat ishlari tegishli bo'lishi ko'rsatilmagan, faqat O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi tomonidan jinoyat ishlarining yuqori ijtimoiy ahamiyatli va o'ta murakkab ishlarni malakali tekshirish talab etilishi lozimligi ko'rsatilgan.

22.3. Jinoyat ishlari birlashtirilganida ularning sudlovga tegishliliigi

Ayblanuvchi bir nechta jinoyatni bir hududda emas, balki bir darajadagi bir nechta sud faoliyat yuritadigan joyda sodir qilgan bo'lishi mumkin yoki bir nechta shaxslar bir jinoyatni turli joylarda sodir qilgan bo'lishlari va bu jinoyatlar bir xildagi bir nechta sudga tegishli bo'lishi mumkin. Bunday hollarda ishlar birlashtirilib, mazkur jinoyat ishi shu ish bo'yicha dastlabki tergov qayerda tamomlangan bo'lsa, shu hududdagi sudning sudloviga tegishli bo'ladi.

Agar jinoyat ishi bir xil darajadagi bir necha sudning sudloviga tegishli bo'lsa, jinoyat ishini dastlabki tergov tamom bo'lgan joydagi sudga ko'rib chiqish maqsadga muvofiq bo'lib hisoblanadi. Bu boradagi masala JPKning 393-moddasida ko'rsatilgan qoidalarga asosan sudlovga tegishlilik belgilanadi.

22.4. Jinoyat ishining sudlovga tegishliliigiga ko'ra o'tkazilishi

Ba'zi vaqtlarda jinoyat ishini to'la, har tomonlama, xolisona va o'z vaqtida ko'rilishini ta'minlash maqsadida jinoyat ishi bir suddan ikkinchi sudga o'tkazilishi mumkin. Lekin ishni boshqa sudga o'tkazishning ma'lum shartlari mavjud (JPKning 393-moddasi).

Jinoyat ishi sudya tomonidan boshqa sudning sudloviga tegishli ekanligi aniqlansa, uni o'sha tegishli sudga yuboradi. Bu sudyaning ajrimi, yuqori sud raisining qarori bilan protsessual rasmiylashtiriladi.

Muayyan bir tuman (shahar) sudidan Qoraqolpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar hududidagi jinoyat ishlari bo‘yicha boshqa sudlarga o‘tkazish to‘g‘risidagi sudyaning ajrimi yoki prokurorning taqdimnomasi mavjud bo‘lgan jinoyat ishlari tegishli tartibda yuqori sud instansiyasining raisiga yuboriladi. Bu ish yuzasidan jinoyat ishlari bo‘yicha yuqori sudning raisi o‘z qarori bilan muayyan hududning sudloviga tegishliligini belgilaydi va bu boradagi qaror qat‘iy bo‘lib, munozara qilishga yo‘l qo‘yilmaydi.

Mavzu bo‘yicha xulosalar

Jinoyat protsessida sudlovga tegishlilikning mazmun va mohiyati, uning turlari, jinoyat ishlari yurituvdagi ahamiyati va mazkur institutning boshqa jihatlarini, xususan, jinoyat ishlari birlashtirilganda va ajratilganida tegishlilik, yuqori sudlarning quyi sudlardan ishlarni talab qilib olishganida tegishlilik kabi masalalar to‘g‘risida bilim va ko‘nikmalar shakllanishi zarur.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Jinoyat ishlarining sudlovga tegishlilik tushunchasi va uning jinoyat protsessida ahamiyatini yoritish.
2. Sudlovga tegishlilik turlari: turdosh yoki predmetli, shaxsiga ko‘ra hududiy va mustasno sudlovga tegishlilikni tavsiflash.
3. Jinoyat ishlari birlashtirilganda ularning sudlovga tegishlilik belgilanishining o‘ziga xos jihatlarini yoritish.

Kazu

Namangan viloyatida yashovchi T. 2002-yil 4-mart kuni shu viloyatning Pop tumanida istiqomat qiluvchi S.ning shaxsiy mulkini o‘g‘irlab JKning 169-moddasi 1-qismida nazarda tutilgan jinoyatni sodir etgan, shu oyning 18-kuni Jizzax viloyati Paxtakor tumanida yana o‘g‘irlik jinoyatini sodir etib, jabrlanuvchi T.ga uch million olti yuz ming so‘mlik zarar yetkazilgan. 24-aprel kuni Toshkent shahar Otchopar bozorida so‘mmasi uch yuz ming so‘mlik molni o‘g‘irlayotgan vaqtida Chilonzor tumani ichki ishlar bo‘limi xodimlari tomonidan qo‘lga olingan va tergov ishlari olib borilgan. Chilonzor tumani prokurori T.ning jinoyat ishlari ichida eng og‘iri Jizzax viloyatida bo‘lganligi

uchun o'sha viloyatning jinoyat ishlari bo'yicha sudi ko'rishi lozim deb hisoblab, jinoyat ishi materiallarini Jizzax viloyatiga jo'natgan.

Prokurorning harakatiga baho bering? Hududiga ko'ra sudlovga tegishlilikning mazmuni va mohiyati nimadan iborat?

XXIII BOB. JINOYAT ISHINI SUDDA KO'RISH UCHUN TAYINLASH

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Tulaganova)

Annotatsiya: mazkur mavzuni o'rganish natijasida o'quvchilar ushbu bosqichning ahamiyati, unda aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar hamda chiqariladigan qarorlar, ishtirokchilarni ish materiallari bilan tanishtirish, ishlarni sudda ko'rish muddatlari haqidagi bilimlarga ega bo'ladilar.

23.1. Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayinlash tushunchasi va uning ahamiyati

Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayinlash ham jinoyat protsessida muhim bosqich bo'lib, unda sudya jinoyat ishini sudda ko'rib chiqish uchun yetarli asoslar mavjudligini tekshiradi va bunday asoslar yetarli deb hisoblagach, jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayinlaydi.

Surishtiruv, dastlabki tergov o'tkazilgan va ayblovlari xulosasi tuzilib, prokuror tasdig'idan o'tgan barcha jinoyat ishlari ushbu bosqichdan o'tadi.

Mazkur bosqichda sudya dalillarning haqiqiylikini aniqlamaydi, u sud majlisida ishni ko'rib chiqish uchun faktik ma'lumotlar va huquqiy asoslar yetarliligi tekshiradi.

Sudya jinoyat ishini sud majlisida ko'rish uchun yetarli asoslar mavjudligini aniqlab, aybdorlik masalasini oldindan hal qilmasdan ayblanuvchining jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayinlash to'g'risida qaror chiqaradi.

Ushbu fursatdan boshlab ayblanuvchi sudlanuvchi protsessual maqomiga ega bo'ladi.

Agar jinoyat ishi materiallari qilmishda jinoyat tarkibi mavjudligi, ishni to'xtatish asoslarining yo'qligi, ishni ko'rib chiqish uchun dalillarning yetarlicha to'planganligi, jinoyat ishi dastlabki tergov jarayonida olingan materiallarga asosan kvalifikatsiyalanib, tergovning

har tomonlama, to'liq va xolisona o'tkazilganligi, JPKning talablariga rioya qilinganligi, ehtiyot chorasi masalasining to'g'ri hal etilganligi, ayblov xulosasi JPKning 379-380-moddalari talablari asosida tuzilganligi, ushbu sudning sudloviga tegishli ekanligi to'g'risida xulosa chiqarishga imkon bersa, u holda sudya ishni mazmunan ko'rish to'g'risida qaror chiqaradi.

23.2. Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayinlash chog'ida aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar va ishni tayinlash to'g'risidagi qaror

Jinoyat ishini sud majlisida ko'rish uchun asoslarning yetarliligini baholashda dastlabki tergovda ish holatlarining har tomonlama, to'liq va xolisona aniqlanganligi tekshiriladi. Bunda jinoyat ishidagi barcha qilmishlar ayblanuvchiga qo'yilganligi va jinoyatga daxldor barcha shaxslar jinoiy javobgarlikka jalb qilinganligini tekshirish kerak.

Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayinlashda jinoyat ishini qo'zg'atish asoslari va tartibini belgilovchi JPKning 322–325-moddalaridagi talablariga rioya qilinganligi, shuningdek surishtiruv va dastlabki tergov o'tkazishni belgilovchi protsessual normalariga rioya qilinganligini o'z vaqtida aniqlash zarur.

Ayblanuvchiga nisbatan ehtiyot chorasini to'g'ri belgilash jinoyat protsessual qonunchiligini to'g'ri amalga oshirilishini ta'minlaydi. Shuning uchun sudya ishni sudda ko'rish uchun tayinlash masalasini hal etishda ayblanuvchiga nisbatan ehtiyot chorasi to'g'ri qo'llanilganligini tekshirishi lozim. Agar sudya ehtiyot chorasini o'zgartirish (qamoqdan ozod qilish yoki qamoqqa olish) zarur deb hisoblasa, u masalani mustaqil ravishda hal etadi.

Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayinlash to'g'risidagi qarorda protsessual chiqimlar va ularni qoplash to'g'risidagi masalalar ham hal qilinishi mumkin.

Jinoyat ishi bo'yicha sudya JPKning 395-moddasida belgilangan qarorlardan birini qabul qiladi:

- jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayinlash to'g'risida;
- jinoyat ishi yuzasidan ish yuritishni to'xtatib turish to'g'risida;
- jinoyat ishi yuzasidan ish yuritishni tugatish to'g'risida;

– dastlabki tergov va surishtiruvning texnik yo‘sidagi kamchiliklarini bartaraf etish uchun ishni ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasini tasdiqlagan prokurorga yuborish to‘g‘risida.

23.3. Dastlabki tergovdagi texnik yo‘sidagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun ishni prokurorga yuborish

Surishtiruv va dastlabki tergov jarayonida yo‘l qo‘yilgan texnik yo‘sidagi kamchiliklar, shu jumladan, yozuvdagi xatolar, harfiy xatolar yoki arifmetik xatolar aniqlangan taqdirda, sudya ularni bartaraf etish uchun ishni prokurorga yuboradi (JPKning 401¹-moddasi).

Texnik yo‘sidagi xatolar bartaraf etilganidan va ish prokuror tomonidan qaytarilganidan keyin besh sutka ichida sud jinoyat protsessual qonunchilikning umumiy qoidalariga ko‘ra jinoyat ishini sudda ko‘rish uchun tayinlash bilan bog‘liq masalalarni hal etadi.

23.4. Protsess ishtirokchilarini jinoyat ishi materiallari bilan tanishtirish

Sudya jinoyat ishini sudda ko‘rish uchun tayinlangandan so‘ng protsessual ishtirokchilarni jinoyat ish materiallari bilan tanishishi uchun barcha sharoitlarni yaratib beradi va ularga ish materiallaridan nusxa olishlariga ruxsat beradi.

Agar sudda jinoyat ishi materiallari bilan bir necha ishtirokchi tanishishi lozim bo‘lsa, ularning navbati belgilanadi. Qamoqda saqlanayotgan sudlanuvchi uchun jinoyat ishi materiallari bilan tanishish joyi sudya tomonidan qayd etiladi. Aksariyat hollarda u qamoqda saqlanayotgan muassasa binosida yoki sud binosida ish materiallari bilan tanishtiriladi.

23.5. Sud majlisida jinoyat ishini muhokama qilish muddati

Ayblov xulosasining nusxasi sud majlisi boshlanishidan kamida uch kun avval topshirilishi lozim.

Agar sud jinoyat ishini ko‘rishni keyinga qoldiradigan yoki ish bo‘yicha ishtirokchilar ro‘yxati o‘zgaradigan bo‘lsa, sudya tomonidan ajrim chiqariladi va bu haqida tomonlarga ma’lum qilinadi.

JPKning 405-moddasiga binoan jinoyat ishini sud muhokamasiga tayinlash to‘g‘risidagi qaror chiqarilgan vaqtdan boshlab, ko‘pi bilan o‘n sutkada sud ishini ko‘rishni boshlashi kerak. Jinoyat ishini ko‘rib chiqish boshlangan vaqtdan e’tiboran uzog‘i bilan ikki oy ichida sud uni mazmunan hal etishni tugallashi lozim.

Mavzu bo‘yicha xulosalar

Jinoyat ishini sudda ko‘rish uchun tayinlash bosqichining tushunchasi, ahamiyati, unda aniqlanishi lozim bo‘lgan holatlar hamda chiqariladigan qarorlar, surishtiruv va dastlabki tergov jarayonida yo‘l qo‘yilgan texnik yo‘sindagi kamchiliklar, shu jumladan, yozuvdagi xatolar, harfiy xatolar yoki arifmetik xatolarni bartaraf etish uchun ishni prokurorga yuborish, ishtirokchilarni ish materiallari bilan tanishtirish, ushbu ishlarni sudda ko‘rish muddatlari haqidagi ko‘nikmalar shakllanishi lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Jinoyat ishini sudda ko‘rish uchun tayinlash chog‘ida aniqlanishi lozim bo‘lgan holatlar nimalardan iborat?
2. Jinoyat ishini sudda ko‘rish uchun tayinlash to‘g‘risidagi qarorda nimalar ko‘rsatiladi?
3. Jinoyat ishini sudda ko‘rish uchun tayinlash chog‘ida jinoyat ishini yuritish qaysi tartibda to‘xtatiladi va tugatiladi?
4. Protsess ishtirokchilari jinoyat ishi materiallari bilan qanday tartibda tanishtiriladi?

Kazu

“JAHONGIR BUILDINGS” MChJ rahbari O.Xolmurodov qo‘l ostida faoliyat olib borayotgan xodimi A.Salimboyev tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 167-moddasida nazarda tutilgan jinoyat sodir qilingan. Mazkur jinoyat ishi yuzasidan “JAHONGIR BUILDINGS” MChJ rahbari O.Xolmurodov fuqaroviy da’vogar sifatida qatnashishini bildirdi. Sud chaqiruv xatiga asosan O.Xolmurodov sud majlisiga chaqirildi.

Sudya O.Xolmurodovni jinoyat ishida ishtirok etishi uchun maxsus MChJ tarkibidagi vakolatli organ tomonidan beriladigan maxsus vakolatnoma olib kelishni, agarda maxsus vakolatnoma olib kelinmasa sudda fuqaroviy da'voni ko'rib chiqmasligi haqida ogohlantirdi.

Mazkur holatni O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi asosida tahlil qilgan holda huquqiy baho bering. Fuqaroviy da'vogarning sud majlisiga kelmasligi oqibatlarini bayon qiling.

XXIV BOB. SUD MUHOKAMASINING UMUMIY SHARTLARI

(Muallif – yuridik fanlar nomzodi, dotsent D.Bazarova)

Annotatsiya: mazkur mavzu orqali o'quvchilar sud muhokamasining umumiy shartlari, ya'ni sud muhokamasining bevositaligi, og'zakiligi va oshkoraligi, sudlovga tegishlilik, sud tarkibining o'zgarmasligi, sud muhokamasi ishtirokchilarining tengligini ta'minlash va ularning protsessual holatini kafolatlash, sud muhokamasi doirasining qat'iyligi; jinoyat ishini to'xtatish va tugatish, sud majlisining tartibi va sud majlisining bayonnomasi to'g'risidagi tushunchalarga ega bo'ladilar.

24.1. Sud muhokamasining umumiy shartlari haqida tushuncha uning vazifasi va ahamiyati

Sud muhokamasi jinoyat protsessining markaziy va hal qiluvchi bosqichi hisoblanadi. Bu bosqichda jinoyat protsessining asosiy vazifalari yuzasidan bir to'xtamga kelinadi, ya'ni sud jinoyat ishini mazmunan ko'rib, o'z hukmida shaxsni aybdor yoki aybdor emasligi, ushbu qilmishi uchun jazolash yoki jazolamaslik masalasini uzil-kesil hal qiladi.

Sud muhokamasining umumiy shartlariga quyidagilar kiradi: sud muhokamasining bevositaligi, og'zakiligi va oshkoraligi; sudlovga tegishlilik; sud tarkibining o'zgarmasligi; sud muhokamasi ishtirokchilarining tengligini ta'minlash va ularning protsessual holatini kafolatlash; sud muhokamasi doirasining qat'iyligi; jinoyat ishini to'xtatish va tugatish; sud majlisining tartibi; sud majlisining bayonnomasi.

24.2. Sud muhokamasi ishtirokchilarining tengligini ta'minlash va ularning huquq va majburiyatlarini kafolatlash

Sud majlisi ishtirokchilariga sud (sudya), davlat ayblovinini quvvatlovchi prokuror, jabrlanuvchi, uning vakili, qonuniy vakili, fuqaroviy da'vogar va uning vakili, jamoat ayblovchisi va ular bilan teng vakolatga ega bo'lgan himoya tarafi ishtirokchilari sudlanuvchi,

uning himoyachisi, qonuniy vakili, fuqaroviy javobgar uning vakili, jamoat himoyachilari kiradi. Har bir ishtirokchining protsessual holati o'ziga xos xususiyatlarga ega.

JPKning 408-moddasiga muvofiq sud majlisida shu sudning raisi, uning o'rinbosari yoki sudya raislik qiladi. Sud ish yuzasidan oxirgi xulosa berish (ayblov yoki oqlov hukmini chiqarish); ish yuzasidan protsessual tergov hujjatlarini mustaqil hal qilish; sud majlisini keyinga qoldirish (418-modda); jinoyat ishini ko'rishni to'xtatish (420-modda); sud majlisida jinoyat ishini tugatish (421-modda); ehtiyot choralarini qo'llash, bekor qilish yoki o'zgartirish (422-modda); sud majlisiga manfaatdor shaxslarni qo'yish, qo'ymaslik masalasini sudga taqdim etilgan dalillarni ma'qul yoki ma'qul emasligini hal qiladi, eng muhimi majlisni boshqarishga vakolatli hisoblanadi.

Raislik qiluvchi sud majlisiga rahbarlik qiladi, ishning barcha holatlarini sinchkovlik bilan, har tomonlama, to'la va xolisona tekshirish hamda haqiqatni aniqlash uchun qonunda nazarda tutilgan barcha choralarni ko'radi. Raislik qiluvchi sud majlisi zalida tartibga rioya qilinishini ta'minlaydi. Uning farmoyishlari taraflar va barcha hozir bo'lganlar uchun majburiydir.

Jabrlanuvchining o'limiga olib kelgan jinoyatlar to'g'risidagi ishlar bo'yicha ko'rsatilgan huquq va majburiyatlarni sud tomonidan marhumning qonuniy vakili deb e'tirof etilgan yaqin qarindoshlari yoki boshqa shaxslar amalga oshiradilar. Jabrlanuvchi ko'rsatuvlari orqali faqat o'z huquqi va qonuniy manfaatlarini himoya qilib, balki ish bo'yicha haqiqatni aniqlashda muhim hisoblanadi.

24.3. Jinoyat ishini muhokama qilish chog'ida sud tarkibining o'zgarmasligi

O'zbekiston Respublikasida sud ishlarini yuritishda sud tarkibining doimiyligi va o'zgarmasligi sud muhokamasining umumiy shartlaridan va sud muhokamasining bevositaligini ta'minlashning protsessual vositalaridan biridir. JPKning 406-moddasida jinoyat ishini muhokama qilish chog'ida sud tarkibining o'zgarmasligi belgilangan. Unga ko'ra har bir jinoyat ishi bir tarkibdagi sud yoki bir sudya tomonidan ko'rib chiqilishi lozim.

Jinoyat ishini sud muhokamasining har qanday qismida to'liqsiz sud tarkibi tomonidan ko'rib chiqishga yo'l qo'yilmaydi.

24.4. Sud muhokamasining doirasi

JPKning 414-moddasiga ko'ra sudda jinoyat ishini muhokama qilish faqat ayblanuvchilarga, shuningdek haqiqatni aniqlash maqsadida ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilinmagan boshqa shaxslarga nisbatan olib boriladi. Tayinlangan jazoning yengilligi yoki og'irroq jinoyat to'g'risidagi qonunni qo'llash zarurligi tufayli hukm bekor qilinganidan keyin ish ko'rib chiqilgan taqdirda, sud muhokamasi sudlanuvchining, umuman, aybdor yoki aybdor emasligi masalasiga dahl qilmagan holda jinoyatni tavsiflash va jazo chorasi xususidagina boradi. Sudlanuvchini himoya qilish huquqi bilan ta'minlash maqsadida sud muhokamasida sudlanuvchiga qanday ayb qo'yilib sudga berilgan bo'lsa, shu ayb yuzasidan ish yuritiladi.

24.5. Ayblovning sud tomonidan o'zgartirilishi

Sud muhokamasida bo'lgan jinoiy ish yuzasidan sudlanuvchiga qo'yilgan ayb faqat yengillashtiruvchi tomonga o'zgartirilishi mumkin. Jinoyat huquqida moddiy tomondan bir xil deb olingan jinoyatlar mazmun jihatdan o'zgartirilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Sudda aniqlangan holatlarga bog'liq bo'lgan, dastlabki tergovda ayblanuvchiga e'lon qilingan va ayblov xulosasi yoki dalolatnomasida bayon etilgan ayblov o'zgarishi mumkin. Agar ayblov sudda og'ir bo'lmagan va ilgarigisidan faktik ma'lumotlariga ko'ra farq qilmagani bilan almashtirilsa, sud ishning muhokamasini davom ettiradi va o'zgartirilgan yangi ayblov bo'yicha hukm chiqaradi. Masalan: JKning 97-moddasi 2-qismdagi jinoyatni sodir etishda sudlanuvchiga e'lon qilingan ayblov bo'yicha sudda ishni ko'rish uchun tayinlangan bo'lsa, sudda esa og'irlashtiruvchi holatlar tasdiqlanmasa, sud ish muhokamasini davom ettirishga va og'irlashtiruvchi holatlarsiz odam o'ldirishda ayblov bo'yicha hukm chiqarishga haqli. Shuningdek, agar sudda ayblovning biror-bir qismi olib tashlansa, sudlanuvchi ayblanayotgan qator jinoyatlarda uning faoliyatini u yoki bu holati tasdiqlanmasa, sud ish muhokamasini davom ettirish va hukm chiqarishga haqli (masalan, bir necha o'g'rilik jinoyatlaridan birining tasdiqlanmasligi). Sudlanuvchiga qo'yilgan aybni mazmunan o'zgartirish uchun protsessual asoslar bo'lishi shart.

24.6. Surishtiruvning, dastlabki tergovning to'liq emasligini yoki jinoyat-protsessual qonuni normalarining jiddiy buzilishlarini bartaraf etish, sudlanuvchini yangi ayblov bo'yicha jinoiy javobgarlikka tortish uchun asoslar, shuningdek jinoiy javobgarlikka tortilmagan shaxs tomonidan jinoyat sodir etilganligini ko'rsatuvchi holatlar aniqlanganda sudning harakatlari

JPKning 415¹-moddasiga ko'ra, surishtiruv va dastlabki tergovning to'liq emasligini yoki jinoyat-protsessual qonuni normalarining jiddiy buzilishlari jinoyat ishini ko'rib chiqish chog'ida sud tomonidan bartaraf etiladi.

Sud tergovida sudlanuvchining unga ilgari qo'yilgan ayblovdan boshqa jinoyatni sodir etganligini ko'rsatuvchi holatlar aniqlansa, sud yangi ayblov bo'yicha jinoyat ish qo'zg'atish to'g'risidagi masalani hal qilish uchun tegishli materiallarni ilova qilgan holda bu haqida prokurorga xabar beradi.

Yangi ayblov dastlabki ayblov bilan uzviy bog'liq bo'lgan va ularni alohida-alohida ko'rish imkoniyati bo'lmagan hollarda, sudlanuvchini yangi ayblov bo'yicha jinoiy javobgarlikka tortish asoslarini aniqlash tartibi davlat ayblovini quvvatlovchi prokurorning yoki jabrlanuvchining, uning vakilining iltimosnomasiga ko'ra amalga oshiriladi. Iltimosnomada yangi ayblov bo'yicha protsessual harakatlar o'tkazish zarurati asoslantirilgan bo'lishi kerak.

Sud berilgan iltimosnoma bo'yicha uni qanoatlantirish yoki qanoatlantirishsiz qoldirish to'g'risida ajrim chiqaradi.

Iltimosnoma qanoatlantirilgan taqdirda, sud ajrimda ayblovni to'ldirish to'g'risidagi masalani hal qilish uchun qanday holatlarga aniqlik kiritilishi lozimligini ko'rsatadi va uning ijrosini ayblov dalolatnomasi yoki ayblov xulosasini tasdiqlagan prokurorga ijro muddatini bir oygacha doirada ko'rsatgan holda topshiradi.

Qo'shimcha protsessual harakatlar natijalariga ko'ra davlat ayblovini quvvatlovchi prokuror sudga yig'ilgan dalillarni taqdim etadi, ayblov dalolatnomasi yoki ayblov xulosasiga qo'shimchani o'qib eshittiradi hamda uning ko'chirma nusxasini sudlanuvchi va uning himoyachisiga topshiradi.

Sud prokuror tomonidan taqdim etilgan materiallar bo'yicha taraflarning fikrini aniqlaydi va ularni jinoyat ishiga qo'shib qo'yish haqida ajrim chiqaradi.

24.7. Jinoyat ishini ko‘rishni keyinga qoldirish, to‘xtatish va tugatish

JPKning 418-moddasiga ko‘ra sud majlisiga chaqirilgan shaxslardan birortasi kelmay qolganligi yoki yangi dalillar talab qilib olish zarur bo‘lganligi sababli, jinoyat ishini muhokama qilish mumkin bo‘lmasa, sud ishni muhokama qilishni keyinga qoldiradi va sud majlisiga kelmagan shaxslarni chaqirish yoki yangi dalillarni talab qilib olish choralarini ko‘radi.

Sud jinoyat ishining muhokamasini keyinga qoldirish sabablarini bartaraf etganida, ishni ko‘rib chiqishni davom ettirishi mumkin. Sud ba’zi bir sabablarga ko‘ra jinoyat ishining muhokamasini keyinga qoldirib, boshqa ishni ko‘rib chiqishga kirishgan bo‘lsa, bu ish muhokamasini boshdan boshlashga asos bo‘lmaydi.

24.8. Sud majlisining tartibiga amal qilish

Sud majlisi tartibi JPKning 424–425-moddalarida ko‘rsatilgan bo‘lib, bu tartib sud muhokamasining ibratli o‘tkazilishini ta’minlash bilan birga, sud protsessining tarbiyaviy ta’sirini hamda davlat nomidan ish ko‘ruvchi odil sudlovni amalga oshiruvchi sud organining nufuzini oshiradi.

JPKning 424-moddasiga asosan sudyalari kirib kelayotganda sud majlisi zalida hozir bo‘lganlarning hammasi o‘rinlaridan turadilar.

O‘n olti yoshga to‘lmagan shaxslar, basharti, ular sudlanuvchi, jabrlanuvchi, guvoh bo‘lmasalar, sud majlisi zaliga kiritilmaydilar.

Sud majlisida tartibni buzish, sud muhokamasining bir me’yorda borishiga to‘sqinlik qiluvchi yoki xalaqit beruvchi harakatlarni sodir etish hisoblanib, sudga nisbatan hurmatsizlikni bildiradi, sud majlisining reglamentini yoki raislik qiluvchining protsessni normal borishini ta’minlovchi farmoyishlarini mensimaslikka olib keladi. Tartibbuzar sud majlisida tartibni buzganida, raislik qiluvchining farmoyishiga bo‘ysunmaganida yoki sudga hurmatsizlik qilganida unga nisbatan JPKning 272-moddasida nazarda tutilgan choralar qo‘llaniladi. Sud majlisidagi quyidagi harakatlar tartibni buzish hisoblanadi: raislik qiluvchining farmoyishlariga bo‘ysunmaslik yoki sudni behurmat qilish; shaxsning, garchi u avval bunday harakatlarni to‘xtatish to‘g‘risida

ogohlantirilgan bo'lsa-da, ma'muriy tartibbuzarlik harakatlarini amalga oshirishi.

24.9. Sud muhokamasida chiqariladigan ajrimlar va sud majlisining bayonnomasi

JPKning 426-moddasi asosida sud muhokamasi vaqtida sud majlisining kotibi bayonnoma yuritadi. Sud majlisining bayonnomasida quyidagilar ko'rsatiladi: sud majlisi boshlangan va tamom bo'lgan vaqt ko'rsatilgan holda majlis bo'lgan joy, sana; sudning nomi va tarkibi; sud majlisining kotibi, tarjimon, ayblovchi, himoyachi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi va uning vakili, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar, ularning vakillari, shuningdek sud chaqirgan boshqa shaxslar; ko'rilayotgan ish; sudlanuvchining shaxsiga doir ma'lumotlar; hozir bo'lgan va hozir bo'lmagan guvohlar hamda ularning kelmaganlik sabablari. Bayonnomada: raislik qiluvchining barcha farmoyishlari ko'rsatiladi va sudning harakatlari qanday tartibda o'tgan bo'lsa, shu tartibda yoziladi; ishda ishtirok etuvchi shaxslarning ariza va iltimoslari; sudlanuvchi, jabrlanuvchi va guvoh ko'rsatuvlarining batafsil mazmuni; berilgan savollarga ekspertning javoblari; sud muzokaralarining tartibi, sud muzokaralarida ishtirok etgan shaxslarning xulosalari hamda sudlanuvchi oxirgi so'zining mazmuni; basharti, protsess ishtirokchilari iltimos qilsalar, ishni ko'rish paytida yuz bergan holatlar to'g'risidagi mulohazalar aks ettiriladi.

Sud zarur deb topgan hollarda guvoh va jabrlanuvchilar o'zlari bergan ko'rsatuvlarini sud majlisining bayonnomasida imzolaydilar.

Sud majlisi bayonnomasiga mulohazalar berish muddati ushbu bayonnomani raislik qiluvchi va kotib imzolaganidan keyingi kundan boshlab hisoblanadi. Mulohazalarning mazmuni sud majlisi bayonnomasining olib borilishi, rasmiylashtirilishi tartibiga, shuningdek undagi yozuvlarning to'liqligiga va to'g'riligiga taalluqli bo'lishi kerak. Muddatning o'tib ketishiga uzrli sabablar mavjudligi yoki bayonnoma bilan tanishish uzoq vaqtni talab qilsa, bayonnoma bilan barcha protsess ishtirokchilari o'z vaqtida tanisha olmasa, ushbu muddat raislik qiluvchi tomonidan uzaytirilishi lozim. Sud majlisi bayonnomasiga berilgan mulohazalarni ko'rib chiquvchi rais mulohaza bergan shaxsni uning mulohazasi to'g'riligini baholash maqsadida chaqirishi mumkin. Mulohazalarni to'g'riligiga ishonch hosil qilgach, raislik qiluvchi uni bayonnomaga qo'shib qo'yadi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Sud muhokamasining umumiy shartlari, ya'ni sud muhokamasining bevositaligi, og'zakiligi va oshkoraligi, sudlovga tegishlilik, sud tarkibining o'zgarmasligi, sud muhokamasi ishtirokchilarining tengligini ta'minlash va ularning protsessual holatini kafolatlash, sud muhokamasi doirasining qat'iyligi; jinoyat ishini to'xtatish va tugatish, sud majlisining tartibi va sud majlisining bayonnomasi to'g'risida tushunchalar shakllanishi lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Sud muhokamasining umumiy shartlari deganda nimani tushunasiz? Uning ahamiyati nimalarda namoyon bo'ladi?
2. Sud muhokamasi doirasi deganda nimani tushunasiz? JPKning mazkur normalariga kiritilgan so'nggi o'zgartishlarning mazmun-mohiyati va ahamiyatini tushuntiring.
3. Surishtiruvning, dastlabki tergovning to'liq emasligini yoki jinoyat-protsessual qonuni normalarining jiddiy buzilishlarini bartaraf etish tartibini tushuntiring.

Kazu

O'zbekiston Respublikasi JKning 210-moddasi 3-qismida nazarda tutilgan jinoyatni sodir qilgan sudlanuvchi D.Shamshiyevga oid jinoyat ishini birinchi instansiya sudi tariqasida Jinoyat ishlari bo'yicha Toshkent shahar sudi sudyasi M.Klichev tomonidan mazmunan ko'rib chiqayotgan vaqtda oxirgi so'zida jinoyat ish uchun muhim ahamiyatga molik yangi ma'lumotlarni ma'lum qildi.

Jinoyat ishlari bo'yicha Toshkent shahar sudi sudyasi M.Klichev sudlanuvchi D.Shamshiyevga oid jinoyat ishi yuzasidan aniqlangan yuqoridagi holatlar hukmning qonuniy, asosli va adolatlilikiga ta'sir qilmasligini aytib, buning sababini sud tergovni allaqachon tugab ketganligi bilan izohladi.

Jinoyat ishi bo'yicha davlat ayblovdchisi sifatida qatnashayotgan O.Berdimurodov jinoyat ishi yuzasidan sud tergovini yangidan boshlash to'g'risida fikr bildirdi.

Mazkur holatni O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi asosida tahlil qilgan holda huquqiy baho bering.

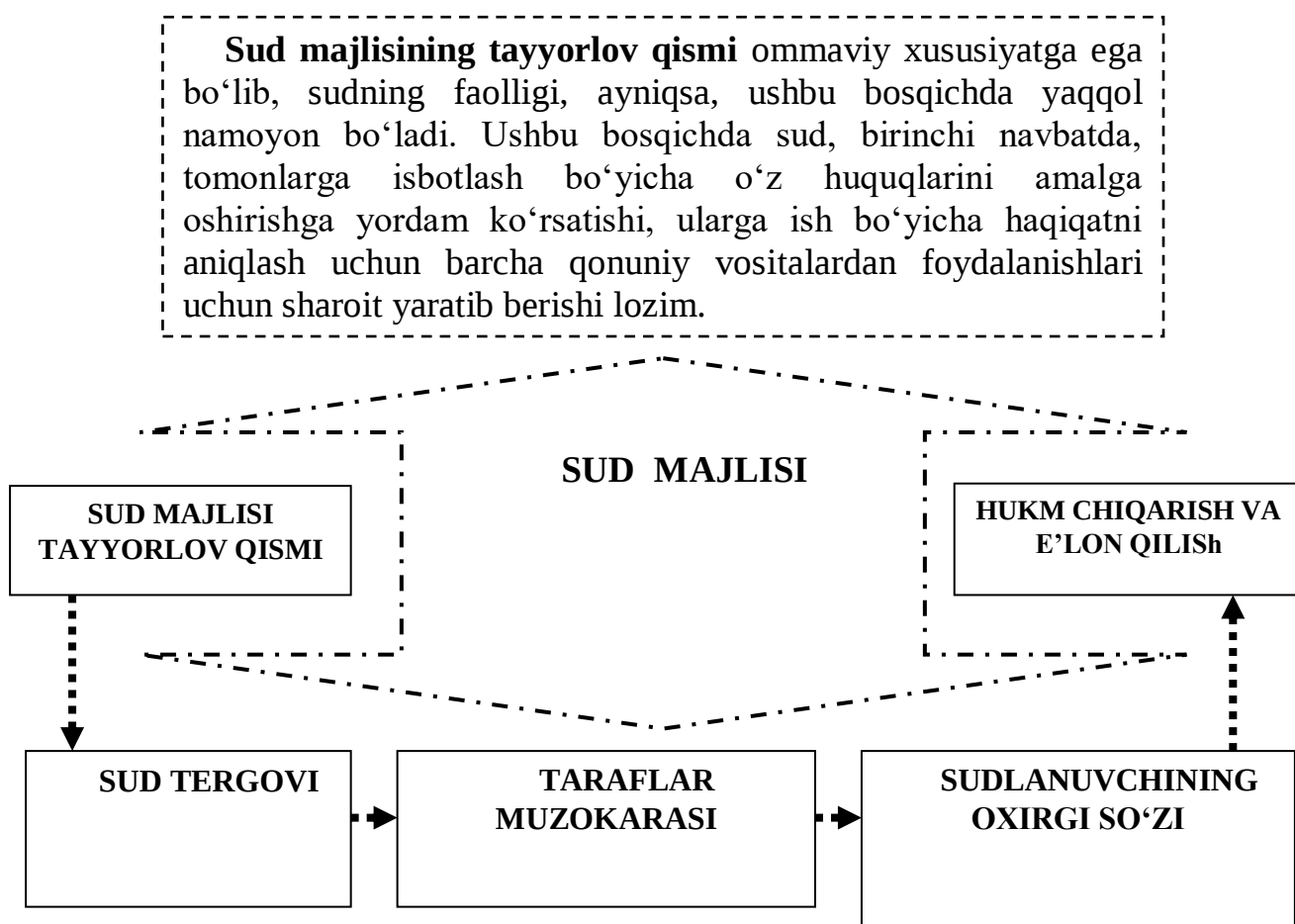
XXV BOB. SUD MAJLISINING TAYYORLOV QISMI. SUD TERGOVI

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor G.Tulaganova)

Annotatsiya: mazkur mavzuni o‘zlashtirish orqali sud majlisining tayyorlov qismi, sudda so‘roq qilish tartibi, unda kriminalistika metodikalarini qo‘llash, sud tergovida yozma dalillarni, ekspertlarning xulosalarini va tergov harakatlari bayonnomalarini tekshirish, tergov harakatlarini o‘tkazish metodikalari haqida bilimlar egallanadi.

25.1. Sud majlisining tayyorlov qismi tushunchasi va uning mazmuni

Sud muhokamasi murakkab va ko‘p qirrali sud harakatlari majmuidan tashkil topgan bo‘lib, besh bosqichdan iborat: tayyorlov qismi, sud terгови, taraflar muzokarasi, sudlanuvchining oxirgi so‘zi, hukm chiqarish va e‘lon qilish.

Sud majlisining tayyorlov qismi sud majlisida raislik qiluvchi tomonidan ochish (JPKning 428-moddasi) va jinoyat ishining ko‘rilishini e‘lon qilinishidan boshlab jinoyat ishi bo‘yicha dastlabki tergov tomonidan tuzilgan ayblov xulosasini protsess ishtirokchilariga o‘qib eshittirishgacha bo‘lgan protsessual harakatlarni o‘z ichiga oladi.

Umuman olganda, JPKning 51-bobi mazmunidan kelib chiqqan holda sud majlisining tayyorlov qismining shartli ravishda quyidagi bosqichlarini ajratib ko‘rsatishimiz mumkin:

1) sud majlisini ochish – sud majlisi raislik qiluvchi tomonidan tayinlangan vaqtda ochiladi va qanday jinoyat ishi ko‘rilishini e‘lon qilishni ko‘zda tutadi (428-modda);

2) protsess ishtirokchilarining sudga kelgan-kelmaganligini tekshirish – sud majlisining kotibi protsess ishtirokchilarining sudga kelgan-kelmaganligi to‘g‘risida axborot berishini, sudga tarjimon, guvoh, ekspert va mutaxassislar kelgan-kelmaganligi tekshirilishini qamrab oladi (429-modda);

3) sud tarkibini, taraflarni e‘lon qilish va rad qilish huquqini tushuntirish – raislik qiluvchi sud tarkibini e‘lon qilishi, protsess ishtirokchilarini tanishtirishi, sudyani, sud tarkibini yoki sudyalardan birortasini, shuningdek taraflardan birortasini rad qilish huquqlarini tushuntirishini qamrab oladi (431-modda);

4) guvohlarning to‘g‘ri ko‘rsatuv berishini ta‘minlashga qaratilgan protsessual harakatlar – raislik qiluvchi guvohlarning sud majlisi zalidan alohida xonaga chiqib turishlari to‘g‘risida farmoyish beradi, keyinchalik so‘roq qilinmagan guvohlarning so‘roq qilingan guvohlar bilan, shuningdek sud majlisi zalidagi boshqa shaxslar bilan muloqotda bo‘lmashligi choralarini ko‘radi (432-modda);

5) protsess ishtirokchilaridan birortasi kelmaganida jinoyat ishini ko‘rish mumkinligi yoki mumkin emasligi masalasini hal qilish – sudga chaqirilgan protsess ishtirokchilaridan birortasi kelmagan taqdirda sud jinoyat ishini muhokama qilish mumkinligi yoki mumkin emasligi to‘g‘risida taraflarning fikrini eshitadi va muhokamani davom ettirish yoki uni keyinga qoldirish to‘g‘risida ajrim chiqaradi (433-modda);

6) protsess ishtirokchilariga huquqlarini tushuntirish – raislik qiluvchi sudlanuvchi, taraflar, ekspert, mutaxassis va tarjimonga ularning JPKda belgilangan huquq va majburiyatlarini tushuntiradi (430, 435–437-moddalar);

7) iltimoslar qilish va ularni hal etish – sud majlisining tayyorlov qismining yakunlovchi bosqichi bo‘lib, raislik qiluvchi taraflardan yangi

guvoh, ekspert yoki mutaxassislar chaqirish, ashyoviy dalil va hujjatlar talab qilib olish to'g'risida ularning iltimosi bor-yo'qligini so'rashini va ularni qanoatlantirish yoki rad etish bilan bog'liq protsessual harakatlarni qamrab oladi (438-modda).

25.2. Sud tergovni tushunchasi, uning mazmuni va mohiyati

Sud majlisida raislik qiluvchi sud tergovining boshlanishini e'lon qiladi va sud majlisiga rahbarlik qiladi.

Sud tergovni ayblov xulosasi yoxud ayblov dalolatnomasining xulosa qismida bayon etilgan, sudlanuvchiga qo'yilgan ayblov mazmunini davlat ayblovchisi tomonidan o'qib eshittirishdan boshlanadi (*JPKning 439-m.*).

Ish bo'yicha fuqaroviy da'vo qo'zg'atilgan bo'lsa, davlat ayblovchisi fuqaroviy da'vo mazmunini ham e'lon qiladi. Ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasining xulosa qismini o'qib eshittirishdan maqsad, sudlanuvchini nimada ayblanib sudga berilganligini, sud majlisida hozir bo'lganlarning barchasini qanday jinoyat ishi bo'yicha sud tekshiruvini olib borilishi haqida tanishtirishdan iborat.

Ayblov xulosasi yoki ayblov dalolatnomasining xulosa qismi o'qib eshittirilganidan keyin raislik qiluvchi sudlanuvchidan unga nisbatan qo'yilgan ayblovning, shuningdek fuqaroviy da'vo qo'zg'atilgan bo'lsa, ularning mohiyati tushunarli yoki tushunarsiz ekanligini, aybiga iqrorligi yoki iqror emasligi yoki sudlanuvchi yoki himoyachisi qo'yilgan ayblovga nisbatan munosabat bildirishni xohlash-xohlamasligi so'raladi.

Shundan so'ng sud dalillarni tekshirish navbati haqida taraflarning fikrlarini so'raydi. Ularning og'zaki fikrlari sud majlisining bayonnomasiga kiritiladi, yozma fikrlari esa bayonnomaga ilova qilinadi.

25.3. Sud tergovida so'roq qilish

Sud tergovida jinoyat protsessining tortishuv tamoyili yaqqol namoyon bo'ladi va sudning turli harakatlari yig'indisidan iborat bo'ladi.

So‘roq qilish ana shu sud harakatlaridan biri hisoblanadi. Dastlabki tergov bosqichida so‘roq qilish ishtirokchilari doirasi, odatda, tergovchi va himoyachi bilan cheklangan bo‘lsa, sud majlisida so‘roq qilinuvchiga sudyalari, prokuror, himoyachilar, jabrlanuvchilar, fuqaroviy da’vogar, fuqaroviy javobgar va ularning vakillari, sudlanuvchilar ham savol beradilar.

Har bir guvoh hali so‘roq qilinmagan guvohlarning yo‘qligida so‘roq qilinadi (*Guvohlar sud majlisi zaliga ular chaqirilishlarini kutib turgan xonadan bitta-bittadan chaqiriladi*). **So‘roq qilingan guvohlar sud majlisi zalida qoladilar va sud tergovi tamom bo‘lmasdan ilgari zaldan faqat sudning ijozati bilan chiqib ketishlari mumkin** (*JPKning 442-m.*).

Guvohlarni so‘roq qilishning bunday tartibi so‘roq qilingan guvoh bilan so‘roq qilinmagan guvohlarga ko‘rsatuvlarini «moslashtirish» uchun muloqotda bo‘lishlariga, birorta guvoh ham o‘zidan boshqa guvohlarning sudga bergan ko‘rsatuvlarini oldindan bilib olishga, sud tomonidan beriladigan savollarga javoblarni oldindan hozirlab qo‘yishga, ishning hal bo‘lishidan manfaatdor bo‘lgan shaxslar ta’siriga tushib qolishiga yo‘l qo‘ymaydi. O‘n olti yoshga to‘lmagan guvoh so‘roq qilinib bo‘lgach, zarurat bo‘lmasa, sud zalidan chiqarilib yuborilishi lozim. So‘roq qilingan boshqa guvohlar sud tergovi tamom bo‘lmasdan ilgari zaldan faqat sudning ijozati bilan chiqib ketishlari mumkin. Guvoh kasalligi, jismoniy ojizligi, nogironligi, qariligi, yurolmasligi va boshqa uzrli sabablar bilan sudga kelolmagan taqdirda uning turgan joyiga borib so‘roq qilinishi mumkin.

25.4. Sud tergovida dalillarni tekshirish va ularga baho berish

Yozma dalillar, ekspert xulosalari, tergov harakati bayonnomalarini sud muhokamasi paytida tekshirish o‘ziga xos bo‘lgan tergov harakati bo‘lib, raislik qiluvchi, xalq maslahatchilaridan biri yoki sud majlisining kotibi surishtiruv va dastlabki tergovda ishga qo‘shib qo‘yilgan, ish uchun ahamiyatli bo‘lishi ehtimolda tutilgan yozma dalillarni, ekspertlarning xulosalarini va tergov harakatlari bayonnomalarini o‘qib eshittiradi, ular yuzasidan taraflar fikri eshittiladi va bu haqida sud majlisi bayonnomasida qayd etiladi.

Sud yozma dalillarni koʻzdan kechirishi, tergov harakatlari bayonnomalaridan tashqari qoʻshimcha vositalar bilan ushbu tergov harakatlari qayd etilgan foto, kinotasvir va videotasmalarni namoyish qilib koʻrishi mumkin. Ekspert xulosasi boʻyicha sud uni bevosita soʻroq qilib, uning tadqiqotlari fan-texnika talablariga mos ravishda, obyektiv oʻtkazilganligi toʻgʻrisida maʼlumotlar olish huquqiga ega.

Sud ashyoviy dalillarni sud majlisi zalida nafaqat taraflar, eng avvalombor, sud harakatlari natijasidan manfaatdor boʻlgan protsess ishtirokchilari ishtirokida koʻzdan kechiradi, unda ekspertlar, mutaxassislar, guvohlar ham ishtirok etishlari mumkin (*JPKning 444-m.*).

Sud, hajmi katta narsalarni, masalan, shikastlangan avtoullov, samolyot kabilarni, ular turgan joyda taraflar bilan birgalikda koʻzdan kechiradi. Koʻzdan kechirishning oʻtkazilishi va natijalari koʻzdan kechirish olib borilgan joyda tuzilgan sud majlisi bayonnomasida qayd etiladi.

Sud tergovida ham ish uchun ahamiyatli holatlar toʻgʻrisidagi maʼlumotlarni fan, texnika, sanʼat yoki kasb sohasi boʻyicha bilimi boʻlgan shaxs oʻtkazadigan maxsus tekshirish orqali olish mumkin boʻlganida, bunday tergov harakati surishtiruv yoki dastlabki tergovda oʻtkazilganligidan qatʼiy nazar, taraflarning bildirgan iltimosnomasi yoki sudning tashabbusi bilan sudning maslahatxonada chiqargan ajrimi asosida JPKning 172–87-moddalarida nazarda tutilgan talab va qoidalarga amal qilgan va JPKning 446-moddasi talablarini hisobga olgan holda ekspertiza tayinlanadi va oʻtkaziladi.

Taraflar va protsess ishtirokchilari qoʻshimcha guvohlar chaqirish, yangi ashyoviy yoki yozma dalillarni talab qilib olish yoxud ekspertiza tekshiruvlarini oʻtkazish toʻgʻrisida iltimoslar qilishi yoki ilgarigi iltimoslarini qaytarishi mumkin, sud ularni muhokama qilishga majbur. Bildirilgan iltimosnoma yuzasidan protsessning boshqa ishtirokchilarini fikri eshitiladi va iltimosnomani qanoatlantirish yoki rad etish toʻgʻrisida ajrim chiqariladi. Agarda sud iltimoslarni asosli deb topsa, sud tergovini davom ettiradi.

25.5. Dastlabki tergovning toʻliq emasligini yoki jinoyat-protsessual

qonuni normalarining jiddiy buzilishlarini bartaraf etish

Sudlanuvchiga nisbatan ayblovni og‘irrog‘i bilan yoki haqiqiy ahvolga ko‘ra dastlabki ayblovdan jiddiy farq qiladigan ayblov bilan almashtirish uchun yoki boshqa shaxsni ishda ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish uchun asoslar aniqlangan taqdirda, sud dastlabki tergovning to‘liq emasligini yoki jinoyat-protsessual qonuni normalarining jiddiy buzilishlarini JPKning 416 va 417-moddalariga muvofiq bartaraf etadi. Yangi ayblov dastlabki ayblov bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan va ularni alohida-alohida ko‘rish imkoniyati bo‘lmagan hollarda, sudlanuvchini yangi ayblov bo‘yicha jinoiy javobgarlikka tortish yoki boshqa shaxsni ishda ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish uchun asoslarni aniqlash tartibi davlat ayblovin qo‘llab-quvvatlovchi prokurorning yoki jabrlanuvchining, uning vakilining iltimosnomasiga ko‘ra amalga oshiriladi. Iltimosnomada ayblovni to‘ldirish yoki boshqa shaxsni ayblanuvchi tariqasida ishda ishtirok etishga jalb qilish bilan bog‘liq protsessual harakatlarning o‘tkazilishi zarurati asoslantirilgan bo‘lishi kerak.

Sud berilgan iltimosnoma qanoatlantirilgan taqdirda, sud ajrimda ayblovni to‘ldirish to‘g‘risidagi masalani hal qilishi uchun qanday holatlarga aniqlik kiritilishi lozimligini ko‘rsatadi va uning ijrosini ayblov xulosasini tasdiqlagan prokurorga ijro muddatini bir oygacha ko‘rsatgan holda topshiradi.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Sud muhokamasining tayyorlov bosqichida protsess ishtirokchilaridan birortasi kelmaganida jinoyat ishini ko‘rish mumkinligi yoki mumkin emasligi masalasini hal qilish tartibini yoritish.

2. Sud tergovining boshlanishi jarayonida sud majlisida raislik qiluvchining vakolatlari va amalga oshiriladigan protsessual harakatlarga ta’rif bering.

3. Dalillarni tekshirish navbatini belgilash bilan bog‘liq masalani hal qilishga oid protsessual harakatlarni amalga oshirishning o‘ziga xos xususiyatlari.

Kazu

Jinoyat ishlari bo‘yicha Toshkent shahar Mirobod tumani sudida O‘zbekiston Respublikasi JKning 266-moddasi 2-qismida nazarda

tutilgan jinoyat ishi ko‘rilayotgan vaqtda jinoyat ishi bo‘yicha ishda sudya dastlabki tergov davomida jinoyat oqibatida yetkazilgan mulkiy zararni qoplash choralari ko‘rilmaganligi sababli jinoyat ishini to‘xtatdi va tergovchiga mazkur vazifani yukladi.

Tergovchi esa ushbu holatdan norozi bo‘ladi va O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 399-moddasida mulkiy zararni qoplash choralari ko‘rilmaganligi uchun sud jinoyat ishini yuritishni to‘xtatish belgilanmaganligi keltirib o‘tadi.

Mazkur holatni O‘zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi asosida tahlil qilgan holda huquqiy baho bering.

XXVI BOB. TARAFLARNING MUZOKARASI VA SUDLANUVCHINING OXIRGI SO‘ZI

(Muallif – yuridik fanlar doktori, professor B.Pulatov)

Annotatsiya: Mazkur mavzuni o‘quvchilar tomonidan o‘rganilishi taraflar muzokarasining mazmuni va tartibi, tarafning nutqiga e’tirozlar, taraflarning ayblovning mohiyati yuzasidan takliflari, ularni taqdim etish tartibini aniqlab olish; sudlanuvchining oxirgi so‘zi, uni ifoda etish tartib, qoidalari egallash; sud tergovini yangidan boshlash, yangidan boshlangan sud tergovining protsessual tartibini va sudning qaror qabul qilish uchun alohida xonaga (maslahatxonaga) kirish tartib-qoidalarini bilish imkonini beradi.

26.1. Taraflar muzokarasining mazmuni va sudlanuvchining oxirgi so‘zi

Taraflar muzokarasi sud muhokamasining mustaqil qismi bo‘lib, unda taraflar va ularning vakillari o‘z nuqtai nazarlaridan kelib chiqib, sud tergovining natijalarini yoritgan holda, sud tergovi davomida tekshirilgan dalillarga huquqiy baho beradilar, ko‘rilayotgan ishga bo‘lgan huquqiy munosabatlarini belgilaydilar, sudlanuvchi tomonidan sodir qilingan jinoyatning isbot bo‘lganligi yoki bo‘lmaganligi, unga nisbatan tayinlanadigan jazo chorasi yoki jazodan uni ozod qilish, oqlov hukmi chiqarish, fuqaroviy da’volarining hal qilinishi hamda sud hukm chiqarayotganda hal qilinishi kerak bo‘lgan boshqa masalalar bo‘yicha o‘zlarining fikrlarini bayon qiladilar.

Davlat ayblovchisi va himoyachi uchun sud muzokarasida qatnashish majburiydir, ular nutq so‘zlashdan bo‘yin tovlashga haqli emaslar, chunki bunday bo‘yin tovlash o‘z protsessual vazifalarini bajarishdan bosh tortish deb hisoblanadi.

Davlat ayblovchisi va himoyachi nutqining kompozitsion tuzilishi qonunda belgilab berilmagan. Ularni tuzishda JPK 457-moddasi talablariga muvofiq hukm chiqarishda sud hal qiladigan hamda JPKning 409-moddasida belgilangan prokuror vakolatlari doirasidagi masalalardan kelib chiqiladi.

Davlat ayblovchisi va himoyachining nutqlarida sudlanuvchi harakatlarining huquqiy kvalifikatsiya qilish xususidagi takliflari aniq va lo'nda, aybdor sodir etgan qilmish uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi huquqiy norma chuqur tahlil qilingan bo'lishi lozim.

Nutq sudlanuvchining shaxsini tavsiflovchi ma'lumotlar, jazoni yengillashtiruvchi va og'irlashtiruvchi holatlar va sodir qilgan jinoyati uchun jazolanishi kerakmi, unga qanday jazo tayinlanishi, jazoni qanday tartibli koloniyada o'tashi lozim va shu jazoni o'tash kerakmi yoki yo'qligiga oid fikr-mulohazalarni o'z ichiga olgan qismi ham muhim o'rin tutadi.

Taraflar nutq so'zlab bo'lganidan keyin ulardan har biri boshqa tarafning nutqida aytilgan masalalar yuzasidan e'tiroz yoki mulohazalar bilan yana bir martadan so'zga chiqishi mumkin (*JPKning 449-m.*).

Muzokara ishtirokchilarining qo'shimcha so'zlari bir-birlarining aytgan so'zlariga, ya'ni luqma (replika) tashlashi, protsessning boshqa ishtirokchilari, birinchi galda, himoyachining so'zlariga javob qaytarishi yoki aniqrog'i, e'tiroz bildirishdan iborat. Davlat ayblovchisi aynan qaysi nutqqa luqma bilan javob bermoqchi ekanligini, albatta, ko'rsatishi shart. Javob so'zlari qisqa, ishga aloqador bo'lib, ularda bir-birlarini kamsituvchi, haqoratlovchi mazmunda bo'lmasligi kerak. So'nggi e'tiroz bildirish huquqi hamisha himoyachi va sudlanuvchiga beriladi.

26.2. Taraflarning ayblov mohiyati yuzasidan takliflari, sudlanuvchining oxirgi so'zi

Muzokara tamom bo'lgandan keyin taraflar JPKning 457-moddasi birinchi qismidagi 1–6-bandlarda nazarda tutilgan masalalar yuzasidan chiqariladigan qarorning o'zlari taklif etadigan mazmunini sudga yozma ravishda taqdim etishlari mumkin. Davlat ayblovchisi va himoyachi uchun qarorning bunday mazmunini sudga taqdim etish majburiydir. Shuningdek, davlat ayblovchisi JPKning 409-moddasi talablariga muvofiq ayblov mazmunini o'zgartirish yoki ayblovdan voz kechish sabablari xususida, Jinoyat kodeksining normalarini qo'llash, sudlanuvchining harakatlarini tavsiflash, unga jazo turini va me'yorini

tayinlash to'g'risida hamda sud hal etishi lozim bo'lgan boshqa masalalar yuzasidan o'z fikrini bayon qiladi.

Taraflarning ayblov mohiyati yuzasidan takliflari jinoyat ishiga aynan aloqador, qonunda nazarda tutilgan tartibda to'plangan, tekshirilgan, baholangan va sud muhokamasida o'rganilgan, sud majlisi bayonnomasida o'z aksini topgan dalillargagina asoslangan bo'lishi kerak, aks holda ularning takliflari sud tomonidan e'tiborga olinmaydi.

26.3. Sud tergovini yangidan boshlash va sudning qaror qabul qilish uchun alohida xonaga (maslahatxonaga) kirishi

Sud tergovini yangidan boshlash sudning huquqi hisoblanadi. Taraflarning bu masaladagi iltimosnomalari sud tomonidan rad etilishi mumkin, lekin bunday qaror asoslanishi va sud bayonnomasida qayd etilishi lozim. Bu harakat sud uchun ish yuzasidan qaror chiqarilgunga qadar ish yuzasidan aniqlangan holatlarni qonuniy va asosliligini yana bir bor tekshirish uchun imkoniyatdir.

Sudlanuvchining oxirgi so'zini eshitib bo'lganidan so'ng sud hukm chiqarish yoki ajrim chiqarish uchun darhol alohida xonaga (maslahatxonaga) kiradi. Bu haqida raislik qiluvchi sud majlisi zalida hozir bo'lganlarga e'lon qiladi (*JPKning 453-m.*).

Qonunga bunday protseduraning kiritilishi sudga tashqi ta'sirni istisno etadi. Raislik qiluvchi maslahatxonadan, taxminan, qachon sud zaliga chiqishini ham e'lon qilishi lozim. Sudning bu harakati ham sud bayonnomasida eks ettiriladi.

JPKning 453 va 456-moddalari ta'biriga ko'ra alohida xona - maslahatxona sud binosida alohida ajratilgan xona bo'lib, unda sudya yoki sud tarkibi ko'rilgan ish bo'yicha hukm yoki ajrim chiqarishga oid protsessual qaror chiqaradi. Bunday paytda mazkur xonada faqat sudyaning o'zi yoki sud takibiga kirgan sudyalalar hozir bo'lishi mumkin. Boshqa shaxslarning hozir bo'lishiga yo'l qo'yilmaydi. Sud tomonidan muhim protsessual qarorlarni alohida xona – maslahatxonada chiqarilishi sudyalalar mustaqilligi va ularning faqat qonunga bo'ysunish prinsipining kafolatidir.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar sud tergovini tamomlangandan so'ng taraflar muzokarasining mazmuni va tartibi, tarafning nutqi, nutqiga e'tirozlar, taraflarning ayblov mohiyati yuzasidan takliflari, ularni taqdim etish tartibiga, sudlanuvchining oxirgi so'zi, uni ifoda etish tartib-qoidalarini, sud tergovini yangidan boshlash, yangidan boshlangan sud tergovining protsessual tartibini va sudning qaror qabul qilish uchun alohida xonaga (maslahatxonaga) kirishi tartib-qoidalariga qat'iy rioya qilinishi ko'nikmalariga ega bo'lishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuks

Kazuks

O'zbekiston Respublikasi JKning 97-moddasi 2 qismi "1" bandi bilan ayblangan F.Samatovning jinoyat ishi sudda ko'rilishida, sud tergovini tamomlangandan so'ng sud taraflarning muzokarasini eshitishga o'tib, birinchilar qatorida davlat ayblovchisi va himoyachiga, so'ng jamoat ayblovchisi va jamoat himoyachisiga, ulardan so'ng jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgarga, sudlanuvchiga so'z bergan.

Sud muzokara nutqi bilan chiquvchilar novbatini belgilashi qonuniymi? Sud taraflarning muzokarasini eshitish tartibiga oid protsessual qonunni tahlil qiling.

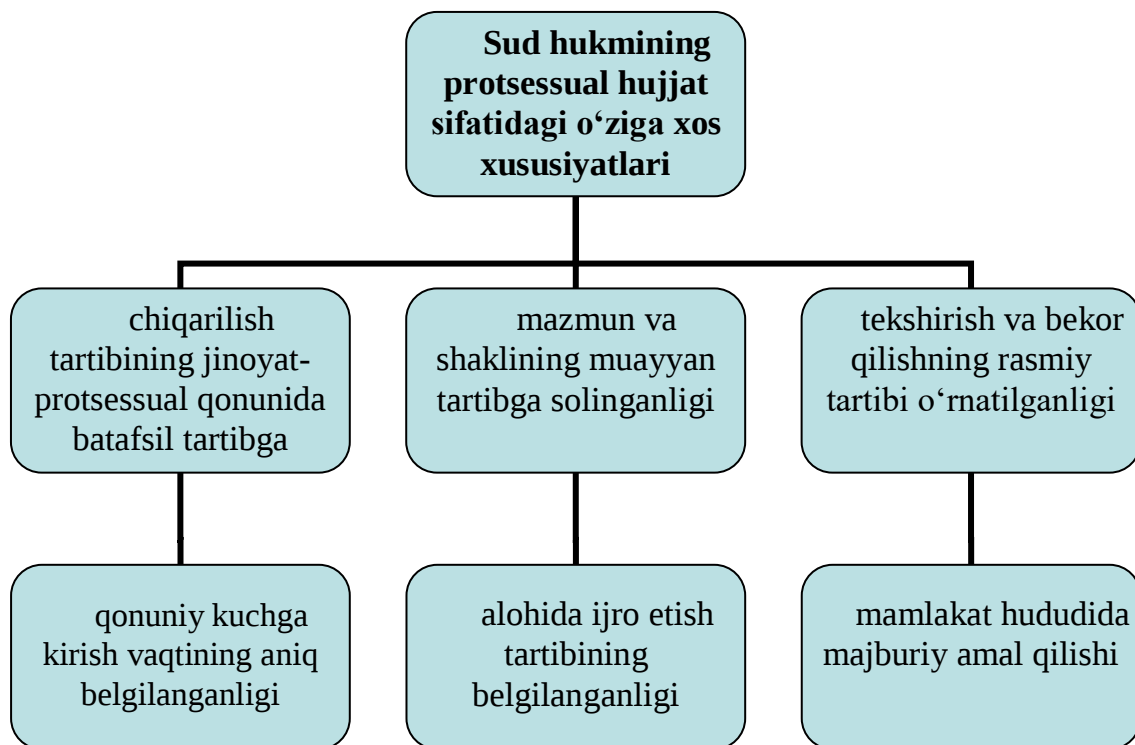
XXVII BOB. HUKM

(Muallif – yuridik fanlar nomzodi S.Saxaddinov)

Annotatsiya: ushbu mavzuning o'zlashtirilishi o'quvchilarda jinoyat protsessining muhim institutlaridan biri bo'lgan hukm, uning turlari va unga qo'yilgan talablar to'g'risida tushuncha hosil qiladi; jinoyat protsessida hukm chiqarishning protsessual tartibini o'rgatadi; hukm chiqarish vaqtida hal qilinishi lozim bo'lgan masalalar to'g'risida tasavvurlarini shakllantiradi.

27.1. Hukm va unga qo'yilgan talablar

Hukm – birinchi instansiya sudi tomonidan sud muhokamasi natijalari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi nomidan chiqariladigan, sudlanuvchining jinoyat sodir etishda aybdor yoki aybsizligi va unga nisbatan jazo qo'llash yoki qo'llamaslik, shuningdek sudlanuvchini jinoiy javobgarlik yoki jazodan ozod qilish masalasini hal qilishga yo'naltirilgan protsessual hujjatdir. Sud hukmni O'zbekiston Respublikasi nomidan chiqaradi.

JPKning 457–459-moddalarida ko'rsatilgan, ya'ni jinoiy qilmish, sudlanuvchining aybi, sudlanuvchining javobgarlik darajasi va maqomi,

jazoni ijro etish sharoitlari, fuqaroviy da'vo va ashyoviy dalillar, sud xarajatlari va sudlanuvchiga nisbatan majburlov choralarini tayinlash haqidagi masalalar alohida xonada (maslahatxonada) muhokama qilish vaqtida sud ish uchun ahamiyati bo'lgan biror holat qo'shimcha ravishda aniqlanishi kerak deb topsa, hukm chiqarmay, sud tergovini yana davom ettirish to'g'risida ajrim chiqaradi.

Hukmni tuzishga kirishish uchun quyidagi uchta masalani muhokama qilishni hal etishi lozim:

birinchidan, JPKning 457-459-moddalarida nazarda tutilgan hukm chiqarish vaqtida sud hal qiladigan masalalarni;

ikkinchidan, sudlanuvchining ruhiy kasalligi va aqli norasoligi masalasini;

uchinchidan, shartli hukm qilingan shaxs ustidan kuzatuv olib borish masalasini.

Shuningdek, JPKda hukmga, shu jumladan, uni bayon etish uslubiga qo'yilgan talablar ham ifodalangan. Xususan, hukm: 1) ish qaysi tilda ko'rilgan bo'lsa, shu tilda bo'lishi; 2) aniq va tushunarli iboralarda bayon qilinishi; 3) uch qism: kirish, tavsif hamda qaror qismlaridan iborat bo'lishi lozim.

Ayblov hukmining qaror qismida aks etishi lozim bo'lgan masalalarni quyidagicha tasniflashimiz mumkin bo'ladi:

1) sudlanuvchiga va uning ayblilik darajasiga oid ma'lumotlar: sudlanuvchining familiyasi, ismi va otasining ismi; sudlanuvchining jinoyat sodir etganlikda aybli deb topilganligi to'g'risidagi qaror; JKning sudlanuvchining aybli deb e'tirof etilishiga asos bo'lgan moddasi (moddaning qismi, bandi), shuningdek sudlanuvchining o'ta xavfli retsidivist deb topilganligi, basharti sud shunday qaror qabul qilgan bo'lsa;

2) tayinlangan jazo chorasining turi va miqdoriga oid ma'lumotlar: sudlanuvchi aybli deb topilgan har bir jinoyati uchun tayinlangan jazo turi va me'yori; JKning moddalariga muvofiq uzil-kesil tayinlangan va o'talishi lozim bo'lgan jazo chorasi; ozodlikdan mahrum etilgan shaxsning jazo muddatini o'tashi lozim bo'lgan tegishli tartibli koloniya turi;

3) jazoni va boshqa ta'sir choralarini ijro etishni ta'minlashga oid ma'lumotlar: sudlanuvchi shartli ravishda hukm qilingan bo'lsa, sinov muddati va mahkumning ustidan kuzatuv olib borish vazifasi yuklatilgan jamoa yoki shaxs; mahkumning zimmasiga yuklatilgan majburiyatlar; JPKning 533-moddasida nazarda tutilgan hukmning ijrosini kechiktirish

bilan bog‘liq asoslar aniqlangan hollarda hukmning ijrosini kechiktirish to‘g‘risidagi qaror;

4) muddatlarni hisoblash va ehtiyot choralari to‘g‘risidagi ma’lumotlar: ushlab turilgan yoki qamoqda yoxud uy qamog‘ida saqlangan vaqtni jazo tayinlashda jazo muddati hisobiga kiritish to‘g‘risidagi qaror; hukm qonuniy kuchga kirguniga qadar sudlanuvchiga nisbatan ehtiyot chorasiga doir qaror.

Basharti, sudlanuvchiga JKning bir necha moddasi bilan ayblov qo‘yilgan bo‘lsa, hukmning qaror qismida quyidagi holatlar alohida-alohida ko‘rsatilishi lozim:

1) sudlanuvchi JK Maxsus qismining qaysi moddalari bo‘yicha oqlanganligi;

2) sudlanuvchi JK Maxsus qismining qaysi moddalari bo‘yicha hukm qilinganligi.

Hukmning qonuniyligi – hukmning qonunning barcha talablariga amal qilingan holda va qonun asosida, protsessual huquq me‘yorlariga hamda shu huquqiy munosabatlarga tatbiq qilinishi lozim bo‘lgan moddiy huquq me‘yorlariga to‘liq rioya qilingan holda chiqarilganligi.

Sud hukmiining qonuniyligi uning “normativ asoslanganligi”ni anglatadi. Shu sababli sud hujjatining asoslantirish qismida moddiy va protsessual qonunlarga havola mavjud bo‘lishi lozim. Jumladan, jinoyat ishini tugatish to‘g‘risidagi qaror(ajrim)da protsessual va moddiy qonunlarda nazarda tutilgan asosga havola mavjud bo‘lishi kerak¹.

Hukmning asosliligi – hukmda ishning haqiqiy holatlari kerakligicha to‘la va yuz berganiga haqiqatan monand tarzda aniqlanganligi.

Sud hukmda ish uchun huquqiy ahamiyatga ega bo‘lgan hamma holatlar bayon etilgan, tegishli dalillar keltirilgan va ish bo‘yicha aniqlangan holatlar hamda taraflarning huquq va burchlari bo‘yicha to‘g‘ri xulosaga kelingan taqdirdagina, u asosli bo‘lib hisoblanadi.

Hukmning adolatligi – hukmda aybdorga nisbatan jazo yoki boshqa ta’sir chorasi u sodir etgan jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasi va uning shaxsi e’tiborga olinib tayinlanganligi, aybsiz shaxs esa oqlanganligi va rehabilitatsiya etilganligi.

27.2. Hukm turlari

Sud ayblov yoki oqlov hukmi chiqarishi mumkin bo'lib, sudlanuvchiga nisbatan qanday turda hukm chiqarish masalasini hal qilish vaqtida sud aybsizlik prezumpsiyasi prinsipi talablariga amal qilishi shart. Demak, hukm ayblov yoki oqlov hukmi bo'lishi mumkin. Ayblov hukmi aybsizlik prezumpsiyasi tamoyili talablariga qat'iy amal qilgan holda, sud muhokamasida sudlanuvchining aybi isbotlanganida chiqariladi.

Oqlov hukmi – birinchi instansiya sudi tomonidan qabul qilinadigan odil sudlov hujjati bo'lib, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, axloqiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan ma'lum ichki (qonuniylik, asoslilik va adolatlilik) va tashqi (mutloqlilik, majburiylik, o'zgarmaslik) xususiyatlari bilan tavsiflanadi hamda shaxsning unga nisbatan e'lon qilingan va sud muhokamasi chog'ida qo'llab-quvvatlangan jinoyatni sodir etishda aybsizligini (aybliligi isbotlanmaganligini) o'rnatadi.

Ushbu belgilar oqlov hukmini oqlovchi tisdagi boshqa jinoyat-protsessual qarorlardan farqlaydi. Huquqiy voqelik sifatida oqlashning mohiyati uning jinoyat-protsessual faoliyatining zaruriy xususiyati ekanligida ifodalanib, u odillik prinsipi bilan chambarchas aloqadorlikda bo'ladi¹.

Sud quyidagi hollarda jazodan ozod qilib, ayblov hukmini chiqaradi, basharti:

- 1) mazkur hukm bilan sudlanuvchiga tayinlangan jazoni qo'llashdan ozod qiluvchi amnistiya akti e'lon qilingan bo'lsa;
- 2) shaxsning hukm chiqqunga qadar qamoqda yoki uy qamog'ida bo'lgan vaqti JKning 62-moddasida nazarda tutilgan dastlabki qamoq yoki uy qamog'ini hisobga olish qoidalarini nazarda tutib sud tomonidan tayinlangan jazo chorasiga teng yoki bu choradan ortiq bo'lsa.

Sud tomonidan jazo tayinlamasdan ayblov hukmini chiqarishning olti asosini belgilangan:

- 1) mahkum sodir etgan jinoyat uchun jazo tayinlashni istisno etadigan amnistiya akti e'lon qilingan bo'lsa;

¹ Чурилов Ю. Ю. Оправдательный приговор в Российском судопроизводстве. Автореферат дисс.... канд. юрид. наук. – Воронеж, 2009. – С. 6, 7-8.

2) mazkur jinoyat uchun ayblanuvchi tariqasida ishda ishtirok etishga jalb qilish muddati o'tib ketgan bo'lsa;

3) hukm chiqariladigan vaqtga kelib, qilmish ijtimoiy xavfliligini yo'qotsa yoki uni sodir etgan shaxs ijtimoiy xavfli bo'lmay qolsa;

4) mahkumning tuzalishiga jamoat birlashmalari va jamoalar tomonidan qo'llaniladigan jamoat ta'sir choralari yoki ma'muriy jazo choralari ko'rish yo'li bilan erishish mumkin bo'lsa;

5) hukm chiqarish vaqtigacha sudlanuvchi vafot etgan bo'lsa;

6) JKning 71-moddasiga muvofiq shaxsni o'z qilmishiga amalda pushaymon bo'lganligi tufayli jazodan ozod qilish uchun asoslar mavjud bo'lsa.

Oqlov hukmi esa quyidagi hollarda chiqariladi, basharti:

1) jinoiy hodisa yuz bermagan bo'lsa;

2) sudlanuvchi sodir etgan qilmishda jinoyat tarkibi bo'lmasa;

3) jinoyat sodir etilishiga sudlanuvchi daxldor bo'lmasa.

27.3. Hukm chiqarish vaqtida sud tomonidan hal qilinadigan masalalar

Hukm chiqarish vaqtida sud hal qiladigan masalalar majmui JPKning 457-moddasida belgilangan. Ushbu masalalarni quyidagicha asoslarga ko'ra tasniflashimiz mumkin:

– **jinoiy qilmish haqidagi masalalar:** sudlanuvchi aybli deb topilayotgan qilmish haqiqatan sodir etilganmi; bu qilmish jinoyat deb hisoblanadimi va u JKning qaysi moddasida nazarda tutilgan;

– **sudlanuvchining aybi haqidagi masalalar:** bu qilmishni sudlanuvchi sodir etganmi; sudlanuvchi jinoyat sodir etilishida ayblimi va, basharti aybli bo'lsa, uning aybi qanday shaklda;

– **sudlanuvchining javobgarlik darajasi va maqomi haqidagi masalalar:** sudlanuvchining javobgarligini yengillashtiradigan va og'irlashtiradigan holatlar bormi; sudlanuvchi sodir etgan jinoyati uchun jazolanishi kerakmi; sudlanuvchiga qanday jazo tayinlanishi lozim va u shu jazoni o'tashi kerakmi; sudlanuvchini JKning 34-moddasiga muvofiq o'ta xavfli retsidivist deb topish lozimmi;

– **jazoni ijro etish sharoitlari haqidagi masalalar:** ozodlikdan mahrum qilingan mahkum jazoni qanday tartibli koloniyada o'tashi lozim va jazo muddatining bir qismini turmada o'tashi kerakmi;

– **fuqaroviy da’vo va ashyoviy dalillar taqdiriga oid masalalar:** fuqaroviy da’vo qanoatlantirilishi kerakmi, bu da’vo kimning foydasiga va qancha miqdorda qanoatlantirilishi lozim, shuningdek fuqaroviy da’vo qo‘zg‘atilmagan bo‘lsa, jinoyat tufayli keltirilgan mulkiy zarar undirilishi kerakmi, sudlanuvchilar sheriklik yoki hissadorlik tartibida javobgarlikka tortilishlari lozimmi; fuqaroviy da’voni ta’minlash uchun xatlangan mol-mulkni nima qilish kerak; ashyoviy dalillarni nima qilish kerak;

– **sud xarajatlariga oid masalalar:** protsess chiqimlarini kimning zimmasiga va qancha miqdorda yuklash kerak;

– **sudlanuvchiga nisbatan majburlov choralarini tayinlash haqidagi masalalar:** ehtiyot chorasi haqidagi masalalar: sudlanuvchiga nisbatan ehtiyot chorasini tanlash, ilgarigisini qoldirish, o‘zgartirish yoki bekor qilish kerakmi; sudlanuvchiga nisbatan tibbiy yo‘sindagi majburlov choralarini qo‘llash yoxud uning ustidan homiylik belgilash zarurmi; sudlanuvchiga nisbatan lavozimidan chetlashtirish tarzidagi protsessual majburlov chorasini bekor qilish kerakmi.

27.4. Hukm chiqarish bilan bir vaqtda sud tomonidan hal qilinadigan boshqa masalalar

Hukm chiqarish bilan bir vaqtda sud tomonidan hal qilinadigan boshqa masalalar JPKning 476-moddasida belgilangan. Unda hukm chiqarish bilan bir vaqtda sud tomonidan hal qilinadigan uch toifa boshqa masalalar belgilab berilgan. Xususan:

birinchidan, ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxsning voyaga yetmagan bolalari, qari ota-onalari, qaramog‘ida boshqa shaxslar bo‘lsa va ular qarovsiz hamda yordamsiz qolayotgan bo‘lsa, sud ayblov hukmini chiqarish bilan bir vaqtda ularni qarindoshlari yoki boshqa shaxslarning va muassasalarning vasiyligiga yoki homiyligiga topshirish to‘g‘risida, mahkumning qarovsiz qolayotgan mol-mulki yoki uy-joyi bo‘lsa, ularni qo‘riqlab turish choralarini ko‘rish masalasi;

ikkinchidan, advokat ishda himoyachi bo‘lib qatnashgan hollarda sud advokatlar byurosi, hay’ati yoki firmasi rahbarining iltimosnomasi bo‘lgan taqdirda ajrim chiqarib, unda advokatlar byurosi, hay’ati yoki firmasi foydasiga mahkumdan haq undirish va bu haqning miqdori to‘g‘risidagi masalani hal qiladi;

uchinchidan, JPKning 298- va 300-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatning sabablarini va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni bartaraf qilish to'g'risida sudning xususiy ajrimi, fuqaro ijtimoiy burchini namunali bajarganligi to'g'risida taqdimnoma va xususiy ajrim chiqarish uchun asoslar mavjud bo'lgan taqdirda, shuningdek tegishli mansabdor shaxslarning e'tiborini surishtiruv va dastlabki tergov o'tkazishda yo'l qo'yilgan kamchiliklarga jalb qilish zarur bo'lganda sud hukm chiqarish bilan bir vaqtda xususiy ajrim ham chiqaradi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Hukm faqatgina jinoyat ishlari bo'yicha birinchi instansiya sudlari tomonidan chiqarilishi mumkin bo'lgan jinoyat ishini hal qilishga qaratilgan yakuniy protsessual hujjat. Hukm jinoyat protsessida markaziy ahamiyatga ega bo'lgan masalalardan biri bo'lib, ushbu mavzuni to'liq o'zlashtirish uchun o'quvchilar JPKning tegishli normalarini hamda mavzuni yoritish doirasida qayd etilgan tegishli Oliy Sud Plenumi qarorlarini atroflicha o'rganishlari lozim.

Muammoli savollar va kazukslar

1. Hukm deganda nimani tushunasiz? Uning qanday protsessual xususiyatlari mavjud? Jinoyat protsessida hukmning ahamiyati nimalarda namoyon bo'ladi?
2. Amaldagi qonunchilikda hukmga nisbatan qanday talablar belgilab berilgan?
3. Hukmning qonuniyligi qaysi mezonlar bilan baholanadi?
4. Hukmning asosliliqi qaysi mezonlar bilan baholanadi?

Kazuks

Bosqinchilik jinoyati bo'yicha qo'zg'atilgan jinoyat ishini ko'rib chiqib, raislik qiluvchi sudya va ikki nafar xalq maslahatchisidan iborat tarkibdagi Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani jinoyat ishlari bo'yicha sudi tarkibi hukm chiqarish uchun maslahatxonaga kirdi. Raislik qiluvchi sudya va xalq maslahatchilari sudlanuvchiga tayinlanishi lozim bo'lgan jazo masalasida turli xil to'xtamga keldilar. Birinchi xalq maslahatchisi sudlanuvchini oqlash, ikkinchi xalq maslahatchisi esa sudlanuvchi harakatlarini JKning 164-moddasi

bo'yicha emas, balki talonchilik sifatida malakalash to'g'risida, raislik qiluvchi esa, JKning 164-moddasi bo'yicha ayblash to'g'risida o'z fikrini bildirdi.

Ushbu vaziyatga huquqiy baho bering. Mazkur holatda hukm qanday tuziladi va sudlanuvchining aybini malakalash masalasi qay tariqa hal qilinadi?

XXVIII BOB . HUKM, AJRIM VA QARORLARNING QONUNIYLIGI, ASOSLILIGI HAMDA ADOLATLILIGINI TEKSHIRISH

(Muallif – yuridik fanlar nomzodi, professor U.A.Tuxtasheva)

Annotatsiya: *o'quvchilar uchun mazkur mavzu o'rganilishi jinoyat protsessida hukm, ajrim va qarorlarning qonuniyligi, asosliligi hamda adolatliligini tekshirishning umumiy shartlarini aniqlab olishga; ularni tasniflashga; jinoyat protsessida apellyatsiya, kassatsiya va nazorat tartibida ish yuritish qoidalarini o'rganishga, bu instansiyalarning o'rni va rolini aniqlab olishga imkon beradi.*

28.1. Hukm, ajrim va qarorlarning qonuniyligi, asosliligi hamda adolatliligini tekshirishning umumiy shartlari

Jinoyat ishlarini apellyatsiya, kassatsiya va nazorat tartibida ko'rish chiqarilgan sud qarorlarining qonuniyligi, asosliligi va adolatliligini yuqori instansiya sudi tomonidan tekshirishning muhim shakli bo'lib, sud xatolarini bartaraf etishga qaratilgan.

JPKning 497², 498 va 510-moddalarida nazarda tutilgan protsess ishtirokchilari birinchi instansiya sudi chiqargan hukm va ajrim ustidan apellyatsiya hamda kassatsiya tartibida shikoyat berish va protest bildirishga, shuningdek sud qarorlari ustidan nazorat tartibida shikoyat berishga haqli. Sud apellyatsiya, kassatsiya shikoyati tushganligi, shuningdek apellyatsiya, kassatsiya va nazorat protesti bildirilganligidan mazkur shikoyat va protest protsess ishtirokchilaridan qaysi birining manfaatlariga taalluqli bo'lsa, shu ishtirokchilarning barchasini xabardor qiladi hamda bu hujjatlarning ko'chirma nusxalarini mahkumga, jabrlanuvchiga va oqlangan shaxsga yuboradi.

Apellyatsiya, kassatsiya yoki nazorat tartibida hukmni bekor qilish yoxud o'zgartirish uchun quyidagilar asos bo'ladi:

1. *Sud tergovining to'liq emasligi yoki bir yoqlama olib borilganligi.* O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 485-moddasida dastlabki tergov yoxud sud tergovini to'liq emas yoki bir yoqlama o'tkazilgan deb topishga asos bo'ladigan qoidabuzarliklar alohida ko'rsatib o'tilgan: a) ayblash va hukm qilish uchun, reabilitatsiya etish uchun, ayblilik to'g'risidagi masalani hal qilmay turib jinoyat ishini tugatish uchun asos bo'ladigan holatlar yetarlicha to'la

aniqlanmagan bo'lsa; b) ko'rsatuvlari ishni hal qilishga ta'sir etishi mumkin bo'lgan shaxslar so'roq qilinmagan, zarur bo'lishiga qaramay ekspertiza o'tkazilmagan, hujjatlar yoki ashyoviy dalillar talab qilib olinmagan yoxud natijalari ish uchun ahamiyatli bo'lishi mumkin bo'lgan boshqa sud-tergov harakatlari o'tkazilmagan bo'lsa; v) ishni yangidan apellyatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rib chiqishga yuborgan nazorat instansiyasi sudning ajrimida yoki qarorida bayon qilingan holatlar tekshirilmagan bo'lsa.

2. *Hukmda bayon qilingan sud xulosalari jinoyat ishning haqiqiy holatlariga muvofiq emasligi.* Mazkur asos quyidagi hollarda o'rinli deb hisoblanadi: a) sud xulosalari sud majlisida ko'rilgan dalillar bilan tasdiqlanmagan bo'lsa; b) sud o'z xulosasiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan holatlarni hisobga olmagan bo'lsa; v) ish uchun muhim ahamiyatga molik holatlarga oid dalillar bir-biriga zid bo'lgani holda sud qaysi asoslarga ko'ra dalillardan ba'zilarini ishonarli deb topib, boshqalarini rad etganligi hukmda ko'rsatilmagan bo'lsa; g) sudning hukmda bayon qilingan xulosalarida jiddiy ziddiyatlar mavjud bo'lib, ular sudlanuvchining aybliligi masalasini hal qilishga, Jinoyat kodeksi normalarini to'g'ri qo'llashga yoki jazo chorasini belgilashga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lsa.

3. *Jinoyat-protsessual qonuni normalarining jiddiy buzilishi.* Jinoyat-protsessual qonunining normalarini jiddiy buzish deganda ishni yuritishda protsess ishtirokchilarini qonun bilan kafolatlangan huquqlaridan mahrum etish yoki bu huquqlarni cheklash bilan yoxud boshqa yo'l bilan sudga ishni atroflicha, har tomonlama ko'rishga xalaqit beruvchi qonuniy, asosli va adolatli hukm chiqarishga ta'sir etuvchi yoki ta'sir etishi mumkin bo'lgan qonunbuzarliklar tushuniladi va ularga quyidagilar kiradi: a) hukmni qonunga xilof tarkibdagi sud chiqargan bo'lsa; b) sudyaning hukmni yakka o'zi chiqarishi tartibi yoki hukm chiqarishda sudyalar maslahatlashuvining sir saqlanishi buzilgan bo'lsa; v) qonunga ko'ra sudlanuvchi sudga kelishi shart bo'lgani holda ish uning yo'qligida ko'rilgan bo'lsa; g) surishtiruv yoki dastlabki tergov tamomlanganidan so'ng ayblanuvchi ishdagi barcha materiallar bilan tanishtirilmagan va bu qoidabuzarlik hukm chiqargan sud tomonidan bartaraf etilmagan bo'lsa; d) himoyachiga ega bo'lmagan sudlanuvchiga himoya nutqi uchun so'z berilmagan bo'lsa; e) sudlanuvchiga oxirgi so'z berilmagan bo'lsa; j) sudlanuvchining ona tilidan va tarjimon xizmatidan foydalanish huquqi buzilgan bo'lsa; z) qonunga ko'ra himoyachining ishtiroki shart bo'lsa-da, ish uning

ishtirokisiz tergov qilingan yoki ko'rib chiqilgan bo'lsa; i) ishni yuritishni istisno etadigan holatlari bo'la turib, surishtiruv, dastlabki tergov va sud muhokamasi o'tkazilgan bo'lsa; k) sud majlisi bayonnomasi ishga tikilmagan yoki imzolanmagan bo'lsa.

4. *Jinoyat kodeksi normalarining noto'g'ri qo'llanishi.* Bunday asos quyidagi hollarda mujassam bo'ladi: a) sud qo'llanilishi kerak bo'lgan qonunni qo'llamagan bo'lsa; b) sud qo'llanilishi kerak bo'lmagan qonunni qo'llagan bo'lsa; v) qonun noto'g'ri, ya'ni aniq mazmuniga zid tarzda talqin etilgan bo'lsa. Bu toifadagi asoslarning ancha keng uchraydigan varianti ayblanuvchining (mahkumning) harakatlarini jinoyat – huquq bo'yicha tavsiflashdagi xatoliklarda uchraydi. Jinoyat to'g'risidagi qonun normalari noto'g'ri qo'llanilganligini aniqlagach, sud hukmni o'zgartiradi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 488-moddasiga ko'ra Jinoyat kodeksi normalari quyidagi hollarda noto'g'ri qo'llanilgan deb e'tirof etiladi, basharti:

1) Jinoyat kodeksi Umumiy qismi moddalarining talablari buzilgan bo'lsa;

2) jinoyat tavsifi Jinoyat kodeksining qo'llanilishi kerak bo'lgan moddasi (moddaning qismi, bandi) o'rniga boshqa moddasi (moddaning qismi, bandi) bilan berilgan bo'lsa;

3) mahkumga Jinoyat kodeksining mazkur moddasida nazarda tutilmagan jazo turi va me'yori tayinlangan bo'lsa.

5. *Jazoning adolatsizligi.* Bunday asosning mazmun va darajasi jinoyat to'g'ri tavsiflangan, jazo ham to'g'ri qo'llanilgan qonun doirasida belgilangan, ammo jinoyat huquqi nuqtayi nazaridan mazkur jazo sodir etilgan jinoyatning og'irlik darajasi va mahkumning shaxsiga nomuvofiq bo'lgan hollarni qamrab oladi. Buni mustaqil asos sifatida ajratib ko'rsatilishi muhim ahamiyatga ega. Chunki u sudning e'tiborini jazo me'yorini individuallashtirish bilan bog'liq vazifaga, tom ma'noda adolatli bo'ladigan jazo tayinlashga qaratadi.

Jinoyat ishini apellyatsiya, kassatsiya yoki nazorat tartibida ko'ruvchi sudning vakolatlari. Sud jinoyat ishini apellyatsiya, kassatsiya yoki nazorat tartibida ko'rib chiqib, JPKning 497¹³, 506¹ va 521-moddalariga muvofiq qaror qabul qiladi.

28.2. Jinoyat protsessida apellyatsiya tartibida ish yuritish

Apellyatsiya tartibida ish yuritishning tushunchasi va ahamiyati. JPKning 482-moddasiga binoan sud jinoyat ishini

apellyatsiya tartibida ko‘rishda hukm, ajrim va qarorning qonuniyligini, asosliligini va adolatliligini ishda mavjud bo‘lgan hamda protsess ishtirokchilari qo‘shimcha taqdim etgan yoxud sudning o‘zi talab qilib olgan materiallar asosida tekshiradi. Bu esa apellyatsiya instansiyasi sudi birinchi instansiya sudida o‘rganib chiqilgan dalillar hamda apellyatsiya shikoyatlari va protestlarini ko‘rib chiqish chog‘ida olingan qo‘shimcha materiallar asosida o‘z qarorini chiqarishni anglatadi.

Shu bilan bir qatorda, ikkinchi instansiya sudi o‘z tashabbusi yoki apellyatsiya tartibida ish yuritish ishtirokchilari tashabbusi bilan va taraflar taqdim etgan qo‘shimcha materiallar ko‘rinishida yangi dalillarni jalb qiladi.

Apellyatsiya tartibida ish yuritish bosqichida dalillarni aniqlash, to‘plash, tekshirish va baholash bitta asosiy vazifaga bo‘ysunadi – hukmning qonuniyligi, asosli va adolatliligini tekshirish. Aynan shu apellyatsiya tartibida ish yuritishning tekshiruv tabiatidan guvohlik beradi.

Apellyatsiya tartibida ish yuritishning vazifasi hukmlar, ajrimlar va qarorlarining qonuniyligi, asosliligi va adolatliligini va shu orqali tergov organlari, prokuratura va birinchi instansiya sudi tomonidan olib borilgan butun protsessual faoliyatni tekshirish hisoblanadi.

Apellyatsiya shikoyati yoki protesti berish oqibatlar. Apellyatsiya shikoyati yoki protestining berilishi protsess ishtirokchilarining sudda ish materiallari, kelib tushgan shikoyat va protestlar bilan tanishish huquqini vujudga keltiradi.

Mazkur huquqni ta‘minlash maqsadida Jinoyat-protsessual kodeksida hukm ustidan shikoyat berish uchun belgilangan muddat ichida ish suddan talab qilib olinishi (kimligidan qat’iy nazar) mumkin emasligi belgilangan (JPKning 497⁴-moddasi).

Shikoyatni ko‘rmasdan qoldirish masalasi hukmni chiqargan sud tomonidan hal etiladi, chunki umumiy qoida bo‘yicha shikoyat aynan ushbu sud orqali beriladi. Shikoyat yoki protestni ko‘rmasdan qoldirish masalasi o‘tkazib yuborilgan muddatni tiklash masalasini hal etish tartibi kabi hal etiladi. O‘z navbatida, shikoyat yoki protestni ko‘rmasdan qoldirish to‘g‘risidagi ajrim ustidan shikoyat berish mumkin.

Apellyatsiya instansiyasida ishlarni ko‘rib chiqish tartibi: ish yuritishning asosiy mohiyati va xususiyati. Umumiy qoidaga ko‘ra, apellyatsiya instansiyasi sifatida muayyan ma‘muriy-hududiy birlikda mavjud bo‘lgan yuqori sud sanaladi.

JPKning 483-moddasi apellyatsiya instansiyasi sudi jinoyat ishini o‘n besh sutkadan kechiktirmay ko‘rib chiqishga kirishishi lozimligini belgilaydi.

Apellyatsiya instansiyasi sudi ishni sud majlisida ko‘rishga tayyorlash paytida quyidagilarni tekshirishi shart:

- mahkum (oqlangan shaxs)ga, jabrlanuvchiga birinchi instansiya sudi qarorlari nusxasining topshirilganligini;

- protsess ishtirokchilariga apellyatsiya shikoyati (protesti), shuningdek qo‘shimcha materiallar kelib tushganligi to‘g‘risida xabar berilganligini;

- apellyatsiya shikoyati (protesti) bilan protsess ishtirokchilari tanishtirilganligi hamda ularga ushbu hujjatlar nusxasi topshirilganligini;

- protsess ishtirokchilarining apellyatsiya instansiyasida ish ko‘riladigan joy va vaqt to‘g‘risida tegishli tarzda xabardor etilganligi, shuningdek mahkum (oqlangan shaxs), uning himoyachisi va qonuniy vakillariga, jabrlanuvchi, fuqaroviy da‘vogar, fuqaroviy javobgar va ularning vakillariga apellyatsiya instansiyasi sudi majlisida ishtirok etish huquqining tushuntirilganligini.

Apellyatsiya instansiyasi sudining qarori ajrim shaklida qabul qilinadi.

28.3. Jinoyat protsessida kassatsiya tartibida ish yuritish

Kassatsiya tartibida ish yuritishning tushunchasi va ahamiyati. Kassatsiya tartibida ish yuritish bosqichida faqat apellyatsiya tartibida ko‘rilmagan, qonuniy kuchga kirgan hukm (qaror, ajrimlar)lar ko‘riladi. Apellyatsiya tartibida ko‘rilgan ish kassatsiya tartibida ko‘rilmaydi. Kassatsiya tartibida ish yuritishni qo‘zg‘atish faqat muayyan shaxsga nisbatan apellyatsiya tartibida ish ko‘rilmagan bo‘lsa yo‘l qo‘yiladi.

Shu bois shikoyat (protest)ni qabul qilishda birinchi instansiyasi sudi quyidagilarni tekshirishi lozim: kassatsiya shikoyati (protesti) bergan shaxsning vakolatini hamda shikoyat (protest)da manfaatlari e‘tiborga olingan shaxsga nisbatan apellyatsiya instansiyasi sudining qarori mavjud emasligini.

Kassatsiya tartibida ish yuritishning asosiy xususiyatlari. Kassatsiya tartibida shikoyat berish vakolati huquq va manfaatlarining himoya qilinishi hukmda qabul qilingan qarorlar bilan bog‘liq bo‘lgan barcha subyektlarga (JPKning 498-moddasiga asosan: mahkum, uning himoyachisi, qonuniy vakili, jabrlanuvchi, uning vakili va boshqalar) berilgan. Kassatsiya tartibida shikoyat berish erkinligi shikoyat

berishning soddaligida, shikoyat berish protsedurasining ochiqligida ham namoyon bo'ladi.

Hukmlar ustidan kassatsiya tartibida shikoyat berish va protest bildirish tartibi. Qonuniy kuchga kirgan sud hukmlari ustidan yuqori sudga kassatsiya tartibida shikoyat berish va protest bildirish mumkin. Chunonchi, jinoyat ishlari bo'yicha tuman (shahar) sudlarining qonuniy kuchga kirgan hukmlari ustidan Qoraqalpog'iston Respublikasi jinoyat ishlari bo'yicha sudiga, jinoyat ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlariga; Qoraqalpog'iston Respublikasi jinoyat ishlari bo'yicha sudining, jinoyat ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlarining qonuniy kuchga kirgan hukmlari ustidan shu sudlarning sudlov hay'atlariga; O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining qonuniy kuchga kirgan hukmlari ustidan shu sudning sudlov hay'atiga; okrug va hududiy harbiy sudlarning qonuniy kuchga kirgan hukmlari ustidan O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudiga, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudining qonuniy kuchga kirgan hukmlari ustidan esa shu sudning sudlov hay'atiga kassatsiya tartibida shikoyat berish va protest bildirish mumkin (JPKning 499-moddasi).

Kassatsiya instansiyasida ishlarni ko'rib chiqish tartibi. JPKning 505-moddasiga binoan birinchi instansiya sudining raisi kassatsiya shikoyati yoki protesti tushgan ish kassatsiya instansiyasi sudida ko'riladigan kun va joyini belgilaydi, bu haqida kassatsiya shikoyati bergan shaxslar xabardor qilinadi.

Tegishli sud hay'atlarida kassatsiya tartibida ishlarni ko'rish uch nafar sudyadan iborat tarkibda amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining hukmlariga kassatsiya shikoyati (protesti) O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining tegishli sudlov hay'atlarida besh nafar sudyadan iborat tarkibda ko'rib chiqiladi.

Ishni kassatsiya instansiyasining sud majlisida ko'rishda hukm ustidan shikoyat berish huquqiga ega bo'lgan shaxslar ishtirok etishlari mumkin. Ish ko'riladigan joy va vaqt haqida o'z vaqtida ogohlantirilgan mazkur shaxslarning uzrsiz sabablarga ko'ra kelmaganliklari ishni ko'rishga monelik qilmaydi. Jazoni ijro etish muassasasidagi mahkumning kassatsiya instansiyasi sudi majlisida ishtirok etishi, shuningdek uni sud majlisiga olib kelish zarurligi masalasini sud hal qiladi.

Ikkinchi instansiya sud majlisida hukmning qonuniyligi va asosliliigi haqida o'z fikrini bayon qiladigan prokurorning ishtiroki shart. Ayni paytda qonunga ko'ra kassatsiya instansiyasi sudida prokurorning

ishtiroki shart bo'lib, JPKning 51-moddasi birinchi qismining 9-bandiga asosan himoyachining ishtiroki ham ta'minlanishi shart. Shu sababli prokuror yoki himoyachi kelmagan hollarda ishning muhokamasi keyinga qoldirilishi kerak.

Kassatsiya instansiyasi vakolatlari. Sud ishni kassatsiya tartibida ko'rib chiqib, o'z ajrimi bilan:

1) birinchi instansiya sudining hukmini o'zgarishsiz, shikoyatni yoki protestni esa qanoatlantirishsiz qoldirishga;

2) birinchi instansiya sudining ayblov hukmini bekor qilishga va oqlov hukmi chiqarishga;

3) birinchi instansiya sudining oqlov hukmini bekor qilishga va ayblov hukmi chiqarishga;

4) birinchi instansiya sudining ayblov hukmini bekor qilishga va ishni tugatishga;

5) birinchi instansiya sudining hukmini o'zgartirishga, shu jumladan, ayblov hajmini, jinoyat tavsifini o'zgartirishga, jazoni yengillashtirishga yoki kuchaytirishga, xuddi shuningdek og'irroq jinoyat to'g'risidagi qonunni qo'llashga haqli.

Agar birinchi instansiya sudi ish yuzasidan kamchiliklarga yoki sud tergovini bir tomonlama olib borishga yoxud protsessual qoidabuzarliklarga yo'l qo'ygan bo'lsa, kassatsiya instansiyasi sudi ishni birinchi instansiya sudiga yangidan sudda ko'rib chiqishga yubormay, kamchiliklarni to'ldirish, protsessual qoidabuzarliklarni bartaraf etish choralarini ko'radi hamda ko'rib chiqish natijalarini inobatga olgan holda tegishli qaror qabul qiladi.

28.4. Nazorat tartibida ish yuritish va yangi ochilgan holatlar munosabati bilan ish yuritishni qaytadan boshlash

Nazorat tartibida ish yuritish jinoyat protsessining alohida bosqichi bo'lib, mazkur jarayonda yuqori turuvchi sud ish yuzasidan qonun bilan vakolat berilgan sud raisi (uning o'rinbosari) yoxud prokurorning (uning o'rinbosari) protestiga asosan birinchi instansiya sudi tomonidan chiqarilgan, apellyatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rib chiqilgan birinchi instansiya sudining hukmi va ajrimlarining, yuqori instansiya sudlarining ajrim (qaror)larining qonuniy, asosli va adolatliliigi tekshiriladi.

Nazorat tartibida ish yuritishning asosiy vazifasi qonuniy kuchga kirgan, apellyatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rib chiqilgan sud

qarorlarida mavjud bo'lgan xatolarni tuzatish, sudlanganning huquq va manfaatlarini himoya qilish, shu bilan birga, jabrlanuvchining manfaatlarini ta'minlash, tergov va sud amaliyotini to'g'ri yo'naltirishdir.

Nazorat tartibida protest bildirishga quyidagilar haqli:

1) O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining raisi, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori – barcha instansiya sudlarining hukmlari va ajrim (qaror)lari ustidan;

2) O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi raisining o'rinbosarlari, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining o'rinbosarlari – O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Rayosati qarorlaridan tashqari, barcha instansiya sudlarining hukm va ajrim (qaror)lari ustidan.

Ko'rsatilgan shaxslar tekshirish va nazorat tartibida protest bildirish haqidagi masalani hal etish uchun har qanday jinoyat ishini suddan talab qilib olishga haqlidir.

Shikoyatni o'rganib chiqish natijalari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining sudyasi o'z ajrimi bilan quyidagi qarorlardan birini qabul qiladi:

1) sud qarorlarini nazorat tartibida qayta ko'rib chiqish uchun asoslar mavjud emasligi to'g'risida;

2) shikoyatni ish bilan birga ko'rib chiqish uchun O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining jinoyat ishlari bo'yicha sudlov hay'atiga o'tkazish to'g'risida.

Sud hukm, ajrim (qaror)larini nazorat tartibida qayta ko'rib chiqishga yo'l qo'yiladigan muddat. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 513-moddasiga ko'ra protestda og'irroq jinoyatga doir qonun moddalarini qo'llash zarurligi, jazoni kuchaytirish yoki mahkumning ahvolini og'irlashtiradigan boshqa o'zgarishlar nazarda tutilgan bo'lsa, sudning ayblov hukmini yoki ajrimi (qarori)ni, shuningdek sudning oqlov hukmini yoxud ishni tugatish to'g'risidagi ajrim (qarori)ni nazorat tartibida qayta ko'rib chiqishga ular qonuniy kuchga kirgandan keyin bir yil mobaynidagina yo'l qo'yiladi.

Sudlanganning ahvolini har qanday tarzda yengillashtirishni nazarda tutuvchi nazorat tartibida protest keltirish biron bir muddat bilan chegaralanmagan. Shuni ham nazarda tutish kerakki, hukm, ajrim (qaror)lardagi aniq ko'rinib turgan arifmetik va imlo xatolarini tuzatish sudlanganning ahvolini og'irlashtiruvchi holat deb qaralmasligi kerak.

Yangi ochilgan holatlar munosabati bilan ish yuritishni qaytadan boshlash. Jinoyat ishi bo'yicha sud qarorlarini yangi ochilgan

holatlar munosabati bilan bekor qilish instituti jabrlanuvchi, guvoh, ekspert va tarjimonning jinoiy harakatlari, jinoyat ishini tergov qilish va sudda ko'rishda qatnashgan mansabdor shaxslarning jinoiy suiiste'molchiliklari oqibatida chiqarilgan noqonuniy sud qarorlarini tuzatish maqsadlariga xizmat qiladi. Mazkur institut mahkumning aybsizligi yoki ayb doirasini o'zgartiradigan holatlar aniqlanganda ham qo'llaniladi.

Yangi ochilgan holatlar munosabati bilan ish yuritishni qaytadan boshlash **uch bosqichda** amalga oshiriladi:

1. Yangi ochilgan holatlarning prokuror yoki sud tomonidan aniqlanishi.

2. Prokuror tomonidan yangi ochilgan holatlar tufayli ish yuritishni qo'zg'atish.

3. Prokurorning yangi ochilgan holatlar tufayli ish yuritishni qaytadan boshlash to'g'risidagi protestining vakolatli sud tomonidan ko'rib chiqilishi.

Yangi ochilgan holatlar deyilganda hukm qonuniy kuchga kirgunga qadar mavjud bo'lgan, lekin sudga ma'lum bo'lmagan ishni mazmunan to'g'ri hal qilishga ta'sir qiluvchi holatlar tushuniladi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 522-moddasiga ko'ra yangi ochilgan holatlar munosabati bilan ish yuritishni qaytadan boshlashga quyidagilar asos bo'ladi:

1) jabrlanuvchi yoki guvohning bila turib yolg'on ko'rsatuv yoxud ekspertning bila turib yolg'on xulosa bergani, shuningdek ashyoviy dalillar, tergov hamda sud harakatlari bayonnomalari va boshqa hujjatlar soxta ekanligi yoki bila turib yolg'on tarjima qilingani qonunga xilof va asossiz hukm yoki ajrim (qaror) chiqarilishiga sabab bo'lganligi sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanganligi;

2) ish bo'yicha tergov o'tkazgan surishtiruvchi yoki tergovchi yoxud tergovning borishi ustidan nazorat qilgan prokuror tomonidan qonunga xilof va asossiz hukm yoki ajrim (qaror) chiqarishga olib kelgan jinoiy suiiste'mollarga yo'l qo'yilgani sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanganligi;

3) mazkur ishni ko'rish chog'ida sudyalarning jinoiy suiiste'mollarga yo'l qo'ygani sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanganligi;

4) hukm yoxud ajrim (qaror) chiqarish chog'ida sudga ma'lum bo'lmagan, o'z holicha yoki ilgari aniqlangan holatlar bilan birgalikda mahkumning aybsizligidan yoxud u hukm etilganiga nisbatan og'irlik

darajasi bo'yicha boshqa jinoyat sodir etganligidan yoxud oqlangan yoki ishi tugatilgan shaxsning aybdorligidan dalolat beradigan boshqa holatlar.

Yangi ochilgan holatlar munosabati bilan ayblov hukmini mahkumning manfaatini ko'zlab qayta ko'rib chiqish hech qanday muddatlar bilan chegaralanmaydi.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Mazkur mavzuni o'rganishda o'quvchilar hukm, ajrim va qarorlarning qonuniyligi, asosiligi hamda adolatligini tekshirish tushunchasi, uning odil sudlov maqsadlariga erishishdagi ahamiyatini tushunib yetishlari shart. Mazkur institutning barcha bosqichlariga tegishli bo'lgan umumiy qoidalarini farqlash va ularni har bir bosqichga nisbatan tatbiq etish ko'nikmalarini shakllantirishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuclar

1. Apellyatsiya instansiyasi sudida ish yuritishning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
2. Hukm ustidan qay tartibda shikoyat va protest keltiriladi?
3. Apellyatsiya tartibida ish ko'rish tartibini bayon qiling?
4. Apellyatsiya sudining vakolatlarini tahlil eting?

Kazus

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 97-moddasi 2-qismi "a" bandi bilan sudlangan S.Abramov birinchi instansiya sudi hukmi yuzasidan apellyatsiya shikoyati keltirib, apellyatsiya instansiyasi sudi majlisida ishtirok etish istagini bildirgan. Birinchi instansiya sudi ishning apellyatsiya instansiya sudida ko'rilishining 15-martga tayinlagan. 15-mart kuni S.Abramov apellyatsiya instansiyasi sudi majlisiga olib kelinmasdan, sudga tergov hibsxonasi ma'muriyati tomonidan S.Abramov yuqumli kasallik bilan kasallanganligi tufayli 40 kun davomida davolanishi haqida ma'lumotnoma taqdim etildi.

Apellyatsiya instansiyasi sudi qanday qaror qabul qilishi lozim?

XXIX BOB. HUKM, AJRIM, QARORLARNI IJRO ETISH

(Muallif – yuridik fanlar nomzodi S.Saxaddinov)

Annotatsiya: ushbu mavzuning o'zlashtirilishi o'quvchilarda jinoyat ishlari bo'yicha sudlarning hujjatlari hisoblanadigan hukm, ajrim va qarorlarni ijro etish to'g'risida tushuncha hosil qiladi, jinoyat ishlari bo'yicha sudlarning hujjatlarini ijro etish bosqichlarini o'rgatadi, jinoyat ishlari bo'yicha sudlarning hujjatlarini ijro etishda yuzaga keladigan masalalar va ularni hal qilish tartibi to'g'risida tasavvurlarini shakllantiradi.

29.1. Hukm, ajrim, qarorlarni ijro ettirish bosqichi tushunchasi va ahamiyati

Sud hukmini ijro etish bosqichi sud hukmi qonuniy kuchga kirgan vaqtdan boshlanadi va o'z ichiga odil sudlov hujjatlarini realizatsiya qilishni ta'minlash bo'yicha protsessual harakatlar va sud qarorlarini qamrab oladi. Hukm, ajrim, qarorlarning qonuniy kuchga kirishi ularni ijro ettirish uchun zarur bo'lgan holatdir.

Hukmni ijro etish – jinoyat protsessining yakunlovchi (oxirgi) bosqichi bo'ib, jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxslarga tayinlangan jazoning ijro etilishini, mahkumlarning axloqini tuzatish, ularning konstitutsiyaviy huquq, erkinlik va qonuniy manfaatlarini muhofaza qilish, shuningdek retsidiv jinoyatchilikning oldini olish jarayonlarini protsessual va jinoyat-ijroiya qonun hujjatlari talablariga qat'iy holda ta'minlashdan iborat.

29.2. Hukm, ajrim, qarorlarni ijro etishda yuzaga keladigan masalalarni hal qilish va uning tartibi

Hukm, ajrim va qarorni ijro ettirish ularni qabul qilgan sud zimmasiga yuklatiladi. Bunda hukmni ijro etish to'g'risidagi farmoyish sudya yoki sud raisi tomonidan hukmni ijro etish majburiyati yuklatilgan organga hukmning nusxasi bilan birgalikda yuboriladi. Ish apellyatsiya, kassatsiya yoki nazorat tartibida ko'rilganida hukm o'zgartirilgan bo'lsa,

hukm nusxasiga apellyatsiya, kassatsiya yoki nazorat instansiyasi sudining ajrimi yoxud qarori nusxasi ilova qilinadi.

Hukmni ijro etuvchi organlar uning ijro etilganligi haqida hukmni chiqargan sudga darhol xabar beradi. Jazoni ijro etish muassasasining ma'muriyati mahkum jazoni qayerda o'tayotgani haqida hukmni chiqargan sudga xabar berishi shart.

Sud qarorini o'z vaqtida yoki to'la bajarmaslik qonun hujjatlariga binoan javobgarlikka sabab bo'ladi. Jumladan, JKning 232-moddasida sud hujjatini ijro etmaslik uchun javobgarlik belgilangan bo'lib, bunda muayyan harakatlarni sodir etish yoxud ularni sodir etishdan o'zini tiyish majburiyatini yuklovchi sud hujjatini bajarishdan bo'yin tovlashni ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin davom ettirish, shuningdek sud hujjatining ijro etilishiga to'sqinlik qilish jinoiy javobgarlikka sabab bo'ladi.

1. Hukmning ijrosini kechiktirish. Sudya ozodlikdan mahrum etilgan shaxsga nisbatan hukm ijrosini quyidagi asoslardan birortasi mavjud bo'lganda kechiktirishi mumkin:

1) mahkum jazoni o'tashiga monelik qiladigan darajada og'ir kasal bo'lib qolganida, u sog'ayguncha;

2) hukmni ijro etish paytigacha mahkuma homilador bo'lib qolsa, bir yildan oshiq bo'lmagan muddatga;

3) mahkumaning yosh bolasi bo'lsa, u uch yoshga to'lgunga qadar;

4) jazoni darhol o'tashni boshlash yong'in yoki boshqa biror tabiiy ofat yuz berganligi, oilaning mehnatga yaroqli yagona a'zosi og'ir kasal bo'lib qolganligi, vafot etganligi oqibatida yoki boshqa favqulodda holatlar mahkum yoki uning oilasini juda mushkul ahvolga solib qo'yishi mumkin bo'lsa, uch oydan oshmagan muddatga.

Hukmning ijrosini kechiktirish – JPKda ko'zda tutilgan asoslardan biri mavjud bo'lgan hollarda sudya tomonidan ozodlikdan mahrum etilgan shaxsga nisbatan hukm ijrosini protsessual qonunchilikda belgilangan muddatga ijro etishni to'xtatib turish.

2. Kasalligi tufayli jazoni o'tashdan ozod qilish. Surunkali ruhiy kasallikka duchor bo'lgan mahkumni o'talmay qolgan jazodan ozod qilishda sudya tomonidan amalga oshirilishi mumkin bo'lgan harakatlarga muvofiq surunkali ruhiy kasallikka duchor bo'lgan mahkumni o'talmay qolgan jazodan ozod qilishda sudya unga nisbatan:

- tibbiy yo‘sindagi majburlov chorasini qo‘llashga;
- mahkumni sog‘liqni saqlash organlari yoxud qarindoshlari vasiyligiga berishga haqlidir.

Bunday shaxslar sog‘aygan taqdirda, basharti, bu hol jazoning ijro etish muddati tugashiga qadar sodir bo‘lsa, sud tayinlangan jazoni ijro etish to‘g‘risida ajrim chiqaradi.

Ruhiy kasallikka duchor bo‘lgan shaxslardan tashqari, og‘ir kasallikka duchor bo‘lgan shaxslarni o‘talmay qolgan jazodan ozod qilish masalasini hal qilishda sudya sodir etilgan jinoyatning og‘irligini, mahkumning shaxsini va boshqa holatlarni hisobga oladi.

3. Mahkumni amnistiya aktiga asosan jazodan ozod qilish.

Mahkumni amnistiya aktiga asosan asosiy va ijro etilmagan qo‘shimcha jazodan to‘liq yoki qisman ozod qilish yoxud jazo muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish yoki unga tayinlangan jazoning o‘talmay qolgan qismini engilroq jazo bilan almashtirish prokurorning iltimosnomasiga binoan mahkumning jazoni o‘tash joyidagi jinoyat ishlari bo‘yicha tuman (shahar) sudining, okrug, hududiy harbiy sudning sudyasi tomonidan amalga oshiriladi.

Mavzu bo‘yicha xulosalar

Hukm, ajrim, qarorlarni ijro etish jinoyat protsessining o‘ziga xos xususiyatlarga, subyektiv tarkibga, yuridik asoslariga ega bo‘lgan bosqichi hisoblanadi. Hukm, ajrim, qarorlarni ijro etish jinoyat protsessida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan masalalardan biri bo‘lib, ushbu mavzuni to‘liq o‘zlashtirish uchun o‘quvchilar JPKning tegishli normalarini, qonunosti normativ-huquqiy hujjatlarni hamda mavzuni yoritish doirasida qayd etilgan tegishli Oliy Sud Plenumi qarorlarini atroflicha o‘rganishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuclar

1. Hukm, ajrim va qarorni ijro ettirishning jinoyat protsessual bosqich sifatidagi tushunchasi, xususiyatlari va ahamiyatini ko‘rsatib bering.

2. Kimlar sud majlisi zalida qamoqdan darhol ozod etiladi?

3. Sud hukmi, ajrimi va qarori qachon qonuniy kuchga kirgan hisoblanadi?

4. Hukmni, ajrimni va qarorni ijro ettirish tartibi qanday?

Kazus

8 yil muddatga ozodlikdan mahrum etish tariqasidagi jazoni o'tash jarayonida mahkum og'ir shakldagi gepatit bilan kasallanib qoldi va shu munosabat bilan jazoni umumiy tartibli koloniyada o'tash maqsadga muvofiq bo'lmay qoldi.

Shaxsni uning kasalligi tufayli jazoni o'tashdan ozod qilish tartibi va asoslari qanday? Ushbu masala qaysi sud tomonidan ko'rib chiqilishi lozim?

XXX BOB. ALOHIDA TOIFADAGI JINOYAT ISHLARINI YURITISH

(Muallif – yuridik fanlar nomzodi S.Saxaddinov)

Annotatsiya: ushbu mavzuning o'zlashtirilishi o'quvchilarda alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish tushunchasi va tizimi to'g'risida tushuncha hosil qiladi, voyaga yetmaganlarning jinoyatlari, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash, yarashuv, ishni sudga qadar yuritish bosqichida amnistiya aktini qo'llash to'g'risidagi ishlarni yuritish tartibi va o'ziga xos xususiyatlari xususida tasavvurlarini shakllantiradi.

30.1. Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish tushunchasi va turlari

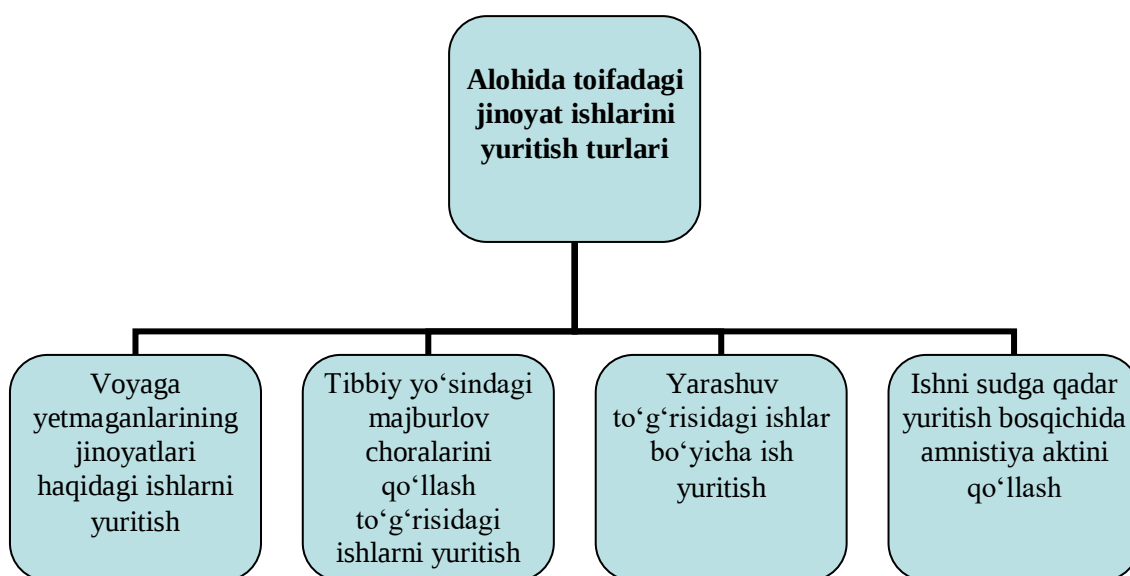
Jinoyat-protsessida ish yuritish protsessual shaklning murakkabligiga qarab bir qancha turlarga bo'lingan. Bu esa jinoyat protsessining muayyan darajada differentsiatsiyalashganligidan dalolat beradi. Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish ham jinoyat ishi yurituvini differentsiatsiyasi natijasida vujudga kelgan.

Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish – bu jinoyat sud ish yurituvining umumiy qoidalariga hamda jinoyat-protsessual qonunchilikning umumiy normalariga asoslanadigan shaxsning ijtimoiy-huquqiy maqomi yoki ruhiy holati yoxud jinoyat ishlarini yuritishning soddalashtirilgan tartibi o'rnatilganligi kabi omillarni hisobga oluvchi jinoyat ishlarini yuritishning maxsus shakli hisoblanadi.

JPKning 13-bo'limi alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritishga bag'ishlangan bo'lib, dastlab unda ikkita (voyaga yetmaganlar va tibbiy yo'sindagi majburlov choralari), keyinchalik esa uchta (2001-yil 29-avgustdagi Qonun bilan yarashuv bo'yicha ishlarni yuritish kiritildi) va to'rtta (2008-yil 22-dekabrda Qonun bilan ishni sudga qadar yuritish bosqichida amnistiya aktini qo'llash ham kiritildi). Shu o'rinda ushbu ishlarni yuritishning alohida tartibda ish yuritish deb nomlanishiga sabab nima, degan tabiiy savol tug'iladi. Ma'lumki, jinoyat protsessida ayrim

toifa ishlar subyektning huquqiy holati (voyaga yetmagan, ruhiy kasallarga nisbatan ish yuritish) hamda jinoyat ishini ko‘rib chiqish tartibining o‘ziga xosligidan (yarashuv, amnistiya aktini qo‘llash) kelib chiqqan holda umumiy sud ish yurituvidan farq qiladi. Ya’ni ushbu toifa ishlarga O‘zbekiston Respublikasi JPKda belgilangan umumiy qoidalaridan tashqari, uning maxsus bobida belgilangan alohida qoidalar ham qo‘llaniladi.

Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritishning quyidagi turlari mavjud:

30.2. Voyaga yetmaganlarining jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritish

Voyaga yetmaganlarning jinoyatlariga doir ishlarni ko‘rib chiqish o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, jinoyat protsessida isbotlanishi lozim bo‘lgan holatlardan tashqari, bunday ishlarda voyaga yetmagan shaxsning yashagan muhiti, uning tarbiyasi, jinoyat sodir bo‘lishiga olib kelgan sharoitlar ham batafsil o‘rganilishi kerak.

Jinoyat protsessida voyaga yetmagan shaxs – jinoyat sodir etish vaqtida o‘n sakkiz yoshga to‘lmagan shaxs.

JPKga muvofiq voyaga yetmaganlarning jinoyatlariga doir ishlarni yuritish quyidagi **xususiyatlarga** ega:

1) voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar bo'yicha isbotlanishi lozim bo'lgan holatlarning o'ziga xosligi. Bunday turdagi ishlarni yuritishda dastlabki tergov harakatlari va sud muhokamasi davrida voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar bo'yicha umumiy tartibda ish yuritishda isbotlanishi lozim bo'lgan holatlardan tashqari quyidagilar isbotlanishi lozim: voyaga yetmagan ayblanuvchining aniq yoshi (tug'ilgan yili, oyi, kuni); voyaga yetmaganning shaxsiga xos xususiyatlar va uning salomatlik holati; uning turmush va tarbiyalanish sharoitlari; katta yoshli dalolatchilar va boshqa ishtirokchilarning bor yoki yo'qligi. Ushbu holatlarning belgilanishi Pekin qoidolari talablariga javob berib, voyaga yetmaganlarning jinoyat sodir qilishining aniq sabablarini topish, unga nisbatan yosh va aqliy xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'sir choralarini qo'llash imkonini beradi.

2) voyaga yetmaganlarning jinoyatlariga oid ishlarni yuritishda qonuniy vakillar va himoyachining ishtirokining shartligi. Himoyachi voyaga yetmaganga nisbatan huquqiy yordam ko'rsatsa, qonuniy vakillar esa psixologik va ruhiy yordam ko'rsatishadi.

3) voyaga yetmagan ayblanuvchi (gumon qilinuvchi)ni so'roq qilishning o'ziga xosligi. Voyaga yetmagan gumon qilinuvchi va ayblanuvchi himoyachi ishtirokida so'roq qilinadi. So'roq qilish chog'ida tergovchining ruxsati bilan voyaga yetmaganning qonuniy vakili ishtirok etishi mumkin. Voyaga yetmagan ayblanuvchini so'roq qilishda tergovchi yoki prokurorning ixtiyoriga ko'ra pedagog yoki psixolog ishtirok etishi mumkin. U tergovchining ruxsati bilan ayblanuvchiga savollar berishga, so'roq tugaganidan so'ng esa so'roq bayonnomasi bilan tanishib, bayonnomadagi yozuvlarning to'g'riligi va mukammalligi haqida o'z fikrlarini yozma ravishda berishga haqlidir.

4) voyaga yetmaganlarga nisbatan voyaga yetmagan ayblanuvchiga nisbatan ehtiyot choralarini qo'llashning o'ziga xosligi. JPKning 236-moddasida nazarda tutilgan asoslar bo'lgan taqdirdavoyaga yetmagan ayblanuvchiga JPKning 237-moddasida nazarda tutilgan ehtiyot choralaridan birini qo'llash mumkin. Voyaga yetmagan shaxs ota-onasi, homiy, vasiylarning qaroviga yoki, basharti, u bolalar muassasasida tarbiyalanayotgan bo'lsa, shu muassasa rahbarlarining qaroviga ham berilishi mumkin. JPKning 556-moddasida voyaga yetmagan shaxsni qarovga topshirish tartibi, 557-moddada voyaga yetmagan shaxsni bolalar muassasasiga joylashtirish tartibi,

558-moddada voyaga yetmagan ayblanuvchini qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash tartibi belgilangan.

30.3. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi ishlarni yuritish

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari ham huquqiy, ham tibbiy xususiyatga va mazmunga ega bo'lgan murakkab jinoyat-huquqiy choralar hisoblanishi e'tirof etiladi. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari **huquqiy choralar** deb hisoblanishining boisi shundaki, ularni qo'llash asoslari, maqsadi, turlari, qo'llash va tugatish tartibi jinoyat qonuni bilan belgilangan; ularni tayinlash tartibi jinoyat-protsessual qonuni bilan tartibga solingan; ijtimoiy xavfli qilmish, shuningdek, jinoyat sodir etgan aniq shaxslarga nisbatan majburlov choralari sud tomonidan tayinlanadi; ushbu majburlov choralari uzaytirish, o'zgartirish va bekor qilish bo'yicha qaror ham sud tomonidan ko'rib chiqiladi; majburlov choralari qo'llashning qonuniyligi ustidan nazoratni prokuratura amalga oshiradi; majburlov choralari tayinlangan shaxslarning huquqiy maqomi qonunchilik bilan belgilanadi.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari – bu jinoyat qonuni bilan ko'zda tutilgan, sud-psixiatriya ekspertizasi xulosasi asosida sud hukmi yoki ajrimiga muvofiq ijtimoiy xavfli qilmish yoki jinoyat sodir etgan ruhiy kasallikka chalingan shaxsga nisbatan tayinlanadigan va manfaatdor shaxs irodasidan qat'iy nazar amalga oshiriladigan tibbiy davolash.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash asoslari va tartibi jinoyat-protsessual qonunchiligi bilan, 2000-yil 31-avgustdagi O'zbekiston Respublikasining "Psixiatriya yordami to'g'risida"gi Qonuni hamda sog'liqni saqlash organlarining idoraviy hujjatlari bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligida tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi ishlarni yuritishning alohida tartibi belgilanishida muhim mezon bu jinoyat sodir etgan shaxsning ruhiy holatidir. Chunki tibbiy yo'sindagi majburlov

chorasini qo'llash uchun: ijtimoiy xavfli qilmishning aqli norasolik holatida sodir etilishi; ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etish vaqtida aqli raso bo'lgan, lekin sud hukmi chiqarilgunga qadar o'z qilmishining ahamiyatini anglab yetish yoki o'z harakatini boshqarish qobiliyatidan mahrum etadigan ruhiy kasallikka chalinishi; jinoyat sodir etganligi uchun jazoga mahkum qilingan, lekin jazoni o'tash vaqtida ruhiy kasallikka chalinib o'z qilmishining ahamiyatini anglab yetish yoki o'z harakatini boshqarish qobiliyatidan mahrum bo'lishi; alkogolizm, giyohvandlik yoki zaharvandlik kasalligiga yo'liqqan shaxslarning jinoyat sodir etishi asos bo'lib xizmat qiladi. Shunday ekan jinoyatchining ruhiy holati tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi ishlarni alohida toifadagi jinoyat ishlari sifatida ajratishda asos bo'lib xizmat qiladi. Bu avvalambor, jinoyat protsessida mazkur shaxslarning huquqlarini qo'shimcha tarzda himoya qilish, ushbu shaxslarning ruhiy holatini hisobga olib, protsessual harakatlarni amalga oshirishning o'ziga xos tartibini o'rnatish zaruriyati bilan izohlanadi.

30.4. Yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha ish yuritish

Yarashuv instituti xalqimizga xos bo'lgan kechirimlilik, insonparvarlik, bag'rikenglik kabi azaliy qadriyatlarimizni o'zida mujassam etgan. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 2001-yilning 29-avgustida "Jinoiy jazolarning liberallashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining Jinoyat, Jinoyat-protsessual kodekslari hamda Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni¹ qabul qilinganidan so'ng jinoyat protsessi sohasida yangi institut – yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha ish yuritish tartibi joriy etildi va hozirgi kunda 56 ta jinoyat tarkibi bo'yicha yarashuv institutini qo'llash imkoniyati nazarda tutilgan.

"Jabrlanuvchi bilan yarashuv" to'g'risidagi alohida toifadagi ish yuritish tartibining joriy etilishi va yarashgan ayblanuvchi (sudlanuvchi)ning sudlanmagan shaxs huquqiy maqomiga ega bo'lishi milliy jinoyat-protsessual tizimimizda inson huquqlarini ta'minlash borasida muhim qadam bo'ldi.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси, 2001, №9-10, 165-модда.

Yarashuv to'g'risidagi ishlarni yuritish – JKning 66¹-moddasidagi ro'yxatda mavjud bo'lgan va sodir etilgan jinoyat bo'yicha o'z aybiga iqrор bo'lib, uning oqibatlarini va keltirilgan zararini ixtiyoriy ravishda bartaraf etgan harakatlari natijasida yuzaga keladi, buning oqibatida jinoyatdan avvalgi huquqlari hamda mavqeyi tiklangan va keltirilgan zarari bartaraf etilgan jabrlanuvchi o'z ixtiyori bilan gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi bilan yarashuv to'g'risidagi kelishuvga rozi bo'lib, bu haqida jinoyat ishiga mas'ul bo'lgan surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sudga ariza bilan murojaat etadi va uning harakatlari tekshirilishi va tasdiqlanishi natijasida jinoyatni sodir etgan shaxs jinoiy javobgarlikdan ozod etilib, uni sudlanmaganlik maqomiga ega qilish asosida ish sudning ajrimiga binoan tugatiladi.

Yarashuv institutining xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1) yarashuv munosabati bilan ko'rib chiqiladigan jinoyat ishlariga JKning 66¹-moddasida nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi;

2) yarashuv to'g'risidagi jinoyat ishlari jinoyat ishini qo'zg'atish, dastlabki tergov va sud muhokamasini o'z ichiga oladi;

3) surishtiruv va dastlabki tergovda quyidagilar isbotlanishi shart:

a) gumon qilinuvchi, ayblanuvchining ilgari sudlangan yoki sudlanmaganligi; b) jinoyat haqiqatan ham gumon qilinuvchi, ayblanuvchi tomonidan sodir etilganligi; v) ixtiyoriy ravishda yetkazilgan barcha turdagi zararni qoplanganligi; g) jabrlanuvchi jinoiy qilmishni sodir etgan shaxsni kechirib, yarashuv to'g'risida ariza berganligi;

4) sud muhokamasiga ish materiali, tergovchi tomonidan chiqarilgan va prokuror rozilik bildirgan yarashuv to'g'risidagi qarori, jabrlanuvchining yarashuv to'g'risidagi arizasi topshiriladi;

5) sud muhokamasi majlisiga tayyorgarlik, sud muzokarasi va yarashuv to'g'risidagi ajrim chiqarish uchun masalahatxonaga kirish qismlaridan iborat;

6) sud majlisida taraflarning bir tomonini prokuror va jabrlanuvchi (fuqaroviy da'vogar), ularning vakillari, ikkinchi tomonini gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi va ularning himoyachisi tashkil etadi;

7) agar dastlabki tergovda yarashuv to'g'risidagi bitimga kelishilmagan bo'lsa, sud masalahatxonaga kiringunga qadar jabrlanuvchi

yarashuv to'g'risidagi arizani topshirishi kerak. Bunday holda sud majlisi besh qismdan iborat bo'ladi;

8. Yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha chiqarilgan ajrim bo'yicha xususiy shikoyat yoki xususiy protest keltirilishi mumkin¹.

30.5. Ishni sudga qadar yuritish bosqichida amnistiya aktini qo'llash

Amnistiya akti asosida javobgarlikdan ozod etish jinoyat sodir etgan shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod etishning alohida mustaqil turi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 80-moddasi 10-bandida qayd etilganidek, Oliy Majlis Senati Respublika Prezidentining taqdimiga binoan amnistiya to'g'risidagi hujjatlarni qabul qiladi. Amnistiya jinoyat sodir etgan, shuningdek jazoni o'tayotgan shaxslarga nisbatan insonparvarlik prinsipining amalga oshirilishidir. Amnistiya – davlatning vakolatli organi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati qabul qilgan normativ-huquqiy hujjatda ifodalangan erki bo'lib, o'z ijtimoiy mohiyatiga ko'ra muayyan toifadagi jinoyatlarni sodir etgan muayyan toifadagi shaxslarni kechirish bo'lib, davlat va jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan hujjatdir va u sud tartibida qo'llaniladi².

Amnistiyaning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

birinchidan, amnistiya akti yangi huquqiy normalarni o'rnatmaydi, ularni o'zgartirmaydi yoki bekor qilmaydi;

ikkinchidan, u barcha shaxslarga yoki u chiqarilgunga qadar jinoyat sodir etgan barcha shaxslarga nisbatan ham tatbiq etilmaydi, balki ushbu hujjatda belgilangan shaxslar va jinoyatlar toifasiga nisbatan tatbiq etiladi va shunga ko'ra uning amal qilish doirasini cheklanmagan deb bo'lmaydi;

uchinchidan, u bir marotaba qo'llaniladigan hujjat bo'lib, muayyan shaxsga nisbatan bir marta qo'llanilgach, unga nisbatan boshqa huquq va majburiyatlar keltirib chiqarmay, o'z kuchini yo'qotadi;

to'rtinchidan, amnistiya doimiy amal qiluvchi hujjatlar sirasiga kirmaydi, chunki uning o'zida mazkur hujjatning amal qilish muddati ko'rsatilgan bo'ladi va qoida tariqasida bu muddat olti oydan oshmaydi.

¹ Жиноят процесси. Дарслик.// З.Ф. Иноғомжонованинг умумий таҳрири остида. – Тошкент: ТДЮИ, 2003. – Б.355.

² Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. II том. Умумий қисм. Жазо тўғрисида таълимот. Олий таълим муассалари учун дарслик. – Тошкент: ИLM ZIYO, 2011. – Б. 170.

Amnistiya aktlari quyidagi xususiyatdagi ko'rsatmalarni qamrab olishi mumkin: jinoyat sodir etgan shaxslarni jinoiy javobgarlikdan ozod etish haqida; jinoyat sodir etganligi uchun hukm qilingan shaxslarni jazodan yoki uni o'tashdan ozod etish haqida; tayinlangan jazoni qisqartirish haqida; tayinlangan jazoni nisbatan yengilroq'iga almashtirish haqida; qo'shimcha jazodan ozod etish haqida; sudlanganlikni bekor qilish haqida.

Amnistiyaning qo'llashda, birinchi navbatda, sodir etilgan jinoyatning xususiyati, ayblanuvchining jinsi (ayollarga nisbatan ko'proq qo'llaniladi), yoshi (voyaga yetmagan va qariyalarga nisbatan ko'proq qo'llaniladi), jamiyatdagi ijtimoiy roli (urush faxriysi, harbiy harakatlar ishtirokchisi), jazoni o'tash vaqtidagi xulq-atvori kabi omillar e'tiborga olinadi. Amnistiya shaxsi kim ekanidan qat'iy nazar, jinoyat sodir etgan shaxslar toifasi e'lon qilinadi, masalan, homilador yoki aniq yoshdagi bolalari bor ayollar, voyaga yetmagan shaxslar, ma'lum turdagi jinoyat sodir etgan shaxslar va boshqalar.

Amnistiya bilan bir qatorda afv etish instituti ham mavjud bo'lib, ularning mazmun-mohiyati bir-biriga yaqin. Shu munosabat bilan amnistiya va afv etish aktlari o'rtasidagi o'zaro farqlanish mezonlarini qayd etish maqsadga muvofiq:

birinchidan, amnistiya akti O'zbekiston Respublikasi Prezidenti taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati tomonidan qabul qilinadi. Afv etish akti esa O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilinadi. Ya'ni amnistiya O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining, afv etish esa O'zbekiston Respublikasi Prezidentining mutlaq vakolatlari hisoblanadi;

ikkinchidan, amnistiya akti aniq shaxs yoki aniq jinoyat turlariga qaratilmaydi. Undan farqli ravishda afv etish akti aniq shaxslarga yoki aniq bir turdagi jinoyatlarga qaratiladi;

uchinchidan, amnistiya akti sodir etilgan jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasini e'tiborga oladi. Afv etish aktida bunday belgi mavjud emas, ya'ni unda qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasi e'tiborga olinmaydi;

to'rtinchidan, amnistiya akti jinoiy javobgarlik va jinoiy jazodan ozod qiluvchi hujjat sifatida belgilangan. Afv etish akti esa faqatgina jazodan ozod qilishi mumkin.

beshinchidan, amnistiya akti qabul qilinar ekan, mahkum jazoni haqiqatda o'tagan muddati e'tiborga olinmaydi. Afv etish aktida esa mahkumning haqiqatda jazoni o'tab bo'lgan muddati e'tiborga olinishi

lozim (masalan, uzoq muddatli va umrbod ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazodan ozod qilishda).

Mavzu bo'yicha xulosalar

Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish jinoyat protsessining o'ziga xos xususiyatlarga, subyektiv tarkibga, yuridik asoslariga ega bo'lgan instituti hisoblanadi. Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish jinoyat protsessida muhim ahamiyatga ega bo'lgan masalalardan biri bo'lib, ushbu mavzuni to'liq o'zlashtirish uchun o'quvchilar JPKning tegishli normalarini, qonunosti normativ-huquqiy hujjatlarni hamda mavzuni yoritish doirasida qayd etilgan tegishli Oliy Sud Plenumi qarorlarini atroflicha o'rganishlari lozim.

Muammoli savollar va kazuilar

1. Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish tushunchasi, xususiyatlari va ahamiyatini ko'rsatib bering.
2. Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish tizimi haqida so'zlab bering?
3. Voyaga yetmaganlarining jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritishning qanday o'ziga xos xususiyatlari mavjud?
4. Voyaga yetmaganlarining jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritish ishtirokchilarining tarkibi qanday o'ziga xos xususiyatlarga ega?

Kazu

Dastlabki tergov davomida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 266-moddasi 1-qismi bilan ayblanayotgan V.Kenjayevo jabrlanuvchi L.Botirov va I.Ismoilovlarga yetkazilgan zarar bartaraf etilganligini, o'z aybiga ixtiyoriy iqror bo'lganligini aytib tergovchiga jinoyat ishini yarashuv bo'yicha tugatishni so'rab murojaat qildi.

Tergovchi ayblanuvchining murojaatini qanoatlantirib jinoyat ishini taraflarning yarashuvi munosabati bilan sudga yuborish to'g'risida qaror chiqardi.

Jabrlanuvchi I.Ismoilov esa yarashuvga rozi emasligini bildirdi.

Mazkur holatni O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi asosida tahlil qilgan holda huquqiy baho bering?

XXXI BOB. JINOYAT SUD ISHLARINI YURITISH SOHASIDAGI XALQARO HAMKORLIK

(Muallif – yuridik fanlar doktori, dotsent A.Mirzayev)

Annotatsiya: mazkur mavzuning o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirilishi natijasida jinoyat sud ishlarini yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlik tushunchasi, mohiyati va vazifalari, jinoyat ishlari yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlikni amalga oshirishga vakolatli bo‘lgan organlar va mansabdor shaxslar, xalqaro hamkorlik shakllari va protsessual tartibi, xalqaro jinoyat huquqiy munosabatlarni, jumladan, xorijiy davlatning shaxsni ushlab berish to‘g‘risidagi so‘rovi, ushlab berilgan shaxsning javobgarlik doirasi, xorijiy davlatga shaxsni ushlab berishni rad etish kabi munosabatlarni tartibga solish haqida bilimlarga ega bo‘linadi.

31.1. Jinoyat sud ishlarini yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlik tushunchasi, mohiyati va vazifalari

Jinoyat ishi yuritish bo‘yicha huquqiy yordam – bu so‘rov yuboruvchi davlatning vakolatli organlari faoliyatini tartibga soluvchi milliy qonunchilikka asoslangan, xalqaro shartnomalarga yoki o‘zarolik prinsipiga muvofiq keladigan, so‘rov yuboruvchi davlatning sudi va boshqa vakolatli organlar tomonidan yuborilgan, so‘rov yuborilayotgan davlatning hududida so‘rov yuboruvchi davlatdagi tergov va sud ishi yuritilayotgan jinoyat ishi yuzasidan dalillar to‘plash maqsadida protsessual harakatlar va tezkor-qidiruv tadbirlari o‘tkazish to‘g‘risidagi so‘rov (topshiriqlari)ni ijro etishdir.

Jinoyat sud ishlarini yuritish sohasida xalqaro hamkorlikning huquqiy asosi bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasining ikki tomonlama va ko‘p tomonlama shartnomalari, konvensiya va kelishuvlari xizmat qiladi.

Jinoyat ishlari bo‘yicha xalqaro huquqiy yordamning boshqa hamkorlik shakllaridan quyidagi bir necha farqli jihatlarini e‘tirof etish mumkin:

- huquqiy yordam so‘rov yuboruvchi davlat vakolatlari organining so‘rovi (topshirig‘i) asosida ko‘rsatiladi;

- u asosan jinoyat ishi bo‘yicha dalil yoki zarur axborot olish maqsadida tergov-protsessual va tezkor qidiruv tadbirlarini o‘tkazishga

qaratilgan bo‘ladi;

– so‘rov yuborish orqali davlat so‘rov yuborilayotgan davlatga o‘z vakolatlarining bir qismini beradi, ya’ni xorijiy davlat bu davlat uchun muayyan bir harakatlarini o‘z qonunchiligi asosida amalga oshiradi, bu davlat esa mazkur harakatlar natijasida olingan dalillarni e’tirof etadi.

31.2. Jinoyat ishlari yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlikni amalga oshirishga vakolatli bo‘lgan organlar va mansabdor shaxslar

1994-yilda O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat qidiruv politsiyasining xalqaro tashkiloti (Interpol)ga kirishi munosabati bilan va bu xalqaro tashkilotning ustavi talablariga muvofiq Ichki ishlar vazirligining tuzilmasida mustaqil boshqarma huquqi bilan O‘zbekiston Respublikasida Interpolning Milliy markaziy byurosi tashkil etilgan.

Interpolning Milliy markaziy byurosi O‘zbekiston Respublikasi huquqni muhofaza qilish organlarining xalqaro darajadagi hamkorligining muvofiqlashtiruvchi markazi hisoblanadi. Xalqaro jinoyatchilikka qarshi kurashish masalalari bo‘yicha rasmiy va maxfiy (tezkor-qidiruv) axborot almashishni ta’minlaydi, buning uchun O‘zbekiston Respublikasi ichki ishlar organlari, O‘zbekiston Respublikasining huquqni muhofaza qilish va boshqa davlat organlari, xorijiy diplomatik vakolatxonalar xizmati va xalqaro tashkilotlarning O‘zbekiston Respublikasidagi vakolatxonalari, Interpolning Bosh kotibiyati va Interpolning boshqa mamlakatlar Milliy markaziy byurolari bilan, shuningdek zarur bo‘lgan hollarda boshqa manfaatdor organlar va tashkilotlar bilan aloqalarni amalga oshiradi.

31.3. Xalqaro hamkorlik shakllari va protsessual tartibi

O‘zbekiston Respublikasi ishtirokidagi xalqaro shartnoma va kelishuvlardan kelib chiqqan holda xalqaro huquqiy yordamning quyidagi shakllarini keltirib o‘tish mumkin:

- protsessual harakatlarni xorijiy davlat hududida bajarish to‘g‘risida so‘rov yuborish;
- protsessual harakatlarni bajarish to‘g‘risidagi so‘rovni O‘zbekiston Respublikasi hududida ijro etish;
- O‘zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida bo‘lgan guvohni, jabrlanuvchi, ekspert, fuqaroviy da’vogarni, fuqaroviy

javobgar va ularning vakillarini chaqirish;

- jinoyat ishi materiallarini xorijiy davlatning vakolatli organiga yuborish;

- jinoiy javobgarlikka tortish to‘g‘risidagi so‘rovni O‘zbekiston Respublikasi hududida ijro etish va boshqalar.

Protsessual harakatlarni bajarish to‘g‘risidagi so‘rov va unga ilova qilinayotgan hujjatlar so‘rovni yuborayotgan organning gerbli muhri bilan tasdiqlanadi hamda ular yuborilayotgan xorijiy davlatning rasmiy tiliga yoki O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida nazarda tutilgan boshqa tilga tarjima qilinadi.

Xorijiy davlat hududida jinoyat ishi bo‘yicha protsessual harakatlarni bajarish to‘g‘risidagi so‘rovni ijro etish davomida uning vakolatli organlari tomonidan olingan yoki O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq yoki o‘zarolik prinsipi asosida shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish to‘g‘risidagi so‘rovga ilova qilinib, O‘zbekiston Respublikasiga yuborilgan, belgilangan tartibda tasdiqlangan va topshirilgan dalillar ushbu kodeks talablariga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi hududida olingan dalillar singari yuridik kuchga ega bo‘ladi.

Xorijiy davlat hududida qamoqda saqlanayotgan shaxs, bosharti bu shaxs ushbu moddaning birinchi qismida ko‘rsatilgan shaxslarni chaqirish to‘g‘risidagi so‘rovda nazarda tutilgan protsessual harakatlar bajarilishi uchun xorijiy davlatning vakolatli organi tomonidan O‘zbekiston Respublikasi hududiga vaqtincha o‘tkazilgan bo‘lsa, ushbu moddada belgilangan tartibda chaqiriladi. Bunday shaxs O‘zbekiston Respublikasi hududida bo‘ladigan butun davrida qamoqda saqlanaveradi. Uni qamoqda saqlashga xorijiy davlat vakolatli organining tegishli qarori asos bo‘ladi. Mazkur shaxs so‘rovga berilgan javobda ko‘rsatilgan muddatlarda tegishli xorijiy davlat hududiga qaytarilishi kerak.

Shaxsni o‘tkazish yoki o‘tkazishni rad etish tartibi va shartlari O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida yoki o‘zarolik prinsipi asosida belgilanadi.

Chet el fuqarosi O‘zbekiston Respublikasi hududida jinoyat sodir etgan, keyinchalik uning hududidan chiqib ketgan hamda protsessual harakatlarni O‘zbekiston Respublikasi hududida uning ishtirokida bajarishning imkoni bo‘lmagan taqdirda, tergov qilinayotgan jinoyat ishining barcha materiallari O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasiga topshiriladi. O‘zbekiston Respublikasi Bosh

prokuraturasi mazkur materiallarni xorijiy davlatning vakolatli organiga tergov qilish uchun yuborish to'g'risidagi masalani hal qiladi.

Jinoyat ishi materiallariga yetkazilgan zararning o'rnini qoplash to'g'risidagi ariza, shuningdek dalillar ilova qilinadi. Ishdagi har bir hujjat mazkur jinoyat ishini yuritayotgan organning gerbli muhri bilan tasdiqlangan va yuborilayotgan xorijiy davlatning rasmiy tiliga yoki O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida nazarda tutilgan boshqa tilga tarjima qilingan bo'lishi kerak.

31.4. Xalqaro jinoyat huquqiy munosabatlarni, jumladan, xorijiy davlatning shaxsni ushlab berish to'g'risidagi so'rovi, ushlab berilgan shaxsning javobgarlik doirasi, xorijiy davlatga shaxsni ushlab berishni rad etish kabi munosabatlarni tartibga solish

O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida va xalqaro shartnomalarida nazarda tutilgan hollarda hamda tartibda yoki o'zarolik prinsipi asosida O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi xorijiy davlatning vakolatli organiga xorijiy davlat hududida bo'lgan shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish yoki hukmni ijro etish uchun ushlab berish to'g'risida so'rov yuborishi mumkin.

Xorijiy davlat hududida bo'lgan shaxsni ushlab berish to'g'risida o'zarolik prinsipi asosida so'rov yuborish, agar so'rov yuborilishiga sabab bo'lgan qilmish har ikkala davlat qonun hujjatlariga muvofiq jinoiy jazolanadigan qilmish bo'lsa va shaxs jinoiy javobgarlikka tortish uchun ushlab berilgan taqdirda – uni sodir etganlik uchun bir yildan kam bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazo yoki og'irroq jazo nazarda tutilganda yoxud shaxs hukmni ijro etish uchun ushlab berilgan taqdirda — u olti oydan kam bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazoga yoki og'irroq jazoga hukm qilinganida amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasiga xorijiy davlat tomonidan ushlab berilgan shaxs o'zi ushlab berilguniga qadar sodir etgan va ushlab berilishiga sabab bo'lmagan jinoyati uchun uni ushlab bergan davlatning roziligisiz jinoiy javobgarlikka tortilishi, jazolanishi, shuningdek uchinchi bir davlatga topshirilishi mumkin emas. Quyidagi hollarda xorijiy davlatning roziligi talab qilinmaydi, agar:

u ushlab bergan shaxs jinoyat ishi tugatilgan kundan e'tiboran, hukm qilingan taqdirda esa jazo o'talgan yoki har qanday qonuniy

asosga ko'ra jazodan ozod qilingan kundan e'tiboran bir oy ichida O'zbekiston Respublikasi hududini tark etmagan bo'lsa. Ushlab berilgan shaxs o'ziga bog'liq bo'lmagan holatlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi hududini tark etish imkoniyatiga ega bo'lmagan vaqt bu muddatga qo'shib hisoblanmaydi;

u ushlab bergan shaxs O'zbekiston Respublikasi hududini tark etgan, ammo keyin ixtiyoriy ravishda O'zbekiston Respublikasiga qaytib kelgan bo'lsa.

Xorijiy davlat tomonidan ushlab berilgan shaxsga nisbatan jinoyat ishi bo'yicha uzil-kesil qaror qabul qilgan organ uning ko'chirma nusxasini O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasiga yuboradi.

O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan shaxsni ushlab berish to'g'risidagi qaror O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori yoki uning o'rinbosari tomonidan qabul qilinadi. Ayni bir shaxsni ushlab berish to'g'risida bir necha davlatning so'rovi mavjud bo'lganda, shaxsni qaysi davlatga ushlab berish kerakligi to'g'risidagi qarorni O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori qabul qiladi. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi qabul qilingan qaror to'g'risida o'ziga nisbatan qaror qabul qilingan shaxsni yigirma to'rt soat ichida yozma ravishda xabardor qiladi va unga mazkur qaror ustidan JPKning 602-moddasiga muvofiq shikoyat qilish huquqini tushuntiradi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining yoki uning o'rinbosarining O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan shaxsni ushlab berish to'g'risidagi qarori ustidan so'ralayotgan shaxs qamoqda saqlanayotgan joydagi jinoyat ishlari bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi sudiga, jinoyat ishlari bo'yicha viloyat yoki Toshkent shahar sudlariga mazkur shaxs yoxud uning himoyachisi tomonidan xabarnoma olingan paytdan e'tiboran o'n sutka ichida shikoyat qilinishi mumkin.

So'ralayotgan shaxs qamoqda saqlanayotgan joyning ma'muriyati shikoyatni olishi bilan uni darhol sudga yuboradi va bu haqida O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasini yozma ravishda xabardor qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi xabarnoma olingan kundan e'tiboran uch sutkadan kechiktirmay sudga O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan shaxsni ushlab berish to'g'risidagi qarorning qonuniyligi va asoslilikini tasdiqlovchi materiallarni yuboradi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining yoki uning o'rinbosarining O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan shaxsni

ushlab berish to'g'risidagi qarori ustidan berilgan shikoyatni ko'rib chiqish shikoyat sud tomonidan olingan kundan e'tiboran o'n sutka ichida uch nafar sudyadan iborat tarkibda, ochiq sud majlisida prokuror, o'ziga nisbatan ushlab berish to'g'risidagi qaror qabul qilingan shaxs va agar ishda ishtirok etayotgan bo'lsa, uning himoyachisi ishtirokida amalga oshiriladi.

O'ziga nisbatan ushlab berish to'g'risida so'rov kelib tushgan shaxs O'zbekiston Respublikasi hududida boshqa jinoyat uchun jinoiy javobgarlikka tortilayotgan yoki jazoni o'tayotgan bo'lsa, uni ushlab berish jinoyat ishi tugatilguniga, hukm ijro etilguniga yoki har qanday qonuniy asosga ko'ra jazodan ozod qilinguniga qadar kechiktirilishi mumkin.

Agar jazoni o'tayotgan shaxsni ushlab berishni kechiktirish jinoiy javobgarlikka tortish muddati o'tib ketishiga sabab bo'lishi yoki jinoyatni tergov qilishga zarar yetkazishi mumkin bo'lsa, so'ralayotgan shaxs, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori yoki uning o'rinbosari tomonidan belgilangan shartlarga rioya etish majburiyati mavjud bo'lgan taqdirda, vaqtincha ushlab berilishi mumkin.

Vaqtincha ushlab berilgan shaxs jinoyat ishi bo'yicha qaysi protsessual harakatlar bajarilishi uchun ushlab berilgan bo'lsa, o'sha protsessual harakatlar bajarilganidan keyin, biroq shaxs topshirilgan kundan e'tiboran uch oydan kechiktirmay qaytarib berilishi kerak. Har ikkala davlat vakolatli organlarining o'zaro ahdlashuviga ko'ra bu muddat shaxs O'zbekiston Respublikasi hududida sodir etilgan jinoyat uchun hukm qilingan yoki qonunga muvofiq hukm qilinishi mumkin bo'lgan jazo muddatidan ortiq bo'lmagan muddatga uzaytirilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan shaxsni ushlab berish to'g'risida xorijiy davlatning vakolatli organidan tegishli tarzda rasmiylashtirilgan so'rov olinganda va mazkur shaxsni ushlab berish uchun qonunda nazarda tutilgan asoslar mavjud bo'lganda, ushbu shaxs ushlab turilishi va unga nisbatan qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasi qo'llanilishi mumkin.

Xorijiy davlat vakolatli organining iltimosnomasiga binoan shaxs O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan shaxsni ushlab berish to'g'risidagi so'rov olinguniga qadar ham ushlab turilishi mumkin. Iltimosnomada qamoqqa olish to'g'risidagi qarorga yoki qonuniy kuchga kirgan hukmga havola va mazkur so'rov qo'shimcha ravishda taqdim etilishi ko'rsatilishi kerak. Shaxsni qamoqqa olish to'g'risidagi

iltimosnoma ushbu so'rov yuborilguniga qadar pochta, telegraf, teleks, faks yoki boshqa aloqa vositalari orqali yetkazilishi mumkin.

Shaxs, agar u boshqa davlat hududida uni ushlab berishga sabab bo'ladigan jinoyat sodir etgan deb gumon qilish uchun qonunda nazarda tutilgan asoslar mavjud bo'lsa, ushbu moddaning ikkinchi qismida ko'rsatilgan iltimosnomasiz ham yetmish ikki soatgacha ushlab turilishi mumkin.

Shaxs ushlanganidan keyin ichki ishlar organlarining yoki boshqa surishtiruv organlarining xodimi olingan materiallarni prokurorga taqdim etadi, u materiallarni o'rganib chiqadi va ushlab turilgan shaxsning qidiruv e'lon qilingan shaxs ekanligi to'g'risida yetarli asoslar mavjud bo'lgan, shuningdek JPKning 603-moddasida bayon qilingan asoslar mavjud bo'lmagan taqdirda, qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqida qaror chiqaradi va uni sudga yuboradi.

Prokurorning qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risida iltimosnoma kiritishi, uning sudya tomonidan ko'rib chiqilishi, ajrim chiqarilishi, shuningdek sudyaning ajrimi ustidan shikoyat berish yoki protest bildirish JPKning 241 va 243-moddalarida nazarda tutilgan tartibda amalga oshiriladi. Shaxs qamoqqa olinganligi to'g'risida prokuror O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan shaxsni qamoqqa olish haqida iltimosnoma yoki ushlab berish to'g'risida so'rov yuborgan yoxud yuborishi mumkin bo'lgan xorijiy davlatning vakolatli organini darhol yozma ravishda xabardor qiladi.

O'ziga nisbatan ushlab berish to'g'risidagi masala ko'rilaётgan shaxsni qamoqda saqlab turish muddati ko'pi bilan uch oyni tashkil etadi. Mazkur muddat ushlab beriladigan shaxsning topshirilishini ta'minlash maqsadida, shuningdek xorijiy davlatning vakolatli organidan O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan shaxsni ushlab berish to'g'risidagi so'rov yuzasidan qo'shimcha ma'lumotlar talab qilingan hollarda JPKning 245-moddasi ikkinchi qismida va 247-moddasida nazarda tutilgan tartibda uzaytirilishi mumkin.

Qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risidagi yoki qamoqda saqlab turish muddatini uzaytirish to'g'risidagi iltimosnomani ko'rib chiqishda sud taqdim etilgan materiallarning asoslilikini, shuningdek O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari va xalqaro shartnoma talablariga rioya etilganligini hisobga oladi.

Xorijiy davlatning vakolatli organi ushlab berilishi lozim bo'lgan shaxsni o'ziga bog'liq bo'lmagan holatlar tufayli qabul qilib olishi

mumkin bo'lmay qolgan va bu haqda O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasini yozma ravishda xabardor qilgan taqdirda, topshirish sanasi ko'chirilishi mumkin. Agar O'zbekiston Respublikasining vakolatli organi ushlab berilishi lozim bo'lgan shaxsni o'ziga bog'liq bo'lmagan holatlar tufayli topshirishi mumkin bo'lmay qolsa, topshirish sanasi o'sha tartibda ko'chirilishi mumkin.

Xorijiy davlat vakolatli organining uchinchi davlat tomonidan mazkur organga ushlab berilgan shaxsni O'zbekiston Respublikasi hududi orqali tranzit tarzida o'tkazish to'g'risidagi iltimosnomasi JPKning 601 va 603-moddalari talablariga rioya etilgan holda ko'rib chiqiladi.

Shaxsni xorijiy davlatning vakolatli organiga ushlab berishda jinoyat quroli bo'lgan ashyolar, shuningdek jinoyat izlarini o'zida aks ettirgan yoki jinoiy yo'l bilan topilgan ashyolar topshiriladi. Bu ashyolar shaxsni ushlab berish uning vafot etganligi yoki boshqa sabablar tufayli amalga oshirilishi mumkin bo'lmay qolgan taqdirda ham mazkur organning iltimosiga binoan topshiriladi.

31.5. Jinoyat ishlari yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlikka oid normativ hujjatlar

Jinoyat sud ishlarini yuritish sohasida xalqaro hamkorlikning huquqiy asosi bo'lib O'zbekiston Respublikasining ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalari, konvensiya va kelishuvlari xizmat qiladi.

Respublika davlatning, xalqning oliy manfaatlarini, farovonligi va xavfsizligini ta'minlash maqsadida ittifoqlar tuzishi, hamdo'stliklarga va boshqa davlatlararo tuzilmalarga kirishi va ulardan ajralib chiqishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasi – respublikaning bir yoki bir necha davlat, xalqaro tashkilot yoxud xalqaro huquqning boshqa subyektlari bilan xalqaro munosabatlar sohasidagi huquq va majburiyatlariga doir teng huquqli va ixtiyoriy kelishuvidir.

“O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to'g'risida”gi Qonunining 3-moddasi

O‘zbekiston xalqaro huquqning to‘la huquqli subyekti sifatida jinoyat sud ishlarini yuritish sohasidagi bir qator xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilgan. Jumladan, xalqaro jinoyatchilikning keng tarqalgan turlariga qarshi kurashish maqsadida Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi” Konvensiyasi va “Korrupsiyaga qarshi” Konvensiyasiga, Shanxay hamkorlik tashkilotining “Terrorizmga qarshi” Konvensiyasi (2009-yil 16-iyun, Yekaterinburg). “Odam savdosiga va uchinchi shaxslar tomonidan tanfurushlikdan foydalanilishiga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Konvensiya (1950-yil 21-mart, Leyk Sakses, Nyu-York); “Terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi xalqaro Konvensiya (1999-yil 9-dekabr, Nyu-York) kabilar O‘zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilinib, ular bo‘yicha majburiyatlar bajarilmoqda va jinoyat ishlarini yuritishda xalqaro hamkorlik sohasida qo‘llanilmoqda.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida mazkur sohada bir qator davlatlar bilan ikki tomonlama shartnomalar tuzib, jinoyat ishlarini yuritish sohasida o‘zaro hamkorlik o‘rnatgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi va Ozarbayjon Respublikasi o‘rtasida “Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar bo‘yicha huquqiy yordam hamda huquqiy munosabatlar to‘g‘risida”gi Shartnoma (Toshkent, 1997-yil 18-iyun); O‘zbekiston Respublikasi va Qozog‘iston Respublikasi o‘rtasida “Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar bo‘yicha huquqiy yordam hamda huquqiy munosabatlar to‘g‘risida”gi (Olma-ota, 1997-yil 2-iyun); O‘zbekiston Respublikasi bilan Bolgariya Respublikasi o‘rtasida “Jinoyat ishlari bo‘yicha huquqiy yordam to‘g‘risida”gi Shartnoma (Sofiya, 2003-yil 24-noyabr); O‘zbekiston Respublikasi bilan Hindiston Respublikasi o‘rtasida “Jinoiy ishlar yuzasidan o‘zaro huquqiy yordam to‘g‘risida”gi Shartnoma (Dehli, 2000-yil 2-may); O‘zbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasi o‘rtasida “Fuqarolik va jinoiy ishlar bo‘yicha huquqiy yordam to‘g‘risida”gi Shartnoma (Pekin, 1997-yil 11-dekabr); O‘zbekiston Respublikasi va Litva Respublikasi o‘rtasida “Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar bo‘yicha huquqiy yordam va huquqiy munosabatlar to‘g‘risida”gi Shartnoma (Toshkent, 1997-yil 20-fevral); O‘zbekiston Respublikasi bilan Chexiya Respublikasi o‘rtasida “Fuqarolik va jinoiy ishlar bo‘yicha huquqiy yordam hamda huquqiy munosabatlar to‘g‘risida”gi Shartnoma (Toshkent, 2002-yil 18-yanvar); O‘zbekiston Respublikasi bilan Koreya Respublikasi o‘rtasidagi “Jinoiy ishlar bo‘yicha o‘zaro huquqiy yordam to‘g‘risida”gi, O‘zbekiston

Respublikasi hukumati bilan Pokiston Islom Respublikasi hukumati o'rtasida "Jinoiy ishlar bo'yicha o'zaro huquqiy yordam to'g'risida"gi shartnoma (2007-yil 14-mart, Toshkent)larni keltirish mumkin.

Mavzu bo'yicha xulosalar

Jinoyat sud ishlarini yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlik tushunchasi, mohiyati va vazifalari, jinoyat ishlari yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlikni amalga oshirishga vakolatli bo'lgan organlar va mansabdor shaxslar, xalqaro hamkorlik shakllari va protsessual tartibi, xalqaro jinoyat huquqiy munosabatlarni, jumladan, xorijiy davlatning shaxsni ushlab berish to'g'risidagi so'rovi, ushlab berilgan shaxsning javobgarlik doirasi, xorijiy davlatga shaxsni ushlab berishni rad etish kabi munosabatlarni tartibga solish haqida bilimlarga ega bo'lish talab qilinadi.

Muammoli savollar va kazuclar

1. O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan ushlab beriladigan shaxsni va ashyolarni topshirish tartibini tahlil qilgan holda bayon qiling.

2. O'zbekiston Respublikasi hududida ushlab turilgan yoki qamoqqa olingan shaxsni ozod qilish tartibini tahlil qilgan holda bayon qiling.

Kazuclar

O'zbekiston Respublikasi fuqarosi B.Avazbekov Rossiya Federatsiyasida bo'lgan vaqtida bosqinchilik jinoyati sodir etgan hamda qo'lga kiritilgan boyliklarni pullagan (sotib yuborgan) va O'zbekiston Respublikasiga qaytib kelgan. O'zbekistonda kelganidan keyin ham jinoiy faoliyatini davom ettirib, bir necha bor o'g'irlik jinoyatini sodir etgan va huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari tomonidan qo'lga olingan.

Unga nisbatan jinoyat ishi yuritilayotgan ayni bir vaqtda Rossiya Federatsiyasi huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari tomonidan ushbu shaxsni ushlab berish to'g'risida so'rov kelib tushgan. So'rovni qanoatlantirish rad qilindi.

Mazkur holatni O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi asosida tahlil qilgan holda huquqiy baho bering.

GLOSSARIY

A

AYBINI BO'YNIGA OLISH TO'G'RISIDAGI ARZ – ariza beruvchining o'zi sodir etgan jinoyati to'g'risida u shu jinoyatni sodir etishda gumon qilinmasdan va unga ayblov e'lon qilinmasdan oldin bergan xabari.

ANONIM ARIZA – imzosiz, qalbaki imzoli yoki uydirma shaxs nomidan yozilgan ariza.

D

DASTLABKI TERGOV ORGANLARI – ichki ishlar, prokuratura (harbiy prokuratura) va davlat xavfsizlik xizmati organlari.

DASTLABKI TERGOV MUDDATI – jinoyat ishi qo'zg'atilgan kundan boshlanadigan va jinoyat ishi tergov qilinadigan uch oylik muddat.

DASTLABKI TERGOVNING MUDDATINI UZAYTIRISH – qonunda belgilangan asoslar mavjud bo'lganida va tartibda tegishli vakolatga ega bo'lgan prokurorning dastlabki tergovni amalga oshirish muddatini uzaytirishi.

DASTLABKI TERGOVNING UMUMIY SHARTLARI – dastlabki tergov organlari va prokurorlar tomonidan dastlabki tergovni amalga oshirish jarayonida protsessning barcha ishtirokchilariga taalluqli, rioya etishi shart bo'lgan protsessual-huquqiy ta'riflanuvchi, davlatning majburlov kuchi bilan ta'minlangan imperativ xususiyatga ega normativ-huquqiy talablar tizimidir.

J

JINOYAT ISHINI QO'ZG'ATISH – jinoyat protsessining mustaqil bosqichi bo'lib, jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risidagi qaror bilan rasmiylashtiriladi.

JINOYAT ISHINI QO'ZG'ATISH ASOSLARI – ijtimoiy xavfli qilmish haqida berilgan ariza yoki xabarda keltirilgan hodisada jinoyat alomatlarining mavjudligini ko'rsatuvchi ma'lumotlar majmuyi.

JINOYAT ISHINI QO'ZG'ATISH SABABI – JPKda belgilangan va o'zida tayyorlanayotgan yoki sodir etilgan jinoyat haqida

ma'lumot beradigan manbalar.
JINOYAT ISHINI QO'ZG'ATISH HAQIDAGI QAROR – muhim protsessual hujjat bo'lib, surishtiruv organi, tergovchi, prokuror tomonidan chiqariladi, uchta qism: kirish, tavsiflash-asoslantirish va xulosa qismlaridan iborat bo'ladi.
JINOYAT ISHINI QO'ZG'ATISHNING SUBYEKTLARI – tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi va prokuror.
JINOYAT ISHINI QO'ZG'ATISHNI RAD ETISH – jinoyat ishini qo'zg'atish asoslari mavjud bo'lmagan taqdirda shuningdek ish yuritishni istisno etuvchi holatlar (JPKning 83-moddasi 1- va 2-bandlari va 84-modda) aniqlangan taqdirda, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror tomonidan qaror, sud tomonidan ajrim (JPKning 84-moddasi 1-qismi 2-bandi) chiqarish orqali jinoyat ishini qo'zg'atish maqsadga muvofiq emasligini belgilashdir.
JINOYAT HAQIDAGI ARIZA YOKI XABAR YUZASIDAN QABUL QILINADIGAN QARORLAR: 1) jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risida; 2) jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish to'g'risida; 3) ariza yoki xabarni tergovga tegishliligiga qarab jo'natish to'g'risida.
JINOYATNING TURIGA KO'RA (PREDMETLI) TERGOVGA TEGISHLILIK – Jinoyat kodeksi Maxsus qismining moddalari ularning tartib raqamlaridan kelib chiqqan holda jinoyat ishini tergov qilishning dastlabki tergov va surishtiruv organlari tomonidan tergov qilinishining taqsimlanishi qoidalari.
JINOYAT ISHLARINING ALOQASI BO'YICHA TERGOVGA TEGISHLILIK – boshqa belgilari bo'yicha turli dastlabki tergov organlari tergoviga tegishli bo'lgan bir necha jinoyat ishini birlashtirib tergov qilish.

K

KORXONALAR, MUASSASALAR, TASHKILOTLAR, JAMOAT BIRLASHMALARI VA MANSABDOR SHAXSLAR BERGAN XABARLAR – yuridik shaxslarning jinoyat to'g'risidagi yozma (xizmat xati, tasdiqlangan telefonogramma, telegramma, radiogramma shaklida) bayon etilgan murojaati.

M

MAXSUS TERGOVGA TEGISHLILIK – jinoyat subyektining xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, u jinoyat ishlarining harbiy prokuratura organlarining tergoviga tegishlikni belgilaydi.

MUQOBIL TERGOVGA TEGISHLILIK – muayyan turdagi jinoyatlar to‘g‘risidagi ishlarni jinoyat ishini qo‘zg‘atgan organning tergovchilari tomonidan tergov qilinishi.

O

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI BERGAN XABARLAR – jinoyat to‘g‘risida matbuot, radio va televideniye orqali e‘lon qilingan, shuningdek ommaviy axborot vositalariga yo‘llangan, lekin e‘lon qilinmagan xatlardagi xabarlar.

P

PROKUROR – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 118-moddasiga ko‘ra mamlakatimiz hududida qonunlarning aniq va bir xilda ijro etilishi ustidan nazorat qilish vazifasi yuklatilgan davlat organining mas‘ul mansabdor xodimi.

S

SURISHTIRUVCHI – JPKning 38-moddasida ko‘rsatilgan surishtiruv organlarida surishtiruvchi (surishtiruv organining rahbari) lavozimida xizmat qiladigan mansabdor shaxs.

SUD TERGOVI – yangi protsessual sharoitda dalillarni mustaqil va ijodiy ravishda tekshirish bosqichi. Bu bosqichda har bir dalil sud tomonidan har tomonlama va batafsil tekshirib chiqilishi kerak.

T

TERGOVGA QADAR TEKSHIRUV – jinoyat haqidagi ariza yoki xabar yuzasidan sodir etilgan (tayyorgarlik ko‘rilgan) qilmishning jinoiyligi, ijtimoiy xavfliligi, huquqqa xilofligi va jazoga sazovorligi haqida masalani tekshirishga qaratilgan harakatlar majmuyi.

TERGOVGA QADAR TEKSHIRUVNI AMALGA

OSHIRUVCHI ORGANLAR – JPKning 391-moddasida keltirilgan va jinoyat alomatlarini va jinoyat sodir etgan shaxslarni topish, JPKning qoidalariga muvofiq tekshirib chiqilganidan so‘ng jinoyat ishi yuzasidan dalil tariqasida foydalanish mumkin bo‘lgan ma‘lumotlarni aniqlash vazifasi yuklatilgan hamda tergovga qadar tekshiruvni boshlashga yoki o‘ziga bo‘ysunuvchi boshqa mansabdor shaxsga uni yuritishni topshirishga, jinoyat ishini qo‘zg‘atishga yoki ish qo‘zg‘atishni rad etishga yoxud arizani, xabarni tergovga tegishliligiga ko‘ra o‘tkazishga haqli bo‘lgan organlar va ularning mansabdor shaxslari.

TERGOVGA QADAR TEKSHIRUV DAVOMIDA O‘TKAZILADIGAN HARAKATLAR – qo‘shimcha hujjatlar, tushuntirishlar talab qilib olish, shuningdek shaxsni ushlab turish, hodisa sodir bo‘lgan joyni ko‘zdan kechirish, ekspertiza o‘tkazish, taftish tayinlash va tezkor-qidiruv tadbirlarini o‘tkazish haqida topshiriqlar berish mumkin.

TERGOVGA TEGISHLILIK BO‘YICHA YUBORISH – arizada keltirilgan holatlar yuzasidan tergovga qadar tekshiruv yoki dastlabki tergovni amalga oshirish ariza berilgan organning vakolatiga kirmaydigan hollarda ariza yoki xabarni predmetli yoki hududiy tergovga tegishliligiga qarab yuborish.

TERGOVGA TEGISHLILIK jinoyat ishining xususiyati bo‘lib, unga asosan u yoki bu organ yoxud mansabdor shaxs shu ish bo‘yicha dastlabki tergovni amalga oshirishga vakolatli bo‘ladi.

TERGOVCHINING ALOHIDA TOPSHIRIG‘I – jinoyat ishini tergov qilish davomida muayyan tergov, protsessual harakatlarini yoki tezkor-qidiruv chora-tadbirlarini o‘tkazishga yordam berish, ularni o‘tkazish to‘g‘risidagi ijrosi majubriy bo‘lgan topshiriq.

X

XUSUSIY AYBLOV – jinoyat ishining qo‘zg‘atilishi va tegishli davlat ayblovi chora-tadbirlarining amalga oshirilishi uchun jabrlanuvchi arizasigina asos bo‘ladigan holatlar. Jabrlanuvchi ariza bermagan hollarda jinoyat ishini qo‘zg‘atish mumkin emas, qo‘zg‘atilgan jinoyat ishlari esa tugatilishi kerak.

H

HUDUDIY TERGOVGA TEGISHLILIK – dastlabki tergovning

jinoyat qayerda sodir etilgan bo'lsa, jinoyat ishi o'sha tuman (shahar)da yuritilishi.

Sh

SHAXSLARNING ARIZALARI – JPKning 324-moddasiga muvofiq fuqarolar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar va chet el fuqarolarining jinoyat to'g'risidagi yozma yoki og'zaki murojaatlari.

NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2018. – 76 bet.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2018.
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2018.
4. O'zbekiston Respublikasining 2012-yil 25-dekabrdagi “Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida”gi Qonuni// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <http://www.lex.uz>.
5. O'zbekiston Respublikasining 2010-yil 1-iyundagi “Sud ekspertizasi to'g'risida”gi O'RQ–249-sonli Qonuni// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <http://www.lex.uz>.
6. O'zbekiston Respublikasining 2000-yil 14-dekabrdagi “Sudlar to'g'risida”gi Qonuni (yangi tahriri)// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <http://www.lex.uz>.
7. O'zbekiston Respublikasining 2001-yil 29-avgustagi “Prokuratura to'g'risida”gi Qonuni (yangi taxriri)// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <http://www.lex.uz>.
8. O'zbekiston Respublikasining 1996-yil 27-dekabrdagi “Advokatura to'g'risida”gi Qonuni// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <http://www.lex.uz>.
9. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 16-sentabrdagi “Ichki ishlar organlari to'g'risida”gi Qonuni// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <http://www.lex.uz>.
10. O'zbekiston Respublikasining 2001-yil 29-avgustdagi 258-II sonli “Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida”gi Qonuni// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <http://www.lex.uz>.
11. O'zbekiston Respublikasining “Jinoyat ishini yuritish chog'ida qamoqda saqlash to'g'risida”gi Qonuni// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <http://www.lex.uz>.
12. O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 1993-yil 16-apreldagi “Sudlar tomonidan mulkni ro'yxat (arest)dan

chiqarish haqidagi ishlarni ko‘rishda qonunchilikning qo‘llanishi to‘g‘risida”gi 13-sonli qarori.

13. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 1997-yil 22-avgustdagi “Sudlar tomonidan jinoyat ishlarining birinchi bosqich sudida muhokama etish jarayonida protsessual qonunchilikka rioya qilinishi to‘g‘risida”gi 12-sonli qarori // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorlari to‘plami 1991–2006. T.1. –Toshkent, 2007. – B.104–111.

14. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 1998-yil 11-sentabrdagi “Jinoiy harakatlar oqibatida yetkazilgan moddiy zararni qoplash masalasiga doir sud amaliyoti to‘g‘risida”gi 21-sonli qarori // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorlari to‘plami 1991–2006. T.2. –Toshkent, 2007. – B.169–176.

15. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2000-yil 15-sentabrdagi “Voyaga yetmaganlarining jinoyatlari haqidagi ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”gi 21-sonli qarori// O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorlari to‘plami 1991–2006. T.2. –Toshkent, 2007. – B.23–29.

16. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2001-yil 2-noyabrdagi “Jinoiy jazolarning liberallashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining ayrim qarorlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi 25-sonli qarori// O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorlari to‘plami 1991–2006. T.2. –Toshkent, 2007. – B.169–175.

17. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2002-yil 25-oktabrdagi “Yarashuv to‘g‘risida ishlar bo‘yicha sud amaliyoti haqida”gi 27-sonli qarori// O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorlari to‘plami 1991–2006. T.2. –Toshkent, 2007. –B.126–130.

18. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2003-yil 19-dekabrdagi “Gumon qilinuvchi va ayblanuvchini himoya huquqi bilan ta’minlashga oid qonunlarni qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 17-sonli qarori// O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorlari to‘plami 1991–2006. T.1. – Toshkent, 2007. – B.137–149.

19. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2018-yil 24-avgustdagi “Dalillar maqbulligiga oid jinoyat-protsessual qonuni normalarini qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 24-sonli qarori // O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy

bazasi. <http://www.lex.uz>.

20. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2006-yil 3-fevraldagi “Sudlar tomonidan jinoyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to‘g‘risida”gi 1-sonli qarori// O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorlari to‘plami 1991–2006. T.2. – Toshkent, 2007. – B.225–243.

21. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2006-yil 3-fevraldagi “Sudlar tomonidan jinoyat ishlarini apellyatsiya tartibida ko‘rish amaliyoti to‘g‘risida”gi 2-sonli qarori // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qarorlari to‘plami 1991-2006. – T.2. –Toshkent, 2007. – B.243–254.

22. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2006-yil 22-dekabrda “Sudlar tomonidan amnistiya aktlarini qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 16-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006-2014 yillar) – O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi. T.: “Adolat”, 2014. B. 34–43.

23. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2007-yil 14-noyabrda “Sudga qadar ish yuritish bosqichida qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasining sudlar tomonidan qo‘llanilishi to‘g‘risida”gi 16-sonli qarori // O‘lim jazosini bekor qilish va hamda qamoqqa olishga sanksiya berish huquqini sudlarga o‘tkazishga oid normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami. – T.: Adolat, 2007 – B. 51–66.

24. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2007-yil 14-noyabrda “Sudga qadar ish yuritish bosqichida qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasining sudlar tomonidan qo‘llanilishi to‘g‘risida”gi 16-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006–2014 yillar) – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi. T.: “Adolat”, 2014. –B. 81–94.

25. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sud Plenumining 2008-yil 15-mayda “Sudlar tomonidan jinoyat ishlarini kassatsiya tartibida ko‘rish amaliyoti to‘g‘risida” 11-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006–2014 yillar) – O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi. T.: “Adolat”, 2014. –B. 95–108.

26. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2008-yil 15-mayda “Sudlar tomonidan jinoyat ishlarini nazorat tartibida ko‘rish amaliyoti to‘g‘risida”gi 12-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006–2014 yillar) – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi. T.: “Adolat”, 2014. –B. 109–125.

27. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining

2008-yil 12-dekabrdagi “Ruhiy kasallikka chalingan shaxslarga nisbatan tibbiy yo‘sindagi majburlov choralari qo‘llash bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”gi 23-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006–2014 yillar) - O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi. T.: “Adolat”, 2014. –B. 137–145.

28. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2009-yil 10-apreldagi “Sud hujjatlarini bajarishdan bo‘yin tovlash va ularning ijro etilishiga to‘sqinlik qilish uchun jinoiy javobgarlikka doir qonunlarni qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 06/196 sonli qarori//. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006–2014 yillar) - O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi. T.: “Adolat”, 2014. –B.170–177.

29. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2009-yil 24-noyabrdagi “Jinoyat ishlari bo‘yicha protsessual chiqimlarni undirish amaliyoti to‘g‘risida”gi 13-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006–2014 yillar) - O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi. T.: “Adolat”, 2014. –B. 195–200.

30. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2012-yil 25-maydagi “Fuqarolik va jinoyat ishlari bo‘yicha sud ishlarini yuritish sohasida xalqaro hamkorlikning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 06-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006–2014 yillar) - O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi. T.: “Adolat”, 2014. –B. 266–273.

31. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2012-yil 13-dekabrdagi “Jinoyat ishlari bo‘yicha ashyoviy dalillarga oid qonunchilikni qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 17-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006–2014 yillar) - O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi. T.: “Adolat”, 2014. –B. 288–293.

32. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2014-yil 23-maydagi “Sud hukmi to‘g‘risida”gi 07-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi to‘plami (2006–2014 yillar) - O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi. T.: “Adolat”, 2014. –B. 336–356.

MAXSUS ADABIYOTLAR

1. Абдумажидов Г. Справедливость как философская, этическая и правовая категория.// Методологические проблемы права. Академия МВД Республики Узбекистан. – Т.: 1995. – 46 с.

2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat protsessi: Darslik// Sh.T.Ikramovning umumiy tahriri ostida. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012. – 635 b.
3. Jinoyat protsessi.Umumiy qism// Z.F.Inog‘omjonovanning umumiy tahriri ostida. –T.: Yangi asr avlodi, 2002. – 384 b.
4. Jinoyat protsessi: Darslik. Maxsus qism// Z.F.Inog‘omjonovanning umumiy tahriri ostida. – T.: TDYI, 2003. – 484 b.
5. Saxaddinov S. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksiga sharhlar. –Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2014 . –592 b.
6. Уголовный процесс/ Под ред. О.И. Андреевой, А.Д. Назарова, Н.Г. Стойко, А.Г. Тузова. - Ростов на/Д: Феникс, 2015. – 446 с.
7. Эндолсева А.В. Стадии уголовного судопроизводства (уголовного процесса) – М.: МосУ МВД России, Щит-М, 2017. - 721 с.
8. Лазарева В.А. Доказывание в уголовном процессе. – М.: Юрайт, 2017. – 352 с.
9. Лазарева В.А. Защита прав личности в уголовном процессе // В.А. Лазарева, В.В. Иванов, А.К. Утарбайев. – М.: Юрайт, 2016. – 320 с.
10. Леви А.А. Потерпевший в уголовном процессе. – М.: Издательство Российского Университета дружбы народов, 2014. –180 с.
11. Леонтев В.Н. Оправданные, осужденные. Укрывшиеся от суда. Замечательнейшие уголовные процессы из практики новых судов, с критическим разбором предварительных следствий, произведенных по этим процессам – М.: Книга по Требованию, 2013. - 372 с.
12. Миттермайер К. Разбор замечательнейших уголовных процессов новейшего времени по работам Карла Миттермаера. – Москва: Высшая школа, 2017. – 212 с.
13. Mirazov D.M. Dastlabki tergov organlarining faoliyati ustidan kontrol va nazoratning tarixiy, tashkiliy va protsessual jihatlari. Monografiya. –T., 2015. – 137 b.
14. Сборник задач по уголовному процессу. – М.: МосУ МВД России, Щит. –М, 2017. – 152 с.
15. Чашин А.Н. Особый порядок судебного разбирательства в уголовном процессе . – М.: Дело и сервис (ДиС), 2016. – 528 с.

16. Рыжаков А.П. Органы дознания в уголовном процессе. – М.: Юридической Бюро "Городец", Формула права, 2017. – 360 с..
17. Николаева Т.П. Деятельность защитника на судебном следствии. – М.: Саратов: Саратовский Университет, 2017. – 548 с
18. Sh.Inomjonov. Jinoyat protsessida dalillar taqdim qilish va foydalanish muammolari. Ilmiy-uslubiy qo'llanma. –T.: "Adolat", 2003.
19. Рахманова. С.М.. Рассмотрение уголовного дела в суде первой инстанции. Учебное пособие. . –Т.: ТГЮИ, 2010.
20. Sahaddinov S.M. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi: ilmiy-nazariy, jinoyat-huquqiy va protsessual tahlil. Monografiya // Mas'ul muharrir: professor Z.F.Inog'omjonova. – Toshkent: O'zR FA, 2013. – 300 b.
21. Sahaddinov S.M. Yarashuv instituti: ilmiy-nazariy, jinoyat-huquqiy va protsessual asoslari. Monografiya // Mas'ul muharrir: professor Z.F.Inog'omjonova. – Toshkent: TDYuI, 2013. – 336 b.
22. Тухташева У.А. Теоретические и практические вопросы апелляционного производства в уголовном процессе: монография. – Т.: ТГЮИ, 2007. – 169 с.
23. Tuxtasheva U.A. Qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasi: tushunchasi va qo'llash tartibi: Amaliy qo'llanma – yuridik fanlar doktori, professor M.H.Rustambayev tahriri ostida. T.. TDYuI nashriyoti, 2007, – B.87–126
24. To'laganova G.Z. Jinoyat protsessida shaxsiy huquqlarni cheklash mezonlari. Monografiya // prof. G'.A. Abdumajidov tahriri ostida. –T.: TDYuI, 2007. – 243 b.
25. To'laganova G.Z. Jinoyat protsessida protsessual majburlov va uning o'ziga xos xususiyatlari. Monografiya // prof. G'.A. Abdumajidov tahriri ostida. –T.: TDYI, 2009. –B.156–187
26. Хидоятлов Б.Б. Уголовный процесс. Методическое пособие. – Т.: ТГЮИ, 2008. – 289 с.
27. Хидоятлов Б.Б., Рахмонова С.М., Тухташева У.А. Теория доказательств в уголовном судопроизводстве. – Т.: ТГЮИ, 2007. – 128 с.
28. Qo'shayev N.M. Jinoyat ishida ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish. Monografiya. TDYuI. – Т.: Adolat, 2011. – 172 b.
29. Qo'shayev N.M., Fayziyev Sh.F. Jinoyat protsessida o'tkaziladigan tergov harakatlari // Prof. Z.F.Inog'omjonovanning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: TDYuI, 2007. – 167 b
30. Jinoyat-protssual huquqi. Umumiy qism. Darslik. Mualliflar

jamoasi// y.f.d., prof. G.Z.To‘laganova, y.f.n., dots.
S.M.Raxmonovanning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: TDYU
nashriyoti, 2017. – 490 bet.

JINOYAT-PROTSESSUAL HUQUQI

DARSLIK

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta-maxsus ta’lim vazirligi
tomonidan 3240100 – “Yurisprudensiya” yo‘nalishi bo‘yicha ta’lim
olayotgan yuridik kollejlari o‘quvchilari uchun darslik sifatida tavsiya
etilgan.*

Мухаррир: **Н.Ниязова, О.Чориев**

Техник муҳаррир: **Ф.Хошимова**

Компютерда саҳифаловчи: